

Олексій Бакалець

СКАРБИ МОНЕТ
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ
ГРОШОВОГО ОБІГУ
ГЕТЬМАНЩИНИ
(1648—1781 рр.)

*Олександр
2012 р.*

Національна академія наук України
Інститут історії України

Олексій Бакалець

**СКАРБИ МОНЕТ
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ
ГРОШОВОГО ОБІГУ
ГЕТЬМАНЩИНИ
(1648—1781 рр.)**

Київ
Видавничий дім «Стилос»
2012

УДК 737: 94 (477) «1648-1764»

ББК 63.2 (4 Укр.) 5

Б 19

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту історії України НАН України
21. 09.2007 р.*

Науковий редактор

доктор історичних наук, професор М.Ф. Дмитрієнко

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор В.М.Даниленко

доктор історичних наук, професор Я.С. Калакура,

доктор історичних наук, професор О. І. Гуржій,

кандидат історичних наук, доцент Г.М. Голиш.

О.А. Бакалець. Сарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648 – 1781 рр.). – К.: ВД «Стилос», 2012. – 336 с.

ISBN 978-966-193-079-6

В книзі широко представлені й досліджені монетні скарби доби Гетьманщини як історичне джерело для вивчення складних процесів грошового обігу, фінансової політики та економічного розвитку України.

Аналізуються здобутки вітчизняної та закордонної історіографії в галузі української нумізматики, починаючи від часу її становлення у другій половині XIX ст. до сьогодення. Визначаються особливості та специфіка наукових підходів, методів і методик тиж учених, які зверталися до проблем вітчизняної нумізматики, сприяли розширенню джерельної бази досліджень.

На великому фактичному матеріалі із 494 скарбів показані можливості нумізматики як історичного джерела для вивчення актуальних питань середньовічної історії. На основі відомостей, отриманих у результаті розгляду скарбових комплексів, визначено питому вагу західноєвропейських та російських монет на українському грошовому ринку, зроблено висновки про загальний економічний розвиток господарства Української козацької держави, фінансову політику гетьманів, орієнтацію зовнішньої торгівлі. Дані монетних скарбів співвідносяться й підтверджуються письмовими джерелами.

Книга адресована викладачам, студентам історичних та економічних факультетів вузів III- IV акредитації, працівникам історичних та краєзнавчих музеїв, колекціонерам, усім, хто цікавиться нумізматиною.

ББК 63.2 (4 Укр.) 5 Б 19

© О. А. Бакалець, 2012

© Видавничий дім «Стилос», видання, 2012

*Пам'яті мого батька
Андрія Бакальця
присвячую цю монографію*

Автор висловлює щире подяку всім, хто сприяв роботі над монографією, і перш за все:

старшому науковому співробітнику відділу української історіографії та спеціальних історичних дисциплін Інституту історії НАН України, доктору історичних наук, професору **Марії Дмитрієнко;**

провідному науковому співробітнику Науково-дослідного інституту українознавства, доктору історичних наук, заслуженому професору Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Ярославу Калакурі;**

доктору історичних наук, професору Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Ірині Войцехівській;**

член-кореспонденту НАН України, доктору історичних наук **Миколі Котляру;**

доктору філологічних наук, професору Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича **Олександрю Огую;**

доктору історичних наук, завідувачу кафедри історії України Інституту історії, етнології та права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського **Івану Романюку;**

завідувачу науковою бібліотекою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидату історичних наук, доценту **Григорію Голишу;**

кандидату історичних наук, керівнику Центру генеалогічних та геральдичних досліджень, старшому науковому співробітнику відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту історії НАН України **Валерію Топазову;**

кандидату історичних наук, старшому науковому співробітнику відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту історії НАН України **Олені Попельницькій;**

кандидату історичних наук, старшому науковому співробітнику Інституту археології НАН України **Георгію Козубовському;**

колективам **Національного музею історії України (м. Київ), Інституту історії НАН України, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Чернігівського обласного історичного музею імені В. Тарновського, Вінницького обласного краєзнавчого музею, Черкаського обласного краєзнавчого музею, Полтавського обласного краєзнавчого музею, Глухівського краєзнавчого музею, історико-краєзнавчих заповідників «Чигирин», «Глухів», «Меджибіж», «Кам'янець-Подільський», Ніжинського краєзнавчого музею, Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка, Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького;**

приватним колекціонерам-нумізматам **Павлу Січенку, Олексію Леську, Борису Кульчицькому, Леоніду Беліченку, Віктору Заїці, Анатолію Колосу.**

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП	8
 РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1. 1. Стан наукової розробки теми	12
1. 2. Складові джерельної бази дослідження: монетні скарби, музейні та приватні колекції. Методика вивчення, аналізу та систематизації скарбового матеріалу.....	24
 РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ГРОШОВОГО ОБІГУ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ГЕТЬМАНЩИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XVIII СТ.)	
2. 1. Загальна характеристика фінансової політики українських гетьманів.....	43
2. 2. Талер та його фракції в грошовому обігу Гетьманщини другої половини XVII ст.	53
2. 3. Російська монета та її значення в грошовому обігу Української козацької держави	73
 РОЗДІЛ 3. ТОВАРНО-ГРОШОВІ ВІДНОСИНИ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В ПЕРІОД ЗАНЕПАДУ ГЕТЬМАНЩИНИ (1701 – 1781 рр.)	
3. 1. Писемні джерела про грошовий обіг і лічбу монет на території Гетьманщини в „глухівський період” (1708 – 1781рр.)	89
3. 2. Аналіз складу скарбів монет на Лівобережжі у XVIII ст.	104
ВИСНОВКИ	119

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	122
---	------------

ДОДАТКИ

Додаток А. СЛОВНИК НУМІЗМАТИЧНИХ ТЕРМІНІВ	140
--	------------

Додаток Б. СКАРБИ МОНЕТ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – XVIII СТ.....	156
---	------------

Додаток В. ДІАГРАМИ

В. 1. Знахідки монет на території Гетьманщини у другій половині XVII ст.- XVIII ст.	283
---	-----

Додаток Д. КАРТИ

Д. 1. Монетні знахідки 1648–1700 рр.....	285
--	-----

Д. 2. Монетні знахідки XVIII ст. Лівобережжя	286
--	-----

Додаток Е. ТАБЛИЦІ

Е. 1- 35.....	287
---------------	-----

Додаток Ж. ІЛЮСТРАЦІЇ

Ж. 1-14.....	349
--------------	-----

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АК – Археологічна комісія

АН УРСР – Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки

Арк. – аркуш

АТП – Адміністративно-територіальний поділ

ВДПУ – Вінницький державний педагогічний університет

ВУАН – Всеукраїнська Академія наук

БСЭ – «Большая советская энциклопедия»

г – грам

ДАКО – Державний архів Київської області

ДІМ УРСР – Державний історичний музей УРСР

Дис. – дисертація

ЗАН – Записки Академии наук

ЗНОРАО – Записки нумизматического отделения Русского Археологического общества

ЗАНО – Записки Санкт-Петербургского Археологическо-Нумизматического общества

Зб. – збірник

ЗІС ВУАН – Записки історичної секції Всеукраїнської Академії наук

ЗІФ ВУАН – Записки історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії наук

ЗІАО – Записки императорского Археологического общества

ЗНТШ – Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка

ІА НАНУ – Інститут археології НАН України

ім. – імені

Ін-т – інститут

К. – Київ

КСИИМК – Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры

коп. – копія

Л. – Ленінград

мм – міліметр

М. – Москва

МОУ – Министерство образования Украины

МКУ – Музей історичних коштовностей України

НАНУ – Національна Академія наук України

наук. – наукових

НБУВ – Наукова бібліотека України ім. В. І. Вернадського

НиС – «Нумизматика и сфрагистика»

НиЭ – «Нумизматика и эпиграфика»

НиФ – «Нумизматика і фалеристика»

НМІУ – Національний музей історії України

Оп. – опис

ПАЗ – Полтавський археологічний збірник

РВВ – редакційно-видавничий відділ

р. – рік

рис. – рисунок

руб. – рубель

СА – «Советская археология»

СГЭ – «Сообщения Государственного Эрмитажа»

СК – «Советский коллекционер»

СПб. – Санкт-Петербург

С. (s.) – сторінка

ст. – століття

тис. – тисяча

УВАН – Українська Вільна Академія наук

УІЖ – «Український історичний журнал»

УНіБ – «Українська нумизматика і боністика»

УСЭ – «Украинская Советская энциклопедия»

Ф. – фонд

ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України в м. Києві

247 – підкреслено нумерацію скарбів, вперше введених до наукового обігу

WNA – Widomosci Numizmatuczno-Archeologiczne

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ

1. 1. Стан наукової розробки теми

Про писемні і речові джерела з історії грошового обігу Гетьманщини та монетні скарби XVII – XVIII ст. містяться згадки в дослідженнях з нумізматики колишньої Російської імперії, Радянського Союзу та сучасної України. Спеціальні історичні дисципліни, зокрема в УРСР перебували в занедбаному стані та значною мірою обслуговували провідні нумізMATичні відділи та центральні музейні установи СРСР. Найцінніші колекції монет, знайдені на території України, як правило, потрапляли до Ермітажу та московських музеїв, що обмежувало доступ українських нумізматів до вивчення та публікацій цих джерел. Надмірна централізаторська політика царського уряду та ідеологізація радянського суспільства не давала можливостей для детального вивчення доби Гетьманщини, яка характеризувалася відносною політичною, економічною та фінансовою самостійністю держави. Тому найбільша кількість публікацій висвітлює в основному окремі проблеми економіки, монетні скарби в контексті певних регіонів, або досить побіжно – в ході висвітлення великих історичних періодів української історії та нумізматики.

Для більш глибокого розуміння періоду, який є предметом дослідження використано польські, російські, білоруські та українські студії з нумізматики.

Новаторський підхід до вивчення проблем організації фінансової справи та грошового обігу, скарбового матеріалу доби Гетьманщини запропонували українські історики: В. Антонович [6; 7; 8], М. Грушевський [60, 61, 63, 66], Є. Сіцинський [209], Д. Дорошенко [85; 86], І. Крип'якевич [133; 134; 135], К. Страшкевич [244], М. Слабченко [216], О. Оглоблін [168; 169], В. Шугаєвський [270; 271; 272; 273], Н. Полонська-Василенко [184], І. Спаський [226; 227; 228; 229; 230; 232], В. Рябцевич [202; 203; 204], М. Котляр [124; 125; 126; 127; 128; 129; 130; 290; 291], О. Компан [121], В. Смолій [219; 220; 221], В. Степанков [234; 235; 236; 237; 238], М. Дмитрієнко [81], З. Зразюк [99], Г. Козубовський [118; 119; 120], Г. Голиш [56], Р. Шуст [274], Н. Стрижакова [241] та ін.

Відомості про скарбовий матеріал містяться у зібраннях та описах археологічних і нумізматичних пам'яток, підготовлених членами українського відділу Імператорської археологічної комісії. Зокрема, В. Антонович на базі монетних скарбів з фондів Київського університету св. Володимира (відкритий 1834 р.), склав “Археологічну карту Київської губернії”, а Є. Сіцинський 1901 р. у Москві видрукував “Археографическую карту

Подольской губернии». Карта Є. Сіцінського характеризує географію розміщення скарбів (без їхнього детального аналізу) та грошовий обіг на Поділлі за часів Речі Посполитої і Гетьманщини. Він зафіксував понад 60 скарбів у 12 повітах Подільської губернії [209].

Опис монет Нумізматичного музею професором В. Б. Антоновичем дають нам вичерпну характеристику монетної колекції Київського університету [8]. Велику допомогу вченому в упорядкуванні колекції університету надав бібліотекар П. Ярковський. Ним складено каталог на 22722 монети, які були власністю мінц-кабінету в 1840 р. На думку В. Антоновича, П. Ярковський поклав початок бібліотеки нумізматичного кабінету. Протягом 1838–1866 рр. хранителями мінц-кабінету (П. Ярковським, А. Красовським, Я. Волошинським, К. Страшкевичем) описано 119 скарбів Гетьманщини, переважно знайдених на території Київщини, Чернігівщини, Полтавщини, Волині, Черкащини та Поділля. Найбільшою заслугою К. Страшкевича є його фундаментальна нумізматична праця “Клады, рассмотренные в мнц-кабинете университета св. Владимира с 1838 по 1866 год” [244], яку високо оцінили В. Антонович та В. Іконников.

Вартими уваги є відомості про топографію монетних скарбів Київщини та Лівобережжя, зібрані і узагальнені В. Данилевичем – “Монетные клады, принадлежащие мнц-кабинету университета св. Владимира” [74], М. Біляшівським – “Монетные клады Киевской губернии” [34]. Ці праці є зразком опису скарбових комплексів та окремих монет. На жаль, розвідка М. Біляшевського не має узагальнень, оскільки була спробою створення посібника для дослідження різних проблем історії та археології Києва і Київської губернії. Вона не містить жодного аналізу скарбового матеріалу, хоча дає детальні описи окремих монет. Проте студія М. Біляшевського забезпечена географічним покажчиком, скарби систематизовано у хронологічному порядку за населеними пунктами Київщини.

М. Деммені 1909 р. у своїй студії “К вопросу о чеканке севских чехов” подає характеристику невдалої спроби російського уряду 1675 – 1686 рр. створити окрему монету для України – севські чехи [78]. Він разом із Х. Гілем є автором одного із найкращих в світі багатотомних видань каталогів монет. У літературі це видання прийнято називати “Корпусом російських монет XVIII – XIX ст.” Матеріал систематизовано за правліннями російських царів та поділено на дві частини: в першій містяться документи з архівів Петербурга, Москви і Єкатеринбурга, що висвітлюють історію монетної справи і грошового обігу, а в другій – таблиці із зображенням всіх монет Росії та їхні описи. Книга вийшла під іменем Великого князя Георгія Михайловича (Романова), який був ініціатором і спонсором видання. Фактичними ж авторами «Корпусу монет» були Х. Гіль, котрий займався систематизацією, науковим описом та складанням таблиць, та М. Деммені, який здійснював археографічну частину роботи, тобто виявляв, відбирав і готував до друку документи [276].

Окремі проблеми історії грошового обігу та грошових одиниць в Україні XVII – XVIII ст., порушувалися також у працях російських, німецьких та польських істориків і нумізматів XIX – XX ст. Так, відомий російський нумізмат і колекціонер І. Кауфман, який 1906 р. в Санкт-Петербурзі видав свою фундаментальну працю “Русский вес, его развитие и происхождение в связи с историей русских денежных систем с древнейших времён», розкриває зміст грошової політики Московських царів, дає детальну характеристику грошових одиниць, які перебували в обігу Московського царства і які з середини XVII ст. поступово проникали на грошовий ринок Гетьманщини [109; 110].

Важливу роль для ідентифікації російських срібних монет, знайдених в змішаних скарбах на території Правобережної та Лівобережної України XVII–XVIII ст., має “Каталог русских монет удельных князей, царских и императорских с 980 по 1899 год”, виданий В. Петровим у Москві 1899 р. Каталог містить 550 ілюстрацій, детальну інформацію про російські монетні двори та гурти монет [179].

Початок вивчення монетного обігу XVII ст. на українських теренах, в якому збільшується відсоток російської срібної копійки, започаткувала праця В. Шугаєвського «Монета и денежный счёт в Левобережной Украине». Найважливішим є те, що автор цієї розвідки визначив вартість монет, що перебували в грошовому обігу Лівобережжя, дав детальну характеристику західноєвропейським талерам та динаміку цін на них протягом XVII ст. В. Шугаєвський наголошував, що талери в Україні мали різні назви, вагу та пробу металу. Для порівняння він наводить факт, що єфимки «любські» приймалися московською скарбницею по 50 срібних коп., а єфимки «крижові» – по 48 [272, с. 12]. В. Шугаєвський розробив власну методику вивчення скарбів монет, багато уваги приділив аналізу скарбів, що зберігалися, переважно, на Чернігівщині та склалися, як правило, із російських мідних монет XVIII ст.

Перу відомого українського історика й економіста М. Слабченка належить 3-х-томна праця “Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до мировой войны” та нумізматична розвідка “Чи була в Гетьманщині своя монета?” У цих студіях він твердив, що на етапі становлення гетьманської держави, Б. Хмельницький, а пізніше П. Дорошенко карбували свою власну монету, яка перебувала в грошовому обігу поряд з іноземними монетами до 1708 р. [216]. Автор використав ряд відомих писемних історичних фактів, що взяті із “Актов Южной и Западной России”, зокрема, “Записку дьяка Григория Кунакова о добытых им в бытность в Польше сведениях касательно войны поляков с казаками в 1649 г., о сейме, о состоянии умов в Польше и проч.” В. Шугаєвський, а в 70-х р. XX ст. М. Котляр, піддали критиці позицію М. Слабченка щодо власного карбування монет Б. Хмельницьким та аргументовано довели, що в сотнях українських скарбів не виявлено за кілька століть

жодної монети цього гетьмана. В. Шугаєвський на противагу М. Слабченку стверджував, що українських грошових знаків в XVII ст. не було, а монети, які карбував П. Дорошенко, були лише імітацією польських дрібних монет доби Яна II Казимира [270; 272]. Із цією думкою можна погодитися.

У 20-х рр. XX ст. І. Крип'якевич у своїй монографії: “Монети Б. Хмельницького і П. Дорошенка” висловив думку, що Б. Хмельницький вживав заходи до випуску власної монети [134; 135]. Грошовий обіг Гетьманщини та монети, які перебували в цей час в обігу Лівобережжя побічно розглянула Н. Полонська-Василенко. Вона також склала хронологічний огляд археологічних відкриттів, в тому числі скарбових комплексів м. Києва і околиці, знайдених у XIX – 20-х рр. XX ст. Але, на жаль, ця праця Н. Полонської-Василенко не була опублікована [41, с. 59].

Помітним явищем у вивченні грошового обігу України та Білорусії в XVII – XVIII ст. стала праця В. Рябцевича “О чём рассказывают монеты”, видана в Мінську 1977 р. та написана на високому науковому рівні. У цьому дослідженні аналізується грошовий обіг Чернігово-Сіверщини (Лівобережжя) та Східної Білорусії. В. Рябцевич запропонував свою періодизацію грошового обігу на території Білорусії та Півночі України в XVII ст. Автор вищезгаданої праці, екстраполюючи деякі специфічні риси білоруського грошового обігу на територію Чернігово-Сіверщини, не завжди враховує українські особливості, характерні для території Гетьманщини в другій половині XVII – в першій половині XVIII ст. [204].

Скарбові джерела цього періоду в основному підтверджують висновок В. Рябцевича про те, що “Вже у першій половині XVIII ст. російська чеканка починає тіснити з ринку всі інші види монет – як польських, так і західноєвропейських, з останньої треті століття вона стає «ведучою» у грошовому обігу Білорусії та Новгород-Сіверщини [204, с. 170]. У своїй науковій розвідці “Монетные клады второй четверти XVIII – первой половине XIX в. на территории Чернигово-Сиверской земли и Восточной Белоруссии” В. Рябцевич детально характеризує понад 30 скарбових комплексів середини – другої половини XVIII ст., знайдених на території сучасних Чернігівської та Сумської областей [203].

У 50-80-і рр. XX ст. відомі українські історики-нумізмати І. Спаський, М. Котляр, В. Рябцевич та В. Зварич здійснили своєрідний якісний стрибок у вивченні, систематизації та узагальненні нових досліджень про грошовий обіг України у XVII – XVIII ст., реформування російської грошової системи, розвиток українсько-російських економічних відносин в період формування і занепаду української держави – Гетьманщини.

Зокрема, у післявоєнний період вагомий внесок у дослідження українського та російського грошових господарств XVII ст. здійснив І. Спаський. 1957 р. в Ленінграді побачила світ його праця “Російська монетна система”, яка неодноразово перевидавалася

[229]. Автор детально висвітлив історіографію досліджуваної проблеми, історію нумізматики, вказавши на причини приховання населенням скарбів. Він також розробив топографію монетних знахідок на території колишнього Радянського Союзу, проаналізував склад відомих скарбів, продемонстрував економічні зв'язки народів та держав в період пізнього середньовіччя та на етапі становлення капіталізму. І. Спаський розглянув українські нумізматичні матеріали в загальному контексті грошового господарства Східної Європи, насамперед, Росії і Білорусії.

В іншій своїй праці “Талеры в русском денежном обращении 1654 – 1659 гг. Сводный каталог ефимков” вчений, характеризуючи невдалу грошову реформу російського царя Олексія Михайловича, дає оцінку грошового ринку України після, так званого, “возз'єднання” України із Росією у 1654 р. Вивчивши монетний та документальний матеріали, І. Спаський вказав на безпосередній зв'язок згаданої грошової реформи із спробою російського царя створити об'єднуючу обидві країни монетну систему, відділити український грошовий ринок від західноєвропейського, насамперед, від польського. Відомий факт, що після Переяславської Ради та укладення в Москві “Березневих статей” у 1654 р., козацьке військо одержало від царя “жалування” за службу у вигляді золотих копійчаних монет [231]. Вчений прийшов до висновку, що головна торгова срібна монета – талер була для Московського царства XVI – XVII ст. тільки предметом імпорту. Адже відомо, що в цей період царі забороняли використовувати на внутрішньому російському ринку західноєвропейські монети, чого ніколи не було в Україні.

За твердженнями І. Спаського, монетні скарби, виявлені в європейській частині Росії, майже не мають талерів, але актові матеріали та наше дослідження свідчать про великі обсяги талерів, які ввозилися сюди. Виданий І. Спаським ілюстрований каталог “ефимків”, які зберігаються в Ермітажі, підтверджує його думку, що іноземні талери перетворювали шляхом перекарбування чи нанесення на них копійчаного штемпеля на російський рубель, “ефимки” чи переплавляли на дровоті срібні копійки.

І. Спаський детально проаналізував зібрання російських монет з деяких приватних колекцій. Серед них були і монети XVII ст., знайдені на території Києва та інших міст Гетьманщини. І. Спаський у своїх працях вперше розглянув фінансову політику Петра I в першій чверті XVIII ст. щодо грошового обігу та торгівлі в Лівобережній Україні. На його думку «Олексій Михайлович у 1654 р. розпочав військово-політичне, а Петро I завершив економічне возз'єднання України з Росією» [227, с. 155].

У праці “Нумизматика в Эрмитаже” І. Спаський дає повну історичну довідку про поповнення мінц-кабінету раритетними монетами та скарбами, в тому числі із території України. На 1803 р. дослідник нараховує у сховищах та експозиції Ермітажу 15 тисяч монет

та медалей. 1899 р. його фонди поповнюються ще на 3,5 тисячі срібних (переважно талерів) та золотих монет із Лаврського скарбу 1898 р. (м. Київ), в тому числі на 242 єфимки [228, с. 183-184]. Але на жаль зробити детальний опис всіх відомих єфимків вченому не вдалося.

Не меншу цінну інформацію про найважливіші грошові одиниці, які перебували в грошовому обігу України XVII – XVIII ст., містить "Нумізматичний словник" відомого львівського нумізмата В. Зварича. Він вийшов двома виданнями українською мовою у видавництві Львівського університету в 1973 і 1975 рр. та російською мовою у 1976 і 1980 рр. [97].

Новаторський підхід до проблем вивчення та систематизації скарбів, аналізу грошового обігу і лічби монет в Україні у XVII – XVIII ст. дав у своїх працях відомий український історик М. Котляр, зокрема: "Грошовий обіг на території України доби феодалізму", "Кладоискательство и нумизматика", "Znaleziska monet z XIV – XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR", "Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV – XVIII ст." та ін. [124; 125; 126; 127; 128; 129; 130; 290; 291].

Дослідник на основі аналізу великого і різноманітного за кількісним і якісним складом скарбового матеріалу доводить, що після "возз'єднання" України з Московським царством, на територію Гетьманщини припинилося надходження звичної для українського населення західноєвропейської монети, а московська ще не посіла в обігу панівного становища. Українська революція, "руїна", поділ України на сфери впливу, часткова втрата міжнародних торговельних зв'язків сприяли створенню населенням скарбів, що характеризувалося сильною зношеністю і зниженням якості монет дрібних та середніх номіналів. Свідченням цього є скарби з великою кількістю "боратинок", шотландських двопенсовиків, тешинських оболів, білонних солідів Речі Посполитої, солідів та драйпелькерів Бранденбурзько-Пруської держави, прибалтійських володінь Швеції [126, с. 130]. Розглянута праця має ряд таблиць та карт із топографією розміщення скарбів на всій території України в добу раннього і пізнього середньовіччя.

В історично-нумізматичній праці "Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV – XVIII ст." М. Котляр здійснив дослідження монетного обігу і грошової лічби, встановлення грошових курсів і визначення динамічних явищ обігу на основі писемних джерел, що дозволило досліднику пролити світло на факти і явища, пов'язані з вивченням офіційних та фактичних грошових курсів, систем доплат для їхнього зрівняння, рівень поширеності на грошовому ринку тих чи інших платіжних засобів, кількісних та якісних коливань монетної маси обігу, системи лічби та їхньої взаємодії, конкретного змісту загадкових нумізматичних термінів актових та писемних пам'яток, описів майна чи щоденників козацької старшини

Гетьманщини. М. Котляр наголошує на тому, що фінансові процеси на території України XVI – XVIII ст. мали загальноєвропейський характер, тому історію грошового обігу України автор висвітлює у контексті відповідних процесів у Литві, Польщі (з 1569 р. – Речі Посполитій), Чехії, Угорщині, німецьких державах, прибалтійських володіннях Швеції, Голландській республіці, Московському царстві (з 1713 р. – Російській державі, із 1721 р. – імперії), Молдавії [126]. З огляду на тему нашого дослідження, відзначимо III та IV розділи згаданої студії, у яких дослідник розглядає основні закономірності та особливості монетного обігу і грошової лічби в Україні доби пізнього середньовіччя та зародження капіталістичних відносин (друга половина XVII – XVIII ст.). На основі писемних джерел автор доводить, що особливо із середини XVIII ст. грошовий обіг та лічба монет в Лівобережжі поступово зливається з загальноросійськими, тоді як в Західній та Правобережній Україні грошовий обіг та лічба суттєво не відрізняються від попередніх століть [126]. Праця оснащена стислим словником нумізматичних термінів, які зустрічаються у документах досліджуваного періоду та порівняльною таблицею курсів дуката і талера на українських землях.

М. Котляр у книзі „Кладоискательство и нумизматика” підкреслює, що „насичення скарбами певної території пропорційне інтенсивності грошового обігу в її межах. В умовах середньовічного ринку, на якому немає (або дуже дорогі) необхідних товарів – солі, цвяхів, дешевої тканини і т.п., людина із невеликим достатком не може нічого купити, навіть маючи певну суму. Створюються надлишки грошей. Ось їх і ховали подальше від чужого ока, найчастіше всього закопували в глечуку у землю, залишаючи собі лише декілька монет на декілька днів” [130, с. 40]. Таким чином, М. Котляр правильно визначив головну причину закладення скарбів, глибоко дослідив особливості грошового господарства України доби середньовіччя, вперше у концентрованому вигляді подав огляд нумізматичного матеріалу за адміністративно-територіальним поділом України, залучивши до наукового обігу сотні раніше невідомих монетних скарбів, розвинув методику дослідження та систематизації скарбів. Нами широко використано методику аналізу та систематизації монетних скарбів М.Ф.Котляра.

В 1999 р. опубліковано фундаментальну працю з російської нумізматики А. Юхта “Русские деньги от Петра Великого до Александра I”. У монографії вперше розглядаються реформи і зміни монетної системи Росії у XVIII ст. В центрі уваги автора знаходиться грошова реформа Петра I, робота монетних дворів, масштаби карбування золотої, срібної та мідної монети, аналіз причин занепаду грошового господарства Росії [276]. Вчений розглядає ряд комплексних питань, які мають першочергове значення для розуміння основних тенденцій розвитку грошового обігу і монетної справи в Росії та Україні.

Вартою нашої уваги є науково-популярна книга професора Московського університету Г. Федорова-Давидова “Монеты – свидетели прошлого”, в якій дано характеристику західноєвропейській та російській грошових систем, їхнього впливу на грошовий обіг України XVII – XVIII ст. [257]. Книга добре ілюстрована, але носить більше інформаційний характер.

Важливий внесок в розвиток російської нумізматики зробила праця В. Узденникова “Монеты России. 1700 – 1917”, видана 1985 р. у Москві. Вона присвячена другому періоду монетного російського карбування і не тільки дає перелік і опис цих монет з використанням нового принципу систематизації, але і більш повно показує весь комплекс складних питань, пов'язаних із виробництвом та обігом російських золотих, срібних та мідних монет у 1700 – 1917 рр. [253]. Книга в нашому дослідженні послужила важливим джерелом для дослідження та ідентифікації монет Російської держави XVIII ст., які переважають в фондах Черкащини, Полтавщини, Чернігівщини та Київщини.

Новим методикам дослідження та класифікації російських монет і великих скарбових комплексів XVII – XVIII ст. присвячені праці В. Потіна [189; 190; 191; 192], хоча особливостям грошового обігу Гетьманщини в них приділено досить мало уваги.

Класифікація середньовічних монет XVI – XVII ст. Московської держави, які зустрічаються в українських скарбах, є однією із найскладніших проблем сучасної нумізматики. Складність вивчення цих монет, особливо дровових, що карбувалися за правління Івана V та Петра I Олексійовичів, пояснюється мініатюрністю їхніх розмірів, а відтак – неможливими для читання написами та однорідними зображеннями на аверсі. Саме особливостям реконструкції і класифікації штемпелів дровових срібних російських копійок присвячено праці московських нумізматів В. Клецінова та І. Гришіна «Определитель лицевых сторон проволочных копеек царя Петра Алексеевича» та «Рекомендация и классификация штемпелей проволочных копеек совместного правления царей Ивана и Петра Алексеевичей (1682 – 1796 рр.)» [112; 113], які нами використані як важливі методичні праці для ідентифікації московських срібних копійок та денг Глинського скарбу XVII ст. та інших скарбів Лівобережжя.

Для ідентифікації та вивчення поширених у скарбах Гетьманщини монет Речі Посполитої може слугувати ілюстрований збірник польського нумізмата І. Загорського «Tablice o monetach dawnej Polski (Таблиці про монети давньої Польщі)» [287]. У праці в хронологічному порядку розміщено 804 ілюстрації польських монет всіх номіналів від початку правління короля Сигізмунда I до кінця правління Станіслава Августа. Важливу інформацію про грошовий обіг в Речі Посполитій містять збірник археологічної та нумізматичної комісії «Materialy do bibliografii numizmatyki mtdalografii sfragistyki i heraldyki

polskiej (1966 – 1970) (Матеріали до бібліографії, нумізматики, медалеграфії, сфрагістики і геральдики Польщі (1966 – 1970)» [292]. Карбуванню шостаків та ортів у Львівському монетному дворі присвячена монографія польського нумізмата Т. Опозди «Wiadomości numismatyczne. Mennica koronna we Lwowie w latach 1656 – 1657. (Відомості нумізматичні. Коронна монета у Львові в 1656 – 1657 pp.)». Монографія ілюстрована фотодокументами, зображеннями львівських монет, різновидами гербів та порівняльними таблицями [293]. 1980 р. у Варшаві вийшов друком новий «Katalog monet polskich 1649 – 1696. (Каталог монет польських 1649 – 1696 pp.)» Ч. Камінського, а в 1982 р. – «Katalog monet polskich 1697 – 1763. (Каталог монет польських 1697 – 1763 pp.)» Ч. Камінського та Є. Жуковського. Ряд порівняльних таблиць грошово-лічильних систем європейських держав XVII – XVIII ст., нових методик класифікації та ідентифікації скарбового матеріалу містить праця З. Забінського «Systemy pieniezne na ziemiach polskich. (Грошова система на землях польських)». Але всі ці роботи [286; 290; 291; 292; 293], окрім праці З. Забінського, носять переважно інформативний характер. З. Забінський дав чітку характеристику в історичній ретроспективі основних номіналів та монетних систем (польської, литовської, пруської, угорської) в XVI – XVIII ст., показав співвідношення курсів монет різних держав на польському та українському ринку.

Цікаву довідкову інформацію про західноєвропейські та російські монети, які переважали в грошовому обігу Гетьманщини та в інших українських землях у XVII – XVIII ст., містить “Словарь нумизмата” німецьких вчених Х. Фенглера, Г. Гироу та В. Унтера [257].

Нині окреслився комплексний підхід до виявлення основних закономірностей функціонування грошового обігу України на різних його етапах. Основу такого підходу становлять, як суто речові, так і письмові джерела. За роки незалежності України з’явилося декілька фундаментальних нумізматичних праць, які в тій чи іншій мірі торкаються історії грошового обігу Гетьманщини. Це дисертаційні праці Г. Козубовського “Гроші, грошовий обіг Середньої Наддніпрянщини XIV - XV ст.” [119] та О. Белої “Джерела з історії грошового обігу Київщини XVII ст. [41], в яких на основі введення нових скарбових та писемних джерел, досліджено грошовий обіг окремих регіонів України доби середньовіччя.

Г. Козубовський зупинився на характеристиці основних номіналів грошового обігу України, яка перебувала в той період у складі Великого князівства Литовського. Найбільшу увагу він приділив чеським срібним грошам, які домінували в більшості монетних скарбів Наддніпрянщини. Для нашого дослідження, в якому виявлено лише декілька таких монет і то в обрізаному вигляді, дуже важливою є методика класифікації, систематизації та ідентифікації монетних скарбів як важливого історичного джерела [119].

Скарбам московських копійок XVII ст., знайдених на території м. Києва, Г.Козубовський присвятив у своїй статті «Стрелецкие клады XVII ст. в Киеве» [120]. О. Белая у своїй дисертації розвиває думку Г. Козубовського про те, що перехід Києва та частини українських земель під юрисдикцію московського уряду із 1654 р., розміщення московського воєводи та гарнізону сприяли вже в другій половині XVII ст. швидкому зростанню в грошовому обігу Києва срібних грошей Московського царства. Кількість скарбів, знайдених на Київщині, у другій половині століття збільшується і складає, за підрахунками автора, 78 знахідок, тоді як у першій половині століття тільки 53 [42]. О. Белая доводить, що у Києві срібні копійки зустрічають виключно в Старому місті, де стояв московський гарнізон. Разом із тим у Києві за першу половину XVII ст. було виявлено 18 скарбових комплексів, а за другу – 23, що свідчить про посилення ролі Києва як центру міжнародної торгівлі, зростання грошових заощаджень у населення, вірогідно, і про зменшення інтенсивності торгових операцій, а також про пануючий розлад в грошовому обігу, який був викликаний зміною у підпорядкуванні Києва, перетворенням його з центру воєводства Речі Посполитої в прикордонне місто Гетьманщини, а пізніше – Московського царства і Російської імперії. Для нашої роботи є важливими також додатки до праці: 1. Монетні скарби XVII ст., знайдені на Київщині (131 скарб). 2. Короткий словник нумізматичних термінів. 3. Карта монетних знахідок XIX – XX ст. на Київщині (XVII ст.). На жаль в роботі зустрічається багато стилістичних та історичних помилок, хоча джерельна база досить велика, географічні межі праці відповідають Київщині, яка є також об'єктом нашого дослідження. Хронологічні рамки дослідження О.Белої співпадають із другою половиною XVII ст., тобто із першим періодом нашого дослідження.

Помітним надбанням сучасної української нумізматики стало дослідження М. Дмитрієнко, В. Ющенко, В. Литвина, Л. Яковлевої “Гроші в Україні”. Це досить вдала спроба у системно-хронологічному вигляді простежити розвиток грошового обігу України від давнини до наших днів. Дане видання створює підґрунтя для нових наукових досліджень із зазначеної проблематики, оскільки містить десятки документів з історії грошей та грошового обігу України [81]. У ряді нових навчальних посібників, зокрема, І. Скоморовича, С. Реверчука, Я. Малика “Історія грошей і банківництва”, Н. Дорофєєвої, З. Комарицької “З історії грошей України” та Г. Голиша “Основи нумізматики”, чітко простежується системний підхід до аналізу грошей та монетного обігу в Україні і на території сусідніх із нею держав від давнини до сьогодення, подаються тлумачення найважливіших термінів і понять, в тому числі тих, які вживалися в Гетьманщині у досліджуваний період [214; 56; 84].

У 1998 р. В. Зварич та Р. Шуст видали перше в незалежній Україні фундаментальне довідкове видання “Нумізматика. Довідник”, який містить понад 2000 нумізматичних термінів, більшість з яких торкається назв монет та їхнього розповсюдження у різні часи на українських землях [96]. 1997 р. співробітники відділу спеціальних історичних дисциплін Інституту історії України НАНУ (відповідальна за випуск М. Дмитрієнко) випустили зведений бібліографічний довідник-покажчик «Спеціальні історичні дисципліни. Нумізматика, сфрагістика», який містить наукову, науково-популярну, довідково-інформаційну та довідкову літературу з нумізматики. У Львові в 1998 р. Р. Шуст видав анований бібліографічний покажчик «Нумізматика українських земель». У ньому зібрана вітчизняна та іноземна література, яка присвячена проблемам вітчизняної нумізматики XVII – середини 90-х рр. XX ст. Покажчик укладено за хронологічно-тематичним принципом, значна частина позицій анована, а в 2007 р. під грифом МОН України вийшов у світ навчальний посібник Р.Шуста «Нумізматика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні» [274].

В 1999 р. В. Нечитайло в Києві випустив «Миникаталог польско-литовских и русских монет, обращавшихся на Украине в XIV – нач. XX вв.», в якому подаються дані про історію грошового обігу, ілюстрації, технічні параметри (метал, вага, діаметр) та ринкові ціни на ці монети в Україні [164].

Вивченням різних видів історичних джерел, їх класифікацією, теорії і практики їх використання займається спеціальна галузь історичних знань – історичне джерелознавство. Подальшому розвитку історичного джерелознавства як спеціальної галузі історичної науки і навчальної дисципліни, поліпшенню його викладання у вузах сприяє, виданий у 2002 р. зусиллями професорів і доцентів Київського національного університету ім.Т.Г.Шевченка Я.С.Калакури, І.Н.Войцехівської, Б.І.Корольова, С.Ф.Павленка, М.Г.Палієнко, навчальний підручник «Історичне джерелознавство». Особливо цінною для нашого дослідження є друга частина підручника, яка містить стислу характеристику основних груп джерел з історії України, зокрема речових та писемних, а також методичні рекомендації щодо їхнього дослідження та використання джерельної інформації [105].

Важливими для впровадження сучасних методик систематизації та аналізу скарбового матеріалу є нумізматичні розвідки чернівецького дослідника О. Огуя: ”Позначення золотих монет у молдово-буковинських документах кінця XVI – XVII ст. (регіональний аспект)” та “Обіг турецьких монет та їх позначення на території Буковини та Молдови”. В останній монографії того ж автора “Монетні знахідки на Буковині. Системно-квантитативне зіставлення” у повному обсязі розглядаються скарби та окремі монетні знахідки на території Буковини у 1370 – 1918 рр. З контрактивною метою вивчений матеріал протиставляється

аналогічним за часом тезавраціям суміжних територій Молдови. Автор аналізує склад 70 скарбових комплексів сусідньої з Поділлям Буковини другої половини XVII ст. [170, с. 162].

Заслуговує на увагу нумізматична розвідка Н. Стрижакової “Талери Західної Європи в українських скарбах”. У цьому дослідженні автор дала детальну характеристику талерам та їхнім фракціям, які зберігаються у складі скарбових комплексів у Національному історичному музеї України. 11 скарбів, датованих другою половиною XVII – XVIII ст., яскраво характеризують присутність талерів та грошовий обіг Гетьманщини. Н. Стрижакова здійснила ретельний опис скарбів за областями, хронологією монетного складу, склала список талерів за хронологією та географічною ознакою. Вона робить висновок про те, що склад монет на українських землях XVII – XVIII ст. був надзвичайно різноманітним: разом з монетами Речі Посполитої в обігу були монети прибалтійських володінь Швеції, Бранденбурзько-Прусської держави, Нідерландів, Священної Римської імперії з її численними світськими та духовними володіннями, Московського царства, Трансільванії, Франції, Данії, Італії. Дослідниця наголошує на особливому авторитеті саме західноєвропейських (рідше польських) срібних талерів на українських землях [241].

Таким чином, попередні нумізматичні дослідження вітчизняної та зарубіжної історіографії є важливою фундаментальною базою нашої наукової роботи. Але детальний аналіз наукової нумізматичної, економічної та історичної літератури XVIII – початку XXI ст. виявив відсутність комплексного узагальнюючого дослідження про монетні скарби як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини, що дає достатньо підстав для подальшого її дослідження. Продовжуючи роботу по вивченню монетних скарбів як історичного джерела для вивчення грошового обігу України та її окремих регіонів періоду сереньовіччя, розпочату В.Антоновичем, К.Страшкевичем, М.Біляшівським, В.Шугаєвським, Є.Сіцинським, І.Спаським, М.Котляром, В.Рябцевичем в кінці XIX – XX ст., сучасні українські, російські, польські нумізмати значно розширили теоретичні, методологічні та джерелознавчі аспекти дослідження монетного скарбового матеріалу. Ці праці є важливою теоретичною, практичною та методологічною базою для нашого дослідження.

До сьогодні не вивчено і не введено до наукового обігу значну кількість архівних джерел, музейних колекцій та скарбів монет другої половини XVII – XVIII ст. Окремі монети та скарбові комплекси більшості музеїв України детально не досліджені, відчувається брак кваліфікованих кадрів та спеціальної літератури для ідентифікації знахідок, більшість знайдених сьогодні монетних скарбів потрапляють до приватних колекцій, а не до музеїв, а цінні, раритетні монети, є предметом експорту за кордон.

1. 2. Складові джерельної бази дослідження: монетні скарби, музейні та приватні колекції. Методика вивчення, аналізу та систематизації скарбового матеріалу

Вивчення та використання в історичних дослідженнях нумізматичних пам'яток є одним з важливих завдань історичної нумізматики і джерелознавства. Найважливішими складовими джерельної бази для вивчення грошового обігу Гетьманщини є: монетні скарби, приватні колекції, музейні зібрання та писемні джерела.

Джерельну базу нашого дослідження складають:

а) 5 фондів Центрального державного історичного архіву в м. Києві – Канцелярії Київського військового, Подільського та Волинського генерал-губернатора (ф. 442.); Києво-Печерської Лаври (ф.128.); Указ Анни Іванівни про дозвіл переливати в посуд мідну і срібну монети, вилучені із вжитку (ф.64.); Грамота Сенату про обмін мідних російських грошей на нові (ф.51); Справи гетьманської канцелярії в Глухові від 1730 р. про обмін мідних потертих полушок (ф. 59.);

б) 3 фонди Державного архіву Київської області – Київського генерального управління (ф.1.); Канцелярії Київського громадянського губернатора (Ф.2.); Київського губернського статистичного комітету (ф.804.);

в) 7 фондів Наукового архіву Інституту археології НАН України – Матеріали для систематичного каталогу музею університету св. Володимира (ф.13.); Вхідні папери по Мінц-кабінету 1850-1865 рр. (ф. 46.); Музей старожитностей при Київському Університеті св. Володимира. Листування Мінц-кабінету в справах придбання нумізматичних колекцій 1900 р. (ф. 53.); Листування Мінц-кабінету в справах придбання нумізматичних колекцій 1915 р. (ф. 54.); Переписка стосовно археологічних та нумізматичних знахідок 1913 р. (ф.55.); Опис археологічних речей, пожертвованих Університету св. Володимира (ф.63); Матеріали для систематичного каталогу музею св. Володимира (ф.64);

г) 1 рукопис Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського – Беляшевский М.Ф. Монетные клады Киевской губернии (1889 г.);

д) 16 монетних скарбів із фондів Національного музею історії України;

е) 5 монетних скарбів із Музею історичних коштовностей України;

є) 1 монетний скарб із Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського;

ж) 12 монетних комплексів із фондів Вінницького державного обласного краєзнавчого музею;

- з) 3 експозиції монет із Глухівського історично-краєзнавчого музею;
- і) 18 скарбів монет із фондів Полтавського державного обласного краєзнавчого музею;
- к) 2 експозиції із 11 скарбами монет із Кам'янець-Подільського історико-нумізматичного музею;
- л) 12 скарбів монет із фондів Чернігівського обласного історичного музею ім. М.Тарновського;
- м) 9 монетних скарбів із фондів Черкаського обласного краєзнавчого музею;
- н) 1 монетний скарб із фондів Державного історично-краєзнавчого заповідника «Меджибіж»;
- о) 6 монетних скарбів із фондів Національного історично-краєзнавчого заповідника «Чигирин»;
- п) 5 приватних колекції П.Січенка (м. Бар), О.Бакальця (м. Бар), В. Заїки (м.Глухів), О. Леська, (м. Сатанів), Б. Кульчицького (м. Сатанів)

Всі ці джерела різні за характером, вони є носіями важливої інформації про грошову політику Гетьманщини, основні грошові номінали, емітенти, про склад монетних скарбів, їх присутність в тому чи іншому регіоні. Але інформаційні можливості цих джерел різні.

Монетний скарб – це будь-який комплекс монет від кількох екземплярів до десятків тисяч, який у певний час закопаний у землю чи прихований якимось іншим способом. За звичай розрізняють скарби тривалого та короткочасного зберігання. Саме скарби останнього типу є найбільш цікавими для науки, бо вони є своєрідними "моментальними знімками" з грошового обігу певного історичного проміжку часу [105, с. 176].

Відомий український історик М. Дмитрієнко вважає, що тільки зібрані значні за кількістю відомості, що охоплюють всю означену територію, дають можливість відтворити загальну картину грошового обігу певного періоду, присутність на грошовому ринку вітчизняних чи іноземних монет, визначити домінування тих чи інших номіналів, встановити ціни на товари і послуги, відтворити рівень сформованості державного ринку та рівень життя населення [233, с. 221]. Скарби монет є найбільш об'єктивним джерелом з історії грошового обігу. Процес нумізматичного дослідження багатогранний. Він включає в себе всебічне вивчення самих монет – їхньої ваги, розміру, металу, зображення, написів, територіальної та державної приналежності, техніки карбування, а також аналіз складу та топографії монетних скарбів.

Скарб срібних західноєвропейських монет XVI-XVII ст. 2007 р. із с. Сатанівська Слобода Городецького району Хмельницької області з колекції Б. Кульчицького

В основу нашої класифікації скарбового матеріалу покладено такі принципи: формально-типологічний, хронологічний, метрологічний, територіальний, державний, комплексний, порівняльний. В нашому дослідженні застосовуються такі сучасні методи дослідження, як порівняльний аналіз, математична статистика, вимірювання електроємності монет, обробка нумізматичного матеріалу з допомогою комп'ютерної техніки.

Сьогодні прийнято датувати скарб по наймолодшій монеті, враховуючи ту обставину, що між роком карбування монети і захованням скарбу завжди є певний проміжок часу, що дорівнює принаймні шляху монети від місця карбування чи обігу до місця знаходження скарбу. Ми широко використали в нашій роботі методику дослідження закономірностей і

зміни хронологічного складу скарбів, яку розробили і обґрунтували відомі вчені-нумізмати І. Спаський [229], В. Шугаєвський [271; 273], М. Котляр [124; 127], А. Потін [191], Н. Стрижакова [241].

Аналіз скарбового матеріалу, методика його систематизації та порівняння, запропоновані М. Котляром, широко використана нами для виявлення та характеристики нових скарбових комплексів, знайдених в Лівобережній та Правобережній Україні протягом XIX – початку XXI ст. Так, аналізуючи додатки – карти до праці М. Котляра “Грошовий обіг на території України доби феодалізму”, зокрема, “Знахідки монет 1648 – 1700 рр. (карта № 6) та “Знахідки монет XVIII ст.” (карта № 8), нами шляхом визначення географічних меж Української козацької держави в різні історичні періоди та способом математичних підрахунків було встановлено кількість вивчених М. Котляром скарбів і знахідок окремих монет на території земель, які свого часу належали до Гетьманщини. Підрахунки показали, що на цій території було виявлено 298 знахідок монет, які датуються 1648 – 1700 рр. Із них на Правобережжі – 168, на території Лівобережжя – 129. Вчений дослідив також 150 скарбів XVIII ст., знайдених в межах колишніх 10-и лівобережних полків. В цілому на території Гетьманщини протягом XIX – 70-х рр. XX ст. було виявлено 447 скарбів та окремих знахідок монет західноєвропейського та російського карбування [124].

Таким чином, завдячуючи М. Котляру, ми одержали важливу основу нашого дослідження, доповнивши її десятками нових знахідок скарбів, переважно, останніх 20-25 рр. У згаданому дослідженні М. Котляра проаналізовано склад монетних скарбів, вивчено конкретні номінали обігу, державну приналежність монет, що брали у ньому участь. Але новим в нашому дослідженні є вивчення монетних скарбів, закладених на чітко окресленій території та в часі (116 р.). По-друге, вперше автором дисертації прослідковано новий напрям дослідження – а саме за місцем закладення скарбів. Як показав аналіз (див.додаток Е.3) наявних джерел 68,9% монетних скарбів було закладено в сільській місцевості і лише 31,1% - в містах Гетьманщини. По-третє, дисертант детально вивчає і характеризує скарби другої половини XVII ст. із вмістом срібної копійки Московського царства, що допомогло прослідкувати динаміку проникнення в грошовий обіг Гетьманщини московських грошей.

Суть методики Н. Стрижакової полягає у системному детальному описі скарбів за топографією знахідок, хронологією монетного складу, укладенні списку монет за географічною ознакою та державною приналежністю. Для фіксації, ідентифікації та всебічного аналізу скарбів монет досліджуваного періоду ми використали дещо доопрацьовані зразки таблиць, запропоновані Н. Стрижаковою для характеристики скарбів XVII – XVIII ст. із вмістом талерної монети:

– загальна характеристика скарбів за АТП за такими параметрами:

№ п/п	Місце та дата знахідки	Інвентарний номер	Загальна кількість монет	Кількість талерів	Кількість талерних монет	Найстаріша, наймолодша монета скарбу
1	2	3	4	5	6	7

– характеристика окремого скарбу:

№ п/п	Назва країни, правителя	Назва монети	Кількість
1	2	3	4

– характеристика скарбів за хронологією монетного складу:

№ п/п	Місце знахідки скарбу	Дата карбування наймолодшої монети	Кількість монет	Кількість талерів (чи інших монет)	Дати карбування талерів
1	2	3	4	5	6

– характеристика талерів за хронологією:

№ п/п	Назва країни, правителя	Дата карбування талера	Місце знахідки скарбу	Дата карбування наймолодшої монети скарбу
1	2	3	4	5

– характеристика монет за географічно-хронологічною ознакою:

№ п/п	Назва країни, назва монети	Дата карбування монети	Місце знахідки скарбу	Дата карбування наймолодшої монети
1	2	3	4	5

Ця методика аналізу та систематизації скарбового матеріалу дозволяє зосередити всебічну інформацію про скарби певного історичного періоду, розкриває закономірності поширення та використання в грошовому обігу України іноземної монети, причини її домінування на ринку грошей.

Важливою частиною нумізматичного дослідження є картографування знахідок монетних скарбів і окремих монет. Так, наше дослідження є приладом вивчення,

систематизація, складення таблиці, сканування західноєвропейських та російських монет XVII – XVIII ст. (див. додаток Б. 244) із приватної колекції жителя м. Бару П. Січенка, зібраних ним на території Барського р-ну Вінницької обл. (див. додаток Е) за параметрами:

№ п/п	Назва країни, правитель	Назва монети	Кількість (шт.)	Вага (г)
1	2	3	4	5

Ця таблиця яскраво ілюструє грошовий обіг, назву грошей 12-и західноєвропейських держав, які використовували мешканці Барського староства в XVII – на початку XVIII ст.

Для детального картографування музейних скарбів використовуються як традиційні, так і нові методи ідентифікації монет скарбу: кожна монета має свій реєстраційний номер, паспортичку із описом аверса та реверса монети, державної приналежності, дати карбування, діаметру, ваги, проби коштовного металу, стану збереження. Монети із скарбів, як правило, зберігаються в окремих файлах та шухлядах. На жаль, в багатьох музеях не проводиться детальне наукове вивчення скарбового матеріалу. Скарбові монети часто розпорошено серед окремих знахідок, трапляються помилки в оформленні актів закупівлі скарбів, у визначенні державної приналежності монет, їхній систематизації та класифікації. Окремі комплекси чекають на реставрацію та глибоке вивчення десятки років, в музеях не вистачає фахівців-нумізматів. Під час роботи нами детально вивчено десятки музейних скарбів, підготовлено комплексну характеристику монет скарбу, яка включає три основних документи: зведену таблицю, опис скарбу та комп'ютерний варіант зображення аверсу та реверсу кожної монети.

Наприклад, Юрченківський скарб (Летичівського р-ну Хмельницької обл.), що складається із 207 срібних та білонних західноєвропейських монет 1618 – 1648 рр. (див. додаток Б. 349), знайдений у 1984 р. Він зберігається у фондах Державного історико-культурного заповідника «Меджибіж». У цьому комплексі, який вперше вивчений і систематизований дисертантом, знаходиться: 4 коронних орти, 2 шостаки, 5 трояків, 51 півторак, 15 драйпелькерів, 33 гроші, 7 тернаріїв та 90 білонних шелягів Речі Посполитої, прибалтійських володінь Швеції, Бранденбургу та Пруссії. В скарбі переважають польські і литовські півтораки та шеляги 20-х рр. XVII ст. – часів Сигізмунда III, ельбінгські, ризькі драйпелькери та шеляги прибалтійських володінь Швеції часів короля Густава Адольфа та королеви Христини. У скарбі – лише 10 (4,8 %) брандербурзько-пруських драйпелькерів і шелягів часів правління курфюрста Георга Вільгельма. Найстаріша монета Юрченківського скарбу – шеляг 1613 р. часів Сигізмунда III, наймолодша – шеляг 1648 р., відкарбований у Ризі за часів королеви Христини. Період накопичення скарбу складає 35 років. Він напевно належав небагатій селянській родині. Потертість більшості монет та їхня нижча вага від

встановленої норми свідчить про інтенсивне використання цих дрібних та середніх монет на подільському грошовому ринку. Класифікацію Юрченківського скарбу здійснено за такими параметрами:

Реєстр. номер	Назва монети	Країна, правитель	Рік карбування	Вага (г)	Діаметр (мм)	Товщина (мм)
1	2	3	4	5	6	7

Подібний підхід використано для вивчення та систематизації Барського скарбу 2002 р., який зберігається у фонді Вінницького державного педагогічного університету. Скарб (див. додаток Б.240) нараховує 76 срібних монет Речі Посполитої та прибалтійських володінь Швеції: 7 коронних ортів, 11 шостаків, 11 трояків, 29 коронних півтораків, 2 литовських півторака і 1 гріш, 5 драйпелькерів прибалтійських володінь Швеції (Курляндія і Лівонія) та 2 польських шеляга без визначеної дати. Найстаріша монета скарбу – коронний шостак 1614 р. Сигізмунда III, наймолодша – шостак 1674 р. Яна II Собеського. Період накопичення скарбу становить 60 років, що складає приблизно 2-3 покоління. Детальний опис та характеристика кожної монети, стану її збереження, супроводжується таблицею та ілюстраціями (див. додатки Е. 24 та Ж. 4-5):

Реєстр. номер	Назва монети	Країна, правитель	Рік карбування	Вага (г)	Діаметр (мм)	Проба срібла	Стан збереження
1	2	3	4	5	6	7	8

Важливим підґрунтям для проведення нумізматичного пошуку і атрибуції монет є спеціальні каталоги, покажчики, посібники, довідкові видання. В них містяться відомості про монети (їхні види) певної території, місцевості, історичної епохи, про технологію виготовлення монет, територіальне і хронологічне поширення, репрезентативність, час карбування, матеріал, вагу, тираж, емісію, найважливіші знахідки, розвиток монетної справи та ін. [164; 284; 285; 286; 290; 223; 230; 231]. Автор дисертації використав як традиційні, так і власні методики виявлення, збору, вивчення, систематизації та аналізу скарбового матеріалу.

У нашому дослідженні практикуються описовий, порівняльний, аналітичний методи характеристики скарбів за місцем карбування, часом знахідки, державною приналежністю монет та номіналами, а також використано чотири види таблиць:

1) узагальнюючі, що характеризують знахідки за певний відрізок часу (чверть століття, півстоліття, століття);

2) за державною приналежністю, що дає можливість встановити домінування у скарбах тазеврацій тих чи інших держав на грошовому ринку за певний відрізок часу;

3) за певною територією (регіон, область, місто, район);

4) за всебічною характеристикою окремих скарбів і кожної монети зокрема (№ п/п, назва держави, правителя, назва монети, рік карбування, кількість екземплярів, стан збереження). Наприкінці кожної таблиці міститься невелике узагальнення, яке свідчить про кількість монет у комплексі, дату знахідки, дату карбування, приналежність монет скарбу до тої чи іншої держави. В топографії, наскільки дозволяють джерела та стан збереження музейних скарбів, ми намагалися проаналізувати характер (змішаний чи поодинокий) та стан збереження комплексу і окремих монет скарбу.

У «Додатку Б» дисертації наводиться 495 описаних скарбів монет, в тому числі 64 (12,8 %) виявлених і описаних дисертантом (див. додаток Е.9). Вони в цілому підтверджують основні тенденції та закономірності грошового обігу Гетьманщини другої половини XVII – XVIII ст. Так, в нововиявлених у 7-и областях скарбах знайдено 30708 монет другої половини XVII – XVIII ст. У 24 (38 %) комплексах виявлено від 200 до 7617 монет. Це порівняно великі скарби. Але в цілому переважають (62 %) знахідки із вмістом монет від 2 до 200. Скарби виявлені протягом 160 років (1855 – 2006 рр.). Переважну кількість їх – 49 (77,7%) знайдено у XX – на початку XXI ст. В сільській місцевості зафіксовано 46 (73 %) скарбів монет, а в містах – лише 17 (27 %). В нововиявлених скарбах знайдено грошові одиниці 11-и держав середньовічної Європи, переважно Речі Посполитої.

Наша топографія зафіксувала на території 8-и сучасних областей України 357 (72,2 %) скарбів (див. додаток Д.1), датованих другою половиною XVII ст., та 137 (27,8 %) XVIII ст. (див. додаток Е.1). У м. Києві та Київській обл. зафіксовано 105 скарбів (21,2 %), із них – 77 (15,5 %) скарбів другої половини XVII ст. та 28 (5,6 %) – XVIII ст. На другому місці за кількістю знахідок – Полтавська обл. Тут знайдено 94 (19,0 %) скарби, із них – 36 (7,2 %) – другої половини XVII ст. та 58 (11,7 %) – XVIII ст. На третьому місці – Чернігівська обл., тут виявлено 87 (17,6 %) скарбів, із них – 61 (12,3 %) – другої половини XVII ст. та 26 (5,2 %) – XVIII ст. На четвертому місці знаходиться Черкаська обл., тут знайдено 56 (11,3 %) скарбів, із них 52 (10,5 %) датовано другою половиною XVII ст., та лише 4 (0,8 %) – скарби XVIII ст. На Вінниччині виявлено 55 скарбів (11,1 %), які всі датовані другою половиною XVII ст. На шостій позиції за кількістю скарбів – Житомирська обл., де виявлено 40 (8,0 %) скарбів другої половини XVII ст. На сьомому місці перебуває Сумська обл., де у 8-и районах, територія яких свого часу входила до складу Гетьманщини, виявлено 34 (6,9 %) скарби, з яких 13 (2,63 %) другої половини XVII ст. та 21 (4,2 %) скарб XVIII ст. На східній частині території Хмельниччини, де у 1648 – 1659 рр. за гетьманів Б. Хмельницького та

І. Виговського розміщувався Подільський полк, зафіксовано 23 скарби (4,6 %). Топографія розміщення скарбів монет другої половини XVII – XVIII ст. на території Гетьманщини (1648 – 1764 рр.) узагальнена у вигляді таблиці:

Таблиця 1.2.1

№ п/п	Область	Всього скарбів	Скарби XVII ст.	Скарби XVIII ст.
1	Київська	105	77	28
2	Чернігівська	87	61	26
3	Сумська	34	13	21
4	Полтавська	94	36	58
5	Черкаська	56	52	4
6	Вінницька	55	55	–
7	Житомирська	40	40	–
8	Хмельницька	23	23	–
Разом	8 областей	495	358	137

Під час аналізу географії розміщення скарбів досліджуваного періоду встановлено важливу закономірність – більшість їх було виявлено в сільській місцевості, що свідчило про інтенсивний розвиток сільського господарства, тваринництва, торгівлі та домінування сільського населення над міським. Так, із загальної кількості скарбів другої половини XVII ст. в селах було знайдено 246 комплексів (68,9 %) та лише 110 (31,1 %) у містах, переважно Києві, Черкасах, Чернігові, Полтаві, Чигирині, Коростишеві, Глухові, Вінниці, Барі, Меджибожі (див. додаток Е.3). Кількість скарбів XVIII ст., знайдених у сільській місцевості 96 (70 %) більше ніж удвічі переважає кількість таких у містах Лівобережної Гетьманщини – 41 (30 %). І це незважаючи на те, що інтенсивно зростає населення міст та містечок, розширюється грошовий обіг між містом і селом, формується загальноукраїнський ринок із деякими елементами капіталістичних відносин [214].

Аналіз скарбового матеріалу (в тому числі вперше введеного у науковий обіг) за основними номіналами іноземних монет, що перебували в грошовому обігу Гетьманщини, дещо коригують відомості, опубліковані у 60-70-х рр. XX ст. В. Рябцевичем, І. Спаським та М. Котляром, про роль і місце золотого дуката, срібних талера, російського єфимка та флорина в грошовому господарстві України (див. додаток А). Встановлено, що із 495-х скарбів у 98-и (19,8 %) містилися талери, у 20-и (4,0 %) – золоті дукати, у 19-и (3,8 %) – російські срібні єфимки та у 16-и (3,2 %) – флорини. У 118 (23,9 %) скарбах дукати було виявлено разом із талерами. 91 (75,8 %) скарб, що містив ці монети, знайдено у селах, а 29 (24,2 %) – у містах (див. додаток Е.4).

Найчастіше дукати зустрічаються на території сучасної Черкаської (див. додаток Б.199, 202, 204, 230, 234, 236), Чернігівської (див. додаток Б.124, 131, 133, 138), Полтавської (див. додаток Б.181, 415, 480, 484), Київської (див. додаток Б. 62, 66, 372) та Вінницької (див. додаток Б. 265, 276, 277) областей. Жодного дуката не виявлено у Сумській, Житомирській та Хмельницькій областях. Охарактеризувавши лише деякі кількісні дані можна зробити висновок, що талери інтенсивно курсували в 50-80-і рр. XVII ст. в грошовому обігу, переважно, в межах Гетьманщини, згідно із загальною закономірністю обігу талерної маси без врахування населенням їхньої державної приналежності.

Грошовий ринок Гетьманщини другої половини XVII ст., як свідчать скарби, був насичений іноземною, переважно, західноєвропейською – великою срібною (талери, флорини, єфимки, півталери, орти), середньою (шостаки, трояки, півтораки, драйпелькери, копійки) та дрібною – білонною (денги, полушки, гроші, оболі, півгроші, шеляги, тернарії і денарії) монетою. Значне збільшення монетного карбування спостерігається за Сигізмунда III Вази. Ці монети, особливо 20-х рр. XVII ст., домінують у скарбах України не тільки першої, але й другої половини XVII ст. [124; 204; 287].

У нашій топографії простежено і ще раз підтверджено думку М. Котляра та інших українських нумізматів про те, що найбільш поширеними монетами часів Сигізмунда III є срібні коронні та гданські орти (1/4 талера), шостаки, трояки, півтораки, рідше – талери, гроші, півгроші та шеляги. Серед іноземних монет, що трапляються в українських скарбах, лідирують монети Речі Посполитої. Із 358 скарбів Гетьманщини другої половини XVII ст. монети Речі Посполитої зустрічаються у 291 (58,9 %). 38 (7,7 %) скарбів, серед яких 10 із Хмельниччини, повністю складаються із польських та литовських монет, а всі інші – переважно із монет Речі Посполитої (найбільше емісій 20-х рр. та 50-60-х рр. XVII ст.), прибалтійських володінь Швеції (переважно часів Густава Адольфа та Христини), Бранденбургу, Пруссії, Голландської республіки (переважно талери та флорини), Священної Римської імперії, копійки та єфимки Московського царства, альбертусталери Іспанських Нідерландів.

Монети прибалтійських володінь Швеції (див. додаток В.2) виявлені у 183-х (51,2 %) скарбах, Пруссії – у 118-и (33 %), Священної Римської імперії – у 84-х (23,5 %), Голландської республіки (переважно талери та флорини) – у 71-му (19,8 %), Московського царства – у 52-х (14,5 %), Іспанських Нідерландів – у 39-и (10,9 %), Бранденбургу – у 35-и (9,8 %), Шотландії – у 16-и (4,5 %), Австрії – у 13-и (3,6 %), Угорщини – у 12-и (3,3 %), Данії – у 8-и (2,2 %), Швейцарії – у 5-и (1,4 %). Лише у 3-х (0,8 %) скарбах виявлено монети Кримського ханства та Франції, причому в одному чи кількох екземплярах. У 38-и (10,6 %) скарбах Гетьманщини другої половини XVII ст. містилися окремі монети інших держав і

земель. У 29-и (8,1 %) комплексах знаходилися монети, державну приналежність яких не встановлено через потертість або відсутність у документах, переважно XIX ст., даних про їхню державну приналежність. У дослідженні грошового обігу Гетьманщини нами враховані політичні, економічні та геополітичні фактори, які впливали на розвиток економіки Європи, української держави зокрема, поширення та генеалогія лічильних систем і грошових одиниць.

Занепад грошового господарства Речі Посполитої, виснаженої довготривалими війнами, особливо поглибився за часів Яна II Казимира. Для покриття державних боргів королівський уряд вдався до карбування неповноцінних кредитних грошей: мідних шелягів і напівсрібних злових монет – тимфів на загальну суму близько 20 млн. злотих. Реальна вартість цих тимфів дорівнювала лише 12-15 грошам [56, с. 92-93]. У нашому дослідженні у 357 скарбах Гетьманщини другої половини XVII ст. зафіксовано 5 (1,4%) випадків присутності тимфів. На території Лівобережжя ці монети, через свою неповноцінність, не набули великого поширення. Частіше ми їх зустрічаємо в скарбах Правобережжя: в одному скарбі Черкащини (див. додаток Б. 87) – один тимф 1663 р., у скарбі с. Велика Бушинка Немирівського р-ну Вінницької обл. (див. додаток Б. 247) – 7 монет 1663 – 1665 рр., у Малохашенському скарбі Овруцького р-ну Житомирської обл. (див. додаток Б. 315) – 2 тимфи 1663 р. і 1664 р. та в 2-х скарбах Хмельницької обл. виявлено – в першому в м. Красилів (див. додаток Б. 351) – 53 тимфи Яна II Казимира 1663 – 1665 рр., у другому із с. Сушок Красилівського р-ну – із 1260-и срібних та мідних польських монет знаходився лише один тимф (див. додаток Б. 356).

Білонні (1551 – 1660 рр.) та мідні (1659 – 1666 рр.) коронні і литовські шеляги часів Яна II Казимира зустрічаються частіше. М. Котляр у своїй топографії зафіксував тільки 22 випадки виявлення мідних шелягів на території України [124, с. 119]. У нашому дослідженні, враховуючи знахідки у 8-и областях за останні 35 років, зафіксовано 71 (19, 8 %) скарб, в яких поряд із західноєвропейською дрібною (переважно, шостаками, трояками, півтораками, шелягами Речі Посполитої 20-х рр. XVII ст.; драйпелькерами і шелягами прибалтійських володінь Швеції 20-70-х рр. XVII ст.) монетою, перебували у 17-и скарбах білонні (див. додаток Б. 80, 107, 109, 113, 150, 156, 159, 175, 177, 191, 235, 312, 318, 322) та в 54-и (15,1 %) скарбах (чи окремих знахідках) – мідні шеляги – „боратинки”. Знахідки мідних шелягів зустрічаються на Київщині (див. додаток Б. 7, 13, 15, 20, 26, 39, 42, 51, 53, 54, 56, 70), Чернігівщині (див. додаток Б. 80, 82, 83, 86, 94, 120, 126, 127, 131, 133, 135), Полтавщині (див. додаток Б. 158, 164, 169, 170, 175, 183, 184, 186), Черкащині (див. додаток Б. 196, 208, 211, 212, 216, 219, 220, 221), Вінниччині (див. додаток Б. 247, 258, 261, 271, 275, 279), Житомирщині (див. додаток Б. 305, 312, 318, 330, 308, 314, 322), Хмельниччині (див. додаток Б. 338, 342, 344, 347, 356), а на Сумщині «боратинки» виявлено лише в одному скарбі (див.

додаток Б.144). Трапляються як поодинокі знахідки, так і змішані скарби із великою кількістю білонних шелягів Яна II Казимира 1652 – 1653 рр. карбування (див. додаток Б.113 (до 25 ф.) та мідних шелягів 1659 – 1666 рр. (див. додаток Б. 86 (487 екз.), 120 (76 екз.), 144 (до 15 ф.), 158 (555 екз.), 170 (177 екз.), 183 (300 екз.), 184 (28 екз.), 186 (160 екз.)). Тільки з мідних шелягів склалися лише 10 скарбів. Лише в 11 скарбах зустрічаються поодинокі екземпляри шостаків: в 5-и – орти, в 5-и – трояки та півтораки і в 3-х (див. додаток Б. 159, 231, 234) – білонні гроші часів Яна II Казимира. Таким чином, результати нашого дослідження показують, що випуск за Яна II Казимира низькопробних білонних шелягів, тимфів та мідних шелягів хоча і був значний, але їхня присутність в скарбах Гетьманщини не є суттєвою.

Матеріали знайдених скарбів свідчать, що серед іноземних монет у грошовому обігу Гетьманщини зустрічаються орти та трояки, але найбільш поширені були ризькі, ельбінзькі драйпелькери і шеляги прибалтійських володінь Швеції часів Густава Адольфа, Христини, Карла X Густава, Карла XI та бранденбурзько-пруський Георга Вільгельма і Фрідріха Вільгельма.

Отже, в другій половині XVII ст. грошове господарство Гетьманщини зберігало велику строкатість, в грошовому обігу поряд із монетами 20-70-х рр. XVII ст. Речі Посполитої, прибалтійських володінь Швеції, Священної Римської імперії, Бранденбурзько-пруської держави, Голландської республіки, все частіше трапляються срібні та мідні монети Московського царства, переважно срібні копійки часів Олексія Михайловича та Петра I.

В цілому українське грошове господарство перебувало в стані перманентної кризи [56, с. 97], про що свідчить кількісний та якісний склад виявлених скарбів.

Проаналізуємо скарбовий матеріал Гетьманщини XVIII ст. (територія Лівобережних областей – Київщини, Чернігівщини, Сумщини, Полтавщини та частина Черкащини (див. додаток Е.5) за кількісними та якісними особливостями скарбів, їх державною приналежністю. Нами досліджено 137 скарбів цього періоду. Із них 58 (42,3 %) знайдено у Полтавській обл., 28 (20 %) – у Київській, 26 (18,9 %) – у Чернігівській, 21 (15,3 %) – у Сумській та 4 (2,9 %) – у Черкаській. 41 скарб (29,9 %) виявлено у містах та 96 (70,1 %) – у сільській місцевості (див. додаток Д.2). За державною приналежністю у грошовому обігу 10-и лівобережних полків Гетьманщини (див. додаток В.2) домінуючу роль у другій та третій чверті XVIII ст. відігравала російська монета – срібний рубель та його фракції: полтинник, двогривенний, гривеник, 5 копійок, 3 копійки (алтин), одна копійка, денга, полушка, півполушка (див. додаток А). Російські монети виявлено у 119 (86,8 %) скарбах, монети Речі Посполитої – у 24-х (17,5 %), прибалтійських володінь Швеції – у 10-и (7,3 %), Пруссії – у 9-и (6,5 %), Іспанських Нідерландів – у 5-и (3,6 %), Священної Римської імперії – у 4-х (2,9 %).

Монети Голландської республіки та Австрії знаходилися у 3-х (2,1 %) скарбах, Угорщини, Туреччини та Кримського ханства – у 2-х (1,4 %), Бранденбургу – лише в одному (0,7 %) (див. додаток Е.6). Ці відомості яскраво демонструють пріоритети в розвитку грошового господарства, внутрішньої та зовнішньої торгівлі Гетьманщини. Аналіз скарбового матеріалу засвідчує, що українці в середині XVIII ст., як у повсякденній торгівлі, так і зовнішній, надавали перевагу російській монеті, хоча західноєвропейські гроші ще до кінця століття використовувалися на грошовому ринку Лівобережжя.

У фондах Чернігівського історичного музею ім. В. Тарновського зберігається 10 скарбів західноєвропейських та російських монет XVII – XVIII ст. (див. додаток Е.13). Серед 11397-и срібних та мідних монет, які входять до скарбів, виявлено 41 (0,36 %) талер XVII ст., які, переважно, відкарбовані у провінціях Голландської республіки, та 53 (0,47%) срібні російські рублі XVIII ст. У грошовому обігу Чернігівщини середини – другої половини XVII ст. переважають срібні гроші середніх номіналів Речі Посполитої, Московського царства, прибалтійських володінь Швеції, Пруссії, Бранденбурга, Священної Римської імперії та левендальдери Голландської республіки. Про це яскраво свідчать скарби із Чернігівщини: Коропський скарб 1968 р. (див. додаток Б.79), який містить 7617 російських, польських, західноєвропейських срібних монет (в тому числі 39 талерів); Серединківський скарб 1988 р. (див. додаток Б.78) – 411 срібних західноєвропейських монет, серед яких є один талер Голландської республіки 1641 р., з міста Гельдерна; Роїщенський скарб 1961 р. (див. додаток Б. 80) – 615 польських білонних солідів; Дніпровський скарб 1963 р. (див. додаток Б.81) – 280 західноєвропейських білонних дрібних монет; Ярославський скарб 1956 р. (див. додаток Б. 84) – 100 польських білонних та срібних монет від шостака до соліда; Певецькі скарби 1957 року (див. додаток Б. 82, 83), перший із яких складався із 56 низькопробних польських срібних монет різних номіналів та мідних солідів часів Яна II Казимира, другий – із 27 західноєвропейських монет, серед яких один талер Голландської республіки 30-х рр. XVII ст.; Борзненський скарб (див. додаток Б.85) містив 13 срібних західноєвропейських монет першої половини XVII ст.

Про панування у XVIII ст. на грошовому ринку Чернігівщини російської срібної та мідної монети свідчать матеріали двох скарбів, які зберігаються у фондах Чернігівського історичного музею: Унучківський скарб 1969 р. (див. додаток Б.382) складався з 53-х срібних російських рублів 1702 – 1779 рр., а Голубицький скарб 2001 р. (див. додаток Б. 383) – 2235-и мідних денг.

У Серединківському скарбі (див. додаток Е.11), знайденому у розбитому горщику в 1988 р., міститься 411 срібних монет 300-875 проби (див. додаток Е. 78). Найстаріша монета скарбу – драйпелькер Священної Римської імперії 1602 р. (часів правління Іоанна

Вільгельма), наймолодша – драйпелькер прибалтійських володінь Швеції 1648 р. (часів королеви Христини Августини). Час заховання скарбу збігається з початком Української національної революції. У скарбі представлено гроші 6-и західноєвропейських країн: Речі Посполитої – 322 (78,44 %), прибалтійських володінь Швеції – 55 (13,5 %), Пруссії – 24 (5,84 %), Бранденбурга – 6 (1,46 %), Священної Римської імперії – 2 (0,49 %) та Голландської республіки – одна (0,24 %). За номіналами у скарбі присутні такі монети: один талер 1641 р. м. Гельдерна (0,24 %), 5 коронних ортів (1,21 %), 5 шостаків (1,21 %), 17 трояків (4,14 %), 88 драйпелькерів (21,4 %), 290 півтораків (70,56 %), 5 грошів (1,21 %). Таким чином, у Серединківському скарбі переважають монети номіналом в 1,5 гроша (378 штук – 91,97 %), які відкарбовані у Речі Посполитій, прибалтійських володіннях Швеції, Пруссії, Бранденбурзі та Священній Римській імперії.

Одним із значних за кількістю та асортиментом скарбового матеріалу є досліджений нами Коропський скарб 1968 р. (див. додаток Е.12), знайдений у садибі Л. Журавля в м. Короп Чернігівської обл. Комплекс нараховує 7617 західноєвропейських та російських срібних монет XVII ст. (див. додаток № 79), серед яких – 7560 (99,25 %) копійок Московського царства часів правління Федора, Івана V та Петра I (до 1698 р.) Олексійовичів. Вага кожної з них становить близько 0,41-0,42 г, що є характерною ознакою копійок 70-90-х рр. XVII ст. У скарбі міститься 39 (0,51 %) західноєвропейських талерів, переважно левендальдерів Голландської республіки, та 18 (0,24 %) срібних коронних ортів часів правління Сигізмунда III. Стан збереження монет задовільний, хоча багато з них окислені та надщерблені. Скарб, який важить 4 кг 617 г у срібній монеті, імовірно належав заможному українському козаку чи міщанину, купцеві або священику.

Інший скарб, що містив 2235 мідних російських монет XVIII ст., було знайдено весною 2001 р. в с. Голубичі Ріпкинського р-ну Чернігівської обл. на городі В. Наумова (див. додаток Б.406). Знахідка також зберігається в фондах Чернігівського історичного музею. За своїм складом скарб мідних російських денг 30-50-х рр. XVIII ст. є традиційним для Лівобережжя, зокрема Чернігівщини. Більшість монет у комплексі добро збереглися, хоча перекарбування монет часів імператриці Анни Іванівни виконане досить грубо, про що свідчать одночасно старі і нові зображення на монетах. Найстаріші монети скарбу – денги 1730 р., відкарбовані за правління Анни Іванівни, наймолодші – денги 1754 р. – за часів імператриці Єлизавети Петрівни. Період накопичення скарбу складає 22 роки. 2235 денг Голубицького скарбу утворюють порівняно незначну суму – 10 рублів 17 копійок. Скарб зберігався в чорному глиняному горщику на глибині 70 см. Власником скарбу міг бути гусинський селянин.

Про присутність в окремих скарбах Гетьманщини XVIII ст. монет попереднього століття свідчить Козелецький скарб (без дати), який містить монети XVII – XVIII ст. (див. додаток Б.86). Він зберігається у фондах Національного історичного музею України. Комплекс нараховує 531-у монету, з яких 309 (58,2 %) – шеляги XVII ст. литовського карбування, 220 (41,43 %) – монети Речі Посполитої, один трьохгрошовик 1562 р. Великого князівства Литовського та один флорин XVII ст. Священної Римської імперії (див. додаток Е.14).

2000 р. в с. Понори Талалаївського р-ну Чернігівської обл. в садибі сім'ї Троців відкопано великий скарб російських мідних монет часів правління імператорів Єлизавети Петрівни, Петра III та Катерини II. Номінал монет – 1 і 5 копійок (див. додаток Б. 386). Загальна вага скарбу – близько 100 кг. На жаль, скарб розійшовся по руках сусідів та сумнівних “краєзнавців”. Подібний скарб із 457-и російських мідних монет XVIII ст. був знайдений П. Баличенком у 1912 р. поблизу хутора Глинки Стародубського пов. Чернігівської губ. (див. додаток Б. 85). Знахідку детально вивчив, описав та систематизував В. Шугаєвський у статті “Клад медных русских монет XVIII столетия, найденных возле хут. Глинки Стародубского уезда Черниговской губернии”[271]. У Глинківському скарбі зберігалось 457 монет, з яких – 400 п'ятаків 1758 – 1790 рр., 54 – двохкопійчаників 1757– 1776 рр. і 3 монети номіналом в одну копійку 1758 – 1760 рр. Захоронення скарбу відбулося до 1790 р.

Про домінування в грошовому обігу Чернігівщини, зокрема м. Ніжина, російської мідної монети свідчить колекція Ніжинського краєзнавчого музею, в якій нараховується 507 монет (див. додаток Б. 384). У колекції наявні лише 3 срібні монети Речі Посполитої: тимф 1662 р., шестигрошовик 1662 р. та півторагрошовик 1623 р. Серед 504-х мідних монет колекції – 73 (14,5 %) було відкарбовано у XVIII ст. В зібранні – 34 п'ятикопійчаників 1727 – 1796 рр., 14 двохкопійчаників 1757 – 1798 рр., одна монета номіналом в одну копійку 1767 р., 8 полушок 1731 – 1736 рр., 38 денг 1730 – 1751 рр. Ця збірка свідчить про домінування в грошовому обігу м. Ніжина, який був важливим торговельним центром Гетьманщини XVIII ст., мідних монет номіналом 5 та 2 копійки та денги (1/2 копійки). Таким чином, у XX ст. на території Чернігівської обл. місцевими краєзнавцями було виявлено та зареєстровано значний за кількістю та різноманітний за державною приналежністю скарбовий матеріал, який яскраво характеризує грошові одиниці досліджуваного періоду та регіону.

У 10-и скарбах монет із Черкаської обл., знайдених в 1952 – 1999 рр., нараховується 2054 монети 12-и держав Європи. 7 скарбів датовано другою половиною XVII ст. Вони добре характеризують грошові одиниці (18 номіналів) та грошовий обіг Гетьманщини. Так, із 371-й монети Пекарського скарбу 1963 р. (див. Додаток Б.188) наявно 15 талерів Голландської

республіки та Іспанських Нідерландів, 30 єфимків Московського царства та 6 срібних флоринів, що становить 13,74 %. В скарбі наявно срібні орти, шостаки та півторагрошовики Речі Посполитої, драйпелькери Священної Римської імперії, Пруссії, прибалтійських володінь Швеції, Бранденбурга, 1/2 талера та флорини Голландської республіки, єфимки часів правління царя Олексія Михайловича. Таким чином, це – весь спектр складного грошового обігу 40-50-х рр. XVII ст. Правобережної України. У Байбузівському скарбі (див. Додаток Б. 469), знайденому у Черкаському р-ні, нараховується 14 російських рублів 1720 – 1764 рр., що свідчить про проникнення на територію Черкащини після грошової реформи 1698 – 1718 рр. Петра I великої російської монети талерного типу. В Кліщинському скарбі Чорнобаївського р-ну (див. додаток Б. 468), поряд із традиційними півторагрошовиками, трояками, шостаками Речі Посполитої, драйпелькерами Бранденбургу, Пруссії, 3-ма крейцерами Австрії, знаходилося 11 (7,2 %) срібних копійок (“чешуйок“) часів Петра I, 2 – з яких датуються 1706 р., а одна – 1611 р. Тут присутні також срібний гривенник 1709 р. (0,66 %), 2 (1,31 %) мідних монети – полушка 173... та денга 1735 р. Загальна частка російських монет у скарбі складає 16 одиниць (10,5 %). Примітний той факт, що в гетьманській столиці – Чигирині – виявлено 7 скарбів та окремих знахідок монет другої половини XVII ст. (див. додаток Б. 195 (4 екз.), 197 (2екз.), 198 (270 екз.), 224 (1530 екз.), 225 (56 екз.), 226 (1 талер), 227 (1 талер). У більшості скарбів Черкащини переважають західноєвропейські дрібні та середні монети.

Із 15 скарбів, знайдених на території 5-и районів Сумщини, які входили до складу Гетьманщини, переважають такі, що складаються із мідних російських монет другої половини XVIII ст. В 11-и скарбах (див. додаток б. 139, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 423) – 5029 мідних монет (91,02 %): полушки, денги, одна копійка, 2 копійки, 5 копійок та 10 копійок. 4 (26,66 %) скарби (Підлипненський – 214 екз., Андрейчиківський – 425 екз., Мутинський – 125 екз., Березівський – 210 екз.) утворені повністю із п'ятикопійчників – 974 екз. (17,6 %). 6 скарбів – два Мутинських – 1800 екз. і 315 екз., Будищівський – 189 екз., Ксензьовський – 242 екз., Соломківський – 58 екз., Будо-Воробйовський – 1447 екз., мають змішаний характер. У 6-и комплексах нараховувалося 4051 (73,3%) полушок, денга, 1, 2, 5 і 10 копійок. Серед них домінують монети номіналом в 2 і 5 копійок, що було характерно для грошового обігу Лівобережжя другої половини XVIII ст.

У Глинському скарбі містилося 292 срібні копійки Московського царства від часів Івана Грозного до Петра I, 110 з яких зберігаються в експозиції Глухівського історичного музею (див. додаток Б. 207). Лише в 3-х скарбах із Сумської обл. присутні срібні російські рублі та полтини – 93 одиниці (1,68 %): в двох Клишківських (Шостківський р-н) скарбах містилося 69 одиниць (5 полтин та 64 рублі 1718 – 1777 рр.) та 19 рублів XVIII ст. 2 срібних рублі й

одна полтина зберігаються у Глухівському історичному музеї. З іноземних монет в скарбі присутня лише одна срібна монета Кримського ханства 1776 р. Аналіз цих скарбів свідчить про панування в XVIII ст. у грошовому обігу північної частини Гетьманщини російського рубля та розмінної мідної монети. В скарбах Сумщини зазначеного періоду повністю відсутні західноєвропейські монети.

Дещо нехарактерним для скарбів Лівобережжя є Старо-Басанівський скарб (див. додатків Е.15) західноєвропейських та кримських монет XIV – XVII ст., знайдений у 1963 р. в с. Стара Басань Бобровицького р-ну Чернігівської обл. (див. додаток Е. 87). Скарб нараховує 499 монет, в тому числі 6 талерів та 2 флорини. Він зберігається у фондах Національного історичного музею України. Період накопичення скарбу становить 346 років. Найстаріша монета скарбу – празький гріш 1346 р., наймолодша – левендальдер провінції Оверіссель Голландської республіки 1692 р. Чехія представлена 3-а празькими грошами часів Карл I, Кримське ханство – одним аспром XV ст., Велике князівство Литовське – 8-а срібними півгрошами Олександра Ягеллончика, початку XVI ст. Найбільше монет у скарбі (369 одиниць) походять з Речі Посполитої, яка репрезентована тезавраціями Сигізмунда III: 2 орти м. Гданська 1617 р. та коронний 1623 р., 13 шостаків 1601 – 1625 рр., один трояк м. Риги 1597 р., 345 півтораків 1615 – 1627 рр. та 13 монет часів правління Яна II Казимира: 3 тимфи 1663 – 1665 рр., 7 шостаків 1662 – 1667 рр. та 3 півтораки 1662 р. У скарбі присутні поодинокі монети, відкарбовані у Пруссії, тоді лені Речі Посполитої: часів Йоганна Сигізмунда – один драйпелькер 1620 р., Георга Вільгельма – 15 монет цього ж номіналу 1621 – 1624 рр., 15 бранденбурзьких драйпелькерів 1621 – 1624 рр. Прибалтійські володіння Швеції представляють 37 драйпелькерів 1621 – 1632 рр. Густава Адольфа, 30 драйпелькерів міст Риги, Ельбінга та Лівонії часів Христини Августи, один драйпелькер м. Риги Карла XI (1669 р.). У скарбі також присутні 3 драйпелькери 1620 – 1622 рр. Священної Римської імперії, зокрема Померанії часів правління Франциска I та Богіслава XIV. Великою талерною монетою та її фракціями представлено Іспанські Нідерланди: часів Альберта та Ізабелли, брабантська 1/4 талера 1616 р., часів Філіп IV, патагон Турне 1648 р. та Голландську республіку: левендаальдер Гельдерна 1674 р., ріксдальдер Голландії 1660 р., левендаальдер Зволле 1665 р., флорин Давентера 1618 р., левендаальдер Оверісселя 1692 р., ріксдаальдер Утрехта 1679 р. та флорин Фризії 1617 р.

Таким чином, оглядова характеристика окремих скарбів другої половини XVII – XVIII ст., знайдених на території 8-и сучасних областей – колишніх землях Гетьманщини, свідчить про домінування в другій половині XVII ст. на грошовому ринку українських міст та сіл західноєвропейської монети, переважно, Речі Посполитої, прибалтійських володінь Швеції, Голландської республіки, монет Бранденбурзько-Пруської держави, а в першій – третій

чвертях XVIII ст. – срібної та мідної російської монети, до якої в окремих скарбах долучається незначна кількість західноєвропейських монет, Як правило, монетні джерела XVIII ст., виявлені на Лівобережжі, характеризуються наявністю великих за кількістю монет та вагою скарбів, які складаються із великої мідної монети переважно часів Анни Іванівни, Єлизавети Петрівни та Катерини II.

Прослідкувавши подальшу долю скарбів, можна зауважити про те, що майже половина скарбів, виявлених у 1844 – 1917 рр., втрачені через накази Імператорської археологічної комісії про повернення їх місцевій владі як таких, що не мають історичної цінності. По-друге, значна кількість срібних та мідних монет за рішенням тієї ж комісії, віддані на переплавку з метою виготовлення нових. По-третє, скарби та окремі знахідки талерів, дукатів, флоринів, ортів, срібних російських рублів та особливо допетровських срібних копійок, польських грошів та півгрошів часів Сигізмунда I, Сигізмунда Августа, Стефана Баторія та інших, є предметом куплі-продажу. По-четверте, в період Другої світової війни більшість музеїв України було пограбовано, а частина евакуйованих скарбів не повернулася із Росії, або було втрачено книги реєстрації та описи скарбів (наприклад, Черкаський та Полтавський обласні краєзнавчі музеї).

Таким чином, завдячуючи М. Котляру, ми одержали важливу основу нашого дослідження, доповнивши її десятками нових знахідок скарбів, переважно, останніх 20-25 рр. У згаданому дослідженні М. Котляра проаналізовано склад монетних скарбів, вивчено конкретні номінали обігу, державну приналежність монет, що брали у ньому участь. Але новим в нашому дослідженні є вивчення монетних скарбів, закладених на чітко окресленій території та в часі (116 р.). По-друге, вперше автором дисертації прослідковано новий напрям дослідження – а саме за місцем закладення скарбів. Як показав аналіз (див. додаток Е.3) наявних джерел 68,9% монетних скарбів було закладено в сільській місцевості і лише 31,1% - в містах Гетьманщини. По-третє, дисертант детально вивчає і характеризує скарби другої половини XVII ст. із вмістом срібної копійки Московського царства, що допомогло прослідкувати динаміку проникнення в грошовий обіг Гетьманщини московських грошей.

У дисертації досліджено 494 монетних скарбів та 3 приватних колекції, в тому числі 63 виявлених і описаних дисертантом. Вони в цілому підтверджують основні тенденції та закономірності грошового обігу Гетьманщини другої половини XVII – XVIII ст. У 38 % комплексів виявлено від 200 до 7617 монет. Це порівняно великі скарби. Але в цілому переважають (62 %) знахідки із вмістом монет від 2 до 200 одиниць. Більшість монетних скарбів – 49 (77,7%) знайдено у XX – на початку XXI ст. В сільській місцевості зафіксовано 73 % скарбів монет, а в містах – лише 27 %, що свідчить про більшу купівельну спроможність міського населення та меншу потребу його ховати гроші у вигляді скарбів.

На відміну від великої джерельної бази, яка міститься в музейних фондах, в експозиціях окремих монет та приватних колекціях, зібраних у певній місцевості, досить мало інформації про монетні скарби та грошовий обіг Гетьманщини міститься в архівних джерелах.

Методика збору, вивчення, систематизація та аналіз скарбового матеріалу доби Гетьманщини запропонована і застосована в дослідженні, дозволяє науково обґрунтувати особливості грошового обігу у зазначений хронологічний період.

РОЗДІЛ 2
ОСОБЛИВОСТІ ГРОШОВОГО ОБІГУ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ
І РОЗВИТКУ ГЕТЬМАНЩИНИ
(друга половина XVII – початок XVIII ст.)

2.1. Загальна характеристика фінансової політики українських гетьманів

Західноєвропейські талери XVII ст. із колекції П. Січенка

Розвиток внутрішньої та зовнішньої торгівлі, ремесел, промислів, сільського господарства Гетьманщини сприяв поживленню товарно-грошових відносин. У грошовому обігу України середини XVII ст. панували золоті дукати, срібні талери та їхні фракції, відкарбовані у Речі Посполитій, Священній Римській імперії, Пруссії, прибалтійських володіннях Швеції, Іспанських Нідерландах, Голландській республіці, рідше – Московському царстві.

Поповнення державної скарбниці здійснювалися з чотирьох основних джерел: із земельного фонду, з прикордонного мита, з доходів від промислів, торгівлі і податків з населення. За звичай прибутки надходили в золотих і талерах.

Гетьман Богдан Хмельницький вже в перший рік війни проти Польщі заклав основу фінансової системи держави і запровадив податкову систему. Важливим джерелом

поповнення державної скарбниці були митні збори та податки з іноземного купецтва. За дорученням гетьмана Б. Хмельницького грек Остафій Астаматій організував митні комори на московському та молдавському кордонах, встановив такси митних оплат – індукти і евекти. Як свідчить Павло Алеппський, митні збори на кордонах України і доходи від оренди горілчаного виробництва давали в рік понад 100000 червоних золотих [96, с. 18]. Щорічно Гетьманщина отримувала понад 7,5 мільйонів польських злотих (див. додаток А). Близько 59 % всіх надходжень до Військового скарбу складали доходи від податку, який називався “подимне” та сплачувався від кожного двору, 27 % – від “стацій”, які збиралися на утримання війська, 7,5 % – внутрішньої торгівлі, 6,5 % – від зовнішньої торгівлі [123, с. 13]. Скарб держави та гетьмана юридично не був розділений. Під час Української національної революції ослабли торгові зв'язки з західними країнами. Але продовжували розвиватися економічні зв'язки із Росією, Молдавією, Волощиною, Угорщиною, Кримом, Туреччиною, Австрією, Семиградям, Швецією.

На теренах Гетьманщини, площею близько 250 тис. км., у середині XVII ст. проживало 1,5 млн. осіб (це близько 30% усього населення України) [116, с. 8]. Землі, що раніше належали Речі Посполитій, стали власністю Української козацької держави, які було розподілено серед селянських поселень, козаків та православних монастирів (див. додаток Е.16). Прибутки з частини цих земель (рангових) йшли на утримання високопоставленим козацьким урядникам, які перебували на службі, а також на утримання компанійський полків. Близько 33 % землі належало українським козакам, старшині та шляхті, 17 % перебували у власності православної церкви [86, с. 119].

Українські гетьмани (див. додаток Е.17) сприяли розвитку торгівлі, ремесел, промислів, розбудові міст, проведенню великих ярмарок, які відбувалися по кілька разів на рік і приурочувалися до релігійних свят. Найбільшими і найбагатшими за асортиментом товарів були ярмарки в Києві, Лубнах, Ніжині, Кролевіці, Стародубі, Харкові, Сумах, Полтаві, Барі, Вінниці, Кам'янці, Львові. Так, товарообіг ніжинських та роменських ярмарків сягав 4-х мільйонів срібних рублів [30].

Важливою ланкою системи внутрішньої торгівлі України XVII – XVIII ст. були торги, які спеціалізувалися на продажу певного товару за талери, російські єфимки чи срібні копійки (див. додаток А). Глухів спеціалізувався на продажу хліба, горілки, гармат, церковних дзвонів, мідних і бронзових котлів, посуду, художньої кераміки, тютюну, Кролевець – худоби, Львів – худоби та холодної січної зброї. І. Альнпех у своєму ”Описі міста Львова” згадує військовий арсенал та вказує на те, що “ніде в Польщі не можна було б краще озброїти військо, як тут...” [188, с. 67]. Торкаючись української торгівлі у Правобережжі в середині XVII ст. відомий французький інженер Г. Боплан у своєму

історико-топографічному «Описі України...» зауважив, що кияни “витворюють досить значну торгівлю для України хлібом, футрами, воском, медом, салом, солоною рибою та ін.” [139]. Кількість місцевих торжків та базарів особливо зросла після визволення України від Речі Посполитої та відміни кріпацтва. На території Лівобережжя їх діяло понад 8 тисяч, а на Слобожанщині – майже 2 тисячі [281, с. 223]. На базарах, які збиралися раз або двічі на тиждень, місцеве населення (козаки, міщани, монахи, селяни) продавали лишки продуктів і виробу ремісництва.

За гетьманування ставленика Московського царства І. Брюховецького було здійснено поширити у Гетьманщині російські порядки. Г. Граб'янка так характеризує грошові та натуральні податки, запроваджені у 60-х рр. XVII ст.: “Брюховецький привіз із собою у всі головні міста України воєвод великоруських (окрім давніх, оскільки в Києві, в Чернігові, в Переяславі та в Ніжині здавна (1654) були воєводи. А саме в Гадяч, у Полтаву, у Миргород, у Лубни, у Прилуки, у Стародуб, у Новгородок, у Глухів, у Батурин та в інші. А від тих воєвод послані були прикажчики, тоді ж понаставляли ціловальників, тобто присяжних збирачів податків. Вони на торжищах та ярмарках від усякої проданої та купленої речі брали з козаків та селян податі. І так пильно ту справу робили, з таким рвінням, що ні одна копійка повз їхні руки не пройшла. З кожного плуга брали по вісім восьмачок жита та по п'ять золотих грошей (2,5 копійки), з коня брали півкопи грошей (див. додаток А).

У березні 1669 р. під контролем московського царя у Глухові гетьманом Лівобережної України було обрано Дем'яна Многогрішного та підписано “Гадяцькі статті”, які склалися із 27 пунктів. Д. Многогрішному вдалося домогтися, щоб царський уряд відмовився від власної податкової і адміністративної системи на українських землях.

У конституції Пилипа Орлика 1710 р. приділялося багато уваги фінансовим справам. Вона відновлювала посаду генерального підскарбія, і обмежила гетьмана в праві розпоряджатися “добрами військовими”. Він повинен був задовільнятися своїми оброками і прибутками“ на булаву та особу його гетьманську належачими, як то індуктор (*податок за довіз товарів. – О. Б.*), полком Гадяцьким, сотнею Щептаківською, добрами Почеповськими, Оболонськими й іншими інтратами, які здавна ухвалено і поставлено на уряд гетьманський” [184, с. 191]. Селяни сплачували на користь Гетьманщини стації (переважно в срібній іноземній монеті), “показенщину” – податок на виробництво горілки, тютюнову десятину, мито за помел зерна у млині, мито за довіз (індукту) і вивіз (евекту) товарів. Збирання мит часто віддавалося на відкуп (в оренду). Міщани платили мито із заїжджих дворів, броварень, цегельень, лазень, “мостове”, “вагове”, “комірне”, що йшло на утримання міських урядовців і канцелярій. Міщани, козаки, купці одержали право вільно курити горілку, мед і пиво.

О. Компан у дослідженні “Міста України в другій половині XVII ст.” головним своїм завданням визначала виявлення елементів нового в житті середньовічних міст України XVII ст., простеження взаємозв’язку між ростом українських міст, ремесел, торгівлі та фінансовою, митною та податковою політикою Гетьманщини. Вона вважала, що в основу оподаткування Б. Хмельницький поклав предмети розкоші, тоді як у Польщі, згідно з тарифом 1643 р. податок збирався із різних тварів – худоби, шкіри, полотна, металевих виробів, зерна. Аналізуючи універсали Б. Хмельницького, зустрічаємо в його економічній політиці елементи меркантилізму, протекціоністської системи, намагання обмежити в Україні діяльність іноземного купецтва (окрім грецького), заохочення ввозу і обмеження вивозу золота, золотих монет, заохочення до вивозу товарів. Спеціальні дозорці стежили за виконанням гетьманського указу, щоб жоден купець не вивозив з України золото, срібло, дорогоцінне каміння, щоб жоден український купець не перевозив через кордон товари іноземних купців під своїм ім’ям. “Якби дозорець когось спіймав на цьому, то мав право забрати половину собі, а другу половину віддати до скарбу” [121, с. 296].

О. Компан підтримує позицію М. Грушевського та І. Джиджори про справність та особливу активність українського купецтва в Гетьманщині, і також тезу про те, що нова держава була “зовсім окремим економічним районом, торговельно незалежним від Московщини, куди не могла, або могла дуже мало ввозити продуктів своєї землі і своєї промисловості, а також з огляду на слабо розвинену промисловість, не могла звідтілля спроваджувати потрібних їй товарів” [121, с. 301]. Ця позиція свідчить про чітку меркантилістську самостійну фінансову і торговельну політику Б. Хмельницького.

У цей час на українському ринку найбільш поширеними і цінними грішми були іноземні монети: срібні талери (вага 27-29 г), півталери (14-15 г), орти (1/4 талера), тимфи (злотувки), шостаки (6 грошів), трояки (3 гроші), півтораки (1,5 гроша), гроші, срібні та мідні соліди (шеляги) короля Яна II Казимира (див. додаток А). “Старі”, “биті”, “коронні” гроші другої половини XVII ст. коштували на грошовому ринку набагато дорожче ніж нові, менш якісні (див. додаток Е.7).

У 1654 р. після підписання «Березневих статей» між Московським царством та Гетьманщиною, російський цар Олексій Михайлович розпочинає нову грошову реформу, націлену на випуск та поширення в Україні срібних та мідних грошей нового типу, максимально наближених до західноєвропейських, які вже кілька століть перебували в грошовому обігу України. Другим – головним – його завданням було поглинання території та господарства Гетьманщини Московським царством та утворення єдиного загальноросійського ринку. Однак фіскальні інтереси російської казни, недосконалість

російської копійчної десятичної системи із постійним дефіцитом розмінної монети призвели до невдачі грошової реформи 1654 – 1663 рр.

О. Компан, І. Спаський, А. Мельникова та М. Котляр у своїх працях зупинялися в тій чи іншій мірі на механізмі проведення та грошових одиницях вище згаданої грошової реформи 1654–1663 рр. [121; 124; 153; 226; 227]. У 1675 р. цар Олексій Михайлович зробив нову спробу протиставити обігу іноземної монети в Лівобережній Україні «подібну до польської особливу російську обласну монету, спеціально призначену для цієї цілі, так звані чехи. Випуск чехів (*півторагрошовиків, в яких срібло складало лише ¼ частину сплаву.* – О. Б.) почали готувати за Олексія Михайловича близько 1675 р. в Путівлі, але здійснити його вдалося лише у правління царівни Софії у 1686 р. на облаштованому в м. Сєвську монетному дворі. На чехах зазначалося місце карбування – м. Сєвськ, а довгий напис – титули та імена Івана V і Петра I Олексійовича – був переданий латинськими початковими літерами усіх слів” [229, с. 122-123]. Через низьку якість сєвські чехи, які карбувалися на монетному дворі в м. Сєвську (нині Орловська обл.) після 1687 р. було вилучено з грошового обігу і відновлено обіг старих півтораків (чехів). В наших речових джерелах не виявлено жодного сєвського чеха.

І. Спаський у своїй праці “Талеры в русском денежном обращении 1654 – 1659 гг. Сводный каталог ефимков” дослідив поширення ефимків в Росії і в Україні. Зустрічалися ефимки в грошовому обігу України переважно до початку XVIII ст. Всього було знайдено, починаючи з 1882 р. до 1923 р. у 5-и змішаних скарбах Чернігівщини другої половини XVII ст. 19 російських ефимків. Більшість з них зберігається в Ермітажі [231, с. 6]. Наявність окремих ефимків і у великій кількості срібних копійок та денг в скарбах північно-східних регіонів Гетьманщини засвідчують про поступове проникнення на грошовий ринок Лівобережжя російської монети, про розвиток російсько-української торгівлі та наявність на українських землях постійних гарнізонів, солдати яких одержували платню копійками, а офіцери – ефимками.

Важливим елементом зміцнення самостійності та економічної могутності будь-якої держави є випуск власної національної валюти (монети). Проблема карбування власних українських грошей за часів гетьманування Б. Хмельницького залишається дискусійною. На жаль, в жодному із 494-х скарбів та окремих знахідок монет цієї доби, що виявлено і досліджено науковцями за останні два століття, не знайдено жодної монети Б. Хмельницького. Але існують документи та свідчення сучасників гетьмана про заснування в Чигирині монетного двору та карбування у 1649 – 1653 рр. українських монет. Історики, археологи та нумізмати розділилися на дві групи: тих, хто підтримує гіпотезу про карбування українських монет в Чигирині, і тих, хто категорично її відкидає. До першої

групи належать відомі українські історики та економісти – М. Слабченко, І. Крип'якевич, В. Замлинський, Т. Балабушевич, В. Смолій, В. Степанков, М. Дмитрієнко, Н. Ніколаєнко та ін. Такі провідні історики України, як М. Грушевський, Д. Дорошенко, В. Антонович, В. Шугаєвський, М. Петровський, М. Котляр, спираючись на факт відсутності нумізматичного матеріалу, чи зовсім заперечують таку можливість, чи висловлюють сумніви.

Так, вчений-економіст М. Слабченко у своїй праці “Организация финансов Украины от Хмельницкого до мировой войны” стверджував, що в Україні у козацьку добу, точніше 1649 р., карбувалася власна грошова одиниця. У працях видатних українських істориків І. Крип'якевича та І. Борщака під час характеристики господарського розвитку, торгівлі, податкової системи Гетьманщини переконливо доводиться думка про карбування Б. Хмельницьким власної монети [135, с. 12]. Подібні свідчення вони черпають з листа подільського воєводи Станіслава Потоцького польському королеві Яну Казимиру від 29 жовтня 1652 р.: “Хмельницький втручається у права влади Вашої королівської милості: карбує гроші». Про це ж повідомляла “Gazette de Frans “ 21 грудня 1652 р.: “Козацький гетьман почав карбувати в Україні на свій чин, що викликало заперечення польського короля” [219, с. 25].

Найбільш об'єктивно до проблеми карбування власної монети Б. Хмельницьким підійшов М. Котляр, зокрема у своїх монографіях – “Грошовий обіг на території України доби феодалізму” та «Кладоискательство и нумизматика». Вивчаючи документи, вітчизняні та іноземні скарби монет XVII ст., автор прийшов до висновку, що всі відомі документи, які містять свідчення про карбування в Чигирині у 1649 – 1653 рр. за Б. Хмельницького власних монет, не мають фактичного нумізматичного підтвердження [130, с. 118]. М. Котляр вивчивши архівні матеріали наводить у своїй праці цікавий факт: “У 1649 р. у Польщу приїхав дипломатичний агент російського царя дяк Григорій Кунаков. Він відвідав Варшаву, був прийнятий королем, уважно придивився до подій на українських землях, охоплених полум'ям визвольної війни. Про побачене доповів царю Олексію Михайловичу в “Записке дьяка Григория Кунакова о добытых им в бытность в Польше сведений касательно войны поляков с казаками в 1649 г...” Мов би побіжно, Кунаков писав: “А в Чигирине, где учинил Богдан Хмельницкий мынзу и деньги делают, а на тех новых деньгах на одной стороне меч, а на другой стороне, ево, Богданово, имя” [130, с. 121-122].

Аналізуючи свідчення слуги князя Сапеги татарина Бреїмова, який ніби бачив у Варшаві в 1653 р. монету, де “на одному боці меч, а на іншому боці його Богданове ім'я» [130, с. 122]. М. Котляр припускає, що Бреїмов поплутав ім'я Богдана із іменем Богуслава. Саме в цей час на честь перемог князя Богуслава Радзивілла було відкарбовано пам'ятну медаль. На одному боці медалі зображено меч, на якому висить лавровий вінок, над ним –

“всевидяще око” і сонце. Навколо зображення – напис латинською мовою: “Promptitudine prudencia” (“У хоробрості – розважливість”). На зворотному боці медалі зображено ідеалізований портрет князя Радзивілла та напис: “Boguslaus Radzivill Dux”. М. Котляр припускає, що саме цю медаль Бреїмов прийняв за монету Б. Хмельницького.

Однак, у нас існують деякі сумніви з приводу цієї версії. Не міг Бреїмов, будучи слугою князя Казимира Сапеги при королівському дворі, не відрізнити польську чи українську мови від латинської. По-друге, всі 4 відомі сучасним історикам писемні джерела свідчать про можливість карбування українських монет, на яких зображено меч та Богданове ім'я, а не портрет молодого князя Радзивілла. По-третє, у Б. Хмельницького 1649 р., після підписання з Польщею Зборівського договору та визнання гетьманської України незалежною державою, з'явилася добра нагода зміцнити свою владу, як в середині самої держави, так і на міжнародній арені карбуванням своєї власної монети. Знаючи добре українську історію, Б. Хмельницький у своїх універсалах неодноразово звертається до традицій Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Гадаємо, що Богдан, як Володимир Великий та Ярослав Мудрий, які в X – XI ст. карбували у невеликій кількості власні золоті і срібні монети (златники та срібляники) на зразок візантійських, зробив спробу відкарбувати свою власну українську монету. Можливо, створивши в Чигирині монетний двір, підготувавши ескізи монет, зробивши штемпелі та перші пробні зразки, в силу певних внутрішніх чи зовнішніх причин Б. Хмельницький відмовляється від своєї ідеї, або відклав її реалізацію до кращих часів. Такими причинами, на нашу думку, могли стати: складне внутрішнє та зовнішнє становище Гетьманщини, особливо після невдалого військово-політичного союзу з Московським царством у 1654 р.; відсутність власних родовищ золота, срібла та міді; відсутність досвіду карбування власних монет, зокрема в Лівобережжі; брак спеціалістів і обладнання; переповнення грошового ринку золотими монетами дукатового типу (угорськими, польськими, італійськими, голландськими, турецькими) та срібними розмінними монетами талерового типу; васальна залежність Гетьманщини від Московського царства, що з часом привела до обмеження української автономії, поділу України на сфери впливу Польщі, Московії та Туреччини, насадження в грошовому обігу московських ефимків, польського злого, рідше – турецького лева (див. додаток А).

Документи свідчать, що Б. Хмельницький та інші гетьмани прихильно ставилися до православного духовенства, церкви та монастирів. Вони отримали храми та маєтки, забрані католицькою церквою і польськими магнатами. За доби Гетьманщини вплив церкви на суспільство та її статки зросли в багато разів. Так, наприклад, 11 жовтня 1654 р. гетьман підписав два документи: універсал про підтвердження прав Максаківського монастиря на с. Холми, Прачі, Високе, Красностав, Максаки, Ярутин та наказ до ніжинського полковника з

проханням не чинити перешкод Максаківському монастирю у володінні селами [219]. У 1656 р. Б. Хмельницький видав такі документи: універсал про дозвіл Київському Братському монастирю ситити мед та універсал про надання сіл Ксавери, Мукоїди, Плесецьке Київському Братському монастирю [219].

За підрахунками І. Крип'якевича протягом 1648 – 1657 рр. 11 монастирів одержали 48 земельних володінь [134, с. 54]. Найбагатшим власником серед монастирів була Києво-Печерська Лавра, про що свідчить її скарбниця, знайдена робітниками під час ремонту Успенського собору у 1898 р. (див. додаток Б. 372). Наявність у скарбі великої кількості дукатів і талерів свідчать про економічну могутність монастирів, відсутність в той час власної української монети, про високий розвиток внутрішньої та зовнішньої торгівлі, в якій Гетьманщина відігравала досить важливу роль.

Ставши у 1658 р. гетьманом, колишній генеральний писар Війська Запорозького І. Виговський намагався вийти з-під впливу Москви і уклав із Литвою та Польщею Гадяцьку угоду (1658 р.), за якою на території Київського, Брацлавського і Чернігівського воєводств мало бути створене Велике князівство Руське. Крім інших прав воно мало право карбувати свою власну монету для грошового обігу в Гетьманщині та для оплати війська за службу. Також передбачалося будівництво нового монетного двору в Києві або в іншому місті. Козацькі монети мали карбуватися на зразок литовських. Один з пунктів цієї угоди зазначав: «Вольно будет ковати козацкую монету, на заплату тилко козацкому войску. Менница (Монетний двір) для деланя чекану и всяких денег в Кieve, или где способнее усмотрено будет, имеет быти устроена». А в іншій статті Гадяцької угоди записано: «Деньги делать будут по обычаю княжества Литовского» [84, с. 56]. Деякі дослідники вважають, що І. Виговський зробив перші кроки у запровадженні грошової реформи та в пошуках срібної руди поблизу Києва. Але дорогоцінного металу не знайшли та не збереглося жодного джерела, що свідчуло б про факти карбування І.Виговським української монети. Наступник І. Виговського – Ю. Хмельницький відмовився від проектів свого попередника.

В умовах розгортання “Руїни” в Україні 1665 р. гетьманом Правобережжя було обрано Петра Дорошенка, який намагався об'єднати Правобережжя та Лівобережжя у єдину державу. Вважають, що він карбував монети у Волощині та в с. Лисинці на Черкащині. У Волощині П. Дорошенко емітував турецькі і татарські монети, а в Лисянці – польські чехи, шеляги та шостаки з польським гербом – орлом та з іменем польського короля Яна II Казимира. Лисянський монетний двір було організовано між 1659 р. і 1672 р. та карбування монет тривало до 1674 р. [199, с. 29].

І. Самойлович, будучи під впливом Московського царства, домовився із царем Олексієм Михайловичем про проведення грошової реформи в Україні. Вона передбачала

заміну на грошовому ринку України польських та західноєвропейських монет на так звані севські срібні чехи (півтораки). Нові гроші карбувалися за зразком польських, до яких звикли українці, тільки польський герб (орел) замінювався на російський, а ім'я короля замінювалося на ім'я царя латиною. Карбувати нову монету було доручено Якову Гранковському, який раніше працював монетним майстром на Львівському монетному дворі та в Лисинці. Гроші мали виготовлятися в Путивлі, але помер цар, і підготовку до випуску монет було припинено. У 1667 р. І. Самойлович поставив це питання перед новим російським царем Федором Олексійовичем, який призначив російського воєводу Федора Хруцова керувати цим процесом. Але лише у 1686 р. за регентства царівни Софії І. Самойлович розпочав карбувати чехи. Так, український гетьман та малолітній цар Іван V та Петро I намагалися профінансувати свої видатки у війні із Кримським ханством. Севські чехи (див. додаток А) було випущено із низькопробного металу, в якому було більше міді, ніж срібла. Вони містили зображення російського герба – двохголового орла, увінчаного трьома коронами та легенди, що складалася із початкових літер імені і титулів царів Івана та Петра Олексійовичів латинською мовою. На зворотному боці було зазначено 1686 р. та місце випуску монет – Севськ. Місце карбування дало назву новим монетам. Майстри використали нову сучасну на той час технологію випуску монет, а саме – тонка смужка металу прокатувалася між валиками, на яких було вигравіювано штемпелі із зображеннями аверса та реверса монети [214, с. 142]. Севські чехи, відкарбовані в обмеженій кількості, не виправдали сподівань гетьмана та московського уряду, тому вже у вересні 1687 р. їхній випуск було припинено. Ці реформи суттєво не вплинули на традиційний грошовий обіг в Україні. На нашу думку найкращим підтвердженням цього висновку є сотні українських скарбів, прихованих наприкінці XVII ст. – на початку XVIII ст., в яких переважає західноєвропейська монета. І лише в окремих скарбах зустрічаються рубльовики, єфимки, мідні монети 1654 – 1663 рр. Але з 494-х скарбів, зафіксованих нами на карті (див. додаток Д.1-2), севські чехи не зустрічаються жодного разу.

Повернення боргів чи сплату за землю, садибу, майно за доби Гетьманщини намагалися отримувати «у добрій монеті». У Ніжинській ратушній книзі 1673 р. записана сума в «червоних золотих чтири тисячі і в монети білої чтири тисячі» [126, с. 159]. Синонімом епітета «добра» були визначення «біла, «стара», «бита», «тверда» монета, тобто талер, півталер, орт, шостак випуску 20-30-х рр. XVII ст. В актовому матеріалі Лівобережжя талер помалу починає виступати як один із найважливіших засобів лічби грошей. У «Короткому описі Молдавії» вказано, що після смерті Б. Хмельницького у 1657 р., І. Виговський взяв із його скарбниці «денег на мілліон талярей» [276, с. 29]. Але ще століття до повного

скасування Катериною II гетьманства та полково-сотенної системи на грошовому українському ринку траплялися європейські монети талерного та дукатового типів.

Отже, в результаті Української національної революції сформувалась незалежна українська держава. Яскравими показниками її сили та життєдіяльності стала чітка фінансова, митна та податкова політика, спрямована на зміцнення позицій України в Європі.

Російські царі намагалися якнайшвидше поширити свої срібні і особливо нові мідні монети на українські землі, але цей процес затягнувся ще на кілька десятиліть років. Скарбовий матеріал (357 комплексів) періоду Гетьманщини другої половини XVII ст. засвідчує панівну роль на грошовому ринку української держави традиційної західноєвропейської золотої, срібної та мідної (переважно польської) монети. Разом з тим, присутність в 52-х скарбах, переважно Лівобережжя, срібних (рідше мідних копійок і полтин часів царя Олексія Михайловича) копійок, денг, єфимків 1655 – 1659 рр., засвідчують поступовий приплив на український ринок російських монет.

Спроби Б. Хмельницького, І. Виговського, П. Дорошенка, І. Самойловича створити власну національну монету не мали успіху. Криза грошового господарства, яка особливо проявилася в Речі Посполитій та Московському царстві, також назріла у Гетьманщині наприкінці XVII – на початку XVIII ст. Її ознаками були: через зменшення припливу нових монет на український ринок, насамперед, Лівобережжя повне стертя в процесі багаторічного вжитку традиційної західноєвропейської монети; політичний та економічний тиск на гетьманський уряд та населення з боку Петра I, особливо з початком Північної війни у 1700 р., намагання російського уряду насадити в Україні російську монету та позбавити привілеїв українських і грецьких купців, привели до занепаду сільського господарства, міст, торгівлі та традиційних для Гетьманщини джерел поповнення скарбу; збільшення випадків відкладання грошей у скарби через низьку купівельну спроможність населення, дефіцит необхідних товарів та складну політичну ситуацію в Україні. В результаті проведення грошової реформи у 1698 – 1718 рр. Петром I, поступово, в другій – третій чвертях XVIII ст., як свідчать 137 скарбів Гетьманщини означеного періоду, західноєвропейська монета майже повністю витісняється срібним російським рублем та його фракціями.

2. 2. Талер та його фракції в горшовому обігу Гетьманщини другої половини XVII – початку XVIII ст.

Талери Голландії, Бельгії, Брауншвейга та іспанських Нідерландів XVII ст. із колекції П. Січенка

Аналіз ролі срібного талера в грошовому обігу та лічбі на землях України XVII – XVIII ст. базується на раніше відомих і маловідомих писемних та нумізматичних джерелах. Срібний талер європейських держав і його фракції, разом із золотим дукатом, відігравав домінуючу роль на грошовому ринку України за добу Речі Посполитої (1569 – 1647 рр.) та за добу Гетьманщини (1648 – 1764 рр.).

Незважаючи на територіальний і політичний поділ, український грошовий ринок у XVII – першій чверті XVIII ст. складав єдиний економічний комплекс, який базувався на загальноприйнятій у всій Європі талерно-дукатовій системі, приватній власності та вільній торгівлі. За відсутності спеціального дослідження про значення талера та його фракцій на українському грошовому ринку XVII – XVIII ст., ми робимо спробу всебічно охарактеризувати історію походження, види та типи талерів країн, міст та земель Європи, які зустрічаються в писемних (літописних, актових тощо) джерелах та скарбах України.

У нумізматичній розвідці Н. Стрижакової “Талери Західної Європи в українських скарбах” надана детальна характеристика лише 15-и скарбових комплексів, що зберігаються в фондах Національного музею історії України і в яких містяться західноєвропейські талери XVII – XVIII ст. [241]. Всього у фондах зберігається понад 500 одиниць талерів, але лише 110 походять із скарбів Київщини, Житомирщини, Хмельниччини, Вінниччини, Черкащини та Чернігівщини. В цих скарбах (див. додаток Е.30) є талери із провінцій Голландської республіки – 70, причому 49 з них – левендаальдери, а 21 – ріксдальдери. Далі слідує патагони Іспанських Нідерландів – 22, з них 14 – патагони Філіпа IV, 7 – Альберта та Ізабелли, та один – Філіпа I. Ще менше в скарбах талерів Священної Римської імперії – всього 11. З них 4 талери князівства Брауншвейгу, 3 – Тіролю, по одному імперському, богемському, ельзаському та мальсфельдському. Також виявлено по одному талеру Тосканського герцогства, Трансільванії, швейцарського міста Сен-Гален, Речі Посполитої та Франції [241, с. 291–292]. Як видно із наведеної вище таблиці найбільший відсоток талерів спостерігається у скарбах, що датуються другою половиною XVII – XVIII ст.

Чимало цікавих свідчень про використання талера заможними верствами українського населення дають літописи С. Величка, Самовидця, щоденник генерального хорунжого Миколи Ханенка [260] та генерального підскарбія Якова Марковича [148]. Часті згадки в щоденниках про західноєвропейські талери, поряд із російським срібним рублем талерного типу, підтверджують їхню поширеність та популярність в Гетьманщині, навіть у першій половині XVIII ст. Так, 8 травня 1724 р. Я. Маркович у своєму щоденнику відзначив: «На тую жь дорогу Адамови дано грошей 20 талеръ» [148, с. 89], а 20 травня 1725 р. записано: «Оранскому далем 5 талеръ бытих» [148, с. 234]. 17 квітня 1732 р. М. Ханенко у своєму щоденнику записав: «Слугамъ гетманским таляр битий (повноцінний, старого зразка), гобоистам 12 коп., на сено 14 коп., на овесь 12 коп., на харчъ людянь 5 коп.» [260, с. 43], 18 вересня 1745 р. пише: «Писано письмо к жене за послілкою въ барильце включенных 24 талеров ценинныхъ» [260, с. 256].

Період обігу різних видів талерів на українських землях тривав із XVI – до кінця 80-х рр. XVIII ст. Талери кінця XVI – першої половині XVIII ст., які зафіксовано в нашій топографії, карбувалися на монетних дворах Голландської республіки, Священної Римської імперії, Іспанських Нідерландів, Австрії, Швейцарії, Речі Посполитої. Ними сплачували контрибуцію, борги, жалування, викупи, здійснювали торговельні операції на міжнародному та регіональному рівнях, на них купляли землі, мастки. Так, 1582 р. в актовій книзі Житомирського міського уряду записано: “жупан ... коштував таляров осьмь” [126, с. 150]. З писемних джерел дізнаємося про вартість повсякденних товарів на Вінницькому ринку середини XVII ст.: 0,5 м. полотна коштувало 2 гроші, 0,5 метра сукна – 12 грошів, кожух – 2

талери, чоботи – 2,5 талери, віл – 10-12 талерів [126, с. 150]. У Миргородському полку 1686 р. продали ділянку лісу «За готовую суму доброй монети ... талерей двадцять» [126, с. 150]. Ці та інші писемні згадка про використання талера та його фракцій підтверджують його роль як основної одиниці платежу на українському ринку.

Про об'єми використання талерів на українському ринку та розвиток торгівлі у XVII ст. свідчать численні актові книги та козацькі літописи. Наприклад, у Львівському літописі за 1648 р. літописець зазначив: «А Хмельницький, от міста на два крот сто тисячий злотих дані узявши, і залогу їм zostавивши, под Замостя потянул» [30, с. 122]. Злотий – злотовий талер, курс якого в середині XVII ст. складав 30 грошів [26, с. 150]. Під час облоги турками Львова в 1672 р. населення міста було змушене заплатити викуп “в сорок тисяч червоних золотих і сорок тисяч таларов битих” [126, с. 118]. У Володимирській Бродській книзі 1649 р. записана скаргу пані Смитківської на селян, які забрали у неї “готових пенязей (*грошей*. – О. Б.) в талерах битих, тисячу золотих”, а в акті із Східної Волині зафіксовано курс талера на 1687 р. у 3 золотих в “старій монеті” [126, с. 120]. 1650 р. курс злотоного талера в Україні складав 45 грошів, тобто він дорівнював 1/2 талера.

Важливий скарбовий матеріал, використаний нами в дослідженні, міститься у зібраннях та описах нумізматичного складу скарбових комплексів, опрацьованих членами українського відділу Імперської археологічної комісії. Зокрема, В. Антонович на базі монетних скарбів, які потрапили до фондів Університету Св. Володимира, склав 1895 р. «Археографическую карту Киевской губернии» [6], а Є. Сіцинський 1901 р. у Москві видрукував “Археографическую карту Подольской губернии»[209]. На карті Є. Сіцинського зафіксовано понад 60 скарбів (без їхнього детального аналізу), знайдених в 12-и повітах Подільської губернії протягом 1844 – 1891 рр. (див. додаток Е.18). Аналіз вище наведеного скарбового матеріалу із Київської та Подільської губерній підтверджує закономірності грошового обігу та лічби монет, вцілому характерні для скарбів 8-и областей, що розглядаються у нашому дослідженні. У цих скарбах, по-перше, переважає польська срібна та мідна монета XVII ст., фігурують срібні талери і золоті дукати, по-друге, подільський ринок XVII – початку XVIII ст. дуже багатий на іноземну валюту – монети Польщі, прибалтійських володінь Швеції, Пруссії, Голландії та інших держав, по-третє, ні в одному із скарбів не виявлено жодної срібної турецької монети (крім золотих) другої половини XVII ст.

На відміну від Священної Римської імперії, де імператори намагалися регулювати грошовий ринок, контролювати монетні двори, кількість та якість талерної і розмінної грошової маси, Річ Посполита на своїй території та в залежних від неї землях (Україні, Білорусії, Пруссії, Курляндії, Лівонії) не регламентувала обіг власної монети. Свідченням цього є величезна кількість іноземних монет, знайдених поряд із польськими та литовськими

на території України. У Польщі, на відміну від Великого князівства Литовського та інших європейських держав, гроші карбували гіршої якості, із таким незначним вмістом срібла, що населення країни інколи вважало їх фальшивими і намагалося користуватися голландськими, чеськими, німецькими, італійськими, литовськими талерами та їхніми фракціями.

Монетна система Європи будувалася за дванадцятикратним принципом. Талер ділився на $1/2$, $1/3$, $1/4$, $1/6$, $1/12$, $1/24$, $1/48$, $1/60$, $1/90$, $1/180$, $1/360$ частину, що робило лічбу досить складною [56, с.86]. Найважливішими фракціями срібного талера (вага 27-29 г) були: флорин ($2/3$ талера), півталер ($1/2$), орт ($1/4$), шостак ($1/5$), трояк ($1/10$), півтора, драйпелькер ($1/15$), гріш ($1/30$), півгріш ($1/60$), шеляг ($1/90$), тернер ($1/180$), денар ($1/540$), обол ($1/1080$).

Ріксдаальдер, Голландська республіка, 1621 р., 28,5 г

Флорин, Священна Римська імперія, Гамбург, 1621 р., 20 ,9 г

Півталер левковий, Голландська республіка, 162...р., 14 г

Орт м. Гданська, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1617 р., 6 г

Шостак, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1623 р., 2,8 г

Трояк, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1621 р., 2 г

Драйпелькер, Цісарство Німецьке, Баварія, Рудольф II (1576-1612), 1598 р., 1,7 г

Драйпелькер, Прибалтійські володіння Швеції, Густав Адольф (1621-1632), 1622р., 1,4 г

Драйпелькер, Прибалтійські володіння Швеції, Густав Адольф (1621-1632), 1624 р., 1,4 г

Драйпелькер, Сілезія, Філіп II (1602-1621), 1617р., 1,5 г

Півторак, Річ Посполита, Сигізмунд III Август (1587-1632), 1625 р., 1,1 г

Гріш, Річ Посполита, Гданськ, Сигізмунд III Август (1587-1632). 1626 р., 0,9 г

Гріш, Річ Посполита, Сигізмунд III Август (1587-1632), Литва, 1626 р., 0,9 г

Півгріш, Річ Посполита, Сигізмунд II Август (1548-1572), Литва, 1626 р., 1,1г

Шеляг (солід), Річ Посполита, Сигізмунд III Август (1587-1632). 1626 р., 0,55г

Шеляг, Прибалтійські володіння Швеції, Лівонія, Густав Адольф (1621-1632), 0,55 г

Шеляг, Прибалтійські володіння Швеції, Рига, Христина (1632-1654), 0,55г

Лічильною одиницею виступали також копа, яка дорівнювалася 60-и польським або литовським грошам (див. додаток А). Гроші литовського карбування були кращими від польських за якістю. 8 литовських грошів за кількістю монетарного срібла відповідали 10-и польським. Тому литовська копа дорівнювала 75-и польським грошам, а польський гріш українці називали осьмаком. Півтораки, які найчастіше і в найбільшій кількості зустрічаються в скарбових комплексах XVII ст., на українських землях називали чехами, трояки – шагами, соліди – шелягами, тернарії – третяками, тимфи – злотувками, флорини – орлянками (див. додаток А).

Найбільш цінувалися на українському ринку другої половини XVII ст. талери – “биті”, “коронні”, “старі”, “імперські”, “левкові”, ”крижові”, Брауншвейга, Брабанту, Гданська [24, с. 54-55] (див. додаток Е. 8). З кінця 40-х рр. XVII ст. у грошовому обігу Гетьманщини

спостерігається помітне збільшення патагонів Іспанських Нідерландів, ріксдальдерів та левендальдерів Республіки Сполучених провінцій.

Здійснено детальний різновекторний аналіз складу скарбів із вмістом талерів, виявлених на колишніх землях Гетьманщини. Нами встановлено, що із 494 скарбів Гетьманщини у 98-и (19,8 %), тобто у кожному п'ятому скарбі, містяться талери. У 118-и (23,9 %) скарбах вони виявлені разом із золотими дукатами. В топографії зафіксовано в 98-и комплексах понад 10600 талерів. У Київській області виявлено 17 (17,3 %) скарбів із вмістом талерів, серед яких найбільшим є комплекс монет із Києво-Печерської Лаври (див. додаток Б. 372). У ньому містилося 8375 срібних західноєвропейських талерів, російських єфимків та 275 півталерів. Найбільше у цьому скарбі талерів Голландської республіки та Іспанських Нідерландів [192, с. 30]. У Чернігівській обл. знайдено 22 (22,44 %) скарби із вмістом талерів, у Полтавській – 15 (15,3 %), Вінницькій – 13 (13,2 %), Житомирській – 12 (12,2 %), Черкаській – 9 (9,2 %), Сумській – 7 (7,1 %), Хмельницькій – в 3 (3,06 %) скарбах.

За державною приналежністю в нашому дослідженні талери розподіляються наступним чином: ріксдаальдери та левендаальдери провінцій Голландської республіки виявлено в 79-и (80,6 %) скарбах; у 42-х (42,6 %) комплексах присутні альбертусталери, патагони Іспанських Нідерландів та ріксдаальдери незалежних Нідерландів 40-80-х рр. XVII ст.; в 36-и (36,7 %) – рейхсталери міст, земель та держав Священної Римської імперії, насамперед, Сілезії, Саксонії, Померанії, Богемії, Брауншвейгу, Гамбургу; у 9-и скарбах зустрічаються талери Речі Посполитої часів правління Сигізмунда III та Владислава IV: 3 – з м. Києва (див. додаток № 3, 16), один коронний талер Владислава IV 1631 р. (див. додаток № 90) і коронний талер Сигізмунда III 1628 р. (див. додаток № 129) – з Чернігівщини, златовий (легкий) талер – з с. Заболотне, Кролевецького р-ну (див. додаток Б. 149) та коронний талер Сигізмунда III 1628 р. – із Сумської обл. (див. додаток Б.151). На Полтавщині виявлено коронний талер гданського карбування 1611 р. (див. додаток Б.154). У Вінницькій обл. коронні талери зустрічаються у 2-х скарбах – в с. Устьє, Бершацького р-ну (див. додаток Б. 282) та у приватній колекції П. Січенка (м. Бар) – талер 1628 р. (див. додаток Б. 244). У 7-и (7,1 %) скарбах присутні марки Данії (див. додаток Б. 31, 46, 66, 121, 137, 151, 155), у 6-и (6,1 %) комплексах містяться імперські рейхсталери Бранденбурзько-Пруської держави (4 – із Київщини (див. додаток Б. 5, 32, 64, 77); по одному з Сумщини (див. додаток Б. 149) та Полтавщини (див. додаток Б. 160), в одному – марки Франції (див. додаток Б. 296).

79 (80,6 %) скарбів із вмістом західноєвропейських талерів другої половини XVII ст. свідчать про домінування у більшості скарбів Гетьманщини левендаальдерів та ріксдаальдерів провінцій Голландської республіки. Хоча протягом XVII ст. вага більшості талерів незмінно трималася на рівні 28–29 г при високій якості срібла, в 40-90-х рр. на

грошовому ринку України найпопулярнішим видом талера стає левендальдер (левок) вагою 27 г. В. Шугаєвський в цілому був правий, коли вважав: «що талери і напівталери, які карбувалися у Західній Європі у XVII ст., майже всюди були однакової ваги і металу, а тому і в Польщі, і на Україні використовувалися на рівних засадах, без різниці за місцем карбування» [270, с. 69]. М. Котляра твердить, що тодішні купці, ділові люди Гетьманщини добре розумілися на талерах, їхній вартості, слідкували за його курсом відносно дукату, марки, рубля, турецького лева тощо.

Про роль левендальдерів, які спочатку карбувалися у Нідерландах, а пізніше в Голландській республіці, яскраво свідчить той факт, що переважна кількість талерної монети, виявленої в Україні у скарбових комплексах XVII ст., поряд із альбертусталерами і патагонами Іспанських Нідерландів, представлені саме цією великою монетою. Курс левендальдера складав на Лівобережжі у другій половині XVII ст. 30-48 старих срібних литовських або 45-60 тогочасних польських грошів.

Курс рікседаальдера, рейхсталера та коронного талера коливався від 60 до 90 польських грошів (див. додаток Е.7). Про ці легкі талери є згадка в літописі С. Величка, в реєстрі майна фастівського полковника С. Палія: «таляров чотириста и шестнадцать и чвертка. Левов битих сорок и три...» [49, с. 55] та в десятках інших документів.

Талери, півталери та чвертьталери Голландської республіки, як впливає з нашої топографії, найчастіше репрезентовані провінціями: м. Утрехтом (26 знахідок), м. Камп'єном (23), Західною Фризією (21), Зволле (20), Голландією (18), Гелдрією (17), Гельдерном (13), Зеландією (11), Фризією (8). Тільки в окремих скарбах присутні левендальдери та ріксдальдери Оверісселя (див. додаток Б. 60, 66, 88, 160, 259, 348), Емдена (див. додаток Б. 32, 151, 152, 236, 325), Девентера (див. додаток Б. 145, 146, 345), Бельгії (див. додаток Б. 149, 172, 247), Брунсвіка (див. додаток Б. 31, 131, 238), Антверпена (див. додаток Б. 67), Ельзаса (див. додаток Б. 151), Штірії (див. додаток Б.89). Аналіз топографії цих грошових одиниць, свідчить про найбільше використання їх на грошовому ринку Київщини, де зафіксовано 16 (20,2 %) скарбів із вмістом цих талерами, на Чернігівщині – 15 (19 %), на Вінниччині – 11 (13,9 %), на Полтавщині та Житомирщині – відповідно по 10 (12,6 %), на Черкащині та півночі Сумщини – по 7 (8,8 %), на Хмельниччині – лише 3 (3,8 %). Таку тенденцію можна пояснити інтенсивним розвитком торгівлі в Київському, Чернігівському та Брацлавському полках, через територію яких проходили важливі торговельні шляхи із Західної Європи до Московського царства, зокрема, чарез Вінницю, Білу Церкву, Київ, Ніжин, Конотоп, Чернігів. Поблизу Бару, Брацлава, Шаргорода проходили два торговельних шляхи із Північного заходу України до Запоріжжя та Чорного моря – Кучманський та Чорний.

Нам вдалося встановити присутність левендальдерів в 20-и (25 %) скарбах другої половини XVII ст. (див. додаток Б. 77, 78, 79, 88, 91, 128, 151, 154, 161, 181, 188, 238, 244, 246, 267, 295, 306, 325, 331, 345), ріксдальдерів Голландських провінцій – у 7-и (див. додаток Б. 60, 149, 155, 172, 244, 247, 296). За хронологією найбільше знахідок левендальдерів припадає на третю чверть XVII ст. Ми зафіксували 15 випадків присутності в скарбах талерів карбування Голландської республіки 1648 – 1675 рр. і лише у 5-и – тезаврації 1675 – 1700 рр. Яскравим прикладом домінування в багатьох українських скарбах левендальдерів є Меджибізький скарб (див. додаток Б. 348) 1950 р. із Хмельниччини (див. додаток Е.20) та комплекс із 995-и західноєвропейських монет (див. додаток Б. 295) із м. Коростишева Житомирської обл. (див. додаток Е.21). Розглянемо ці скарби. На 27 срібних монет Меджибізького скарбу припадає 10 левендальдерів та один півлевок Гельдерну, Голландії, Фризії, Західної Фризії, Утрехту, Оверісселя, Зволле, Бельгії, м. Камп'єна. Найстаріша монета скарбу – левендальдер 1609 р. провінції Зеландія, наймолодша – талер 1666 р. провінції Гельдерн. Усі левендальдери 800-ї проби срібла, їхня вага коливається від 13,4 г (півлевок) до 27, 2 г. За хронологією карбування 3 належать до першої чверті XVII ст., 5 – до другої, 3 – до третьої чверті XVII ст.

Коростишівський скарб, виявлений у 1959 р. є одним із найбільших скарбів періоду становлення Гетьманщини. Найстаріша монета скарбу – срібний саксонський орт Йоганна Фрідріха 1545 р., наймолодша – утрехтський левендальдер 1659 р. Серед 995-и монет скарбу переважають найпоширеніші фракції талера – півтораки, яких у комплексі виявлено 564 (56,6 %) одиниць, за ними йдуть драйпелькери прибалтійських володінь Швеції – 143 (14,37 %), Пруссії – 43 (4,32 %), Бранденбургу – 30 (3,0 %), Священної Римської імперії – один (0,1 %). Серед талерної монети в скарбі присутні 17 (1,7 %) одиниць, з яких 13 (1,3 %) – левендаальдери Голландської республіки та 3 (0,4 %) – патагони Іспанських Нідерландів (провінції Брабанту), першого періоду правління Альберта та Ізабелли та 2 – 1622 р., правління Філіпа IV. Чотири левендаальдери у скарбі представляють провінцією Гельдерн (1648 р.), один – м. Зволле (1646 р.), один – Зеландію (1449 р.), 5 – м. Камп'єн (1648 р. і 1649 р.). У скарбі також містяться три монети Утрехту (1647, 1649 та 1650 р.). Усі левендальдери Коростишівського скарбу відкарбовано наприкінці другої чверті XVII ст. У скарбі також є 19 срібних флоринів, серед яких один флорин м. Девентера (1621 р.), один – часів імператора Матвія, один – м. Зволле (1621 р.), один – м. Камп'єна (1618 р.), 11 – м. Ембдена часів Фердинанда III.

Результати дослідження Меджибізького та Коростишівського скарбів свідчать про переважання в скарбах Гетьманщини середини – другій половині XVII ст. саме левендальдерів і флоринів Голландської республіки та динаміку розвитку торговельних

відносин між цією державою та Гетьманщиною, про присутність великої маси левендальдерів на українських ярмарках, торгах і місцевих базарах, їхню велику популярність серед населення.

Талер “крижовий”, “крижак” – назва монет талерного типу (альбертусталерів та патагонів), що теж часто вживалася в українських писемних джерелах XVII – XVIII ст. Цей термін походить від зображення на талері перехрещених палиць Геркулеса (з польської «криж» – хрест). Він належав до групи тризлотових талерів (див. додаток А). У нашому дослідженні зафіксовано 42 (42,8 %) випадки присутності альбертусталерів, ріксдальдерів та патагонів Іспанських Нідерландів у скарбах. Підрахунки М. Котляра [124, с. 122] і автора цієї праці засвідчують, що альбертусталери та ріксдальдери в скарбах періоду становлення Гетьманщини зустрічаються частіше від патагонів. Серед альбертусталерів часів правління Альберта та Ізабелли, Філіпа IV і Карла II переважають талери Брабанту. Вони зустрічаються у 21-му скарбі (див. додаток Б. 66, 92, 107, 11, 121, 130, 131, 140, 142, 148, 149, 152, 153, 161, 188, 227, 244, 262, 295, 297, 309). Рідше можна натрапити на ріксдальдери (10 випадків) м. Кошіва (див. додаток Б. 203), Турне (див. додаток Б. 40, 87, 251), Фландрії (див. додаток Б. 140), Антверпена (див. додаток Б. 66, 89), Гельдерна (див. додаток Б. 89), Брюсселя (див. додаток Б. 89), Дортмунда (див. додаток Б. 152). Це – 39 монет, відкарбованих протягом 1620 – 1686 рр. Один талер датований I чвертю XVII ст., 11 – другою чвертю, а 27 – 50-80-ми рр. XVII ст.

Патагони Іспанських Нідерландів зустрічаються в 5-и (11,9 %) скарбах (див. додаток Б. 87 – 1648 р.; 121 – 1647 р., 1648 р., 1654 р., 1655 р., 1667 р., 1674 р., 1691 р., 1692 р.; 142 – 29 патагонів Брабанту 1629 – 1634 рр.; 161 – 1644 р., 1687 р.; 188 – 9 патагонів до 1645 р., часів Філіпа IV; 295 – 4 патагони часів Альберта та Ізабелли і Філіпа IV). Лише в одному Пекарському скарбі 1963 р. із Черкащини (див. додаток Б. 188) зафіксовано патагони Іспанії (без вказаної дати карбування). Більшість цих монет виявлено разом із альбертусталерами, ріксдаальдерами та левендаальдерами Іспанських Нідерландів та Голландської республіки.

Так, у найбільшому скарбі, знайденому 1897 р. в с. Козел, Михайло-Коцюбинського р-ну Чернігівської обл. (див. додаток Б. 121), нараховувалось 460 срібних монет вагою 18 фунтів 52 золотники (7 кг 400 г), в тому числі 16 талерів карбування Голландської республіки, Священної Римської імперії та Іспанських Нідерландів. Останні представлені у комплексі патагонами Брабанту 1647 р., 1648 р., 1654 р., 1655 р., 1/4 патагона 1659 р., 1/2 патагона 1623 р., 1626 р., 1638 р., 1639 р., 1645 р., 1650 р., 1653 р., 1657 р. (Філіпа IV), патагонами 1667 р., 1674 р., 1691 р., 1692 р., 1/4 патагона 1695 р., 1/2 патагона 1669 р. і 1673 р. (Карла II). У скарбі також присутні 5 талерів Голландської республіки (Гельдерну 1668 р. та 1/2 талера Голландії 1693 р., Західної Фризії, м. Камп'єна та Утрехта 1693 р.), 2

рейхсталери Священної Римської імперії (м. Кйольна 1670 р. та м. Майнца 1604 р.). Найстаріша монета Козелецького скарбу – німецький талер м. Майнца 1604 р., наймолодша – голландський талер м. Утрехта 1693 р.

Як видно із попередніх даних – третіми за кількістю та значенням на грошовому ринку Гетьманщини, є рейхсталери міст і держав Священної Римської імперії. У нашій топографії зафіксовано 36 (36,7 %) скарбів другої половини XVII ст. із вмістом талерів цієї держави. Географія їхнього розміщення така: на Чернігівщині виявлено 11 (див. додаток Б. 89, 95, 96, 97, 99, 100, 107, 121, 125, 131, 137) скарбів, на Вінниччині – 7 (див. додаток Б. 244, 246, 255, 258, 259, 267, 283), на Київщині – 6 (див. додаток Б. 5, 31, 47, 65, 66, 77), на Полтавщині – 5 (див. додаток Б. 152, 154, 155, 156, 160), на Черкащині – 4 (див. додаток Б. 188, 224, 236, 138), на Сумщині – 2 (див. додаток Б. 145, 148), на Житомирщині – один (див. додаток Б. 306). 23 талери та 2 флорини Священної Римської імперії нараховує скарб із 1007-и монет з м. Умані Черкаської обл. (див. додаток Б. 237). За географією карбування один рейхсталер належить до тезаврацій Ельзасу часів Максиміліана (1618 р.), 12 одиниць, відкарбовані за часів правління Фердинанда (без дати), дві – Рудольфа II (1606 р. і 1607 р.). У скарбі також містяться 4 талери Тіроля часів правління Фердинанда I (без дати) та 4 – часів Леопольда V (1621 р., 1624 р., 1632 р.), а також 2 ольденбурзькі флорини Антона Гюнтера (без дати). Окрім талерів німецьких земель у комплексі є також 3 ріксдальдери Іспанських Нідерландів та левкових талерів і 7 флоринів Голландської республіки.

Серед західноєвропейських монет в скарбах досліджуваного періоду нерідко зустрічаються у невеликій кількості монети Священної Римської імперії, а саме гроші, крейцери, сілезькі (тешинські) оболи та гелери часів Єлизавети Лукреції (див. додаток А). Оболи присутні в нашій топографії у 4 скарбах Гетьманщин другої половини XVII ст. У скарбі із с. Роїще Чернігівської обл. (див. додаток Б. 80) виявлено один обол 1651 р. та 3 – 1653 р. Другий скарб виявлено в с. Вітове, Чигиринського р-ну Черкаської обл. в 70-х рр. XX ст. (див. додаток Б. 220). Із 901 західноєвропейської монети скарбу, переважно шелягів, рідше грошів та півтораків королів Речі Посполитої Сигізмунда II і Яна II Казимира, шелягів прибалтійських володінь Швеції, Пруссії, в комплексі також знаходяться 3 оболи (0,33 %) Єлизавети Лукреції, 2 (0,22 %) шотландські двопенсовики Карла I та 2 монети Трансільванії. У Вінницькому скарбі 1948 р. (див. додаток Б. 249) серед 224-х срібних та білонних монет XVII ст. (шелягів, грошів, тернаріїв, півтораків) Пруссії, Речі Посполитої, Австрії, прибалтійських володінь Швеції, виявлено 2 гелери Єлизавети Лукреції 1651 р. та 1652 р. Монети скарбу датуються 1616 – 1654 рр.

І останній скарб із вмістом сілезьких монет виявлено в м. Шаргороді Вінницької обл. 1982 р. (див. додаток Б. 261). За об'ємом та державною приналежністю скарб, який вперше

досліджений дисертантом, дуже великий і різноманітний: у ньому містилася 1741-а срібна та білонна монети 4-х європейських держав, в тому числі 30 стертих оболів та 3 шеляги (сучавська підробка) Сілезії правління Єлизавети Лукреції. Ці знахідки свідчать про збільшення припливу на грошовий ринок Гетьманщини в 50-і рр. XVII ст. великої кількості низькопробних дрібних польських, прибалтійських, пруських, сілезьких та шотландських монет.

Рідко в грошовому обігу Гетьманщини другої половини XVII ст. зустрічаються талери та їхні фракції із Пруссії та Бранденбургу, об'єднаних у 1618 р. в єдину державу. В нашій топографії зареєстровано 153 (42,8 %) скарби із вмістом талерів, гульденів, ортів, шостаків, драйпелькерів, грошів та солідів Бранденбурзько-Прусської держави, головним чином, часів Георга Вільгельма, і меншою мірою, Фрідріха Вільгельма.

Монетна система цієї держави базувалася в XVII ст. на талері та гроші. Про пруську та бранденбурзьку монетну лічильно-грошову систему в 1624 – 1700 рр., яка постійно змінювалася і вдосконалювалася, свідчать дані з нижче наведених таблиць [286, с. 178, 182].

Таблиця 2.2.1

Прусська монетна стопа в 1624 – 1695 рр.

№ п/п	Дата встановлення	Назва монети	Вартість в грошах	Кількість штук з 1 марки	Вага
1	1624	Талер	90	6 3/4	29,89
		Грошен	1	193	1,045
	1626	Шеляг	1/3	300	0,672
		Драйпелькер	1 1/2	200	1,001
	1633	Гріш	1	231	0,873
		Шеляг	1/3	360	0,560
2	1653	Дукат	180	–	3,4903
		Рейхсталер	90	7	29,232
		Півталера	45	14	14,616
		Орт	18	29 1/2	6,843
		6 грошів	6	54	3,738
		3 гроші	3	108	1,869
		Драйпелькер, 1/5	1 1/2	176	1,147
		Шеляг	1/3	345	0,585
		Орт	18	30	6,728
		Шеляг	1/3	300	0,672
	1660	Орт	18	30	6,728
1664	Шеляг	1/3	300	0,672	
3	1669	Гульден	30	24	9,744
		(флорин)	1/3	327	0,715
	1671	Шеляг	60	12	19,488
	1672	Подвійний	90	8	29,232
	1672	гульден	18	36	6,496

		Талер	6	70	3,341
		Тимф	3	140	1,670
		6 грошів			
		3 гроші			
4	1674	Подвійний	60	12 1/4	19,090
		гульден	30	24 1/2	9,545
		Гульден	18	36	6,496
		18 грошів	6	70	3,341
	1679	(тимф)	18	37	6,320
		6 грошів	6	67	3,490
		18 грошів (тимф)	1/3	327	0,715
		6 грошів	3	139	1,682
	1691	Шеляг	2	147	1,591
	1695	3 гроші	1	294	0,795
		2 гроші	1 1/2	256	0,913
		Гріш			
		Драйпелькер			

Таблиця 2.2.

Бранденбурзька лічильно-грошова система в 1625 – 1700 рр.

Дукат	Рейхсталер	Гульден	Півталера	Крейцер	Гроші	Пфеніг	Стопа
1	2	2 1/2	4	144	192	576	60

Імперські талери і гульдени (флорини) Бранденбурзько-Прусської держави зустрічаються в 7-ми (7,1 %) скарбах Гетьманщини, з яких 4 – виявлено на Київщині (див. додаток Б. 5, 32, 64, 77), 2 – на Сумщині (див. додаток Б. 149, 160), один – на Полтавщині (див. додаток Б. 160) та один – на Вінниччині (див. додаток Б. 238). В останньому містився бранденбурзький флорин Георга Вільгельма. У більшості із 153-х скарбів збереглися орти, шостаки, трояки, півтораки і шеляги (білонні та мідні) Речі Посполитої часів Сигізмунда III, Яна II Казимира, рідше – Яна II Собеського. Драйпелькери і шеляги, переважно, відкарбовано у м. Риги та м. Ельбінга, прибалтійських володіннях Швеції. Зафіксовано також 12 випадків присутності шотландських двопенсовиків і тернаріїв Карла I та Карла II, зокрема, у 3-х скарбах із Київщини (див. додаток Б. 38, 56, 58), одному – з Чернігівщини (див. додаток Б. 109), 2 – з Полтавщини (див. додаток Б. 175, 177), 2 – з Черкащини (див. додаток Б. 220, 223), 3 – з Житомирщини (див. додаток Б. 307, 322, 330), одному – з Вінниччини (див. додаток Б. 275). У 14-и змішаних скарбах наявні оболи 1651 – 1654 рр. та монети номіналом в 15 крейцерів 60-х рр. XVII ст., а також Шлика часів правління Кейсуна (див. додаток Б. 38, 39, 52, 56, 150, 153, 224, 237, 270, 275, 397, 322, 346). На Київщині знайдено ці монети у 4-х скарбах, на Сумщині – в одному, на Черкащині – у 2-х, на Вінниччині – у 2-х, на Житомирщині – у 2-х, на Хмельниччині – в одному. В топографії

також зареєстровано дві знахідки сучавських підробок ризьких шелягів Густава Адольфа і Христини (див. додаток Б. 223) та шелягів Єлизавети Лукреції (див. додаток Б. 261).

У більшості скарбів, поряд із талерами і флоринами Голландської республіки, Іспанських Нідерландів, Священної Римської імперії, Бранденбурзько-Пруської держави, містяться польські срібні орти, білонні тимфи та монети середніх номіналів – шостаки, трояки, півтораки, гроші, півгроші, третяки, шеляги, денари. Лічильно-грошова система Речі Посполитої була близькою до дукато-талерної системи більшості європейських держав. Для чіткого розуміння співвідношення грошових одиниць, починаючи від золотого дуката і закінчуючи білонним денаром, в грошовому обігу Речі Посполитій і, відповідно, на українських землях в 1612 – 1660 рр. наведемо дані із порівняльної таблиці:

Таблиця 2.2.3

Ду- кат	Корон талер	Легки й талер	1/2 талер а	1/4 орт	Злот (тимф)	1/5 шоста к	1/10 троя к	1/15 1,5 грі ш	1/30 1 гріш	1/60 півгріш	1/90 шеляг
1	2	2 ^{1/5}	4	8	10	30	60	120	180	360	540

Співвідношення монет в Речі Посполитій протягом XVII ст. суттєво не змінювалося, але в умовах економічної кризи 40-60-х рр. Ян II Казимир провів грошову реформу, яка знизила в цілому якість польського гроша (див. р.1. 2) та призвела до проникнення на грошовий ринок Гетьманщини дрібних низькопробних західноєвропейських монет. Про це яскраво свідчить 80 % скарбів другої половини XVII ст., знайдених на території 8-и сучасних областей України.

Так, у скарбі, виявленому 2004 р. в с. Велика Бушинка, Немирівського р-ну Вінницької обл. (див. додаток Ж.7) жителем села В. Криворучком, знайдено 483 монети, що датуються 1611 – 1667 рр. В його складі: 6 риксдальдерів Голландської республіки, Нідерландів та Бельгії, один левковий півталер об'єднаних провінцій Голландської республіки, один флорин Священної Римської імперії часів Фердинанда II, один орт Пруссії, 264 срібних коронних орти, 34 орти м. Гданська, 14 тимфів, 12 шостаків, 128 півтораків, 20 коронних шелягів і один денар Яна II Казимира (див. додаток А). Тобто більшість монет в скарбі є тезавраціями Речі Посполитої. Скарб у повному складі потрапив до Вінницького обласного державного краєзнавчого музею і став об'єктом нашого дослідження (див. додаток Е.22). Наукова вартість Велико-Бушинського скарбу надзвичайно велика. По-перше, сьогодні дуже рідко до музейних працівників чи наукових установ доходять цілі скарбові комплекси, їх як правило перепродують колекціонерам. По-друге, цей скарб складається переважно із польських монет 1612 – 1667 рр., часів правління королів Сигізмунда III та Яна II Казимира, що характерно для більшості скарбів другої половини XVII ст. По-третє, майже всі срібні та

білонні монети скарбу сильно потерті, що свідчить про тривалий термін їхнього використання та популярність на українському грошовому ринку в період перебування Поділля в складі Речі Посполитої (перша половина XVII ст.) та Гетьманщини. По-четверте, в скарбі поряд із коронними польськими, гданськими та пруським ортами, тимфами, шостаками, півтораками, шелягами і денарієм, є 6 ріксдальдерів, присутність яких характерна для значної кількості скарбів доби Гетьманщини. Скарб містить весь спектр грошових номіналів українського грошового ринку другої половини XVII ст.

В період 1628 – 1663 рр. вартість талера складала 30-90 грошів. З 1663 р. курс талера зріс і складав 8 злотих або 240 мідних грошів Яна II Казимира [96, с. 352], що свідчило про поступовий занепад грошового господарства Речі Посполитої. У скарбах та писемних джерелах XVII – XVIII ст. зустрічаються гданські, златові, левкові та крижові талери. Курс гданського талера на ринку складав 54 гроші, рейхсталера – 60 грошів [273, с. 13] (див. додаток Е.7).

Перші златові талери – гульденталери, масою 24,82 (22,91 г чистого срібла) згадуються у Львівських братських книгах у 1560 р. В середині XVII ст. курс цього талера вже був 3 польських злотих або 90 грошів. Тому на українському ринку ще побутувала назва “тризлотовий”. У великій кількості златовий талер було відкарбовано у 1663 – 1666 рр. за короля Яна II Казимира, в тому числі і на Львівському монетному дворі [96, с. 165]. Ця грошова одиниця часто згадується у листах, наказах і універсалах Б. Хмельницького. Так, 28 січня 1653 р. Б. Хмельницький надав київським міщанам Універсал про звільнення їх від сплати однієї тисячі злотих [219, с. 157]. На території України злотий прирівнювався до 20 срібних російських копійок.

Недостатньо уваги в попередніх дослідженнях приділено місцю та ролі срібного флорина у грошовому обігу доби Гетьманщини. На нашу думку, він посідав певне місце серед інших великих західноєвропейських монет на українському ринку другої половини XVII ст., про що свідчить їхня присутність в 17 (4,7 %) скарбах. Всього виявлено 58 флоринів, вага яких коливається від 19 до 20 г. В Житомирській обл. знайдено флорини у 5-и скарбах (див. додаток Б. 295, 297, 310, 325, 329), у Черкаській – у 3-х (див. додаток Б. 188, 236, 238), у Київській – у 2-х (див. додаток Б. 56, 77), у Чернігівській – у 2-х (див. додаток Б. 86, 87), у Вінницькій – у 2-х (див. додаток Б. 248, 282), у Сумській в одному (див. додаток Б.151) та у Полтавській – в одному (див. додаток Б.158).

Півталери в нашій топографії зустрічаються в 17-и (4,7 %) скарбах. 9 півталерів Голландської республіки другої половини XVII ст. виявлено у 6-и (1,7 %) комплексах (див. додаток Б. 1, 33, 77, 124, 145, 247, 295), 11 – Іспанських Нідерландів, переважно Брабанту 1616 – 1669 рр. – в 7-и (1,9 %) скарбах (див. додаток Б. 66, 121, 140, 186, 236, 262, 295). У

нашій топографії лише згадується 2 півталери Священної Римської імперії 1627 – 1628 рр. (див. додаток Б. 259, 306) та один польський півталер м. Торуня 1621 р. Тільки в 7-и (1,9 %) скарбах досліджуваного періоду присутні чвертьталери (1/4), з яких в 4-х скарбах – 11 монет Іспанських Нідерландів (див. додаток Б. 87, 121, 131, 295), із яких 9 – 1616 – 1621 рр., часів правління Альберта та Ізабелли, та 2 датуються 1646 р. та 1695 р. Лише 2 чвертьталера (див. додаток Б. 238, 348) репрезентують Голланську республіку. Ці дані яскраво свідчать про домінування на грошовому ринку Гетьманщини срібних ортів (чвертьталера) Речі Посполитої, рідше Пруссії.

Як видно із вмісту скарбів (73 %), талери, флорини, півталери зовсім не зустрічаються у більшості з них. Пояснити це можна тим, що їх використовували як міжнародну валюту тогочасного європейського ринку. Потреба в талерах у якості “твердої” монети і в сировині для карбування розмінної срібної монети (із потертих талерів) була настільки великою, що було не вигідно закладати її у скарби, тобто виводити з грошового обігу. Проте, як вдалося з’ясувати, частка талерів серед інших монет, що оберталася на ринку Гетьманщини, особливо у другій половині XVII ст., є, досить, значною, про що повідомлялося вище.

Дуже рідко в писемних та скарбових джерелах зустрічаються свідчення про користування в грошовому обігу України XVII ст. російськими єфимками – срібними іноземними талерами, котрі використовувалися як метал для карбування російської срібної монети та випуску за наказом царя рубля – “єфимка”(див. додаток А).

Російський уряд був дуже незадоволений економічною та політичною самостійністю гетьманської України, орієнтацією українського ринку на європейські країни. Тому, після приєднання України до Московського царства в 1654 р., здійснювалися спроби введення на українських землях грошового і натурального податків, обмеження на торгівлю Гетьманщини з Центральною Європою через Гданськ, стимуляції торгівельних зв’язків з Росією і впровадження грошової реформи, яка мала катастрофічні наслідки. Рубль прирівнювався до 100-а срібних копійок, хоча їхня реальна вага – 28-29 г – дорівнювала лише 64-м копійкам. Ала вже в 1655 р. емісія срібних рублів припинилася. Щоб врятувати становище на ринку московський цар Олексій Михайлович наказав випустити велику кількість талерів із надчеканкою копійчанам штемпелем з “ездецом” (вершником) і датою – «1655». Називався цей нумізматичний витвір – “єфимок з признаком”. “Признак” був потрібний для того, щоб талер не надходив на ринок поза казною, оскільки в іноземців талер купляли за 50 копійок, а на внутрішньому ринку продавали за 64 копійки. В Україні же талери без “признаків” так і продовжували ходити, викликаючи в населення більше довіри, ніж єфимки. Про те, що новий рубль призначався і для України, яскравіше всього свідчить титул царя, розміщений на ньому. Олексій Михайлович називався на монеті “царем и

великим князем Всея Великая и Малая Руси”. Щоб схилити до себе Б. Хмельницького, штемпелями, які були виготовлені для карбування срібного рубля, відкарбували велику золоту монету – подарунок українському гетьманові [255, с. 166].

Імовірно, до українського скарбу з Росії надходили гроші у вигляді талерів – єфимків. Про це свідчить той факт, що наприкінці лютого 1653 р., під час перемовин між Україною і Росією про укладення військово-політичного союзу проти Польщі, Б. Хмельницький послав кримському хану 40 тисяч єфимків, щоб схилити його знову до підтримки України, оскільки польські підрозділи вторглися в Брацлавщину. Гетьман послав гроші також ногайським, очаківським і белгородським мурзам, щоб заручитися їхньою підтримкою [219, с. 158].

М. Котляр у своїй топографії зафіксував на всій території України 25 випадків знахідок єфимків [124, с.124]. У нашому ж дослідженні у 8-и областях їх виявлено у 19-и (5,3 %) скарбах. Аналіз скарбів із вмістом єфимків показує, що у більшості випадків вони зустрічаються в одному чи в кількох примірниках. У нашій топографії зафіксовано 328 талерів із контрмаркою Олексія Михайловича 1655 р. У змішаних скарбах Лівобережжя поряд із західноєвропейськими талерами й іншими монетами в значній кількості зустрічаються єфимки 1655 – 1659 рр., відкарбовані поверх західноєвропейських талерів. Єфимки перебували в грошовому обігу Гетьманщини, переважно, до початку XVIII ст. Так, в с. Грем`яч, Новгород-Сіверського пов. Чернігівської губ. (див. додаток Б. 89) 1882 р. виявлено скарб, що містив 2 фунти дрібних західноєвропейських монет другої половини XVII ст. та 19 талерів, у тому числі 9 російських єфимків 1655 р. Один з єфимків відкарбовано на австрійському талері 1616 р., часів Міхая I, півєфимок – на півталері Іспанських Нідерландів, 6 – на талерах Голландської республіки (Гелдрії 1648 р., 1650 р., Зеландії, 1625 р., м. Кампьена 1648 р., 1649 р., Штірії 1620 р.). Монети скарбу датуються 1586 – 1655 рр. У с. Гуньківка, Чернігівського пов. (нині Ріпкинський р-н) 1915 р. виявлено скарб (див. додаток Б. 90) вагою 3 фунти 38 золотників та 19 талерів, серед яких – 4 єфимки 1655 р., виготовлені на талерах Голландської республіки провінції Зеландія 1629 р. та 1655 р., ерцгерцога Леопольда 1621 р. та Сигізмунда III 1631 р. 1923 р. в с. Смолянка, Козелецького р-ну Чернігівської обл. знайдено скарб із срібних західноєвропейських монет XVII ст. (див. додаток Б. 92), у якому містилося 2 єфимки: Зеландії 1645 р. та Утрехта 1622 р. У Гродненському пов. Полтавської губ. 1906 р. виявлено скарб монет, серед яких один єфимок. У 5-и змішаних скарбах Чернігівщини другої половини XVII ст. було знайдено, починаючи з 1882 р. і до 1923 р., 19 російських єфимків. Більша їхня частина зберігається в Ермітажі [231, с. 6].

Найбільш яскраво спектр грошового ринку Гетьманщини другої половини XVII ст. та присутність на ньому єфимків у другій половині XVII ст. ілюструє скарб

західноєвропейських монет із с. Пекарі, Канівського р-ну Черкаської обл. (див. додаток Б. 188). У цьому комплексі, виявленому 1963 р., нараховується 371 монета та 72 предмети – козацькі поясні набори, ківш для пиття меду, ложка, персні та ланцюжки. У комплексі містяться 27 талерів, 6 флоринів та 30 єфимків. На 30-и талерах відкарбовано контрмарки царя Олексія Михайловича 1655 р. Річ Посполита репрезентована монетами Сигізмунда III, зокрема коронними ортами 1623 р. – 2 екземпляри, півтораками 1620 – 1627 рр., яких нараховується 235 екземплярів. 39 монет (ельбінгські та ризькі драйпелькер) представляють прибалтійські володіння Швеції часів правління Густава Адольфа і Христини. У скарбі присутні 22 монети Пруссії – 21 драйпелькер Георга Вільгельма та один – Сан-Галлена 1624 р. Німецьке Цісарство предсталено 10-ю талерами Брунсвіку, Німбурга, Емдена 1623 р., 1637 р., 1647 – 1649 рр., Іспанські Нідерланди – 8-ю брабантськими талерами Альберта та Ізабелли, Філіпа IV (до 1645 р.) і 3-а півталерами “того ж часу”. Серед талерної маси Пекарського скарбу вагоме місце займають великі монети Голландської республіки: талери Гелдрії, Голландії, Зеландії, Західної Фризії, Утрехта 1620 р., 1621 р., 1629 р., 1639 р., 1647 – 1650 р. – всього 14 примірників. На 30-и талерах – контрмарки московського царя Олексія Михайловича 1655 р. Серед талерів найстарішими є патагони Альберта та Ізабелли, наймолодшими – левендальдери 1649 р. м. Камп'єна Голландської республіки. Серед єфимків найстаріший талер – саксонський, часів курфюрста Маврикія, наймолодший – брауншвейзький, 1651 р., часів Християни Людвіги.

У більшості нових скарбів, виявлених наприкінці XX – на початку XXI ст., поряд із талерами і флоринами Голландської республіки, Іспанських Нідерландів, Священної Римської імперії, зустрічаються польські срібні орти, білонні тимфи та монети середніх номіналів – шостаки, трояки, півтораки, шеляги, денари. Вище згаданий Велико-Бушинський скарб 2004 р. яскраво ілюструє весь спектр грошових номіналів подільського грошового ринку другої половини XVII ст.

Важливий для нашого дослідження нумізматичний матеріал про грошовий обіг та присутність талерів у XVII – XVIII ст. в Правобережній Україні, зокрема у Барському старостві, містить приватна колекція жителя м. Бару П. Січенка (див. додаток Б. 244). Зібрання складається з окремих монет, знайдених на території Барського р-ну Вінницької обл. У колекції – 15 талерів та 2 флорини XVII ст. (див. додаток Ж.1) різної якості та ступеня збереження. Річ Посполита репрезентована в колекції коронним талером Сигізмунда III, відкарбованим 1628 р.; Священна Римська імперія – брауншвейзьким рейхсталером 1628 р., вагою 28 г (на аверсі монети зображено багатоскладний герб Брауншвейга, на реверсі – велетня, що вириває з корінням столітню ялину), 2-а флоринами 1621 р., один з яких відкарбовано у м. Гамбурзі; Голландська республіка – 2-а ріксдаальдерами 1621 р. і 1622 р.,

2-а левендаальдерами 1633 р. і 1647 р.; Іспанські Нідерланди – брабантським патагоном Філіпа IV (1633 р.), 2-а альбертусталерами, один з яких брабантський правління Альберта та Ізабелли (1617 р.), а інший – відкарбовано у м. Турне (без дати), та талером Південних Нідерландів 1684 р. У колекції зібрано 13 ортів, з яких: 4 – коронні 1621 р., 1622 р., 1623 р., 1624 р. і 5 – гданські 1619 р., 1623 р., 1624 р., 1625 р., 1626 р. (всі правління Сигізмунда III); 3 пруських орти Георга Вільгельма 1621 р., 1622 р., 1623 р.; польський орт Станіслава Августа 1788 р. У зібранні є 3 шостаки Августа III та Станіслава Августа 1757 р., 1766 р., 1787 р., два трояки Сигізмунда III 1590 р., 1617 р. і один – саксонського курфюрста Йоганна Георга 1616 р., 3 тимфи Яна II Казимира 1663 р.

Найбільше в колекції польських півтораків – 15 штук. Є також драйпелькери німецьких держав – м. Ельбенга (1624 р.), Бранденбурга (1622 р. і 1624 р.), Шаумбурга 1602 р., півтораки Австрії, Угорщини, Курляндії, празький гріш Вацлава II (1510 р.), обрізаний під півторака (вага – 2 г). Серед 6-и грошовиків є гданський гріш 1626 р. (вага – 0,95 г), 1632 р. (вага – 0,8 г), польські гроші Сигізмунда III – 1610 р. (вага – 1,6 г), 1611 р. (вага – 1,5 г), 1613 р. (вага – 1,6 г). У колекції П. Січенка також зберігається 8 срібних півгрошів Сигізмунда I Августа і Сигізмунда II Августа – 1509 р. (вага – 1,05 г), 1518 р. (вага – 1,05 г), 1519 р. (вага – 0,95 г), 1523 р. (вага – 1,1 г), 1550 р. (вага – 1 г), 1556 р. (вага – 1,1 г), 1558 р. (вага – 1,1 г), 1561 р. (1,09 г).

2005 р. в с. Гармаки, Барського р-ну (див. додаток Б. 246) виявлено ще один скарб (або частину скарбу) із 6-и західноєвропейських монет 1620 – 1648 рр. У ньому присутні 2 талери: Священної Римської імперії, а саме, Брауншвейгу (1624 р.) та левковий талер Голландської республіки (1648 р.), 2 орти – коронний (1622 р.) та м. Гданська (1624 р.), шостак та півторака часів Сигізмунда III (1620 р. і 1627 р.). Вище згаданий Барський скарб 2002 р. (див додаток Ж.4-5) та Гармацький скарб 2005 р. (див. додаток Ж.6) є характерними за своїм вмістом та державною приналежністю монет для Правобережжя 50–70-х рр. XVII ст. Знахідки окремих монет, зібрані в приватних колекціях П. Січенка та О. Бакальця, переконливо доводять, що в грошовому обігу Поділля кінця XVI – XVII ст. переважали в основному срібні дрібні (півгроші, гроші, півторагрошовики, трояки) та середні (орти, тимфи, шостаки) монети. Лише невелику частку в скарбах складають срібні талери європейських країн та майже відсутні півталери.

Таким чином, розглянувши писемні джерела та монетні скарбові матеріали, що характеризують економічний і торговельний розвиток українських земель в другій половині XVII – на початку XVIII ст., його динаміку під владою Речі Посполитої і в умовах незалежності (Гетьманщина) зазначимо, що вони в достатній мірі висвітлюють ту роль, яку відігравав срібний талер та його фракції на грошовому ринку Гетьманщини. Матеріали

десятка скарбів свідчать про значне збільшення в 50-х рр. XVII ст. присутності на ринку Гетьманщини низькопробних дрібних польських, прибалтійських, бранденбурзьких, пруських та сілезьких монет, що свідчило про економічну кризу в багатьох країнах Європи, яка була наслідком Лівонської війни (1618 – 1648) та Української національної революції (1648 – 1676 рр.). Гроші Московського царства (єфимки, полтини, срібні та мідні копійки і денга) ще не відігравали домінуючої ролі в українському грошовому господарстві цього періоду. У нашій топографії зафіксовано лише 19 випадків наявності у скарбах Гетьманщини московських єфимків царя Олексія Михайловича (1655 р.) та близько п'яти десятків скарбів із вмістом срібних копійок та денг, рідше – мідних копійок 1656 – 1663 рр. Аналіз 357-и скарбів, датованих другою половиною XVII ст., засвідчить, що в цей період монети Речі Посполитої були головним, але не єдиним платіжним засобом у Гетьманщині. Крім ортів, тимфів, шостаків, трояків, півтораків та шелягів Речі Посполитої, використовувалися драйпелькери та шеляги прибалтійських володінь Швеції, а також – драйпелькери, гроші, шеляги (рідше талети, орти та шостаки) Бранденбурзько-прусської держави.

У кожному четвертому (98 випадків) скарбів досліджуваного періоду зустрічаються ріксаальдери, левендаальдери Голландської республіки, альбертусталери та патагони Іспанських Нідерландів, рейхсталери та імперські талери Священної Римської імперії, Пруссії, Швейцарії, марки Данії та Франції. Також в скарбах у невеликій кількості присутні західноєвропейські флорини, півталери та чверть талери. Ці висновки цілком підтверджуються десятками нових скарбів, вперше досліджених та введених до наукового обігу автором. Ще понад півстоліття на грошовому ринку України траплялися європейські монети талерного та дукатового типів.

ТОВАРНО-ГРОШОВІ ВІДНОСИНИ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У ПЕРІОД ЗАНЕПАДУ ГЕТЬМАНЩИНИ (1701 – 1764 рр.)

3. 1. Писемні джерела про грошовий обіг і лічбу монет на території Гетьманщини в “глухівський період” (1708 – 1781)

Політичні події, які відбувалися у XVIII ст. в Європі і, зокрема, в Росії, Речі Посполитій, Україні, призвели до поступового зміцнення російського абсолютизму, занепаду та ліквідації Катериною II посади гетьмана в 1764 р. та встановлення влади в Лівобережжі II Малоросійської колегії (до 1781 р.). Після поразки І. Мазепи та знищення Петром I Батурина дедалі більшого значення набуває новий політичний центр Гетьманщини – Глухів. Починається “глухівський період” історії України, який охоплює майже все XVIII ст.

У попередній історичний період розпочався складний процес витіснення західноєвропейської монети грошовими одиницями (срібною та мідною копійкою, денгою, рублем, єфимком, севським чехом) Московського царства, особливо у період царювання Олексія Михайловича та його наступників. Але, як свідчить наша топографія скарбів, монети Московського царства другої половини XVII ст. було зафіксовано лише у 54 (14,5 %) скарбах із 357. Тобто за об'ємом та своїм значенням на українському ринку (див. додаток Е. 2) ці монети займали тільки шосте місце після монет Речі Посполитої, прибалтійських володінь Швеції, Пруссії, Священної Римської імперії, Голландської республіки. В ході запровадження грошової реформи Петром I в 1698 – 1718 рр., що збігалось з процесом фактичної інкорпорації Гетьманщини до складу Російської імперії, російський рубель талерного типу та десятинна грошова система в 20-40-х рр. XVIII ст. в цілому витіснили західноєвропейські гроші з ринку України. На це вказують численні писемні документи XVIII ст., які зафіксували асортимент монетого господарства Гетьманщини. Про це свідчать документи Глухівської генеральної канцелярії, гетьманського генерального скарбу, документи полкових канцелярій, переписи населення, записи російських урядовців про збір грошових податків.

Яскравою й унікальною сторінкою козацького пітописання є козацькі літописи [105, с.353-354]. У нашому дослідженні використані писемні свідчення козацьких літописців, зокрема Самійла Величка, та щоденники генерального підскарбія Якова Марковича і генерального хорунжого Миколи Ханенка. Більшість свідчень про гроші, лічбу монет та ціни на товари із щоденника М. Ханенка публікуються вперше в нашому дослідженні.

У своїй монографії «Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV – XVIII ст.» М. Котляр на основі десятків історичних писемних джерел XVIII ст. визначає номінали

українського грошового господарства, співвідношення між ними, описує системи лічби та обігу монет на Лівобережжі [126]. У збірці актів Чернігівщини та Полтавщини та праці «Гетманские универсалы о Киевском городском хозяйстве (1647 – 1710 гг.)» О. Лазаревського містяться важливі відомості про економічний розвиток, грошові одиниці та торгівлю на цих територіях у XVIII ст. [138; 139].

Багато цінної інформації щодо висвітлення історії грошового обігу Гетьманщини від петровських реформ до другої половини 60-х рр. XVIII ст. містять каталоги та монографії сучасних російських нумізматів, наприклад, каталог “Монеты России и СССР 1700–1993гг.” І. Рилова та В. Соболіна [201], цінник “Русские монеты” В. Кравцова [131]. 1989 р. у Москві побачила світ монографія А. Мельникової «Русские монеты от Ивана Грозного до Петра Великого», в якій автор дає детальну характеристику історії російської грошової системи із 1533 до 1682 р., аналізує причини, особливості та наслідки грошової реформи 1654 – 1663 рр. царя Олексія Михайловича для російського та українського грошового обігу [153].

Важливе місце серед джерел для вивчення грошового обігу Гетьманщини в нашому дослідженні посідають видані В. Романовським підсумки перепису населення Лівобережжя, здійсненого російським урядом у 1666 р. з метою збільшення податків. Фінансовим проблемам гетьманського скарбу та організації орендних відносин в лівобережних полках Гетьманщини були присвячені праці В. Романовського «Документ до історії державного скарбу давньої Гетьманщини» та «К истории аренды на Левобережной Украине во второй половине XVII – начале XVIII в.» [198; 199].

До вивчення питання грошового обігу та виявлення грошових одиниць, поширених наприкінці XVII – першій чверті XVIII ст., було залучено свідчення козацьких літописів – Г. Граб'янки та С. Величка. Так, С. Величко, характеризуючи грошові одиниці початку XVIII ст. та впровадження грошової реформи Петра I в Гетьманщині, в своєму літописі зазначає: «... после баталии Полтавской со шведом монету старовечную польскую со всей Малой России, то есть левы, орлянки, четвертки, полталярки, орты, тимфы, шостаки, шаги, чехи, осмаки и лядские со всей Малой России вывел и выгубил, только талеров да червонных памятка осталася; а на ту мест свою медною и сребною дробною и твердую, красным кунштом изданною наполнил Малую Россию монетою» [49, с. 516].

У 1952 р. в Москві було опубліковано листи і папери імператора Петра Великого. Серед документів були свідчення писаря Григорія Григор'єва про доходи (які ще не було розділено із державним скарбом і було конфісковані російським урядом у 1708 р.) гетьмана І. Мазепи, датовані 26 липня 1710 р. Він повідомляє, що для І. Мазепи з Малоросійського краю зібрано грошових доходів в рік: “Індукти – податки на товари, що ввозилися, їх було віддано Рагизинському – 5.300 золотих, разом 10.600 рублів. На кухню – 100 рублів. Всього 10.700

рублів. Оренду було зібрано (із 10-и полків Лівобережжя, з Правобережжя: Корсунщини, Черкащини, Канівщини, Задніпровських полків та 8-и міст Гетьманщини. – О.Б.) 155.450 золотих, тобто 310.900 рублів (див. додаток Е.35). По раковичним (сплата за відливу від передачі відкупи із «наддачі»): з київського полку 300 червонних, з Ніжина 600 єфимків, з Лубенського полку 800 червонних, з Прилуцького полку 200 червонних, з Миргородського полку 200 червонних, з Полтавського полку 400 червонних, з Чернігівського полку 800 червонних, із Стародубського полку 2000 червонних, з Переяславського полку 400 червонних, з міста Борзни 100 червонних, з міста Батурина, з міста Глухова 300 червонних, з міста Кролевеця 100 червонних, з міста Коропа 60 червонних, з міста Воронежа 50 червонних, з міста Нових Млинів 50 червонних, з міста Коропа 300 червонних. Всього 6.360 червонних та 600 єфимків. У військовий скарб поступали оренди з полків, решта надходила в особистий прибуток Мазепи» [198, с. 354–356].

Ці дані про грошові одиниці, які використовувалися для сплати полками за оренду, свідчать про те, що в грошовому обігу Гетьманщини в першій чверті XVIII ст. одночасно перебували срібні російські рублі, єфимки, червоні золоті – західноєвропейські дукати, а курс рубля прирівнювався до одного західноєвропейського талера.

Матеріали скарбів та писемні документи свідчать про різке зростання монастирського та церковного землеволодіння. У 1729 – 1730 рр. за даними “Генерального слідства про маєтності” у 9-и полках монастирям належало 305 маєтків і 11073 дворів селян. Це близько 1/5 всіх тогочасних орних земель Гетьманщини.

На думку В. Романовського запровадження оренди у добу Гетьманщини було необхідністю, тому, що державний апарат у той час ще був досить слабким “і введення правильних зборів у гетьманській скарб ускладнювалося неперервними війнами, загальним розоренням і відсутністю досвідченого апарату контролю та управління... Шукаючи кошти для утримання охочого війська, гетьманський уряд І. Самойловича мав перед собою два шляхи: чи організувати „побор”, тобто встановити прямі податки на посполитих, чи перейти на систему відкупів” [198, с. 322–323]. Гетьман просив грошової допомоги на утримання козацьких полків, організації постійних походів в інтересах Росії, утримання російських гарнізонів, але в Москві твердо дотримувалися положень Глухівських та Переяславських статей, якими визначалася оплата військ за рахунок доходів, які збирав гетьманський уряд в Україні.

На відкуп згідно із гетьманським універсалом 1678 р., розробленим ще на з'їзді козацької старшини в Батурині, віддавалися горілчаний, винокурний, дьогтярний та тютюновий промисли. Це була важливо для старшин, козаків, селян, міщан, монастирів, які не мали права викувати вино, гнати велику кількість горілки на продаж (крім 1-2 казанів в

рік для власних потреб, тобто весілля чи похоронів). Заборонялося продавати вино і горілку в роздріб на кварта, а також дьоготь і тютюн на ринку.

Орендаторами на початку XVIII ст. часто ставали козацькі старшини. Вони брали в оренду млини, землю, промисли, виробництво заліза, горілки, тютюну, дьогтю тощо. Із старшин нажили великі статки відкупамі Марковичі, Кандиби, Холодовичі, Крижанівські, Стожки та багато ін. Про братів Стожків існує свідчення, що за три роки оренди міст Остра і Красного Колядина вони мали чистого прибутку 8000 золотих [140, с. 247]. У 1704 р. оренду в Конотопі взяв конотопський сотник Кандиба, Харевич і Костенецький “за портрети тисячі золотих (2500 золотих), а зверх того меют на ратушу тамошную конотопскую для месских обиходов дати 1500 золотых, якую суму всю сполна, яко при обнятю тых помянутых шинков неприменно до скарбу войскового и на ратуш уистити повинны бути” [198, с. 358].

Оренда горілчана, тютюнова, дьогтьова до 1708 р. приносила достатній прибуток скарбу і повністю покривала витрати на утримання найманих полків. Перше місце за доходами належало горілчанам шинкам. Це свідчило про велике значення в економіці Гетьманщини виробництва вина, горілки і спирту. Хліба теж було багато. Вже в 20-х р. XVIII ст. покотельщина і покухонний збір, які замінили оренду, складав понад 25000 рублів, або 125000 польських золотих. Тютюнові та дьогтьові шинки давали не великий прибуток, так як надходження в скарб за гетьмана І. Скоропадського від цих статей складали 1600-1700 рублів в рік [198, с. 360].

Для домашнього вживання в Гетьманщині, як і в другій половині XVII ст., дозволялося гнати горілку чи вино на 1-2 котли. В таких випадках військовий скарб знімав із козаків, міщан показенщину. Про це свідчить протокол наради при гетьмані Данилі Апостолі з приводу зрівняння зборів у Гетьманщині. В ньому сказано: ”С винокуренных казанов показанщина сбиралась за прежде бывших гетманов також неровно: в иных полках от одних посполитых по 1 рублю 20 копеек и по 1 рублю 70 копеек, 1 рублю 60 копеек, 1 рублю 50 копеек, в иных и ни с кого ничего не сбиралось. А в некоторых, де за гетмана Скоропадского установлено тую показенщину, вместо покухонного по 1 рублю 20 копеек и по 1 рублю 80 копеек от рядовых козаков за вольность шинкованья квартами и носатками.” [198, с. 361].

Нова українська верхівка відстоювала політичні та економічні права Гетьманщини, які були невід’ємними від її прав та соціального ладу. У 1743 р. в резиденції гетьманів Лівобережної України Глухові було завершено 15-річну колективну працю над кодексом українського права – “Правами, за якими судиться малоросійський народ”. Ця пам’ятка стосується складного періоду боротьби Гетьманщини за збереження автономії, можливості жити українцям за своїми законами, правами та вольностями.

Цей правовий кодекс не тільки в певній мірі характеризує грошові одиниці українського ринку 30-40 рр. XVIII ст., визначає ціни та штрафи, котрі виплачувалися як відшкодування за заподіяння словесної, писемної шкоди чи шкоди, скоєної силовими «діями». Так, розмір грошової нав'язки (відшкодування) за закид у незаконному походженні шляхтичеві або козаку, відповідно оцінювався у 120 та 96 рублів. Безперечним здобутком «Прав...» є використання категорії «гідності» щодо непривілейованих верств суспільства, щоправда лише таких, які були вільними. Так, у випадку їх збезчещення накладався штраф від 24 до 48 рублів, сума дуже значна на той час [193, с. 25].

Основним формами торгівлі в Гетьманщині були торги, базари та ярмарки. На кінець XVIII ст. на території Лівобережної України відбувалося 8680 торгів, в Слобожанщині – 2000 [275, с. 82-86]. Постійно зростала кількість ярмарків, які забезпечуючи економічний зв'язок між різними регіонами України, сприяли становленню внутрішнього ринку. За переписом 1666 р. у Лівобережжі проводилося 76 ярмарків, наприкінці XVIII ст. – 390, тобто їхня кількість зросла більше, ніж у 5 разів [140, с. 164].

Про різноманітність торговельних зв'язків глухівських купців свідчить скарб монет XVII ст., знайдений у 1896 р. в м. Глухові (див. додаток Б. 142). У скарбі зберігалася 351 срібна монета (брабантські, комп'єнські, утрехтські, вестфальські талери, шестигрошовики польського короля Сигізмунда III, срібні копійки російських царів Михайла Федоровича Романова, Олексія Михайловича, Федора Олексійовича, Петра I) [31, с. 24].

Величезним торговельним центром, у якій надходили товари як з Лівобережжя, так і з Правобережжя, був Київ. Звідсіля товари розходилися по всій Україні. Про зростання економічного впливу місцевих та приїжджих, в основному із Сербії та Греції, київських купців XVIII ст., зокрема Балабухів, Григоровичів-Барських, Гудим, Киселівських та Рибальських, яскраво свідчить розвідка О. Попельницької «Балабухи, Григоровичі-Барські, Гудими, Киселівські та Рибальські: найбільші землевласники Київського Подолу XVIII ст.» [186] та матеріали 22-х скарбів із вмістом російських та західноєвропейських монет XVIII ст., що зафіксовані в нашій топографії.

Отже, внутрішня торгівля на початку ХУІІІ ст., незважаючи на роз'єднаність українських земель, була досить динамічною. Процес формування національного ринку тривав. Цьому сприяла також змішана грошова система, яка в першій половині XVIII ст. домінувала в Гетьманщині та в інших частинах України.

Головним джерелом прибутків військового скарбу були загальні податки з населення Лівобережжя. Зокрема, стягували: побір, або подимне, – постійний податок від хати, дворів, землі; стацію – надзвичайний податок, який йшов переважно на утримання війська. Розміри податків становили від 1 до 12 золотих (див. додаток А). Інколи їх сплачували зерном.

Податки платили здебільшого селяни й міщани. Оподатковувалися також виробники горільчаних напоїв. Цей податок, який називався показанщиною, платили й козаки. Рядових козаків за службу забезпечували земельними ділянками.

Гетьман Д. Апостол реорганізував українські фінанси, відновив посаду генерального підскарб'я, відокремив державний скарб від приватного скарбу гетьмана, встановив окремий державний бюджет (“військовий скарб”) і розмір державних видатків у сумі 144 тис. рублів щорічно [77, с.88]. Проте державний скарб залишався під контролем російського уряду. Спеціальні інструкції регулювали діяльність двох генеральних підскарб'їв, один з яких обов'язково був росіянином, фінансового управління “Канцелярії зборів” і “Шетной комісії”. Вони керували збиранням податків, витратами, контролювали фінанси магістратів. Гетьман К. Розумовський зробив останню спробу відстояти фінансову автономію України, проте успіху не мав. У 1764 р. фінансова система України була об'єднана з фінансовою системою Російської імперії.

Протягом XVIII ст. впроваджувалися реформи, спрямовані на стандартизацію грошового обігу всіх частин Російської держави, в тому числі Лівобережної України. Випускалися мідні (копійки, денги, полушки, п'ятаки), срібні (рублі, полтиники, гривеники), золоті (до 1753 р. червонці, з 1755 р. 10-рублеві імперіали, 5-рублеві півімперіали) монети.

У грошовому балансі країни золотих монет було небагато (2,7 %), зростало карбування мідних, на кінець XVIII ст. частки срібних і мідних монет зрівнялися. Російські гроші протягом XVIII ст. поширилися на українські землі, витіснивши з обігу західноєвропейську монету. Отже, грошові системи Росії й України поєдналися в єдиній грошовій системі.

Хоча в 20-30-х рр. XVIII ст. російська монета перемогла іноземну на ринку Гетьманщини, про що свідчить ряд писемних джерел та скарбовий матеріал, стання всеж таки втримується в українському грошовому обігу ще на деякий час. Петровські грошові реформи, запроваджені у 1698 – 1718 рр. в Росії, максимально пристосували російську монетну десяткову систему до потреб абсолютної монархії, а в ваговому відношенні – срібного рубля до західноєвропейського талера. Держава протягом XVIII ст. шляхом збільшення кількості монетних дворів та розширення випуску золотих, срібних і мідних розмінних монет, одержувала нові прибутки.

У 1713 р., подібно до польських півтораків, шостаків, тимфів чи німецьких драйперкерів, в Росії вперше з'явилися низькопробні розмінні монети. Їх поява була забезпечена 17-ма царськими указами про випуск загальнодержавних мідних монет (XVIII ст.) [253, с. 404-406]. У залежності від політичної, економічної та зовнішньополітичної ситуації в 30-х рр. XVIII ст. здійснювалася спроба ліквідувати розлад російської грошової системи. З 1730 р. за правління Анни Іванівни мідна монета карбувалася за зниженою в 4

рази монетною стопою, а з 1731 р. розмінна срібна монета вже карбувалася із високопробного срібла. Із обігу планувалося вилучити легкі мідні і низькопробні срібні монети, замінивши їх на монети нового зразка, але постійні фінансові труднощі не дозволили уряду реалізувати свій план. Тому одночасно на ринку використовувалися легкі та важкі, звичайно, не рівноцінні монети.

Серед монетних скарбів Лівобережжя трапляються перечеканки мідних та срібних монет, дуже рідко золотих. Цілий ряд старих, потертих російських та іноземних монет із числа тих, які поступили на монетні двори в якості кольорового металу в XVIII ст., перероблялися в монети поточного випуску шляхом перекарбування.

Документи Гетьманської канцелярії, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України в Києві, свідчать про широке використання в грошовому обігу Гетьманщини російських срібних та мідних монет, які домінували над іноземними. Збереглася справа, датована 4-16 червня 1730 р. «Про оголошення в полках Лівобережної України універсалу гетьмана Данила Апостола та грамоти Сенату про обмін мідних російських грошей на нові» [1, с. 155]. В іншій справі Гетьманській канцелярії, датованій 19 січня – 2 вересня 1731 р., – «Відомості про обмін мідних потертих полушок (1/4 копійки) на нові в приміщенні генерального підскарб'я» [2, с. 155] наводиться інформація про відправку до столиці великої кількості потертих мідних монет для обміну на нові. Це свідчить про контроль російського уряду за грошовою масою і станом російських грошей на грошовому ринку Гетьманщини.

У Лівобережній Україні за наказом гетьмана і з дозволу російських імператорів здійснювався збір потертих і зіпсованих мідних та срібних монет з метою їх обміну на нові чи переплавлення їх на посуд. Про це свідчить справа Гетьманської канцелярії від 18 травня – 7 червня 1737 р. «Про відправлення “Правлінням гетьманського уряду” з Глухова до Москви срібних дрібних російських монет для переплавки на великі» [3, с. 155]. В одному з документів, що надійшов до Шептаківської сотні з полкової канцелярії Стародубського полку, знаходився імператриці Анни Іванівни «Про дозвіл переливати в посуд мідну і срібну монети, вилучені із вжитку» [4, с. 155]. Ще одна справа, що стосується відправки з гетьманської канцелярії до Московської монетної контори срібних, мідних та інших грошей, вилучених із обігу в Лівобережжі, для обміну, датована 1764 р. – роком знищення Катериною II Гетьманщини [4, с. 155].

Траплялися випадки карбування фальшивих монет, як простими людьми, так високопоставленими особами. Також були частими випадки псування монет, яких не хотіли брати за товари на ринку. Це яскраво підтверджує документ від 9 липня 1721 р., який

свідчить про оголошений Київським губернатором князем П. Голіциним «Указ Петра I 1712 р. про заборону купцям не брати срібну і мідну монету, що має пошкоджену печатку монетного двору» [1, с. 155].

Численні документи, зокрема імператорські укази, матеріали Генеральної канцелярії та козацькі літописи і щоденники зафіксували асортимент платіжних засобів грошового ринку Гетьманщини XVIII ст. Наприклад, у 1768 р. з Київської губернської канцелярії до ревізійної колегії в Петербург було надіслано: „Ефимочного сребра ефимков 2507, полуефимков 58, четвертьефимков 91 ... иностранных червонных... 7, ... тынфов польских старых 790, шостаков 5264, чехов 151, тынфов новых 563, бреславцев 45” [126, с. 189]. З наведеного документа видно, що в грошовому обігу Лівобережжя до 60-х рр. XVIII ст., поряд із російськими, перебували й західноєвропейські монети, переважно Речі Посполитої.

Писемні джерела і скарби доводять велику різноманітність грошових номіналів Гетьманщини XVIII ст. Найбільше згадок в них про російські монети: золотий імперіал (10 рублів), 1/2 імперіала (5 рублів), двахрубльовик, червонець, срібні – рубль (рублевик, карбованець), єфимок, полтинник, полтина (50 коп.), четвертак або напівполтинник (25 коп), двохгривенник (20 коп.), п'ятиалтинник (15 коп.), гривеник (10 коп.), напівгривна або п'ятачок (5 коп.), алтинник (3 коп.), 1 копійка, мідні 10, 5, 2, 1 копійки, денга (1/2 коп.), полушка (1/4 коп.), полуполушка (1/8 коп.) (див. додаток А). Поряд із російськими монетами в Гетьманщині населення використовувало традиційні іноземні монети: золоті подвійні дукати (подвійний червоний), дукат (червоний золотий), срібні талери, півталери, чвертки, четвертаки (1/4), орти, білонні злотувки (тимфи), шостаки, трояки (шаги), півтораки (чехи), драйпелькери, крейцери, рідше гроші.

І. Спаський відзначав той факт, що в Україні, де поряд із запровадженням нової загальної термінології пристосовувалися до нових платіжних одиниць, у народній пам'яті зберегалися старі, звичні терміни, але створювалися і місцеві нові назви, наприклад шаг – 2 копійки [229, с. 138]. І дійсно, було логічним, що чех – 1,5 польського гроша дорівнювався одній срібній копійці, а шаг – 3 гроші – 2-м срібним копійкам. Із 1707 р. Петро I наказав карбувати звичні для українського населення срібні тимфи – монети із російськими написами, але без будь-якого позначення номіналу. Їх карбували спеціально з метою платежів для Польщі, прирівнюючи до ваги і проби польських тимфів [229, с. 140]

Досить важливим джерелом для розуміння асортименту грошового ринку, товарів та грошей, які перебарали в грошовому обігу Гетьманщини в 20-60-х рр. XVIII ст. є «Щоденник» генерального підскарб'я Я. Марковича, який свої записи робив із 1717 р. до 1767 р. та «Дневник генерального хорунжаго Николая Ханенко», в якому описані події, грошові одиниці та ціни на товари в м. Глухові із 1727 р. до 1757 р. (див. додаток Е. 26).

В цих документах ми зустрічаємо польські золоті, копи, талери, шаги, тимфи, чехи, рублі, алтини, гривні, копійки, денги, полушки та інші номінали. Монети номіналом у гріш у писемних джерелах XVIII ст. майже не зустрічаються. Термін «гріш» починає означати не конкретну монету певного номіналу, а збірне поняття – грошей взагалі. У своєму щоденнику за 24 червня 1723 р. Яків Маркович зробив запис: “Грошей моих, присланных прежде до пана асаула полкового, 40 рублей, а тепер обискавшихся у пана атамана роменського, отобравши, далем Якову Дуброве он дал Плетюнце до тих 70 рублей и других от его данних” [148, с. 33]. За 16 січня 1725 р. він пише: „... З тих же грошей заплатил п. Василю Глинскому 25 золотих за коня вороного». Інший запис за цей же рік підтверджує цю думку: „Гаврило и Дем`ян принесли от пана Семена грошей 8 мешков и 4 рубля” [148, с. 187].

В першій половині XVIII ст. найбільш поширеною монетою на ринку Гетьманщини залишався білонний півторац (1,5 гроша) або чех та трояк (3 гроша), який в народі отримав назву «шаг». Я. Маркович у щоденнику за 1730 р. робить запис: „Деньги... вивезли к сестри... а имено 1000 р. й 3 мишки чехов” [148, с. 15]. Це свідчення та скарбові матеріали підтверджують факт про велику поширеність чехів у грошовому обігу Лівобережної України в першій половині XVIII ст.

Подібно до чеха, термін шаг також часто зустрічається в актових джерелах та щоденниках XVIII ст. Наприклад, за 13 березня 1733 р. в щоденнику М. Ханенка записано: „Куплено сукна зелёного 11 локоть по 18 шагов и того дано 3 рубля 96 коп.” [260, с. 158]. У цьому випадку шаг виступає як лічильна одиниця. М. Котляр підкреслює, що в абсолютній більшості випадків саме в цій ролі шаг зареєстрований актами та нарративними джерелами першої третини XVIII ст. Так, у книзі видатків Білицької ратуші Полтавського полку 1722 р. зафіксовано витрати „на естние і питние речі полдевятанадцеть шага” [126, с. 192].

Я. Маркович зазначає, що 15 січня 1723 р. „купилем меду ведерок 7, по 8 золотих и 3 шага”. Як бачимо, шаг як одиниця рахунку грошей уживався в комбінації із золотим, а інколи з копою та талярком. За 26 травня 1723 р. генеральний підскарбій записав: „До Занковского о приезде его в Ромен и о доправленю грошей покуховних от шафара, 200 золотих и килькох шаг” [148, с. 34]. Під 1678 р. Самійло Величко розповідає, як татари, котрі були при війську Ромадановського у компанії проти турок, настільки зубожіли, що продавали коней за ніщо (“по шість шагов”) [49, с. 466]. У цих випадках шаг виступає як реальна монета, хоча таких згадок у писемних джерелах цього періоду досить мало.

Частіше зустрічається в писемних пам'ятках Гетьманщини першої половини XVIII ст. польська монета номіналом у 6 грошів, яка в народі мала назву „шостак.” Наприклад, 1725 р. грецькі купці, що збирались їхати з Києва до Бродів, запасилися монетою, серед якої було

“шостаками талярів 202” [126, с. 193]. Якщо шаг дорівнювався 2-м російським копійкам, то шостак був вдвічі більшим, тобто 4 копійки.

Шостаки систематично карбувались на монетних дворах Речі Посполитої протягом майже усього XVIII ст. Вони часто зустрічаються в скарбах на Лівобережжі, причому разом із російськими, пруськими та монетами прибалтійських володінь Швеції. В Диканському змішаному скарбі 1953 р. із Полтавської обл. (див. додаток Б. 263) – серед 29-и польських та російських монет 1666 – 1705 рр. також присутні 3 шостаки 1626 р., а в Більському скарбі 1902 р. із Сумської обл. (див. додаток Б. 279) – серед 375 західноєвропейських монет 5 шостаків 1623 – 1627 рр. Аналіз скарбів свідчить і підтверджує писемні джерела XVIII ст. про домінування на грошовому ринку Гетьманщини російського рубля та його фракцій, але й про значну роль в грошовому господарстві, традиційної для українців, західноєвропейської монети, переважно середніх та дрібних номіналів.

У джерелах XVIII ст. з Лівобережжя майже відсутні відомості про срібні орти, хоча вони інколи зустрічаються в змішаних скарбах XVIII ст. (наприклад, 5 коронних ортів 1621 – 1623 рр. Сигізмунда III (див. додаток Б.106). Подібно до шестигрошовиків, тимфи інтенсивно карбувались у Речі Посполитій протягом усього XVIII ст. і внаслідок жвавої торгівлі між Правобережною та Лівобережною Україною потрапляли на ринок Гетьманщини. Тимф або злотувка, за підрахунками М. Котляра, тоді дорівнював 16-и копійкам у російській монеті. В щоденнику М. Ханенка є згадка про тимфи, датована 22 вересня 1742 р.: “Дано для нас на роблене шести ложок сребра выжоги 30 золотников, тинфами (тимфами) 46, талярами битыми 13, в ложце старой 17 золотников (1 золотник – 4,222 г), и того всего 106 золотников...” [260, с. 173].

Найбільш поширеними та поважними на грошовому ринку Гетьманщини грошовими одиницями поряд із російським рублем та подвійним золотим (2 рублі) залишаються польські золоті (злоті), талери биті (старі монети), левендальдери Голландської республіки, чвертки (1/4 талера), червоні (золоті західноєвропейські дукати), подвійні золоті дукати. Співвідношення між рублем і талером, рублем і золотом, талером і червоним золотом протягом першої – третьої чвертей XVIII ст. було приблизно таким, як наприкінці XVII ст.: один петрівський рубль дорівнювався одному талерові; один червоний золотий – 2 руб. 25 коп.; один рубль – 10-12-и золотим (злотим); один російський золотий червонець – одному срібному рублю або одному талеру.

У літописі Самійла Величка є свідчення про багатства українських гетьманів і полковників, зокрема, він використав офіційні дані перепису грошей та майна гетьмана І. Самойловича та фастівського полковника С. Палія. Так, в описі майна І. Самойловича, яке було конфісковане на користь російського уряду, зафіксовано 22855 “талярів битих” [49, с.

129]. Про опис скарбниці С. Палія у літописі читаємо: “В першому глечуку розбитом дві тисячі шістдесят і два талярей битих... в другом, разбитом глеку тысяча двісті двадцять і п'ять талярей битих... в третьем глеку, цілом, тысяча двісті і п'ятнадцять талярей битих і полталяра... в четвертом – осімсот талярей битих без єдного” [49, с. 129-130]. Назва “битий таляр” вживається переважно в Лівобережній Україні, що означало карбований. Дещо пізніше, на початку XVIII ст., коли в Росії Петро I запровадив в обіг срібний рубель, який за якістю срібла і вагою не поступався західноєвропейському талеру, в Україні виникла своя назва рубльовика – карбованець або цілковий [117, с. 128].

Дуже часто в козацьких літописах зустрічаються факти про використання у грошовому обігу Гетьманщини золотих та їх курс до російського рубля і західноєвропейських грошей. Так, за 1694 р. С. Величко наводить цікавий факт: у Києві продали двір поблизу Межигірського монастиря “за 700 золотих або за 140 рублів”, що свідчить про те, що вартість одного золотого була 20 срібних копійок [126, с. 156].

Іншою стабільною одиницею на грошовому ринку виступає золотий дукат, який в Україні у досліджуваний період називали “червоним золотим”. Наприкінці XVII ст. дукат на українському ринку оцінювався у 180-200 грошів. 1673 р. літопис Самовидця повідомляє, що під час російсько-турецької війни, яка охоплювала територію Молдавії, турки звернулися до кримського хана: “аби зараз висилал орду у Волоськую землю виганяти жолніров, а на кожного татарина по два червоних плати дал”. Є в літописі С. Величка характеристика різних видів та номіналів дукатів. Він згадує угорські та італійські золоті дукати, а також монети номіналом у 2, 3, 5, 10 дукатів. Так, описуючи скарбницю С. Палія, він пише, що в одній посудині “дукатов подвойних п'ятдесят сім”, в другій було “дукатов подвойних п'ятдесят осьм, а великих дукатов (5 червонців) п'ять, а поєдинкових сімнадцять” [49, с. 130]. Наявність золотих дукатів в описах скарбниць гетьманів І. Самойловича, І. Мазепи, С. Палія, П. Полуботка свідчила про їхню популярність серед впливових українських вельмож та про їхнє широке використання на українському грошовому ринку. Як правило, ці дукати виконували функцію засобу накопичення багатств та платіжу під час укладення великих торговельних угод як у середині країни, так і міжнародних.

Червоний золотий довгий час дорівнював 2-м срібним талерам. У наведеному С. Величком описові майна І. Самойловича вказана тогочасна вартість дуката: “червоних золотих 22251... поставивши прето червоний, як тоді ж бивали, по 4 золотих” [126, с. 158]. Якщо перевести 4 польських злотих у талери, то виходить 2 талери дорівнювали одному золотому дукату. Про леви, тобто левендальдери, С. Величко згадує в описі майна І. Самойловича, після його скинення із гетьманства у 1687 р., а також про вміст скарбниці полковника С. Палія: “Таляров чотиреста і шестнадцять і чвертка (1/4 талера). Левов битих

сорок і три”. Курс же левів встановлювався в Лівобережжі для другої половини XVII ст. на основі зауваження С. Величка, зробленого при описі скарбниці І. Самойловича у 1687 р., яка в цей час ще не була розділена із державним скарбом Гетьманщини: “Леви поставивши по копі, як тоді ж билі”. Тобто він дорівнював 60-и литовським або 75 польським грошів [126, с. 153].

Дуже часто в писемних джерелах, старшинських щоденниках зустрічаються вище згадані лічильні та грошові одиниці в різних комбінаціях із розмінними російськими та польськими срібними і мідними монетами. Наприклад, в щоденнику генерального підскарбія Я. Марковича за 1723 р. знаходимо такі записи: “Купили коломійки лікоть 11 по 2 золотих і 5 копеек” [148, с. 207]; “... Он виноват мне ещё 296 золотих і шостак” [148, с. 224]; “... На покупки разошлось денег 98 золотих и 7 шаг” [148, с. 211]; “...Далем 3 рубля без гривни (10 копійок) на расходи ” [148, с. 268]; “...Купилем меду ведерок 7, по 8 золотих и 3 шага” [148, с. 17]; “...Плетінка проиехал з рибою и кавяром, у котрого и грошей отобралем 106 золотих копейками, а полушками 22 золотих” [148, с. 52]. Як видно із наведених документів, польський золотий частіше виступає в грошовому обігу Гетьманщини як лічильна одиниця.

На фоні загального зниження якості західноєвропейських монет, насамперед дрібних номіналів, талери поряд з дукатами, залишалися найбільш авторитетними монетами ринку Гетьманщини. Вони часто виступають в парі із червоними золотими, інколи із рублями, що свідчить про їхнє широке використання в грошовому обігу Лівобережжя, як другої половини XVII ст. та у XVIII ст.

Микола Маркевич у своїй «Історії Малоросії» зафіксував цікавий факт «...И.Виговский прельщая неопытного юношу (*Юрія Хмельницького – О.Б.*) небывалыми титулами, пугая несбыточными войнами, он с согласия его взял миллион талеров из собственной казны старого Хмельницького, а Юрия под предлогом образования, отправил в Киевское училище на три года, в сопровождении своих телохранителей» [149, с. 248].

Найбільше згадок про талери у щоденниках М. Ханенка та Я. Марковича припадає на першу половину XVIII ст. Це підтверджується також скарбовим матеріалом. Наведемо деякі факти. Яков Маркович за 31 березня 1724 р. записав: “... машталерам – блакитное товстое сукно и грошей: одному рубль, а другому 3 золотих, Кухтикови Петру також же сукно и грошей таляр” [148, с. 78]. А 8 травня 1724 р. він записав: “На ту же дорогу Адамові дано грошей 20 таляр” [148, с. 89]. 19 січня 1725 р. Я. Марковичем занотовано: “Орановский из Яковом Дубровою грошей в нас взяли 100 рублей и з них вилечевши дали 100 таляр церковних, а 200 золотих вйту должних от мене” [148, с. 188]. За 20 березня 1725 р. автором записано: “Тарасу на овес для коней далем золотих 10, а Гаврилу на покупки таляр 20” [148, с. 215]. З наведених писемних свідчень можемо дізнатися, що у 1725 р. курс російського

срібного рубля був дещо вищим за курс талера (на нашу думку, мається на увазі левендаальдер).

Я. Маркович наводить важливі факти про курс рубля щодо талера станом на 27 квітня 1725 р.: "...Разменяли ператинские медовие зборщики таляри мне битие по рублю таляров 158, з межі якими 2 надачи (*неповноцінні*. – О. Б.), а взяли рублей у мене 156" [148, с. 228]. За 19 травня 1725 р. автор щоденників зробив новий запис: "Григорій Тищенко принес печатку мою на сегнету, у Шліонску зделанную, за которую будто заплатил за злото и за камень, 10 твардих (*талерів*. – О. Б.), а за работу 5 чверток (1/4 талера), а всех грошей налечил 9 рублей без полкопи (*30 копійок*. – О. Б.)" [148, с. 234].

У щоденнику генерального хорунжого М. Ханенка протягом 1727 – 1746 рр. теж зустрічається талер як грошова одиниця Лівобережжя. За 17 квітня 1731 р. він записав: "Слугам гетманским таляр битій, гобоїстам 12 копеек, на сено 14 копеек, на харч людям 5 копеек "[260, с. 42], а за 15 квітня 1742 р. занотовано: "Посланы в заклад до паней Григоріевоі Гамаліиноі дукат в 50 червонных же, да 27 талярей битих, а от неі взяли в позикку денег 249 рублей, и сые справовано чрез отца Алексія Халкидонского" [260, с. 148]. Востаннє відомості про талер зустрічаються у цьому джерелі за 5 липня 1746 р.: "Сину Василю, отправляючомуся в чужие краи для наук, дано и на содержание его там 75 червонних и 25 талярей битих, да Григорію Дмитріеву особливо дани 5 червонных" [260, с. 277]."

Набагато частіше згадуються в щоденниках М. Ханенка та Я. Марковича червоні золоті, масштаби використання яких на ринку Лівобережжя були в досліджуваний період досить значні. Так, Я. Маркович за 20 грудня 1723 р. записав: "Гаврила послалем за ланцюжком золотим у 40 червонных, которий взял жид робити; на заплату далем ему грошей рублей 5" [148, с. 58]. 22 квітня 1724 р. записано: "Далем ему еще грошей червонных два и так его отправилем" [148, с. 84]. За 20 червня 1725 р. Я. Маркових зробив запис: „Григорію Манжосу, жеби в Шліонску вирізано на оном печатку мою з таким компартиментом, яковим на сталной моей есть печатце, на що далем ему червоного, 2 талярей бытих и рубля грошей" [148, с. 235].

М. Ханенко 26 червня 1732 р. пише: „По обеде бывшему у мене пом’янутому лікарю архіерейскому далем за труды 1 червонный золотий" [260, с. 57], а говорячи про повернення боргу 10 лютого 1733 р. він пише: „Отобрал у пана Скоропадського дукат..." [260, с. 98].

Специфічною ознакою обігу згаданих монет для XVIII ст. була наявність у заможної частини населення Гетьманщини великої кількості дукатів (див. додаток Ж.10), що за вагою в 2, 3, 5, 10 і навіть 50 разів перевищували стандартну норму (близько 3,5 г.). За 24 червня 1725 р. в щоденнику Я. Марковича читаємо: „...Хустки всякому из нас подавала панна, а

оной брат дал дуката золотого у несколько червоних” [148, с. 236]. 1 серпня 1727 р. в щоденнику М. Ханенка зафіксовано: ”Сторговал хутор на Артополоте у Івана, Ігната и Василя и Зенця Сподинейков козаков, жителів брисавских, за 60 рублей и дал оним задатку два червоных золотих, а был торг при Якову Манку, при дяку Данилу, при Александру Крячковому внуку и при других” [260, с. 22], а 20 січня 1732 р. записано : „на школы киевские дан двойной червоний” [260, с. 36]. 1733 р. у третьому томі щоденника Я. Маркович відзначив: „дукат в 22 червоних” [126, с. 202]. Подібні свідчення дає у своєму щоденнику за 20 грудня 1731 р. М. Ханенко: „Положил у Федора Янченка 2 червоных, а взял 4 рубля” [260, с. 37]. Але курс червоного золотого періодично підвищувався, про що свідчить запис генерального хорунжого 19 вересня 1732 р.: „Разменял 4 червоные у Новоторжцева, за которые взял 8 р. 80 коп.” [260, с. 73]. Тобто курс червоного за рік зріс на 20 копійок і складав 2 рублі 20 копійок.

Пізніше, через 10-20 років у козацької старшини Гетьманщини поряд із рублем було заощаджено багато червоных золотих. Про це свідчить запис М. Ханенка від 2 лютого 1742 р.: „...В Левенце разочлись з Александром Корецким о 47 червоных, которые от него принявши в 100 рублях, доплатил ему 3 р. 40 коп.” [260, с. 192], а 24 січня 1746 р. в щоденнику записано: „Письма з Глухова и з дому получил, також 200 р. и 20 червоных. От Шоха отобрал для отдачи червоных слуге Валкевичевому Соколовскому.” За 28 люте 1747 р. є інший запис: „Вименены червоных 500 за рублевки, яких за оные червоные дано 1,115 р., за всякий червоный (тобто окремий дукат) по 2 р. и по 24 коп.” [260, с. 302]. На 28 січня 1748 р. курс червоного становив 2 руб. 25 коп.: «Взял у Чамова 20 червоных, всякий червоный по 2 р. 25 коп., и того за 45 рублей» [260, с. 349].

Спинимось на деяких особливостях побутування російської монети на Лівобережній Україні. Спочатку, у перших трьох десятиріччях XVIII ст., українське населення віддавало перевагу срібній копійці (добре знайомій йому з давніх часів) перед іншими номіналами російських монет. Типовим з цього погляду є запис у книзі сорочинської сотенної канцелярії 1719 р. із згадкою “...доброй русской копиечной монети золотих симдесять” [126, с. 199].

У писемних та скарбових джерелах є сотні свідчень про срібні, пізніше в другій – третій чверті XVIII ст. мідні копійки й їхні фракції – денги, полушки та полуполушки, які домінували на українському ринку в першій чверті. Але з часом рубель почав завойовувати український грошовий ринок. У ніжинському акті 1766 р. вартість талера визначена в 1 рубель 25 копійок [126, с. 198].

Рубель та його фракції постійно фігурують в актах, переписах, літописах і старшинських щоденниках, як основна грошова одиниця Лівобережжя у XVIII ст. Їх використовують різні верстви українського суспільства, як в повсякденному житті, так і при

здійсненні великих торговельних операцій. Наприклад, у щоденнику Я. Марковича рублі часто згадуються у 20-х рр. XVIII ст. Так, 19 лютого 1725 р. він пише: „Федор и Демян в Сулаце продавали горелку видерко по 6 рублей,” а за 21 люте є інший запис „200 рублей денег дадем атаману роменському на купление волов...”[148, с.189]. 26 березня 1725 р. Я. Маркович придбав пару коней за 28 руб., тобто за кожного коня заплачено по 14 руб. Майже всі ціни на товари та придбання земель, дворів, маєтків у 20-60-х рр. XVIII ст. виражалися в російських рублях і копійках, рідше в золотих, червоних золотих і талерах. Наприклад, 20 вересня 1727 р. М. Ханенко, прибувши в Стародуб, „на ночь перешол во двор, купленный у Самусенка на черниговской улице за 280 р.,” а за 25 вересня в щоденнику записано: „За два кожуха 2 р., за сафьянь 1р. 10 коп. шевцю ”[260, с. 23].

Таким чином, огляд писемних джерел, насамперед козацьких літописів, щоденників генеральної старшини першої половини XVIII ст., дає нам важливі історичні свідчення про основні грошові й лічильні одиниці, курси монет, що були присутні на грошовому ринку Гетьманщини в першій – третій чвертях XVIII ст., тобто до ліквідації полково-сотенної системи у 1781 р. Катериною II, демонструє різношерстний характер грошового господарства Лівобережжя досліджуваного періоду. Про домінування на грошовому ринку російської рублевої системи свідчать як писемні документи, так і склад монетних скарбів нашого дослідження. Разом з тим, в грошовому обігу до ліквідації гетьманства у 1764 р. часто зустрічаються західноєвропейські монети: чехи, шаги, шостаки, тимфи, чвертки (1/4 талера), талери та червоні золоті. На основі нашого дослідження ми підтримуємо думку М. Котляра про те, що монетний обіг та лічба монет на Лівобережній Україні у XVIII ст. поступово зливаються з загальноросійськими, а російська десяткова система, яка базувалася на срібному рублі, до кінця століття виживає західноєвропейські талери та його фракції з українського ринку. Ці висновки підтверджує монетний скарбовий матеріал, зібраний на території Лівобережжя та наведений в нашій топографії.

П'ять копійок, Російська імперія, Катерина II (1762-1796), мідь, 1790 р. (із колекції О.Бакальця)

Срібний рубель, Московське царство, Петро І (1689-1725), 1704 р., 28 г

Срібний рубель, Московське царство, Петро І (1689-1725), 1707 р., 28 г

Срібний рубель, Російська імперія, Петро І (1689-1725), 1722 р., 28 г

Срібний рубель, Російська імперія, Петро І (1689-1725), 1725 р., 28 г

Срібна півполтина (25 коп.), Московське царство, Петро І (1689-1725), 1701р., 7 г

Срібна півполтина (25 коп.), Московське царство, Петро I (1689-1725), 1705 р., 7 г

Срібна півполтина (25 коп.), Московське царство, Петро I (1689-1725), 1707 р., 7 г

Срібна полтина (50 коп.), Московське царство, Петро I (1689-1725), 1701 р., 14 г

1700 р. в обігу з'явилися нові мідні монети – денга, полушка та півполушка. 1701 р. характеризувався появою нових срібних полтин, півполтин, гривенників, які складали 50, 25, 10 копійок, а також 5 срібних копійок. Російський цар зумів з часом налагодити масове виробництво крупної срібної монети, використовуючи нову іноземну техніку. Лише після всіх цих попередніх заходів, в 1704 р. цар наказав випустити срібний рубель і до нього мідну копійку вартістю 1/100 рубля. Бажаючи показати, що грошовий рахунок в Росії не змінився, в тому ж році випустили срібний алтин (3 копійки) [253, с. 160]. Старі срібні копійки перебували в грошовому обігу до 1718 р. Нові круглої форми срібні монети були випущені в обіг у 1710 р. Аж до 1718 р., в обігу перебували старі срібні дровоті копійки [112, с. 3-9]. І. Спаський вважав, що „срібна копійка стала „лідером” – свого роду гарантією мідної, остання була тепер однією із багатьох мідних і срібних монетних одиниць нової системи” [229, с. 133]. Крім того, 1704 р. почалося карбування в Росії мідних алтинів (3 копійок).

У 1701 р. розпочалося карбування золотого червінця (3,44 г), який відповідав західноєвропейському дукатові, та подвійного червінця із портретом Петра I. У 1718 р. почався випуск нових золотих монет вагою 4,04 г з текстом, що засвідчував їхню вартість – два рублі [84, с. 58].

Два рублі, Росія, Петро I (1689-1725), 1718 р., золото, 4,04 г

Два рублі, Російська імперія, Петро I (1689-1725), 1723 р., золото, 4,04 г

Червінець (дукат), Росія, Петро I (1689-1725), 1707 р., золото, 3,47 г

Червінець (дукат), Росія, Петро I (1689-1725), 1712 р., золото, 3,44 г

Подвійний червінець, Росія, Петро I (1689-1725), 1714 р., золото, 6,94 г

Вивчивши матеріали XVIII ст. з монетного фонду Глухівського історико-краєзнавчого музею, ми виявили таку закономірність – в Глухівському музеї домінують російські монети XVII – XVIII ст. В цілому нумізматична колекція музею м. Глухова нараховує 1229 одиниць збереження. Найбільшу цінність складають срібні та мідні російські монети XVIII ст. (див. додаток Б.15), які опрацьовані науковим співробітником музею О. Онопрієнком [175, с. 96].

Таблиця 3.2.4

Відомості про монети XVIII ст. із експозиції Глухівського історико- краєзнавчого музею

Номінал	Час карбування	Проба сплаву	Вага монети в г	Музейна колекція
1	2	3	4	5
Рубель	1730–1761 рр.	77	25,85	Рубель 1732р.
Рубель	1762–1796 рр.	72	24.00	Рубель 1767 р.
Полтина 50 коп.	1762–1754 рр.	72	20.00	Полтина 1768 р.
Денга 0,5 коп.	1730–1754 рр.	(мідь)	8,19	Денга 1730 р., 1738 р.
5 коп.	1757–1796рр.	(мідь)	51,19	П`ятак 1767 р.
5 коп.	1796 р.	(мідь)	25, 59	П`ятак 1796 р.

Проаналізувавши монетні скарби із фондів Національного історичного музею в м. Києві, Полтавського, Черкаського обласних краєзнавчих музеїв, Чернігівського обласного історичного музею ім. М.Тарновського, Ніжинського та Глухівського краєзнавчих музеїв, можна зробити висновок про те що, що серед скарбів XVIII ст., знайдених на Лівобережжі, є монетні комплекси як змішані, так і такі, що складаються виключно із російських монет. Наявність в окремих скарбах російських, польських та німецьких срібних та мідних монет свідчить про домінування цих грошей на грошовому ринку Лівобережжя, а також про активну торгівлю Гетьманщини у XVIII ст. із Росією, Польщею, Правобережжям, Пруссією, Бранденбургом, Прибалтикою. Аналізуючи писемні та монетні скарбові джерела Гетьманщини досліджуваного періоду в порівнянні із другою половиною XVII ст., можна спостерігати таку закономірність – різко зменшується кількість російських розмінних монет у скарбах. Це відбувається не тому, що зменшується кількість російських монет на грошовому ринку Лівобережжя, а скоріше всього через проведення систематичної і цілеспрямованої монетарної політики з боку російського уряду, втілення в життя монетної реформи, розвиток загальноросійського ринку, здійснення обміну старих монет на нові. Тому практично не було потреби в населення перетворювати мідні та срібні гроші на скарби.

ВИСНОВКИ

Розглянувши основні скарбові комплекси, що характеризують грошовий обіг Української козацької держави – Гетьманщини, дослідивши можливості монетного матеріалу як історичного джерела для реконструкції певних проблем економічної і політичної історії, проаналізувавши також історіографію та письмові джерела з обсягу дослідження, ми дійшли таких висновків.

У вітчизняній історіографії не існує спеціальних праць, які б виключно розглядали монетні скарби як історичне джерело. Багато монетних комплексів та письмових нумізматичних джерел ще й сьогодні залишаються поза увагою дослідників. Монети та скарбові комплекси більшості музеїв України майже зовсім не досліджено детально, оскільки бракує кваліфікованих фахівців з нумізматики та необхідної літератури для ідентифікації знахідок.

Десятки монетних скарбів свідчать про збільшення припливу до грошового обігу Гетьманщини у 50-х рр. XVII ст. великої кількості низькопробних дрібних польських, прибалтійських, бранденбурзьких, пруських та сілезьких монет, що було наслідком економічної кризи в Речі Посполитій та багатьох інших країнах Європи. Ця криза була викликана 30-річною Лівонською війною (1618 – 1648) та Українською національною революцією.

Намагання українських гетьманів карбувати власну монету не привели до бажаних результатів і не увінчалися успіхом, про свідчить відсутність монет у матеріалах скарбів. Спроби російських царів якнайшвидше поширити свої срібні і особливо нові мідні монети на українські землі, також були марними. Скарбовий матеріал (357 комплексів) доби Гетьманщини другої половини XVII ст. засвідчує панівну роль на грошовому ринку української держави традиційної західноєвропейської золотої, срібної та мідної (переважно польської) монети. Разом з тим, присутність у 52-х скарбах, переважно Лівобережжя, російських срібних копійок, денг, єфимків 1655 – 1659 рр., рідше мідних копійок і полтин царя Олексія Михайловича засвідчує поступове їхнє проникнення на український ринок після підписання союзного договору.

Аналіз 357-и скарбів другої половини XVII ст. свідчать, що монети Речі Посполитої були головним, але не єдиним платіжним засобом у Гетьманщині. Крім ортів, тимфів, шостаків, трояків, півтораків та шелягів Речі Посполитої, використовувалися драйпелькери та шеляги прибалтійських володінь Швеції, а також драйпелькери, гроші, шеляги (рідше талери, орти та шостаки) Бранденбурзько-Прусської держави. У кожному четвертому скарбі досліджуваного періоду зустрічаються ріксдаальдери, левендаальдери Голландської республіки, альбертуталери та патагони Іспанських Нідерландів, імперські талери

Священної Римської імперії, Пруссії, Швейцарії, марки Данії та Франції. Також в скарбах у невеликій кількості присутні західноєвропейські флорини, 1/2 та 1/4 талера. Ще понад півстоліття, до повної ліквідації автономії Гетьманщини Катериною II на грошовому ринку української держави траплялися європейські монети талерного та дукатового типів. В цілому українське грошове господарство перебувало в стані перманентної кризи [56, с. 97], про що свідчить кількісний та якісний склад виявлених скарбів.

Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. в Гетьманщині виникла криза грошового господарства. Її ознаками були повне стерття традиційної західноєвропейської монети в процесі багаторічного вжитку (через зменшення припливу нових монет на український ринок, насамперед, Лівобережжя); політичний та економічний тиск на гетьманський уряд та населення з боку Петра I, особливо з початком Північної війни у 1700 р., намагання російського уряду насадити в Україні російську монету та позбавити привілеїв українських і грецьких купців, привели до занепаду сільського господарства, міст, торгівлі та традиційних для Гетьманщини джерел поповнення скарбу; збільшення випадків відкладання грошей у скарби через низьку купівельну спроможність населення, дефіцит необхідних товарів та складну політичну ситуацію в Україні.

Починаючи з першої чверті XVIII ст. в результаті проведення грошової реформи у 1698 – 1718 рр. Петром I, поступово, в другій – третій чвертях XVIII ст., як свідчать 137 скарбів Гетьманщини даного періоду, західноєвропейська монета майже повністю витісняється срібним російським рублем та його фракціями.

Однак разом з тим в грошовому обігу все ж продовжують зустрічатися західноєвропейські монети – чехи, шаги, шостаки, тимфи, чвертки (1/4 талера), талери та червоні золоті. У другій половині XVIII ст. грошовий обіг та лічба монет на Лівобережній Україні поступово зливаються з російськими, а російська десяткова система, яка базувалася на срібному рублі та мідній копійці, до кінця століття виживає західноєвропейські талери та його фракції з українського ринку.

На думку автора, скарби Лівобережної України першої – третьої чвертей XVIII ст. характеризуються такими особливостями:

- у них кількісно домінують мідні російські монети;
- часто зустрічаються монетні скарби вагою від 1 до 100 кг;
- монети, що у них зберігаються, карбовані переважно за однією стопою;
- досить часто зустрічаються монети, виготовлені шляхом перекарбування із менших номіналів на більші;
- іноземні скарби представлено переважно польською дрібною та голландською талерною монетою;

– у процентному відношенні провідне місце в скарбах Гетьманщини середини та другої половини XVIII ст. посідають мідні п'ятикопійні монети часів Єлизавети Петрівни та Катерини II;

– дуже чітко виражений монометалізм скарбів, як правило, срібні та золоті монети не змішуються із мідними.

Аналіз скарбів, визначення державної приналежності монет, епохи їх карбування, питома частка тих чи інших монет дозволяють фахівцям реконструювати товарно-грошові відносини країни у визначений час, простежити підходи влади до грошової політики, рівень її успішного політичного, економічного і соціального розвитку. Навіть фальшування монет, частіше здійснене на державному рівні, дає підстави для усвідомлення процесів, що відбувалися не тільки в грошовому господарстві країни, а й загалом в економіці. Тому ми можемо стверджувати, що інформативність менетних скарбів та приватних колекцій як історичного джерела надзвичайно велика.

Прослідкувавши подальшу долю скарбів, можна зауважити, що майже половина скарбів, виявлених у 1844 – 1917 рр., втрачені через накази Імператорської археологічної комісії про повернення їх місцевій владі як таких, що не мають історичної цінності. По-друге, значна кількість срібних та мідних монет за рішенням тієї ж комісії, віддані на переплавлення з метою виготовлення нових. По-третє, скарби та окремі знахідки талерів, дукатів, флоринів, ортів, срібних російських рублів та особливо допетровських срібних копійок, польських грошів та півгрошів часів Сигізмунда I, Сигізмунда Августа, Стефана Баторія та інших, є предметом куплі-продажу. По-четверте, в період Другої світової війни більшість музеїв України були пограбовані, а частина евакуйованих скарбів не повернулася із Росії, або було втрачено книги реєстрації та описи скарбів (наприклад, Черкаський та Полтавський обласні краєзнавчі музеї).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. Писемні джерела

Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДІАК України)

1. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 3457.

2. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 6364.

3. Ф. 59. – Оп.1. – Спр. 256.

4. Ф.64. – Оп.1. – Спр. 740.

(Всі інші писемні та речові джерела винесені в додаток Б)

ІІ. Література

5. Андрушкін Б. М. та ін. Історія грошей в Україні з давніх часів до сучасності // Збірн. наук. матеріалів Другої і Третьої міжнародних науково-практичних конференцій. (1999 – 2000 рр.). Тернопільська економічна академія. – Тернопіль: Економ. думка, 2001. – Т.1.

6. Антонович В. Б. Археографическая карта Киевской губернии. – М., 1895.

7. Антонович В. Б. Коротка історія козаччини. – К.: Україна, 1991.

8. Антонович В. Б. Описание монет и медалей, хранящихся в Нумизматическом музее Императорского университета св. Владимира: В 3-х вип. – К., 1886. – Вип. 1; 1900. – Вип. 2; 1906. – Вип. 3.

9. Арендар Г. П., Гончаренко В. С. Голубицький скарб 2001 року // Скарбниця української культури. Зб. наук. праць. – Чернігів, 2004. – Вип. 4.

10. Аркас М. М. Історія України-Русі. – Одеса: Маяк, 1991.

11. Бабич Р. Гроші, гроші // Старожитності. – К., 1993. – № 2.

12. Багалий Д. Генеральная опись Малороссии. Эпизод из деятельности гр. П. Румянцева. – К., 1883.

13. Баженов Л. В. Події національно-визвольної революції 1648 – 1657 років на Поділлі та Південно-Східній Волині в історико-краєзнавчих дослідженнях другої половини ХХ ст. // Краєзнавство. – 1999. – № 1-4.

14. Базилевич К. В. Денежная реформа Алексея Михайловича и восстание в Москве 1662 г. – М.-Л., 1936.

15. Бакалець О. А. Гроші і грошовий обіг на Поділлі в XVII – XVIII ст. // Наук. записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: історія.– Вінниця, 2006. – Вип. 10.

16. Бакалець О. А. Барський скарб польсько-литовських монет XVII ст. // Наук. записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: історія.– Вінниця, 2003. – Вип. 6.

17. Бакалець О. А. Барські скарби монет XVII ст. // Історико-географічні дослідження в Україні. Зб. наук. праць. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2006. – Число 9.
18. Бакалець О. А. Гроші і грошовий обіг на Поділлі в XVII ст. // Вінниччина: минуле і сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XX Вінницької наук. історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 2005.
19. Бакалець О. А. М. Грушевський про господарство та грошовий обіг в Барському старостві XV – XVIII ст. // Матеріали II регіональної науково-практичної конференції „М. С. Грушевський – державотворець, громадський діяч, вчений, публіцист”, присвяченій 140-й річниці з дня народження М. С. Грушевського. – Вінниця, 2006.
20. Бакалець О. А. Монетні скарби XVII – XVIII ст. Хмельниччини // Кам'янець-Подільський в контексті європейського простору. Матеріали Подільської науково-практичної конференції. – Кам'янець-Подільський, 2006.
21. Бакалець О. А. Нарис історії грошового обігу в Україні (I ст. до н. е. – початок XXI ст.). – Бар: РВВ БГПК ім. М. Грушевського, 2003.
22. Бакалець О. А. Організація фінансової справи та спроба карбування власних монет за часу гетьмана Б. Хмельницького // Науковий записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: історія. Зб. наук. пр. – Вінниця, 2004. – Вип. 7.
23. Бакалець О. А. Срібна російська копійка в грошовому обігу України XVII – XVIII ст. // Історико-географічні дослідження в Україні. Зб. наук. праць. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2004. – Число 8.
24. Бакалець О. А. Фінансова політика, грошовий обіг Гетьманщини та Поділля в XVII – XVIII століттях (За писемними та скарбовими джерелами). – Бар: РВВ, 2006.
25. Бакалець О. А. Малий історико-нумізматичний довідник. – Бар.: РВВ БГПК ім. М. Грушевського, 2003.
26. Бакалець О. А. Талер в грошовому обігу України кінця XVI – першій чверті XVIII ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: Зб. наук. праць: У 2-х част. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2005. – Число 12. – Част. 2.
27. Бакалець О. А. Українські ювілейні монети серії “Герої козацької доби” // Історичні витоки козацького роду в Україні: Матеріали Всеукраїнської наук. -прак. конф. «Козацькі традиції в Україні»: У 8 част. – Вінниця: Вінницька обл. унів. наук. бібліотека ім. К. А. Тімірязєва, 2004. – Част. 5.
28. Барладин І. Д., Йолтуховський М. П., Маліновський Ю. Л. Історія рідного краю: У 2-х част. – Бар: Барська районна типографія, 1992. – Част. 1.
29. Батюк В. С. Українська державність напередодні та в роки Визвольної війни 1648 – 1654 рр. у працях дослідників із західної діаспори // УІЖ. – 1993. – №1.

30. Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець. – К.: Наук. думка, 1971.
31. Белашов В. И. Глухов – забытая столица гетманской Украины. – К.: Україна, 1992.
32. Белашов В. И., Хоменко В. Г. Управление Глухова во втогой половине XVII – XVIII ст. // Тезиси докл. и сообщ. Первой Сумской научной историко-краеведческой конф. – Сумы, 1990.
33. Белоусов В. Д. Происхождение и становление российского рубля // Деньги и кредит. – 1992. – № 3.
34. Беляшевский Н. Ф. Монетные клады Киевской губернии. – К., 1889.
35. Беляшевский Н. Ф., Каргер М. К. К вопросу о древней истории Киева // Советская археология. – М., 1928. – Т. 5.
36. Берг Д. Я. Клад монет XVII в. из с. Жаботина Черкасской области // НиС. – К., 1971. – Вип. 4.
37. Берг Д. Я. Некоторые клады монет XVI – XVII в., найденные на территории УССР // НиС – К., 1974. – № 5.
38. Белашов В., Жуков С., Коваленко Ю. та ін. Глухів. На зламі тисячоліть. Історико-краєзнавчий нарис. – Суми, 2002.
39. Белашов В. І. Глухів – столиця Гетьманщини. – Суми: Мрія, 1982.
40. Белашов В. І. Глухів – столиця гетьманської і Лівобережної України: Посібник для учбової і наукової роботи студентів до “Глухівського періоду” історії України (1708 – 1782 рр.). – Глухів: Глухівський держ. пед. ін-т, 1996.
41. Белая О. М. Джерела з історії грошового обігу Київщини XVII століття. Дис. канд. іст. наук. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 1994.
42. Белая О. М. Джерела з історії грошового обігу Київщини XVII століття. Автореферат дис. канд. іст. наук. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 1994.
43. Біляшівський М. Ф. Інвентарна книга – каталог монет 1902 – 1915 рр. – К., 1915.
44. Бойко О. Д. Історія України. – К.: Академія, 2001.
45. Брайчевський М. Ю. Скарби знайдені і незнайдені. – К.: Наук. думка, 1992.
46. Василенко И. П. Генеральное следствие о маестностях Неженского полка 1729 – 1730 гг. – Чернигов, 1901.
47. Василенко М. І. Територія України XVII в. // Ювілейний збірник на пошану акад. Д. Багалія. – К., 1927.
48. Васильковский Г. П., Довгоборода И. Я. Нежин. Очерк-фотопутеводитель. – К.: Мистецтво, 1988.
49. Величко Самоил. Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке. Составил Самоил Величко, бывший канцелярист Войска Запорожского. 1720: В 4-х т. – К., 1851. – Т. 2.

50. Верстюк В. Ф., Гарань О. В., Гуржій О. І. та ін. Історія України / Під ред. В. А. Смолія. – К.: Альтернатива, 1997.
51. Винокур І., Хотюк Г. Кам'янець-Подільський історико-архітектурний заповідник. – Львів: Каменяр, 1981.
52. Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України. – Тернопіль, 2005.
53. Володарі гетьманської булави: історичні портрети / Передмова В. А. Смолія. – К.: Варта, 1995.
54. Волощинский Я. Описание древних русских монет, принадлежащих минц-кабинету Императорского университета св. Владимира из числа найденных вблизи Нежина в мае месяце 1852 г. – К., 1853.
55. Гвоздик-Пріцак Л. Економічна і політична візія Богдана Хмельницького та її реалізація в державі Військо Запорозьке. – К.: Обереги, 1999.
56. Голиш Г. М. Основи нумізматики: навчальн. посібник. – 2-е вид. – Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2006.
57. Гольденберг Л. Орёл, решка и немного истории // Занимательная нумизматика. – 1999. – № 4.
58. Горобець В. М. Московська політика Богдана Хмельницького: дипломатична риторика та політична практика // УІЖ. – 1995. – № 4.
59. Грабовський С. Що принесла Україні Переяславська рада? – К.: СтилоС, 2003.
60. Грушевський М. С. Барське староство. Нариси історії XV – XVIII ст. – Львів, 1996.
61. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. – К.: Петро Барський, 1918.
62. Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 10-и т. – К.: Наук. думка, 1993. – Т. VI.
63. Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 10-и т. Т. VII. – К.: Наук. думка, 1993.
64. Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа. – К.: Наук. думка. – 1991.
65. Грушевський М. С. Про батька козацького Богдана Хмельницького. – Дніпропетровськ: Січ, 1993.
66. Грушевський М.С. Про монетну українську одиницю // Український історик. – Нью-Йорк; Київ; Львів; Париж; Торонто, 2002. – № 1-4.
67. Грушевський М. С. Як жив український народ. Коротка історія України. – К.: Орбіта, 1991.
68. Гудельман. Памятники старины Подолии // Отдел известий Подольской губернии. – Камянец-Подольский, 1895 и 1900 гг.
69. Гуржій О. І. Деякі проблеми становлення купецького стану в Україні. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2004.

70. Гуржій О. І. Заїмка, землі і вільні військові села та містечка в загальному розвитку аграрних відносин на Лівобережній Україні (друга половина XVII – перша половина XVIII ст.) // Історія та історіографія України. Зб. наук. пр. – К.: Наук. думка, 1985.
71. Гуржій О. І. Про особливості українсько-російських взаємовідносин в середині XVII ст. (1654 – 1657 рр.) // УДЖ. – 1992. – № 10-11.
72. Гуржій О. І. Формування купецького стану в Лівобережній і Слобідській Україні в II половині XVII – XVIII ст. // Історія України. – 2004. – № 15.
73. Дан О. Ю. Козацтво Брацлавщини у боротьбі за свободу і незалежність (1648 – 1676 рр.). – К.: Стилос, 2004.
74. Данилевич В. Монетные клады мюнц-кабинета университета св. Владимира. – К.: Университ. известия, 1892.
75. Дещинський Л. Є., Гаврилів І. О., Денисов Я. Я., Зінкевич Р. Д. Історія України та її державності / Навч. посібник. – Львів: Бескид Біт, 2005.
76. Дзира І. Я. Тематика козацьких літописів Лівобережжя середини – другої половини XVIII ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики. Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр.: У 2-х част. – К.: НАНУ Ін-т історії України, 2000. – Число 5. – Част. 1.
77. Деркач А. Глухів – гетьманська столиця. – К.: Павлім, 2000.
78. Деммені М. К. К вопросу о чеканке севских чехов // Записки нумизматического отдела Русского арх. общества. – СПб., 1903.
79. Діденко Я. Колекція монет XVI – XVII ст. (із фондів НКЗ “Чигирин”) // Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні. – К., 2004. – Вип. 13.
80. Дмитрієнко М. Ф., Дзира Я. І. Історик українського відродження // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: У 2 ч. – К.: НАНУ Ін-т історії України, 2005. – Число 12. – Част. 1.
81. Дмитрієнко М. Ф., Литвин В. М., Ющенко В. А., Яковлева Л. В. Гроші в Україні: Факти і документи. – К.: ARC – Ukraine, 1998.
82. Документи Богдана Хмельницького / Упорядники: І. Крип’якевич, І. Бутич. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961.
83. Домонтович. Материалы для географии и статистики России. Черниговская губерния. – СПб, 1865.
84. Дорофієва Н. В., Комарицька З. М. З історії грошей України. – Львів: Львівський банківський ін-т НБУ, 2000.
85. Дорошенко Д. І. Історія України. – К.: Освіта, 1993.
86. Дорошенко Д. І. Нарис історії України: В 2-х т. – К.: Глобус, 1992. – Т. 2.

87. Дубровський В. До питання про міжнародну торгівлю України в першій половині XVIII ст. // ЗІФ ВУАН. – К., 1931. – Т. 26.
88. Дячков А. Н., Узденников В. В. Монеты России и СРСР: Определитель / Под общей ред. В. Л. Янина и А. Н. Дячкова. – М.: Советская Россия, 1978.
89. Економічна історія України: Підручник / Лановик Б. Д., Лазарович М. В. та ін. За заг. ред. Б. Д. Лановика. – К.: Юридична книга, 2004.
90. Енциклопедія історії України / Голова ред. колегії В. А. Смолій. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. I. – 671 с.; 2004. – Т. II. – 511 с.; 2005. – Т. III.
91. Єлизаветін Г. Гроші. – К.: Веселка, 1971.
92. Єрофіїв І. Грошовий обіг // Народна творчість та етнографія. – 2005. – № 6.
93. Єршов А. Історія грошової лічби і монети на Лівобережній Україні в XVII ст. // НЗІС ВУАН. – 1929.
94. Заболотский П. Музей имени Гоголя при историко-филологическом Институте кн. Безбородько в Нежине. – Нежин, 1910.
95. Загребя М., Корнійчук В., Онищук В. Міні-каталог монет Росії (1689 – 1725) // НіФ. – 2000. – № 4.
96. Зварич В., Шуст Р. Нумізмати́ка. Довідник. – Тернопіль-Львів, 1998.
97. Зварич В. В. Нумизматический словарь. – Львів: Вища школа, 1976.
98. Зварич В. В. З історії Львівського монетного двору в середині XVII ст. // Архіви України. – 1971. – № 2.
99. Зразюк З. О. Монетний скарб із смт. Брусилів Житомирської області як зразок грошового обігу на території України наприкінці XVI та у XVII столітті // Деякі основні напрямки вдосконалення діяльності музеїв на сучасному етапі: тематичний збірник наукових праць / Ковтанюк Н. Г. (відп. редактор). – К.: ДІМ УРСР, 1990.
100. Ильин А., Толстой И. Русские монеты, чеканенные с 1725 по 1801 г. Практическое руководство для собирателей. – СПб, 1910.
101. Императорская археологическая комиссия. Прибавление к выпуску 48 // Хроника и библиография. – СПб., 1913. – Вып.23.
102. История Украинской ССР / Ю. Ю. Кондуфор (главный редактор). – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 3.
103. История средних веков / С. Д. Сказкин (главный редактор). – М.: Госиздат, 1954.
104. Історичні дисципліни. Зведений бібліографічний довідник-покажчик: Нумізмати́ка, сфрагістика / Відп. за вип. Дмитрієнко М. Ф. – К., 1997.
105. Калакура Я. С., Войцехівська І. Н., Корольов Б. І. та ін. Історичне джерелознавство. Навч. підруч. – К.: Либідь, 2002.

106. Каманин И. М. Описание актовой книги Киевского центрального архива № 5882. – К., 1897.
107. Каплун В. Я. Два клада монет XVI – XVII в. из Житомирской области // НиС. – К., 1974. – № 5.
108. Карамзин Н. М. Об истории государства Российского / Сост. А. И. Уткин. – М.: Просвещение, 1990.
109. Кауфман И. И. Русский вес, его развитие и происхождение в связи с историей русских денежных систем с древнейших времён. – СПб.: Типография императорской Академии наук, 1906.
110. Кауфман И. И. Серебряный рубль в России от его возникновения до конца XIX века. – СПб., 1910.
111. Кашин В. Торговля и торговый капитал в московском государстве. – Л., 1926.
112. Клецинов В. Н., Гришин И. В. Определитель лицевых сторон проволочных копеек царя Петра Алексеевича. – М.: Ириус, 1992.
113. Клецинов В. Н., Гришин И. В. Рекомендация и классификация штемпелей проволочных копеек совместного правления царей Ивана и Петра Алексеевичей (1682 – 1694 гг.) // Международный нумизмат. альманах «Монета». – Вологда: Ардбируса. – 1995.
114. Клименко П. Місто і торгівля на Україні за Гетьманщини // ЗІФ ВУАН. – К., 1926. – Кн. 7-8.
115. Ключевский В. О. Русский рубль XVI – XVIII вв. в его отношении к нынешнему рублю // Ключевский В. О. Соч. – М.: Мысль, 1959. – Т. 7.
116. Коваленко С., Пугач О. Опис Козацької України 1649-го року. Довідник. – К.: Просвіта, 2004.
117. Коваль А. Слово про слово. – К.: Рад. школа, 1986.
118. Козубовський Г. А. Проблеми карбування власних монет за часів Б. Хмельницького // Фінанси України. – 1998. – № 3.
119. Козубовський Г. А. Гроші, грошовий обіг Середньої Наддніпрянщини XIV – XV ст. Дис. кандидата історичних наук. – К., 1999.
120. Козубовський Г. А. Стрелецкие клады XVII ст. в Киеве // Всерос. нумиз. конф. Тез. докл. и сообщ. – Вологда, 1993.
121. Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. – К.: АК УРСР, 1963.
122. Кониський Г. Історія русів. – К.: Рад. письменник, 1991.
123. Котляр М. Ф. Стан і перспективи розвитку української нумізматики // УІЖ. – 1965. – № 11.

124. Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – К.: Наук. думка, 1971.
125. Котляр М. Ф. Літописи Самовидця Граб'янки та Величка про грошовий обіг України XVII ст. // УІЖ. – 1970. – № 1.
126. Котляр М. Ф. Нариси історії обліку і лічби монет на Україні XIV – XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1981.
127. Котляр М. Ф. Принципи та методика складання нумізматичної карти УРСР // Історичні джерела та їх використання. – К., 1969.
128. Котляр М. Ф. Шукачі і дослідники скарбів. – К.: Наукова думка, 1971.
129. Котляр Н. Ф. Монеты Богдана Хмельницкого. Версия и легенды. – К., 1971.
130. Котляр Н. Ф. Кладоискательство и нумизматика. – К.: Наук. думка, 1974.
131. Кравцов В. Д. Русские монеты. – М., 1994.
132. Кривошея В., Леляк О. Особистість та світогляд Самійла Величка // Історія України. – 2001. – № 16.
133. Крип'якевич І. Історія України. – Львів: Світ, 1992.
134. Крип'якевич І. Український державний скарб за Б.Хмельницького // ЗНТШ. – Львів, 1920. – Т. 130.
135. Крип'якевич І. Монети Б. Хмельницького і П. Дорошенка // Стара Україна. – 1924. – № 1.
136. Кулик В. В. Розвиток торгівлі в Ніжині у 19-му столітті // Сіверянський літопис. – 2002. – № 5.
137. Лагутін В. Д. Гроші та грошовий обіг: Навч. посібник. – К.: Знання, 1999.
138. Лазаревский А. М. Гетманские универсалы о киевском городском хозяйстве (1647 – 1710 гг.) // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. – 1902. – Кн. 16. – Отд. III.
139. Лазаревский А. М. Описание Старой Малороссии: В 3-х т. – Т. 2: Полк Нежинский. – К., 1893.
140. Лановик Б. Д., Матейко Р. М., Лазарович М. В. та ін. Економічна історія України. Підручник. – К.: Юридична книга, 2004.
141. Левицкий О. Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII века. Сочинения. – К.: Университетская типорграфия, 1875.
142. Летопись Самовидца по новооткрытым спискам. – К., 1878.
143. Липинський В. Україна на переломі 1657 – 1659. Замітки до історії державного будівництва в XVII столітті // УІЖ. – 1992. – № 2, 4, 5.
144. Лістратенко Н. В. Україна. Книга фактів. – Харків: Книжковий клуб, 2006.

145. Лоза Ю. Україна: історичний атлас для 8 класу. – К., 2005.
146. Лукомский В. К., Модзалевский В. Л. Малороссийский гербовник. – К.: Либідь, 1993.
147. Маламуж О. Скарб монет XVII ст. (із фондів НКЗ “Чигирин”) // Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні. – К., 2000. – Вип. 9.
148. Маркович Я. Дневник генерального подскарбья Якова Марковича (1717 – 1725 гг.): У 10 част. – К., 1893. – Ч. 1.
149. Маркевич М. А. Історія Малоросії: В 2-х т. – К.: Ін Юре, 2003.
150. Малёванный С. Ф. О кладах, монетах, но не о деньгах... – Вінниця: Консоль, 2004.
151. Мельник Л. Г. Скарби Полуботка // Історія України. – 2001. – № 37.
152. Мельникова А. С. Псковский и Новгородский денежные дворы в середине XVII в. // НиЭ. – М., 1970. – Т. VIII.
153. Мельникова А. С. Русские монеты от Ивана Грозного до Петра I: история русской денежной системы с 1533 по 1682 г. – М.: Финансы и статистика, 1989.
154. Мельничук І. П. Магдебургське право на Вінниччині // Наук. записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: історія: Зб. наук. пр. – Вінниця, 2003. – Вип. 4.
155. Мец И. Д. Наш рубль. Исторический очерк. – М.: Соцэкгиз, 1960.
156. Метёлкин Н. В. Клады Украины. – К.: Атика, 2005.
157. Михайлова Н. Єфимки с признаком // Мир денег. – 1999. – № 4.
158. Михайловский Ф. И. Очерки истории денег и денежного обращения. Деньги в феодальном хозяйстве. – М.-Л., 1948.
159. Мицик Ю. А. Невідомі листи керівників Національно-визвольної війни українського народу 1648 – 1658 рр. // УІЖ. – 2001. – № 1.
160. Мицик Ю. А. Про видання „Українського жіночого дипломатарія доби Гетьманщини” // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики. Історіографічні дослідження в Україні: У 2 част. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2000. – Число 5. – Част. 1.
161. Монеты и медали петровского времени. – Л.: Аврора, 1974.
162. Мочерний П. І. Основи економічних знань. – К.: Академія, 2000.
163. Мухова В. О. Скарб монет XVII ст. із с. Деменці Чигиринського району, урочище “Чорне урвище” // Свідок козацької слави: Погляд крізь століття. До 350-річчя родового храму в с. Суботіві – церкви Святого пророка Іллі. – Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2004.
164. Нечитайло В.В. Миникаталог польско-литовских и русских монет, обращавшихся на Украине в XIV- нач. XX вв. – К.: Грета, 1999.

165. Нудельман А. А. Очерки истории монетного обращения в Днестровско-Прутском регионе с древнейших времён до образования феодального государства / Под ред. Янина В. И. – Кишинёв, 1985.
166. Нудельман А. А. Топография кладов и находок единичных монет. (Археологическая карта Молдавской ССР). – Кишинёв, 1976. – Вып. 8.
167. Нумизматическое собрание // Отчёт о состоянии коллекции института кн. Безбородко к 1 января 1918 г. – Нежин, 1917.
168. Оглоблин О. Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетманщине. – К., 1925.
169. Оглоблін О. Хмельниччина і залізнорудна промисловість Правобережної України. В 300-ліття Хмельниччини. – К., 1948.
170. Огуй О. Д. Монетно-лічильні найменування на Буковині та в Молдові (XIV – перша половина XIX ст.). – Чернівці, 1997.
171. Огуй О. Д. Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині. Австрійський період (1774 – 1918). – Чернівці: Зелена Буковина, 2005.
172. Окіншевич Л. Генеральна рада на Україні – Гетьманщині XVII – XVIII ст. – К., 1929.
173. Олійник В. І. Монетний скарб першої половини XVII ст. // Тези доповідей VI Подільської історико-краєзнавчої конференції (секція археології). – Кам'янець-Подільський, 1985.
174. Оляничин Д. Торговельні зносини України з Бреславлем у XVIII ст. – К., 1935. – 136 с.
175. Онопрієнко О. Нумизматична колекція Глухівського краєзнавчого музею // Збереження історико-культурних надбань Глухівщини. Матеріали Першої науково-практичної конференції 18 квітня 2002 р. – Глухів, 2002.
176. Островский И. Е. Черниговская губерния в этнографическом, административном, экономическом, промышленном, учебном и других отношениях. 1915 год. Изд. 1-е. – Чернигов: Типография Губернского правления, 1915.
177. Отамановский В. Развитие городского строя на Украине в XIV – XVIII в. – К., 1958.
178. Пастернак О. Пояснення тризуба, герба Великого київського князя Володимира Святого. – Ужгород: Учителська громада, 1934.
179. Петров В. Каталог русских монет удельных князей, царских и императорских с 980 по 1899 год. – М.: Типография Ф. Ф. Эбе, 1899.

180. Петровський М. Н. Чи існувала в Україні власна монета за часів Богдана Хмельницького // ЗІС ВУАН. – 1926. – Т. 21.
181. Підкова І., Шуст Р. Довідник з історії України (А-Я). – К.: Генеза, 2001. – 1135 с.
182. Плохій С. Божественне право гетьманів: Богдан Хмельницький і проблема легітимності гетьманської влади // Історія України. – 2001. – № 38.
183. Подільська старовина: Зб. наук. праць / Відп. ред. Косаківський В. А. – Вінниця, 1993.
184. Полонська-Василенко Н. Історія України. В 2-х т. – К.: Либідь, 1993. – Т. 2.
185. Попельницька О. О. Нумізматично-речові скарби як історичне джерело (на прикладі скарбу XVI – XVII ст. з села Старосілля) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: Зб. наук. праць: У 2 част. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2002. – Число 11. – Част. 1.
186. Попельницька О. О. Балабухи, Григоровичі-Барські, Гудими, Киселівські та Рибальські: найбільші землевласники київського Подолу XVII – XVIII ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: Зб. наук. праць: У 2 част. – НАНУ. Ін-т історії України, 2002. Число 8-9. – Част.1.
187. Попельницька О. О. Історичний розвиток Київського Подолу (XVII – поч. XIX ст.) // УІЖ. – 2002. – № 3. – С. 104-117.
188. Попельницька О. О. Київський Поділ XVII – XVIII ст. Історіографічний аспект // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: Зб. наук. праць: У 2 част. – НАНУ. Ін-т історії України, 2002. – Число 8-9. – Част. 1.
189. Потин В. М. Талеры на территории Русского государства в XIV – XVII веках // Прошлое нашей родины в памятниках нумизматики. – Л., 1977.
190. Потин В. М. Монета в быту, обычаях и верованиях Руси X – XVII вв. // Экономика, политика и культура в свете нумизматики. Сб. науч. тр. – Ленинград, 1982.
191. Потин В. М. Монеты. Клады. Коллекции. Очерки нумизматики. – СПб.: Искусство, 1993.
192. Потин В. М. Сокровища монастырской казны (Киево-Печерский клад 1898 г.) // НІФ. – 2000. – № 4.
193. Права, за якими судиться малоросійський народ / Мироненко О., Вислобоков К., Косенко І., Цветков В., Шемшученко Ю. – К.: НАНУ. Ін-т філософії, 2003.
194. Пришляк В. В. Міжрегіональна торгівля в Україні. Кінець XVII – 60-і роки XVIII ст. Дисертація канд іст. наук. – К., 1996.
195. Путро О. І. Гетьман Кирило Розумовський: нові штрихи до соціально-політичного портрета // УІЖ. – 2002. – № 5.

196. Прозоровский Д. И. Монета и вес в России до конца XVIII столетия // ЗИАО. – СПб., 1865. – Т. 12.
197. Розанов С., Розанов І. Расшифровка букв «Б – О / М – О» на лицевом штемпеле монет Бориса Годунова // НіФ. – 2002. – № 2.
198. Романовский В. К истории аренды на Левобережной Украине во второй половине XVII – начале XVIII в. // Некоторые вопросы социально-экономического развития Юго-Восточной России. Собрание научн. статей Ставропольского государственного педагогического института. – Ставрополь, 1970.
199. Романовський В. Документ до історії державного скарбу давньої Гетьманщини // Український археографічний збірник. – К., 1930. – Т. III.
200. Рубан В. Монети Богдана Хмельницького: міф чи реальність? // Мол. Галичина. – 1994.
201. Рылов И., Соболин В. Монеты России и СРСР. 1700 – 1993. – М.: Интерпринт, 1994.
202. Рябцевич В. Н. Монетные клады второй четверти XVIII – первой половины XIX в. на территории Чернигово-Сиверщины и Восточной Белоруссии. – М., 1963. – Т. 1.
203. Рябцевич В. Н. Монетные клады второй четверти XVIII – первой половины XIX в. на территории Чернигово-Сиверщины и Восточной Белоруссии // НиС. – 1974. – № 5.
204. Рябцевич В. Н. О чём рассказывают монеты. – Минск: Народная асвета, 1977.
205. Рябцевич В. Н. Про складання нумізматичної карти // УІЖ. – 1966. – № 2.
206. Рябцевич В. Н. Чому і як утворилися скарби? // УІЖ. – 1967. – № 1.
207. Сас П. М. Політико-правові засади воєнної служби запорожців та грошова винагорода за їх участь у Хотинській війні 1621 року // УІЖ. – 2005. – № 6.
208. Семёнов В. Денежная реформа Алексея Михайловича 1654 – 1655 гг. // НіФ. – 2006.
209. Сицинский Е. Археологическая карта Подольской губернии // Труды одиннадцатого археологического съезда в Кисеве 1899 г. – М., 1901. – Т. 1. – С. 197-354.
210. Сидоренко О. В. Скарб монет XVII ст. з Лубенщини // Археологічний літопис Лівобережної України. – Полтава, 2004. – № 1. – С. 125-126.
211. Синчук І. Оболганный молвою (О Тите Ливии Боратини, учённом и предпринимателе) // НіФ. – 2004. – № 1.
212. Ситнюк М., Щербина В. Українське гетьманське військо // НіФ. – 2003. – № 2.
213. Січинський В. Ю. Чужинці про Україну. – К.: Довіра, 1992.
214. Скоморович І. Г., Реверчук С. К., Малик Я. Й та ін. Історія грошей і банківства: Підручник / За ред. Реверчука С. – К.: Атіка, 2004.

215. Смирнов М. И. Из истории Петербургского монетного двора // Деньги и кредит. – 1990. – № 4.
216. Слабченко М. Чи була в Гетьманщині своя монета // ЗІС ВУАН. 1925. – К., 1926.
217. Смолій В. А. Б. Хмельницький: особистість у контексті епохи // УІЖ. – 1995. – № 4.
218. Смолій В. А., Ричка В. М. Угоди гетьманського уряду України з Московською державою (1664 – 1764) очима правознавця // УІЖ. – 1993. – № 3.
219. Смолій В. А., Степанков В. С. Б. Хмельницький: хроніка життя та діяльності. – К.: Наук. думка, 1994.
220. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція 1648 – 1676 рр. крізь призму століть // УІЖ. – 1998. – № 1.
221. Смолій В. А., Степанков В. С. Правобережна Україна у другій половині XVII – XVIII ст.: проблеми державотворення. – К., 1993.
222. Соболева Н. А., Мельникова А. С. Клад западноевропейских и русских монет XVII в. из Форостовичей // НиС. – К., 1974. – № 5.
223. Соболева Н. А., Спасский И. Г. Тысячелетие древнейших монет России: Сводный каталог русских монет X – XI веков. – Л.: 1993.
224. Советский энциклопедический словарь // За редакцией Прохорова А. М. – М., 1982.
225. Сотникова М. П. Неженский клад сребренников 1852 г. (Реконструкция состава) // НиС. – 1971. – Т. 4.
226. Спасский И. Г. Алтын в русской денежной системе // КСИИМК. – 1956. – Вып. 66.
227. Спасский И. Г. Денежное хозяйство Русского государства в середине XVII века и реформы 1654 – 1663 гг. – М., 1960.
228. Спасский И. Г. Нумизматика в Эрмитаже. Из истории коллекции Эрмитажа // НиЭ. – М.: Ин.-т Археологии АН СССР, 1970. – Т. VIII.
229. Спасский И. Г. Русская монетная система. Историко-нумизматический очерк. – Л.: Гос. Эрмитаж, 1962.
230. Спасский И. Г. Русские ефимки: исследование и каталог. – Новосибирск, 1988.
231. Спасский И. Г. Талеры в русском денежном обращении 1654 – 1659 гг. Сводный каталог ефимков. – Л.: Гос. Эрмитаж, 1960.
232. Спаський І. Г. Дукати і дукачі України. – К.: Наук. думка, 1969.
233. Специальные исторические дисциплины. Учебное пособие / Под ред. В. А. Замлинского, М. Ф. Дмитриенко. – К.: МОУ, 1992.
234. Степанков В. С. Антифеодальна боротьба в роки визвольної війни та її вплив на формування української держави (1648 – 1654). – Львів, 1991.

235. Степанков В. С. Подільський полк на рубежі 50-60-х рр. XVII ст.: територія, адміністративний поділ, населення // Тези ІХ Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1990.
236. Степанков В. С. Проблема становлення монархічної форми правління Богданом Хмельницьким (1648 – 1657 рр.) // УІЖ. – 1995. – № 4.
237. Степанков В. С. Формування української державної еліти та особливості її менталітету у середині XVII ст. (1648 – 1657): Постановка проблеми // Українська козацька держава: витоки і шляхи історичного розвитку (Матеріали Третіх історичних читань). – Черкаси, 1993.
238. Степанков В. С. Універсали та накази Богдана Хмельницького як джерело вивчення функціонування державних органів влади у середині XVII ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики. Історіографічні дослідження в Україні. Зб. наук. праць: У 2-х част. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2000. – Ч. 1. – Число 5. – Част. 1.
239. Сторожевский Н. К. Неженские греки. – К.: Университет. типография, 1863.
240. Стороженки. Фамильный архив: В 7-и т. – К., 1908. – Т. 6.
241. Стрижакова Н. Таляри Західної Європи в українських скарбах // УНіБ. – 2000. – № 2.
242. Стрижакова Н., Омельянчик М. Клад монет XV – XVII вв. из с. Большие Ерчики // НиЭ. – М.: Наука, 1989. – Т. XV.
243. Строков О. «Левы» графства Ритберг – афера эпохи первоначального накопления капитала? // НіФ. – 2002. – № 3.
244. Страшкевич К. Ф. Клады рассмотренные в минц-кабинете университета св. Владимира с 1838 по 1866 год. – К., 1867. – 68 с. (Отдельный оттиск из «Университетского известия». – 1866.
245. Струкевич О. К. Прощение молороссийского шляхетства и старшин вместе с гетманом о восстановлении разных старинных прав Малороссии // УІЖ. – 1993. – № 3.
246. Струкевич О. К. М. С. Грушевський про національну самосвідомість козацької старшини у XVIII ст. // Матеріали ІІ регіональної науково-практичної конференції „М. С. Грушевський – державотворець, громадський діяч, вчений, публіцист”, присвяченої 140-й річниці з дня народження М. С. Грушевського. – Вінниця: Книга-Вега, 2006.
247. Струкевич О. К. Про остаточне знищення гетьманату на Україні та заснування другої Малоросійської колегії // УІЖ. – 1993. – № 7.
248. Субтельний О. Порівняльний підхід у дослідженні постаті І. Мазепи // УІЖ. – 1991. – № 2.

249. Супруненко А. Б. Клад монет XVI – XVII вв. из с. Запселье // НиЭ. – М.: Наука, 1989. – Т. XV.
250. Супруненко О. Б. Диканський скарб 1953 року // ПАЗ. – Полтава: Полтав. Літератор, 1994. – № 2.
251. Тоїчкін Д. Дослідження центрів виробництва холодної січної зброї в Україні XVII ст. // Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. праць. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2001. – Число 5.
252. Тупик С. Маєтності Глухівсько-Петропавлівського монастиря у XVII –XVIII століттях // Глухів – столиця Гетьманщини. Зб. матер. наук. конф. – Глухів, 2002.
253. Узденников В. В. Монеты России. 1700 – 1917. – М.: Финансы и статистика, 1985.
254. Україна: скарби музеїв і заповідників. Путівник / Упорядники: Л. Новохатько, Б. Вихристенко. – К.: Чорлі, 1997.
255. Українська фалеристика: з історії нагородної спадщини. У 2-х кн. / Д. Табачник, В. Бузало, В. Воронін, М. Дмитрієнко та ін. – К.: Либідь, 2004. – Книга перша.
256. Федоров-Давыдов Г. А. Монеты свидетели прошлого. – М.: Изд. Москов. ун-та, 1981.
257. Фенглер Х., Гироу Г. Словарь нумизмата. – М.: Радио и связь, 1982.
258. Філоненко Л. К. Невеликий скарб монет середини XVII ст. з Нових Санжар // ПАЗ. – Полтава: Полтав. літератор, 1993. – № 3.
259. Фундуклей И. Обозрение Киева в отношении к древностям. – К., 1847.
260. Ханенко Н. Дневник генерального хорунжого Николая Ханенка 1727 –1753 г. – К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1884.
261. Чернов Є. І. З історії української нумізматики (Грошова термінологія XVII – XVIII ст.) // УІЖ. – 1959. – № 1.
262. Чернов Є. І. Про грошовий обіг на Україні у XVII ст. // Історичні джерела та їх використання. – 1966. – Вип. 2.
263. Чернов Є. І. З історії слів ефімка, лядская та орлянка в українській мові // Доповідді та повідомлення Запорізького педінституту, секція мовознавства. – Запоріжжя, 1957.
264. Черняк В. З. Деньги. – М., 1977.
265. Чухліб Т. В. Хмельницький очима сучасників // УІЖ. – 1995. – № 4.
266. Шалабудов В. Н. Особенности денежного обращения XVII – XVIII вв. в Нижнем Присамарье // Археологічний літопис Лівобережної України. – Полтава, 2003. – № 3.
267. Шлапінський В. Є. Шостаки, тимфи і дукати, карбовані свого часу у древньому місті. Львівський монетний двір у 1660 – 1663 роках // “За вільну Україну”. 1992.

268. Шлапінський В. Є. Про походження назв нумізматичних термінів “Шаг” та “ізрой” // НіФ. – 2003. – № 2.
269. Шугаевский В. А. Оригинальный ефимок // Старая монета. – 1911. – № 6.
270. Шугаєвський В. А. До грошового обігу Чернігівщини XVII ст. // Чернігів та Північне Лівобережжя. – Чернігів, 1929.
271. Шугаєвський В. А. Клад медных русских монет XVIII столетия, найденных возле хут. Глинки Стародубского уезда Черниговской губернии. – Чернигов, 1913.
272. Шугаєвський В. А. Монета, денежный счёт в Левобережной Украине в XVII веке. Краткий очерк. – Чернигов: Сіверянська думка, 1918.
273. Шугаєвський В. А. Монета і грошова лічба на Україні в XVII ст. // Наук. зб. ВУАН. – Нью-Йорк, 1952.
274. Шуст Р. Нумізматика українських земель. Анотований бібліографічний покажчик. – Львів: Львів. держав. ун-т ім. І. Франка, 1998.
275. Шульга І. Г. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Лівобережній Україні в другій половині XVIII ст. // Історія та історіографія України. Зб. наук. праць. – К.: Наук. думка, 1985.
276. Юхт А. Русские деньги от Петра Великого до Александра I. – М.: Финансы и статистика, 1994.
277. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: У 3-х т. – К.: Наук. думка, 1991. – Т. 3.
278. Яковлев Г. Г. К вопросу о денежной реформе правительства Елены Глинской (по нумизматическим данным) // Нумизматический сборник. – 1971. – Часть 4. – Вып. 1.
279. Яковлева Т. Г. Богдан Хмельницький і рядове козацтво // УІЖ. – 1995. – № 6.
280. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII – XVIII віках // УІЖ. – 1993. – № 4-8; 1994. – № 1, 6.
281. Яушева-Омельянчик Р. Монетні двори на теренах України (від минулого до сьогодення) // НіФ. – 2001. – № 4.
282. Яушева-Омельянчик Р. Скарб знайдено... // НіФ. – 2002. – № 1.
283. Яушева-Омельянчик Р. Доля і трагедія Ніжинського мінц-кабінету // Література та культура Полісся. – Ніжин, 1997. – Вип. 8.
284. Bolsunowskiej K. Wiadomosci dokladna o skarbie Kijowskiej Peczerskiej lawry, odkrytym w 1898 r. // WNA. – 1907. – Т.VI. – К. XVIII. – № 2/3. – S. 579-586.
285. Gold – und Silbermunzen Banknoten Lagerliste 71. – Basel, 2000.
286. Zabinski Z. Systemy pieniezne na ziemiach polskich. – Wroclaw-Warszawa-Krakow-Lodz-Gdansk, 1981.

287. Zagorskiego I. Tablice o monetach dawnej Polski. – Warchawa, 1845.
288. Kaminski C. Katalog monet polskich 1649 – 1696. – Warszawa, 1982.
289. Kaminski C. Katalog monet polskich 1764 – 1864. – Warszawa, 1977.
290. Kotlar M. Znaleziiska monet z XIV – XVII w na obszazse Ukrainskiej SSR. Materialy. – Wroclaw-Warszawa-Krakow-Gdansk, 1975.
291. Kotlar M. Wiadomosci numizmatuczne XVIII w. – Warszawa, 1977.
292. Kuczynski S., Meslewska M., Patryn B., Strzflkowski J. Materialy do bibkiografii numizmatyki mtdalografii sfragistyki i heraldyki polskiej (1966 – 1970). – Warszawa, 1973.
293. Opozda T. Wiadomosci numismatyczne. Mennica koronna we Lwowie w latach 1656 – 1657. – Warszawa, 1980.
294. Serczyk W. Historia Ukrainy. – Wroclaw-Warszawa-Krakow, 1990.

Додаток А.

СЛОВНИК НУМІЗМАТИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Аверс – (лат. *adversus* – повернутий лицем до чогось чи когось) лицевий бік монет. Лицевий бік монети визначають зображення (портрет божества чи правителя, а з XIII ст. – герби) чи легенди, які вказують на емітента. Як правило вони доповнюють один одного і знаходяться на одному боці. Якщо вони розділені, то аверсом вважається бік із державною легендою.

Алтин або алтинник – російська лічильно-грошова одиниця з XV ст., срібна та мідна монета. Алтин дорівнював 6 денгам, пізніше – 3 копійкам. Походить від татарського слова алтун (золото, шість). Монета з міді карбувалася з 1654 р. за царя Олексія Михайловича (1645 – 1676), а в 1704 – 1718 рр. за правління Петра I (1682–1725) зі срібла.

Альбертусталер (українська назва «крижак, хрестовик») – срібний талер Іспанських Нідерландів, який карбувався із 1612 р. до початку XVIII ст. Назва походить від імені намісників провінції Іспанії – Альберта та Ізабелли (1599 – 1621). Вага альбертусталера (патагона) складає 27,7 – 28,4 г (24,65 г чистого срібла), проба срібла – 916, діаметр – близько 40 мм. На аверсі вміщено зображення іспанського гербового щита, увінчаного короною, навколо корони – Орден Золотої Руни і легенда, що є продовженням титулу намісників Нідерландів чи іспанського короля: «ARCNAVSTDVOAS. BWR. GDOMTORNI.» На реверсі монети зображено скісний бургундський (андріївський) хрест, а також імена намісників з зазначенням їх титулу чи імена іспанських королів. Більшість альбертусталерів не мають дати карбування. Закупівельна державна ціна альбертусталера в 50-х роках XVII ст. в Московському царстві становила 48 – 50 срібних копійок, в Лівобережній Україні – 60 копійок, в Правобережжі – 90 польських грошів.

Боратинка – народна назва дрібних мідних шелягів (солідів) Польщі й Литви карбування 1659–1666 рр. У письмових документах другої половини XVII ст. боратинки згадуються як «szelagi boratynczyki». Одержала назву від прізвища автора монети підприємця Т.Боратіні (1617–1681). 3 боратинки дорівнювали 1 срібному грошу, а 90 – 1 польському золотому або 30 срібним грошам і мали вагу близько 1,35г. Коронні боратинки карбувалися на монетних дворах у Кракові, Уяздові, литовські – у Вільно, Каунасі, Мальборку. До 1667 р. було відкарбовано близько 2 млрд. монет, що було однією із причин наростання інфляційних процесів на землях Речі Посполитої. На аверсі боратинок було зображено портрет короля Яна II Казимира (1648– 1668) та напис латинською мовою «JOAN. – CAS – REX (Як Казимир король)», на реверсі – на польських монетах зображено орла та напис «SOLID – REGNI – POLON. 1660», на литовських – погонь та напис: «SOLI. – MAG. – DVC. – LIT. 1660». В скарбах Гетьманщини боратинки зустрічаються рідко.

Валютний курс – це співвідношення між національними грошовими одиницями різних країн, що виявляється під час їх обміну. Валютний курс – це «ціна» грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях іншої країни.

Гривенник – російська срібна монета номінальною вартістю 10 копійок. В грошовому обігу перебувала із 1699 р., з 1796 р. карбувався з міді. Карбувалася за правління Петра I (1682– 1725), Анни Іванівни (1730–1740), Івана III (1740–1741), Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796). На аверсі петровського гривенника зображали російського орла та напис «В. Р. П.» – «Всея Руссии повелитель». На гривенниках 1704–1709 рр. – «Ц.И.К.П.Я.В.Р.С.» – «Царь и князь Пётр Алексеевич Всея России самодержец». На реверсі гривенника позначено номінал в один чи два рядки «гривенникъ», дата кирилицею та арабськими цифрами. На монетах 1718 –1725 рр. зверху розміщено в два рядки 10 випуклих крапок для сліпих людей. На гривенниках від Івана III до кінця правління Катерини II на одному боці зображена зверху корона, всередині у два рядки напис «гривенникъ», внизу дата і монетний двір – «М» чи «СПБ». Вага монети протягом XVIII ст. коливалася від 2,8 до 2,37г, проба срібла – від 840 до 420 проби.

Гривня – вагова і лічильно-грошова одиниця, що об'єднувала 48 грошів і важила близько 204 г. Із 1650 р. польська гривня мала вагу 201,86 г. Назва гривня часто зустрічається в актових документах XVII ст.

Гріш або грош – (лат.grossus – великий грош) срібна, а з XVI ст. білонова монета карбування Польщі, Литви, Пруссії, Угорщини, Чехії та інших країн Європи. У XVII–XVIII ст. срібний гріш дорівнював 1/21 – 1/36 талера. У 1654 р. в Московському царстві з'явився мідний гріш, що дорівнював 2 срібним копійкам. Із 1752 р. гріш в Речі Посполитій карбувався з міді. 30 грошів = 4 срібним грошам = 1 золотому. 1,5 гроша = 1 срібній російській копійці. На українських землях, які входили до складу Речі Посполитої у 1569 – 1648 рр. найбільш поширеними були гроші карбування Польщі та Литви. На польських коронних грошах зображався орел та по колу напис: «MONETA: REGNI: POLONIE: 1526», з іншої сторони монети – зверху королівська корона, а в центрі – напис: «SIGIZMYNDVS. PRIM. REX. POLONIE.». На литовських грошах в центрі на одній стороні зображався погонь – герб Великого князівства Литовського та напис: «MONETA – MAGNID – VKATVS – LITVA» та дата під вершиником, наприклад, 1535. На зворотній стороні гроша зображено польського орла та напис латинською мовою: «SIGIZMYNDVS – R.– REX. – ROM.D. – LITVANIE». На грошах м.Гданська на реверсі зображений у центрі портрет короля та по колу напис: « SIGIS. I. REX. POLODOTOCI. PRVSS», на аверсі – малий герб Гданська – два хрести над короною та по колу напис: «GROSVS. CIVI. DANC. 1537.». На грошах Сигізмунда III (1587–1632), які найбільше зустрічаються в українських скарбах XVII

ст., на аверсі в центрі зверху зображена корона, по центру – герби Литви та Польщі – орел і погонь, внизу – сніп колося – герб м.Вазова, по колу розміщений напис: «GROSSVS. REGNI. POLONIE.1593.». На реверсі зображено портрет короля і по колу напис: «SIGIZMYND. III.D G. REX. PO. M. D. L.». Вага срібного гроша коливається від 4,2 г 958 проби до 0,62 г 375 проби за правління Яна II Казимира (1648–1668), діаметр – 16 мм.

Гріш праський – поширена на українських землях у XIV–XV ст. монета чеського карбування. Спершу вони виготовлялися зі срібла 938-ї проби, важили 3,7г і мали діаметр близько 30 мм. Згодом їхня вага зменшилася до 2,6 – 2,7 г, а частка срібла – майже на 40%. Карбування праських грошів після Вацлава II (1278–1305) провадили Ян II (1310–1346), Карл I (1346–1378) і особливо в значних розмірах – Вацлав IV (1378–1419). Зустрічається в українських скарбах поряд із західноєвропейськими монетами XVI – XVII ст., переважно в обрізаному вигляді.

Гроші – специфічний товар, загальний еквівалент вартості товару. На початку XVIII ст. на Лівобережжі гроші означають не конкретну монету гріш, а збірне поняття – гроші взагалі.

Грошова одиниця – вагова кількість благородного металу (платини, золота, срібла), прийнята в даній країні за масштаб цін, що встановлюється в законному порядку.

Грошовий обіг – рух грошей у сфері обігу, їхнє функціонування як засобу обігу і платежу.

Грошова система – це форма організації грошового обігу в країні, яка породжена її економічним і політичним розвитком й оформлена юридичними законами. Грошова система характеризується визначенням валютного металу грошової одиниці, порядком карбування та емісії грошових знаків. Грошова система Гетьманщини базувалася на талерній, златовій західноєвропейській та російській рублевій системах.

Гурт – ребро, бокова поверхня монети. З метою попередження обрізування монет її ребро, починаючи із кінця XVII ст. стали обробляти різноманітними насічками, знаками, написами чи орнаментом.

Двояк, **подвійний гріш** (польськ. *dwojak*) – польська та литовська розмінна монета вартістю 2 гроші, яка вперше була відкарбована в 1565 р. за правління Сигізмунда II Августа (1548–1572) на монетному дворі у м. Вільно. Особливо велика кількість двояків була відкарбована за короля Яна II Казимира (1648–1668) у 1650 –1654 рр., тобто у період українсько-польської війни. Останні двояки карбував Станіслав Август (1764–1795) у Варшаві в 1785–1786 рр. На двояках Яна II Казимира, які найбільше зустрічаються в українських скарбах XVII ст., на аверсі по колу розміщений напис: «IO. CASIMIR. DG. REX. PO.». На реверсі зверху зображено королівську корону і під нею напис: «GROS./ ARGE./ DVP./ REGN./POLON» а внизу – дата карбування –1650. Вага срібного двояка дорівнювала 1,24 г, діаметр – 20 мм, проба срібла – 375.

Денарій (на Україні його називали пенязем) – дрібна білонова монета карбування Польщі, Литви, Угорщини, Сілезії XIV–XVII ст. 1 денарій складав 1/10 гроша і 1/360 талера. На коронному денарі 1651 р. (вага – 0,53г, діаметр –16 мм) на аверсі в центрі зображено польського орла та навколо нього напис: «Ю. CASIMIR. DG. REX. PO.». На реверсі в центрі зображено велику латинську букву S, в середині неї – герб м.Вазова, по колу напис: «DEN. RP. POS. FAS. 1651.» Денар в скарбах другої половини XVII – XVIII ст., особливо Лівобережжя України, зустрічається досить рідко через низьку купівельну спроможність.

Денга – російська срібна монета, що дорівнювала у XVI–XVIII ст. 1/2 копійки. Карбування її розпочалося в Московському князівстві з початку XV ст. Вона важила близько 1 г срібла. З гривні срібла (204,7 г) карбували 200 денег, що становило московський лічильний рубль. У XVI ст. з гривенки срібла карбувалося 300 копійок масою близько 0,68г і 600 денг масою бл. 0,34 г., так що новгородка дорівнювала 2 московкам. Таким чином, з часу реформи Олени Глинської 1534 р. 100 новгородок становили 1 московський лічильний рубль. Поява денги поклала початок російській десятковій монетній системі. Згодом копійка витіснила на деякий час денгу з грошового обігу. В 1700–1828 р. денга карбувалася з міді. У великій кількості зустрічається у скарбах та поодиноких знахідках XVIII ст. як на Лівобережжі, так і на Правобережжі України. На аверсі мідних денег 1700–1765 рр. зображено двоголового російського орла, який у кігтях тримає державу та скіпетр, над головами орла розміщено дві маленькі корони, а посередині – велика. На реверсі монети в центрі напис у два рядки: «ДЕ-НГА», а по колу зображений рослинний орнамент. Вага денги – близько 4г, діаметр – 2,4–2,5 мм.

Деномінація – це зміна грошової вартості грошових знаків з метою стабілізації національної валюти чи спрощення розрахунків.

Дукат – золота монета масою 3,5г. За зразком венеціанських та флорентійських дукатів (флоринів та цехінів) XIII ст. випускались у XIV–XVIII ст. монети із високоякісного золота у багатьох країнах Європи, в тому числі – в Речі Посполитій. В Україні дукат називали “червоним” або “червоним золотим”. Курс одного золотого дуката був у 2–2,5 рази більший від курсу срібного талера. Поява дуката була викликана потребами економічного розвитку та міжнародної європейської торгівлі. Дукати на українському ринку не розрізняли за державною приналежністю через стабільну вагу та приблизно однакову пробу золота. В українських скарбах пізнього середньовіччя та нового часу найчастіше зустрічаються голландські, угорські дукати, рідше польські та російські. На аверсі польського дуката Михайла Корибута – Вишнівецького (1669–1673), відкарбованого в м.Гданську у 1670 р., зображено великий герб міста – корона з двома хрестами посередині, їх з обох сторін підпирають леви та по колу розміщена легенда: «SIT TIBI CHRISTE DATUS QUEM TU

REGIS ISTE DUCATUS» («Це королівство, яким ти правиш, тобі Христе, присвячується»). На реверсі зображено портрет короля та розміщено круговий напис «MICHAEL. DG. REX. POL. M D L. RUS. PRUS.» («Михайло божою милістю король Польщі, Литви, Русі, Прусії»).

Дукач – золота, срібна чи бронзова нашийна прикраса, виготовлена із дукатів, талерів, медалей та монет середніх номіналів. Дукачі носили жінки в Україні у XVIII – на початку XX ст. Трапляються знахідки окремих дукачів в скарбах монет XVIII – XIX ст. на Лівобережжі та в західноукраїнських землях. Найранішу їх групу становлять рублі-хрестовики, карбування яких почалося у 1723 р. за Петра I (1682 – 1725). Зустрічаються дукачі (описані детально І.Г.Спаським), виготовлені із російських срібних рублів і полтиників, так і західноєвропейських талерів, півталерів та золотих дукатів. Як правило, їх використовували в міщансько-селянському середовищі.

Драйпелькер – назва прибалтійсько-шведських, бранденбургсько-пруських, угорських білонних грошей номіналом в 1,5 гроша, які карбувалися у XVII ст. як наслідування німецьких грошенів (3 крейцери). За вагою та пробою срібла драйпелькери не відрізнялися від польських та литовських півтораків, тому дуже часто разом із ними складають основну масу скарбового матеріалу XVII ст., який належить до періоду Гетьманщини.

Злотий талер – польська срібна монета XVII ст. вартістю 30 грошів, яку карбував у 1620–1622 рр. король Сигізмунд III (1587–1632). Монету ще називали «півкопок» або «легкий талер», її вага становила 12,5 г срібла, що відповідало золотому. Багато згадок про злотий талер зустрічається в польських та українських письмових документах.

Золотий (злотий) – золота та срібна монета і лічильна одиниця Польщі. Грошова реформа 1526–1528 рр. запровадила в Польщі злотову систему. 1 злотий ділився на 5 шостаків, 10 трояків, 15 півтораків, 30 грошів, 60 півгрошів. Хоча монета мала номінальну вартість 30 грошів, реальна її вартість не перевищувала 18, тим самим польський злотий прирівнювався до орта чи тимфа. Золотий часто згадується в українських козацьких літописах, гетьманських універсалах, старшинських щоденниках, актових документах XVII – XVIII ст.

Імперіал (лат. imperialis – імператорський) – російська золота монета вагою 11,61г 616-ї проби, вартістю в 10 рублів, яка випускалась з перервами з 1755 до 1897 р. Запроваджений імператрицею Єлизаветою Пепрівною (1741–1762). Імперіал поширений в Лівобережній Україні у другій половині XVIII ст., а з кінця століття – в Правобережжі.

Іоахімсталер – назва чеського гульденгроша, який розпочали у 1518 р. карбувати в м.Іоахімсталь (місто, близько якого знайшли великі поклади срібла). Спочатку цей тип монет одержав назву іоахімсталер, пізніше – талер. Маса монети становила 29, 23г (27,2 г чистого срібла), проба срібла – 931-ша, діаметр – близько 40 мм. На аверсі монети в центрі зображено гербового богемського лева, по колу напис: «LVDOVICVS: RBIM: D: GRACIA: R:

ВО.», на реверсі зображено людину (можливо підприємця Шлика, а можливо робітника срібних копалень) та легенду: «DOMISLS :STEFTERA: CO: B: AR: ».

Єфимок – російська назва талера. Назва походить від першої частини чеської назви міста і першого талера – Іоахімсталер. За відсутності в російській монетній системі, що існувала з 1534 р., великої срібної монети, у 1654 р. було здійснено спробу створити монету талерного типу. Олексій Михайлович (1645– 1676), який раніше переважно використовував західноєвропейські талери як сировину для карбування дротяних копійок, відкарбував на талерах російські рубльовики вагою 28 г. Емісія срібних рублів була припинена 1655 р., натомість в обіг було запроваджені талери з контрмаркою (зображення царя верхи на коні та дата 1655), які одержали назву «єфимка з признаком». Їх вартість склала 68 срібних копійок. Емісія єфимків була припинена 1656 р. Єфимки зустрічаються в окремих українських скарбах другої половини XVII ст.

Карбованець – українська назва російського рубля. Вона виникла у другій половині XVIII ст., коли на гурт рубля імператриці Катерини II (1762–1796) наносили косі нарізи (карби) замість гуртових записів. Вага монети складає 24 г. Карбованці часто зустрічаються в скарбах другої половини XVIII ст. на території Лівобережжя.

Копа – литовська, польська та українська лічильна одиниця в 60 грошів.

Копійка – російська срібна з 1534 р., а в 1656–1663 і з 1718 р.– мідна монета. Копійка складає 1/100 рубля. В другій половині XVII ст. 1 копійка = 1 півтораку. Назва пішла від зображення на аверсі новгородської денги вершника із списом («копём»). Копійки-новгородки та їхні фракції карбувалися на всіх монетних дворах – у Москві, Новгороді та Пскові. Місце карбування позначалося на монетах однією чи двома літерами: М, Мо, Но, Пс. Копійка дорівнювала 0,68 г сріблі. 1 рубль = 100 копійкам = 200 московським денгам = 400 полушкам. До 1718 р. вага копійки зменшилася до 0,28 г. Із 1534 р. до 1718 р. незмінним залишалася техніка виготовлення маленьких дровових монеток із нерівними краями та роки карбування кирилицею. У 1704 р. в обігу з'явилися базові грошові одиниці часу петровської реформи – срібний рубль і кругла мідна копійка, на якій вперше з'явився номінал «копійка». Ще до 1718 р. продовжувалося співіснування нової круглої мідної і срібної копійок із дрововою срібною копійкою. На аверсі мідної круглої копійки зображено вершника на коні із списом в руці, на реверсі – напис у два рядки: «копейка» і дата карбування старослов'янськими літерами. Мідні (рідше срібні) копійки часто зустрічаються в українських скарбах XVII–XVIII ст.

Крижак – українська назва альбертусталера Іспанських Нідерландів XVII – початку XVIII ст. На реверсі монети було зображено хрест. Номінальна вартість монети складала у XVII ст. 3 польських золотих, 90 грошів або 60 срібних російських копійок. Крижак був дуже

популярною монетою на українському ринку періоду Гетьманщини, про що свідчать письмові джерела та знайдені скарби.

Крейцер – австрійська мідна монета, поширена в другій половині XVIII ст. в правобережних та західноукраїнських землях.

Лігатура – домішка недорогоцінних (мідь) у сплаві із дорогоцінних металів (золото, срібло) для надання монетному матеріалу більшої твердості або з метою його здешевлення.

Лічильна система – співвідношення номіналів в одній і тій же грошовій системі. В Гетьманщині у другій половині XVII–XVIII ст. використовувалися як найбільш поширена західноєвропейська дуодецимальна (1:3:6:12) та російська децимальна (1:10:100:1000) системи.

Левендаальдер або левок (нідерл. Leeuwendaalder – талер з левом) – великий срібний талер з зображенням лева Голландської республіки, що стало причиною назви талера. Карбування левендаальдерів розпочалося у 1575 р. в незалежних Нідерландах під час визвольної війни з Іспанією. Вага левків складала 26,0 – 27, 64 г (20,736 г чистого срібла), проба срібла – 800, діаметр – 40 мм. На аверсі левендаальдера зображена фігура воїна в латах, який тримав щит із гербом провінції та кругова легенда: «MO: ARG: CIVILA: ZWOL: TINP.» На реверсі зображено лева, щостоїть на задніх лапах і кругова легенда: «DA. FACEM. DOM. IN. DILBUS. NOST. 1648.» Левендаальдер був досить поширеною монетою в українських землях другої половини XVI – XVII ст. В скарбах найчастіше зустрічаються левендаальдери провінцій та міст Голландської Республіки: Гельдерна, Утрехта, Оверісселя, Зволле, Бельгії, м.Кампена. За розміром та масою левендаальдери, яких в Україні ще називали левковими талерами, були подібні до повноцінних талерів, але карбувалися із гіршого срібла і тому їх вартість на ринку була нижчою.

Легенда – написи на аверсі та реверсі монети.

Масштаб цін – це засіб вираження вартості (ціни) товарів у грошових одиницях.

Московка – назва московської денги, яка карбувалася у XVI – XVII ст. із срібла. Її ще називали «шабляницею», оскільки її аверс мав зображення вершника із шаблею в руках. Зустрічається разом з копійкою та полушкою в скарбах Київщини, Чернігівщини та Новгород-Сіверщини.

Монета – злиток металу певної (переважно круглої) форми, маси, вартості та проби металу, який є узаконеним засобом обігу.

Монетна регалія – (лат. regalis – буквально те, що належить королю) монопольне право на карбування і випуск в обіг монет.

Монетний тип – стійка композиція елементів зображень, легенд на аверсі та реверсі монети.

Мордовки – це грубі копії допетровських монет, які виготовлялися із грязно-сірого металу (низькопробного срібла) і зустрічаються в скарбах Сумщини із пробитими отворами. Назва «мордовки» пішла від назви одного із народів Поволжя.

«Написи» на них не читаються, а є орнаментом, складеним із подібних на букви знаків.

Національна грошова система – це встановлена державою форма організації грошового обігу в державі, включаючи порядок емісії національних грошових знаків.

Новгородка – поширена в Росії та в Новгород-Сіверщині назва денги. Після введення в Московському царстві у 1534 р. єдиної грошової системи, новгородка стала основною грошовою одиницею (вага 0,68 г). В кінці XVI ст. одержала назву копійка. Срібна копійка зустрічаються в українських скарбах в другій половині XVII – XVIII ст. На Правобережжі вона прирівнювалася до півторака (1,5 гроша).

Номінал – (лат. Nominalis – іменний) позначення вартості на монетах. Переважно зображався арабськими цифрами, в Московському царстві до початку XVIII ст. старослов'янськими літерами.

Обол – найдрібніша срібна монета Польщі, Литви, Сілезії XIV–XVII ст. 1 обол дорівнював 1/2 денарія (пенязя). Монета карбувалася за часів правління Сигізмунда II Августа (1545 – 1572). Сілезькі оболі номіналом в 1 гелер, відкарбовані у 1652– 1654 р. за правління Єлизавети Лукреції (1625–1658) на Тешинському монетному дворі. З однієї сторони монети зображено німецького орла, з іншої – герб Тешина у вигляді двох луків. Діаметр монети – 15 мм. Оболі зустрічаються у невеликій кількості в скарбах західноєвропейських монет періоду Гетьманщини (переважно другої половини XVII ст.).

Орлик – на українських землях називали один з типів польського соліда (шеляга) Сигізмунда III (1587–1632) з зображенням орла, що займав все поле монети.

Орлянка – українська назва срібного флорина Священної Римської імперії XVIII–XVIII ст, на аверсі якого, на всьому полі монети, зображено імперського орла.

Орт – срібна польська грошово-лічильна одиниця і монета, вартістю з середині XVII ст. 18 – 30 грошів. Її назва – німецького походження і означає 1/4 частину талера.

Як вагова одиниця орт в XVI ст. становив 1/4 золотого дуката та срібного талера.

Вперше випущена в грошовий обіг у 1608 р. в м.Гданську Сигізмундом III (1587–1632) і дорівнювала 10 грошів. Маса гданського орта становила 6,8 г (5,96 г чистого срібла), а в 1623 р. – 7,06 г (4,85 г чистого срібла). Коронні орти почали карбувати з 1618 р. в м.Бидгощі. Їх найбільші емісії припадають на 1620 – 1624 рр., про що яскраво свідчить склад скарбового матеріалу, знайденого в українських землях у XVII ст. Маса орта Сигізмунда III коливалася від 5,4 до 7,4 г. Ринкова вартість більш якісних гданських ортів становила у 1629 р. 20 грошів, а коронних – лише 16. В 1638 р. курс коронного орта вже складав 18

грошів. За таким же курсом карбувалися орти за короля Яна II Казимира (1648 – 1668) на монетних дворах у містах Бидгощ, Гданськ, Познань, Вільнюс, Краків, Львів, Вскова, Торуня, Ельблонга. Через війну та погіршення економічного становища Печі Посполитої якість ортів знижувалася і вага зменшувалася. У 1650 р. вага орта становила 5,6 г (4,6 г чистого срібла), у 1658 р. – 6,3 г (3,9 г чистого срібла). На аверсі гданських польських ортів – в центрі зображено великий герб м. Гданська – в середині монети зображено корону і два хрести, а по боках – два леви, які тримають герб та кругова легенда: «MON. ARGENTSIVITAT. GEDANENSIT.» На аверсі коронного орта розміщено в центрі герб Речі Посполитої – королівська корона, в середині – щит із подвійними гербами Польщі (орел) та Великого князівства Литовського (погонь), по боках дата – 1622. Кругова легенда сповіщає: «SAM. LIVNES. N. SV.I.GOT.VAN.O. NRI. R.» На реверсі гданських та коронних ортів зображено портрет короля (на коронних ортах Сигізмунда III король тримає в правій руці меч, через що, цю монету в українських документах називали «орт мечиковий») та по колу – легенду: «SIGIS III. D. G. REX. POL. M D. LIRVS. PRM.». В скарбах XVII ст. на території України поряд із ортами Речі Посполитої зустрічаються срібні орти (вартістю 18 грошів) Бранденбургсько–Пруської держави, Сілезії, Швеції, Данії.

Осьмак – українська назва польського срібного гроша у XVI–XVII ст. Назва походить від того, що осьмак прирівнювали до 8 литовських високопробних денарів. Назва осьмак зустрічається в козацьких літописах і актових джерелах XVI – початку XVIII ст.

Патагон – срібна монета талерного типу Іспанських Нідерландів, карбування якої розпочалося із 1612 р. за Альберта та Ізабелли (1599–1621). В скарбах Гетьманщини зустрічаються переважно патагони і напівпатагони 20–30-х рр. XVII ст. Вага патагона становить 24, 55 г.

Півгріш – польська і литовська срібна, а з XVст. білонова монета, що дорівнювала 1/2 гроша. У XV– XVI ст. півгріш був найпоширенішою срібною монетою в Польщі ті в Україні. Його вага становила 1,03 – 1,55 г, діаметр – 17 мм. На аверсі польських коронних півгрошів часу правління Сигізмунда II Августа (1544–1572) зображався орел та по колу напис: «MONETA: REGNI: POLONIE: 1526», з іншої сторони монети – погонь – герб Великого князівства Литовського та напис: «MONETA – MAGNID – VKATVS – LITVA». На литовських півгрошах в центрі на аверсі зображався погонь – герб Великого князівства Литовського та напис: «MONETA. MAGNID. VKATVS. LITVA.» та дата карбування під вершиком. На реверсі півгроша зображено польського орла та напис латинською мовою: «SIGIZ. AVG. DG. REX.. POLO. D L.». Півгроші часто зустрічаються в українських скарбах XVII ст.

Півполушка – російська найдрібніша мідна монета XVIII ст. вартістю 1/8 копійки. Вперше полушка була випущена у 1700 р. російським царем Петром I (1682–1725). На аверсі напівполушки зображений російський двоголовий орел, на реверсі – напис: «полу - полушка» та дата старослов'янською мовою.

Півторак, півторагрошовик (чех) – польська і литовська срібна монета XVII ст., вартістю в 1,5 гроша або 3 півгроша (тому цифру «3» постійно карбували на монеті). Півтораки випускались на монетних дворах Речі Посполитої – Бидгощі, Кракові, Вільнюсі, Львові, Лейпцігу із перервами із 1614 р. за Сигізмунда III (1587-1632) до 1656 р. за правління Августа III (1733 –1763). Півторак з'явився через відсутність на грошовому ринку монети, яка б дорівнювала половині трояка. Маса півторака в 1614 р. становила 1,54 г (0,72 г чистого срібла), в 1623 р. – 0,6–1,2 г (0,31 г чистого срібла). Проба срібла – 250 – 375. Півтораки (переважно емісій 20-х рр.), які на українських землях називали ще «чехами», були найпоширенішою розмінною монетою на українських землях XVII – першої половини XVIII ст.

Поле монети – поверхня аверсу чи реверсу, не зайнята зображеннями чи легендами.

Полталярок – українська назва західноєвропейської монети, номіналом у 1/2 талера. В українських скарбах XVII–XVIII ст. зустрічається рідко.

Полтинник, полтина – російська срібна та мідна монета карбування XVII – XIX ст., що дорівнювала 1/2 рубля. Полтина як мідна монета масою 16 – 20 г і діаметром 45 мм вперше була відкарбована за правління Олексія Михайловича (1645–1676). На аверсі монети зображався російський двоголовий орел та кругові написи: «ПОЛТИННИКЪ. МОНЕТА РУБ.». На реверсі – цар верхи на коні та круговий напис: «БОЖИЕЮ МИЛОСТИЕЮ ВЕЛИКИЙ ГОСУДАРЬ, ЦАРЬ И ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ АЛЕКСЕЙ МИХАЙЛОВИЧ ВСЕЯ ВЕЛИКАЯ И МАЛАЯ РОССИИ». Полтина «мідний сфимок» перебувала в грошовому обігу Московського царства та частково Лівобережжя Гетьманщини до мідного бунту 1662 р. За Петра I (1682–1725) із 1699 р. розпочалося карбування срібних полтин масою 14г 840 –ї проби. Полтинник = 16 алтинам і 4 денгам = 50 копійкам. На аверсі монети 1719 р. розміщувався гербовий двоголовий орел та коловий напис: «МОНЕТА НОВАЯ ЦЕНА ПОЛТИНА» та рік карбування кирилицею. На реверсі – портрет царя та напис: «ЦРЬ ПЁТРЪ АЛЕКСЕЕВИЧ И ВСЕЯ РОССИИ САМОДЕРЖЕЦ ». Вага полтини у 1631 –1761 рр. (проба сплаву –770) зменшилась до 12,93 г., а в 1762 р. до 12 г (проба срібла – 720). Українські скарби періоду Гетьманщини XVIII ст. зафіксували знахідки (переважно на Лівобережжі) полтинників разом із срібними рублями.

Полушка – з 1534 р. російська срібна дрібна монета вартістю 1/4 копійки і вагою 0,17 г. Останні срібні полушки карбувались у 1613–1645 рр. за царювання Михайла Федоровича

Романова (1613–1645). Мідна полушка карбувалася із 1700 до 1810 р. На аверсі полушки зображений російський двоголовий орел із однією короною, на реверсі розміщено напис в два рядки «полу-шка», внизу дата старословянськими буквами чи арабськими цифрами. Полушка часто зустрічається в скарбах із мідними монетами XVIII ст. різних номіналів на території Лівобережної України.

Португал – західноєвропейська, переважно іспанська, велика золота монета вартістю в 10 дукатів, вагою 34 – 35 г чистого золота.

Проба монети – кількість чистого металу у сплаві, з якого карбуються монети.

Ріксдаальдер – талери провінцій Голландської республіки (Західної Фризії, Зеландії, Голландії, Оверіселля, Утрехта, м. Кампена, м. Цволле) та Південних Нідерландів. Часто зустрічається в скарбах Гетьманщини разом із альбертусталерами Іспанських Нідерландів, рейхсталерами Священної Римської імперії та левендаальдерами Голландської республіки. Вага ріксдаальдера становить 27,6 – 28,6 г, проба срібла – 900, діаметр близько 40 мм. На аверсі монети зображено поясний портрет лицаря з мечем та гербовим щитом в обрамленні кругової легенди, що вказує на місце карбування. На зворотному боці – зображення гербового щита, на якому геральдичний лев з мечем та жмутом стріл йде на задніх лапах ліворуч. Кругова легенда: «CONCORDIA. REX. PARVA. CRESCVNT».

Реверс – (франц. revers) зворотний бік монети, на якому переважно зображали номінал чи портрет правителя.

Регалії – атрибути, ознаки влади, гідності, посади, які часто зображалися на монетах і медалях. До регалій імператорів та королів епохи середньовіччя та нового часу належать корона, діадема, жезл, меч, трон, мантия, скіпетр, держава. До регалій вищого духовенства та абатств належать літургійні шата, патериця єпископська, митра, нагрудний хрест.

Рейхсталер – талер, який карбувався з 1566 р. згідно з імперською монетною стопою Священної Римської імперії. Маса рейхсталера становить 29,23 г (25,98 г чистого срібла) срібла 888,89-ї проби. Курс монети спочатку був визначений у 68 крейцерів, а з 1580 р. – у 90 крейцерів. Після 1623 р. рейхсталер дорівнював 32 срібних імперських грошів. Рейхсталери карбували у багатьох німецьких державах до середини XVIII ст. На аверсі талера вміщувалися портретні зображення монетних сеньйорів, герби міст та провінцій Священної Римської імперії. На реверсі карбувався імперський орел, без позначення вартості. У письмових джерелах українських земель XVI–XVIII ст. рейхсталер згадується під назвами: талери імперські, cesарські, старі, тверді, цілі, срібні, коронні, биті. Зустрічаються в скарбах періоду Гетьманщини разом із талерами Голландської республіки та західноєвропейським монетами середніх і дрібних номіналів. Найчастіше в скарбах зустрічається рейхсталер Брауншвейга періоду правління Августа (1598–1666).

На аверсі монети зображено герб Брауншвейгу в обрамлені кругової легенди: «FRIDERIC.VLBICDGCXYX. BRVNSETL.VN.» або «AVGVST: HERZOG ZU BRAUND:LU.». На реверсі талера зображено Вільдемана (дикуна)у вигляді бородатого чоловіка з пов'язкою на стегнах, який тримає у руці вирвану з корінням ядину. Вільдеман вважався позитивним дегендарним героєм, який шукав у горах Гарца родовища срібла і сповіщав про них людей. На круговій легенді відкарбовані написи: «DEO. ET. PATRIK. ANNO. 1624.». Вага талера становить 28,9 г, проба срібла – 875, діаметр – 44 мм. У Львові та Києві курс рейхсталера становив у польських грошах: 1556 р. – 34, 1614 р. – 42, 1628 – 1663 рр. – 90 грошів.

Ремедіум – офіційно допустима межа відхилення фактичної ваги монети від її норми, а також допустиме відхилення проби монети від встановленої норми.

Рубель – російська вагова, лічильна та грошова одиниця, що містила 100 копійок. З 1704 р. – велика срібна монета, вагою в один талер (28 г). Термін «рубль» виник у Новгороді в XIII ст. і став назвою новгородської гривні, а після реформи 1534 р. рубль став лічильною одиницею, яка дорівнювала 100 срібним новгородкам (копійкам). У 1654 р. за царя Олексія Михайловича (1645–1676) були відкарбовані срібні рублі на західноєвропейських талерах, із яких попередньо було стерто герби та легенди. На аверсі монети була вміщена назва «рубль», двоголовий орелі дата карбування: «Лето 7162». На реверсі монети розміщувалося традиційне зображення царя, що скаче на коні, який тримає в правій руці скипетр. Колова легенда містить нову титулатуру царя: « Божиею милостю великий государь, царь и великий князь Алексей Михайлович всея Великия и Малая России». Отже, в обіг був введений неповноцінний рубель, який фактично дорівнював 64 срібних копійки. Випуск цих рублів було припинено у 1655 р. Нова грошова реформа, розпочата Петром I (1682–1725) у 1698 р., в основі десяткової монетної системи поклала рубель вагою 28 г, який ділився на 100 срібних, пізніше мідних копійок. Діаметр монети складала 40 мм, проба срібла – 700– 840. За правління Катерини II (1762– 1796) із 1764 р. вміст чистого срібла в рублі зменшився до 18г (4 золотники 1 доля) при загальній вазі 24г та 830-ій пробі. На аверсі петровського рубля 1721 р. зображено двоголового орла із символами імператорської влади – скипетром та державою в кігтях та коловою легендою: «монета новая цена рубль». На реверсі рубля зображено погрудний портрет імператора Петра I та колову легенду: «ПЕТР. А. ИМПЕРАТОР I САМОДЕРЖАВЕЦЬ ВСЕРОССИЙСКИЙ». На рубльовиках 1723 р. герб змінився хрестоподібною монограмою, складеною із 4 літер П. Серед українців їх називали «хрестовиками». В скарбах монет XVIIIст., особливо знайдених на Лівобережжі, рублі зустрічаються досить часто.

Сєвські чехи – російська підробка польських срібних півторагрошовиків, які карбувалися на Сєвському монетному дворі (тепер Орловська область) у 1686 році для грошового обігу Лівобережної України за правління царівни Софії (1682–1689). На лицьовому аверсі монети було зображення двоголового орла під трьома коронами, легенда містила початкові букви латиною імен і титулів Івана і Петра Олексійовичів. Сєвські чехи карбувалися недовго і їхня обігова роль на грошовому ринку Гетьманщини була незначною. В скарбах ці монети зустрічаються дуже рідко.

Скоєць – польська лічильна одиниця, що дорівнювала 2 грошам.

Солід (шеляг) – дрібна білонна і мідна монета XVI–XVIII ст. європейських країн, вартістю 1/3 гроша. Польські та литовські шеляги з'явилися в результаті реформи короля Стефана Баторія (1576–1586) в 1579 р. Шеляг дорівнював 6 денаріям чи 1/3 польського гроша. Його маса становила 1,13 г (0,18 г чистого срібла), діаметр – 16 мм. На аверсі монети зображено королівську корону, герби Польщі (орел) та Литви (погонь) та коловий напис: «SOLIDVS. REG. POLO. 1583.». На реверсі – в центрі корона, а під нею велика латинська буква S і коловий напис: DL. STERNA: DG. REX. M». У 1623 р. якість соліда погіршилася і маса знизилася до 0,67 г 125-ї проби срібла. У 1627 р. Сигізмунд III припинив випуск солідів, а на територію Польщі, Литви, України, Білорусії масово почали завозитися низькопробні соліди Пруссії та Прибалтійських володінь Швеції із діаметром 14 – 15 мм, переважно без вказаної дати карбування. В 50-х роках XVII ст. Ян II Казимир (1648 – 1668) зробив спробу відновити випуск білонних солідів на монетних дворах м.Гданська, Торуні і Ельблонга, а з 1659 до 1667 р. тривав масовий випуск мідних монет (боратинок) вагою 1,3г. На коронному соліді 1650 р. на аверсі було зображено орла та колову легенду: «SOLIDVS. REGNI. POLONI. 1650». На реверсі – монограма Яна Казимира – RCI з накладеними одна на одну буквами, зверху королівська корона та дата карбування. Соліди білонні та мідні досить часто зустрічаються поряд із півтораками, трояками та шостаками в українських скарбах XVII ст.

Талер (таляр) – велика срібна монета країн Європи XVI–XVIII ст. вагою 27–30 г. Як свідчать письмові та скарбові джерела, на українському ринку найбільшою популярністю користувалися талери Іспанських Нідерландів, Голландської республіки, Священної Римської імперії, Брауншвейгу та Польщі. У Польщі регулярну емісію талерів запровадив 1580 р. король Стефан Баторій (1576–1586). Талери коронні випускалися у м.Олькуші, а литовські – у м. Вільнюсі. Їх маса становила близько 28,5 г (24,3 г чистого срібла). За правління Сигізмунда III (1587–1632), крім звичайних «важких» талерів, карбувалися «легкі» або златові, на яких розміщувалася цифра 30. Тобто талер дорівнював 1 золотому або 30 срібним грошам. Їх вага становила 20 г (12,5 г чистого срібла). На аверсі коронного

талера 1623 р. розміщено у центрі традиційний для Речі Посполитої герб із подвійних гербів Польщі – орла та погоні – герба Литви. В середині монети також розміщені лев та три корони – герби Курляндії та Лівонії, землі яких у той час перебували в складі Речі Посполитої. Кругова легенда сповіщає: «SAM. LIV. NES. NO. SUE. GOT. VAD: Q : HRI. REX.». На реверсі талера зображено погрудний портрет Сигізмунда III та напис: SIGIS: III: D: G: REX. POL: M : D LIT. RVSS: PRV: MA».

Тернарій, третяк (лат. ternarius) – польська грошово–лічильна одиниця та дрібна білонна монета XIV–XVII ст. вартістю в 3 денарії або 1/4 гроша празького. Їх ще називали квартниками. В українських скарбах датованих XVII ст. зафіксовані третяки емісій 1591–1630 рр. випусків короля Сигізмунда III (1587–1632). Монети карбувалися на монетних дворах міст Олькуша (1591), Мальборка (1596), Кракова (1601, 1616–1620), Познані (1603–1611, 1613, 1615, 1616, 1624 –1627), Гданську (1613, 1616), Лобженіці (1623–1637, 1629–1630). Вага третяка становила 0,5 г (0,1 г чистого срібла), діаметр – 14 мм. На аверсі тернарія XV ст. вміщено гербовий щит із подвійним хрестом, на реверсі – герб Польщі – орел. Пізніше, за Сигізмунда III на аверсі монет зображався герб Речі Посполитої, який складався із подвійних гербів Польщі – орла та погоні – герба Литви. Над гербом розміщувалася королівська корона. На реверсі – в центрі відкарбована монограма – літера S мазовецького князя Земовіта IV (1374–1426), який свого часу карбував тернарії, а також дата карбування і римська цифра III – позначення номіналу монети. На тернаріях 20-х років XVII ст. розміщені колові легенди: «TERNAR. IVS. 1625.» – на аверсі та «SIG. 3. D. G. REX. M. D. L.».

Тимф – польська білонна монета вартістю в 30 грошів або 1 польський злотий карбування другої половини XVII–XVIII ст. Назва походить від засновника її випуску – арендатора коронних монетних дворів Андрія Тимфа. Карбування тимфів відбувалося в м. Львові у 1662–1663 рр., м. Бидгщі у 1663–1666 рр., м. Кракові у 1663–1666 рр. Загальна кількість випущених тимфів в цей період становила 7 млн. 450 тисяч, в тому числі на Львівському монетному дворі – 1357170 штук. Реальна вартість монети складала 12 – 15 грошів. Маса монети становила 6,72 г (3,36 г чистого срібла). На аверсі тимфа зображена королівська монограма Яна II Казимира (1648–1668) – «Ioannes Casimirus REX», навколо якої кругова легенда: «DAT. PRETIUM. SERVATA. SALUS. POTIORQ3. METALLO. EST.» – «Вартість цієї монети надає спасіння вітчизни, що дорожче від вартості металу». На львівських монетах присутнє скорочення ACRT – ініціали Андрія Тимфа і Хр. Пфалера. Курс тимфа, виражений в мідних солідах у 1667 р. – 32 гроші, у 1700 р. – 36 грошів, у 1750 р. – 38 мідних грошів. Курс тимфа у срібній монеті до 1677 р. становив 15 грошів. Монети, випущені на монетному дворі у м. Лейпцігу в 1752 – 1756 рр. за правління Августа III (1733 –1763) мали

вагу 6,72 г (2,94 г чистого срібла) і вартість 18 грошів у срібній монеті, або 138 грошів у мідних солідах. Королівський універсал 1717 р. встановлював таке співвідношення польських монет: 1 золотий дукат = 2 талерам = 14 тимфам 8 мідним грошам = 42 шостакам 8 мідним грошам. 1 тимф = 18 грошам срібним = 38 грошам мідним = 114 солідам (шелягам). В Гетьманщині та Правобережжі в 1758 р. курс тимфа у білонній монеті дорівнював 15 російських копійок. За правління Петра I (1682 – 1725) для потреб армії під час Північної війни у 1707–1709 рр. в Москві карбували тимфи (вага – 6,4 г, проба срібла 500) і півтимфи. Про масштаби емісії цих підробок невідомо. Відрізняються лише ці монети тим, що на них було вміщено ініціали мінцмайстра Йогана Ланга – LL. чи L. та відсутній номінал. Тимфи рідко присутні в скарбах Лівобережжя другої половини XVII – першій половині XVIII ст., частіше зустрічаються на Правобережній Україні.

Трояк, тригрошовик, шаг (лат.grossus triplex – потрійний гріш) – із XVI ст. польська й литовська срібна, а з середини XVII ст. білонна монета, номіналом в 3 гроші. Їх карбували із 1528 р. у Польщі, з 1546 р. – в Великому князівстві Литовському. 1601 р. карбування трояків припиняється. У 1618 – 1624 рр. їх карбування відновлює Сигізмунд III (1587 – 1632). Слід відзначити велику кількість різновидів литовських трояків. Вміст чистого срібла у трояках з 1580 р. становив 2,05 г, з 1616 – 1,56 г, з 1623 – 0,91. За Яна Казимира (1648 – 1668). Трояки у невеликій кількості зустрічаються в скарбах західноєвропейських монет XVII ст.

Флорин – золота монета, карбована з 1252 р. у Флоренції. Незабаром його розпочали карбування інші європейські держави. В Україні флорин називали, як і дукати, «червоним золотим». Вага флорина становила 3,53 г. В Україні були поширені також західноєвропейські срібні флорини, які дорівнювали 2/3 талера (вага 19 – 20 г, проба срібла 650 – 700).

Цісарський – так називали в Україні у XVIII ст. монети номіналом в срібний орт.

Чвертка – назва на території України у XVII–XVIII ст. західноєвропейської монети в 1/4 талера.

Чворак – срібна монета Великого князівства Литовського номінальною вартістю 4 литовських грошів або 5 – польських. Монети карбував у м. Вільнюсі Сигізмунд II Август (1545 – 1572). Вага чворака в 1565 р. становила 3,76 г. На аверсі чворака зображено погруддя короля із бородою (тому ці монети ще називали «бородачами»), навколо легенда: «SIGIS. AUG. D G. REX. POMAG. DUX. L.»

На реверсі чворака зображені увінчана великокнязівською короною два гербові щити з гербами «Погонь» і «Колюмни», під якими розміщенна номінал монети – III та навколо легенда: «MONETA. DUCAT. LIT. 1565.». Чвораки зустрічаються в українських скарбах монет XVI – першої половини XVII ст., рідше – другої половини XVII ст.

Чех – українська назва польського півторака та бранденбургсько–пруських драйпелькерів. 1 чех (1,5 гроша) дорівнював 1 срібній російській копійці. Маса чеха становила 0,9–1,3 г, проба срібла – 250–375, діаметр – 20 мм. Чехи є найпоширенішою в українських скарбах XVII ст. дрібною розмінною монетою.

Шаг – український термін XVII – XVIII ст. для позначення 3 грошів Речі Посполитої. Шаг оцінювався у 2 російські срібні копійки.

Шостака, шестигрошовик (6 грошів) – польська срібна, а з другої половини XVII ст. білонна монета, яка дорівнювала 1/5 срібного талера. Запроваджена в грошовий обіг королем Польщі Сигізмундом I (1506–1548) у 1528 р. Спочатку вага монети складала 4,63 г, в 1603 р. – 4,37 г (3,69 г чистого срібла), в 1623 р. – 3,95 г (1,79 г чистого срібла), в 1650 р. – 1,86 г (1,63 г чистого срібла), в 1685 р. – 3,36 г (1,26 г чистого срібла). На аверсі шостака 1656 розміщений герб Речі Посполитої – орел, погонь і сніп Вазова та напис: «GROS. ARG. SEX. REG. POL. 1656.». На реверсі – портрет короля Яна II Казимира (1648–1668) і напис: «IO: CAS: D: G: REX: POLET:SVES:». Разом із польськими, в грошовому обігу Речі Посполитої та Гетьманщини, перебували шостаки Пруссії, особливо часу правління Фрідріха Вільгельма (1657–1688), але дуже низької якості срібла.

Додаток Б.

СКАРБИ МОНЕТ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – XVIII ст.

Київська область. Друга половина XVII ст.

№ 1. М. Київ I, Біля Михайлівського монастиря, **1834** р. Знайдено **13** срібних монет. З опису митрополита Ксаверія, надісланого генерал-губернатору: монети визначені як **голландські ефимки** (талери) 1-ої половини XVII ст.: Гелдерська провінція 1640, 1648; Утрехтська провінція 1648; Зволле – 1643, 1654; Кампен – 1647, 1648; Вестфрїзська провінція – півефимок – 1633; Кобленц – півефимок – 1640. Скарб пожертвований на створення училища для бідних в Києві. У

М.Ф Котляра цей скарб віднесено до 2-ої половини XVII ст. Найстаріша монета скарбу – півефимок **1633** р., наймолодша – талер Компена **1648** р.

Джерела: ЦДІА. – Ф.442. – Оп.1. – Спр. 1599. – Арк. 3, 4, 6, 7.

Kotlar M. Znaleziiska monet z XIV – XVII w na obszarze Ukrainskiej SSR. – Wroclaw, Warszawa, Krakow, Gdansk, 1975. – S. 195. – № 804 (далі – Kotlar M.).

№ 2. М. Київ II, площа Присутніх місць (тепер Михайлівська) під час планування, **1853** р. **611** російських монет Івана Грозного (1533–1584), Бориса Годунова (1598– 1605), Василя Шуйського (1605–1610), Михайла Федоровича Романова (1613– 1645) та Олексія Михайловича (1645–1676). Монети датовані 1533 – 1676 рр. У Котляра М.Ф. дата знахідки 1854 р. і скарб віднесено до 2-ї половини XVII ст. 2 монети з цього скарбу придбав мінц-кабінет Київського університету за 10 копійок сріблом.

Джерела: ЦДІА. – Ф.442 – Оп.1. – Спр. 10739. – Арк. 43; Беляшевский Н.Ф. Монетные клады Киевской губернии. Рукопис. – К., 1889. – С. 14 (далі – Беляшевский Н.Ф.); Kotlar M. – S. 195. – № 807.

№ 3. М. Київ III, Руїни церкви святої Ірини. Дата знахідки не вказана.

Московське царство: Олексій Михайлович (1645–1676) – 86 срібних копійок; Михайло Федорович (1613– 1645) – 1, та 11 срібних намистин із зігнутих в трубку монет. Скарб виявлено в мідній коробочці. Монети датуються **1613–1676** рр.

Джерела: Каталог выставки XI археологического съезда (в здании университета св. Владимира). – К. – 1899. – С.4. – № 20; Белая О.М. Джерела з історії грошового обігу Київщини XVII ст. Дис. кандидат. іст. наук. – К., 1994. – С. 147. – № 18 (далі – Белая О.М.).

№ 4. Київська губернія. (В джерелах не вказано точне місце і дата знахідки). **460** срібних монет вагою 1 фунт 14 золотників.

Річ Посполита: коронні шостаки 1622– 27, гріш 1624, гріш литовський 1626, гріш гданський 1625, 1626.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери 1624, 1629, 1630, 1632– 33, 1648.

Священна Римська імперія, Померанія: драйпелькери 1621, 1622.

Монети датовані **1621–1648** рр. За розпорядженням АК монети віддані на переплавлення.

Джерела: *Kotlar M. – S. 100. – № 402.* Котляр М.Ф. розглядає цей скарб як два – першої та другої половини XVII ст.

№ 5. Київська губернія. (В джерелах не вказано на точне місце знахідки), **1890** р. Намисто з **13** талерів, карбованих в першій половині XVI –другій половні XVII ст.

Річ Посполита: Сигізмунда III (1587– 1632), 8 монет.

Австрія: Фердинанд II (1619–1637) – 1.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619 – 1640) – 1.

Священна Римська імперія: Саксонія, Християн I (1602–1639) – 1.

Іспанські Нідерланди – 1.

Голландська республіка – 1. Монети датовані **1620 – 1654?** рр.

Джерела: *Kotlar M. – S. 99. – № 396.*

№ 6. М. Київ IV, Руїни церкви святої Ірини, 1833 р.

Під час археологічних розкопок по розчищенню руїн церкви, що проводились під керівництвом активіста товариства історії та старожитностей К.А. Лохвицького. Скарб передано на збереження до музею Київського університету. Виявлено 3 бронзових хрести, плити червоного шифера, покриті барельєфами, плити підлоги, квадратні цегли, розбита амфора, залізні цвяхи, бронзові панікадила, форма з червоного шифера для відливки перснів, каблучка, великий замок, 14 срібних продовгуватих намистин. Разом з ними знайдено **98** монет.

Московське царство: Олексій Михайлович (1648–1676), мідні копійки 1659– 1663, карбовані на монетному дворі у Пскові, про що свідчила літера "П" на них. Вага скарбу 1 фунт. Монети датовані **1659– 1663** рр.

Джерела: *ЦДА. – Ф. 442. – Оп. 1. – Спр. 1419. – Арк.1; Ф. 222. – Оп.1. Спр.275/700. – Арк. 20. НБУВ. Ін– т рукопису. – I, 7899. – Арк. 4; II, 22953; Фундуклей И. Обзорение Киева в отношении к древностям. – К., 1847. – С. 49; Беляшевский Н.Ф. – С. 8; Kotlar M. – S. 194. – 195. – № 803.*

№ 7. М. Київ V, Олександрова гора. (Тепер – вул. Михайла Грушевського), **1841** р.

3 монети знайдені генерал-губернатором Д. Бібіковим.

Річ Посполита: Ян II Казимир (1648– 668), мідний шеляг, карбований – між 1659 і 1666.

Римська імперія: Фаустина Молодша – дружина Марка Аврелія (померла у 175 р. н.е.) – посмертний денарій, Коммод (180–192 рр. н.е.) – денарій. Монети скарбу датовані **175 – 1666** рр.

Джерела: НБУВ. Ін–т рукопису. – I, 7808; Беляшевский Н.Ф. – С. 39; Каргер М.К. К вопросу о древней истории Киева // СА. – М., 1948. – Т. 5– С. 242; Kotlar M. – S. – 195. – № 805.

№ 8. М. Київ VI, Софіївська площа, **1853** р. Під час будівництва фундаменту під будинок Губернських присутніх місць. **61** мідна копійка російського царя Олексія Михайловича (1645–1676) та 6 сплавів з цих монет. Монети датовані **1659 – 1663** рр.

Джерела: ЦДІА. – Ф.442. – Оп.1. Ф 10739. – Арк. 19–20; Страшкевич К.Ф. Клады рассмотренные в милицейском кабинете университета св. Владимира с 1838 по 1866 год // Университетские известия. – 1866. – № 9. – Отдельный оттиск. – К., 1867. – С. 37–38. – № 64 (далі – Страшкевич К.Ф.); Беляшевский Н.Ф. – С. 13–14; Kotlar M. – S. 195. – № 806. – S.197 – № 818; Беляя О.М. – С. 165. – № 56.

№ 9. М. Київ VII, площа Присутніх місць, **1854** р. **1076** дрібних російських монет 2-ї половини XVII століття. Скарб придбано міністром Наділів та радником університету для своїх колекцій за 62 рублі 10 копійок.

Джерела: ЦДІА. – Ф.442. – Оп. 1. – Спр. 10739. – Арк. 71; Беляя О.М. – С. 165. – № 57.

№ 10. М. Київ VIII, Старе місто. Біля церкви Стрітення в садібі Капітанського, **1856** р. В глиняному глеку знайдено **772** монети: Олексія Михайловича (1645– 1676): 58 срібних копійок, 714 – мідних. Монети датовані **1645 – 1676** рр.

Глек віддано до музею старожитностей, а монети до мінц-кабінету Київського університету. На зберігання до останнього прийняті 31 срібна монета, 23 витертих, 697 мідних, серед яких були і витерті. Інші, як непотрібні уламки, прийняті не були.

Джерела: НБУВ. Ін–т рукопису. – Ф. I. – Оп. 8165, картотека В.Б Антоновича; Страшкевич К.Ф. – С. 7. – № 77; Беляшевский Н.Ф. – С.15; Kotlar M. – S. 196. – № 810, 809; Беляя О.М. – С. 165. – №57. (Котляр М.Ф. розглядає цей скарб як два різних – 1853 р. та 1856 р.)

№ 11. М. Київ IX, Старе місто, садиба поміщика Грабовського. Під час земляних робіт для будівництва фундаменту під будинок, **1860** р.

2243 російські та польські монети в скляній посудині знайшов селянин Федір Шатердін. 2 монети з цього скарбу (які саме джерела не вказують) та скляна посудина придбані мінц-кабінетом Київського університету відповідно за 1 карбованець 75 копійок та 3 карбованці.

Джерела: ЦДІА. – Ф.442. – Оп.37. – С.564. Арк.1,3; Беляшевский Н.Ф. – С.16; Беляя О.М. – С. 166. – № 59.

№ 12. М. Київ X, Старе місто, садиба Стародубцева. Під час земляних робіт. **1860** р. **30** тисяч монет Московського царства вагою 35,5 фунтів – від Івана IV (1533–1584) до Петра I (1682–1725). 44 екземпляри монет та посуд (череп'яний та скляний), в яких було знайдено скарб, залишено для мінц-кабінету університету (за них сплачено відповідно 41 карбованець 10,5 копійок та 6 карбованців); 14 монет передано Музею художніх мистецтв та старожитностей, інші повернуті власнику садиби. Монети датовані **1504 – 1682** рр.

Джерела: ЦДІА. – Ф. 442. – Оп. 37. – С. 875. – Арк. Ю. НБУВ. Ін-т рукопису. – I, 816; Картотека В.Б. Антоновича. – С.33; Страшкевич К.Ф. – С. 1–13. – № 89; Беляшевский Н.Ф. – С. 17–20; Kotlar M. Wiadomosci numizmatyczne XVIII w. –Warszawa, 1977. – S. 212. – № 1429.

№ 13. М. Київ XI, Велика Житомирська вул. Під час брукування, **1877** р. Горщик з мідними монетами **1659–1668** рр. Шеляги польського короля Яна II Казимира (1648–1668).

Джерела: Беляшевский Н.Ф. – С.38; Kotlar M. – S. 196. – № 811; Беляя О.М. – С. 167. – № 61.

№ 14. М. Київ XII. Цвинтар церкви Трьох Святителів, **1885** р.

2 монети – польського короля Сигізмунда III (1587–1632) та шведської королеви Христини (1632–1654). Передані до церковно-археологічного музею при Київській Духовній Академії. Монети датовані **1620 –1654** рр.

Джерела: НБУВ. Ін-т рукопису. –Ф. I, 7784. – Спр.15; Kotlar M. – S. 196. – № 812.

№ 15. М. Київ XIII, Кирилівська вул. (тепер Фрунзе), **1885** р.

В горщику знайдено **11** мідних шелягів.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632) –1, Ян II Казимир (1648–1668) – 7.

Прибалтійські володіння Швеції: шеляги Густава Адольфа (1621–1632) та Христини (1632–1654).

Скарб передано дійсним статським радником І.Боровницьким до церковно-археологічного музею при Київській Духовній Академії.

Джерела: Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии // Приложение к XV т. "Древности". – М., 189. – С. 30; Беляшевский Н.Ф. – С. 42; Kotlar M. – S. 196. – № 813.

№ 16. М. Київ XIV, Борщагівка, **1895** р. **3400** малих, **17** маленьких та **128** великих польських та російських монет другої половини XVII ст.

Монети передано до мінц-кабінету Київського університету.

Джерела: ДАКО. – Ф.1. – Оп. 43. – Спр. 384. – Арк. 1, 3.

№ 17. М. Київ XV, Кирилівська, 69. Садиба Зерембських, 1898 р. Під час земляних робіт знайдено череп'яний горщик з 196 польськими, шведськими та російськими монетами.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), трояки і півтораки.

Росія : копійки – 50.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ельбінгські та лівонські (1648). Скарб переданий Київському університету.

Джерела: ДАКО. – Ф.804. – Оп.1. – Спр. 2382; НБУВ. – Ін.-т рукопису. – Ф. I, 8165; Картоотека В.Б. Антоновича; Kotlar M. – S. 196. – № 814.

№ 18. М. Київ XVI, біля Аскольдової могили, 1852 р. Знайдено 54 польських і бранденбургських монет XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии /Приложение к XV тому “Древности”.Издание Императорского Московского Археологического общества. – М., 1895. – С. 41.

№ 19. М. Київ XVII, Велика Підвальна, 36, 1902 р. Російські срібні копійки Михайла Федоровича (1613–1645) та Олексія Михайловича (1645–1676). Вага скарбу 1 фунт 20 золотників. Імператорська археологічна комісія повернула скарб як такий, що не має ніякої цінності.

Джерела: Kotlar M. – S. 196. – № 815.

№ 20. М. Київ XVIII. Околиці. В джерелах відсутня точна дата карбування монетних знахідок. Коронні та литовські мідні шеляги, карбовані у 1662–1663 рр.

Джерела: Kotlar M. – S. 197. – № 816.

№ 21. М. Київ XIX, Вигурівщина, 1910 р.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1621 – 24, шостаки, трояки –1623, півтораки – 1621–1623, орти гданські – 1624.

Священна Римська імперія (Німеччина): драйпелькери 1614.

Голландська республіка: талери 1650 – 3. Монети скарбу датовані 1614–1650 рр.

Джерела: Kotlar M. – S. 207. – № 857.

№ 22 м. Київ XX, Володимирська, 10. Садиба Земельного банку, 1911 р.

Під час археологічних досліджень у північно-західному куті садиби, що проводились під керівництвом С.Вельміна, виявлене поганське поховання часів великих князів київських, в якому були браслети, каблучки, перстні, скляні вироби та вал, вище якого знайдено предмети більш пізнішого походження, в тому числі – монети Олексія Михайловича (1645–1676). Монети датовані 1645 – 1676 рр.

Джерела: ЦДІА. – Ф.864. – Оп. 1. – Спр. 71. – Арк.1 зв.

№ 23. М. Київ XXI, Старе місто. В садибі колишньої Десятинної церкви, 11–12 липня 1912 р. в північній частині церковної садиби, у верхніх культурних шарах знайдено 2 срібні монети Олексія Михайловича (1645–1676) та 5 польських срібних монет того ж часу. Разом з ними було і кілька монет XVIII століття (яких саме в джерелі не вказано).

Джерела: Императорская археологическая комиссия. Прибавление к выпуску 48 // Хроника и библиография. – СПб., 1913. – Вып. 23. – С. 11; Беляя О.М. – С.172. – № 71.

№ 24. М. Київ XXII, ріг вул. Рейтарської та Мало-Михайлівської, садиба професора Армашевського. Під час земляних робіт, 1912 р. Монети Олексія Михайловича (1645–1676) разом із замком, каблучкою, смальтою, уламками від дзвону, різними видами козацької зброї.

Джерела: ЦДІА. – Ф. 725. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 146, 147; Беляя О.М. – С. 173. – № 73.

№ 25. М. Київ XXIII, ріг Сінної та Великої Житомирської (тепер Львівської площі), садиба Кравцова, 1914 р. 5 монет Олексія Михайловича (1645–1676) та монети польського короля Яна II Казимира (1648–1668) знайдено разом з десятьма похованнями. Монети передані підрядчиком Титовим члену товариства охорони пам'яток старовини та мистецтв А.Д. Ертелю.

Джерела: ЦДІА. – Ф. 725. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 19; Беляя О.М. – С. 173. – № 74.

№ 26. М. Київ XXVI, у валах Старої Печерської фортеці, 1937 р. Римську та польську монети знайшов червоноармієць Г.Г.Колодкін.

Рим: 1 срібний денарій Люція Вера, карбований у 169 р. до н.е.

Річ Посполита: 1 солід Яна II Казимира (1648–1668) 1666 року карбування. Монети передані до Київського історичного музею. Монети датовані 169 – 1666 рр.

Джерела: // Комуніст. Газета. – 20.11. 1937 р.

№ 27. М. Київ XXV, 1956 р.? (В джерелах відсутнє точне місце знахідки). 22 польських півтораки, карбовані з початку до другої пол. XVII ст. Передані до Київського історичного музею.

Джерела: Національний музей історії України. – Фонди. Інвентарна книга реєстрації скарбів: № 11761.

№ 28. М. Біла Церква. (на час знахідки – Васильківський повіт Київської губернії), 1890 р. 68 срібних польських і ризьких (прибалтійські володіння Швеції) монет разом із склянною намистиною та половиною срібного гудзика.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587 – 1632), півтораки – 63, шостак – 1 – 1625, трояк – 1 – 1620.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери 1622 – 48. Імператорська археологічна комісія передала скарб Церковно-археологічному музею.

Джерела: ЦДІА. – Ф. 1396. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 45; Антонович В.Б. – С. 41; Kotlar M. – S. 192. – № 792.

№ 29. С. Салівоньки, Васильківський р-н. (на час знахідки – Васильківський повіт Київської губернії), **1867** р. **518** польських, шведських, ризьких, пруських та російських монет, карбованих у 1618 – 1648 рр.

Скарб переплавлено за розпорядженням Імператорської археологічної комісії.

Джерела: Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии. – М., 1895. – С. 42; Kotlar M. – S. 202. – № 838.

№ 30. С. Велика Бутаївка, Васильківський р-н. (на час знахідки – Звенигородський повіт Київської губернії), квітень **1869** р.

Селянин Іван Нащенець знайшов на своєму городі **1730** дрібних срібних монет 2-ї половини XVII століття.

Джерела: ДАКО. – Ф.2. – Оп.5. – Арк.594.

№ 31. С. Пологи, Васильківський р-н. (В джерелах дата знахідки не вказана, І. Г Спаський називає дату – 1917 р.). У скарбі наявні **1133** срібні та білонні монети.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні шостаки, трояки, півтораки, гроші; Ян II Казимир (1648–1668) – орти коронні та гданські, шостаки коронні. **Прибалтійські володіння Швеції:** Густав Адольф (1621–1632) драйпелькери ельбінгські і ризькі; Христина (1632–1654) – драйпелькери ризькі.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери. Талери Ерфурта 1617 – 1 (з контрамаркою Олексія Михайловича **1655** р.); Кампена 1651 – 1; Брунсвіка 1638 – 1; Гелдрії: 1664 – 1.

Данія: Християн IV (1588–1648) – марки 1615, 1619.

Росія: Олексій Михайлович (1645–1676) – денга. Скарб датований **1615–1655** рр. Монети передані до Київського історичного музею.

Джерела: Національний музей історії України. – Фонди. Інвентарна книга № 5643–5644; Kotlar M. – S. 201–202. – № 835; Спасский И. Г. Русские ефимки. Каталог. – Новосибирск, 1988. – С. 33. – № 2.

№ 32. С. Петрашівка (тепер об'єднане з Гайвороном), Тетіївський р-н. (Колишній Сквирський повіт Київської губернії), **1899** р. **348** монет, талери міст **Західної Європи** – 4 (Емдена – 1 і невизначених міст – 3.)

Бранденбург та Річ Посполита: „ гроші” (на думку М.Ф. Котляра – півтораки). АК передала скарб господарю.

Джерела: Kotlar M. – S. 201. – № 833

№ 33. С. Пархомівка, Володарський р-н. (колишній Сквирський повіт Київської губернії), **1913** р.

Скарб срібних предметів та **295** срібних і білонних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостаки 1624–1625, витерті – 2, півтораки 1621–1628; Ян II Казимир (1648–1668), шостаки – 2. Олексій Михайлович (1645–1676), копійки – 2.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери; Христина (1632–1654), драйпелькери. Монети скарбу датовані **1620–1676** рр.

Імператорська археологічна комісія повернула скарб місцевій владі села.

Джерела: *Kotlar M. – S. 200–201. – № 831.* У Котляра М.Ф. село віднесене до Ставищенського району.

№ 34. М. Іванків, Іванівський р-н. (на час знахідки – Радомишльський повіт Київської губернії), **1895** р. Викопано **29** білонних та мідних монет вагою 7 золотників 24 долі.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півтораки коронні; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги. Монети датовані **1620–1665** рр.

За розпорядженням Імператорської археологічної комісії скарб повернуто місцевій владі Іванкова.

Джерела: *Kotlar M. – S. 194. – № 801.*

№ 35. С. Стайки, Кагарлицький р-н. (колишній Київський повіт Київської губернії), **1875** р. Скарб передано до Київського університету.

Скарб складається із **244** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шеляги 1622, 1626 та витерті – 12, ризькі – 5; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги литовські 1661–3.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), шеляги ризькі – 12; Христина (1632–1654), шеляги лівонські – 52, ризькі – 88; Карл XI (1660–1697), шеляги лівонські – 4, ризькі – 3.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), шеляги – 4, Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шеляги – 5.

Шлик, Кейсун: обол – 2. Шеляги витерті XVII ст. – 12. Монети скарбу датовані **1622–1661** рр.

Джерела: *Беляшевский Н.Ф. – С. 64–65; Kotlar M. – S. 204. – № 843.*

№ 36. М. Боярка, Києво-Святошинський р-н. (на час знахідки – Звенигородський повіт Київської губернії), **1849?** р. Під час орання землі знайдено **900** монет. 20 шелягів Сигізмунда III (1587–1632) та Яна II Казимира (1648–1668) передано до Нумізматичного

кабінету Київського університету. Інші відіслані Імператорською Археологічною комісією місцевій владі села. Монети датовані **1622–1661** рр.

Джерела: ЦДІА. – Ф. 442. – Оп. 1. – Спр. 7823. – Арк. 9 зв.; Страшкевич К.Ф. – С. 24. – № 38; Беляшевский Н.Ф. – С. 79; Kotlar M. – С. 193. – № 797.

№ 37.С. Білогородка I, Києво–Святошинський р–н. (тодішній Київський повіт Київської губернії), **1851** р. В скарбі зберігалися **22** монети.

Росія: копійки Михайла Федоровича (1613–1645) та Олексія Михайловича (1645–1676).

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), монети коронні.

Прибалтійські володіння Швеції: Христина (1632–1654), монети „шведські”.

2 копійки Михайла Федоровича (1613–1645) куплені для Нумізматичного кабінету Київського університету. Монети датовані **1613–1676** рр.

Джерела: Страшкевич К.Ф. – С. 29 – № 46; Беляшевский Н.Ф. – С. 50–51; Kotlar M. – S. 192. – № 793.

№ 38. С. Білогородка II, Києво–Святошинський р–н., **1853** р. В городі викопано горщик, у якому містилося **7630** монет XVI–XVII ст.: польські, литовські, бранденбурзькі, пруські, шведські, шлиські. Нумізматичний кабінет придбав 90 екземплярів з цих монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), трояки коронні 1620–1621, 1623–1624, 1626–1627, гроші – 1623–1624, шеляги 1590, 1614–1615, 1618, 1622–1627, гроші литовські 1626–1627, гроші гданські 1626–1627; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги литовські 1652 – 2, 1653.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські, 1630–1631, ризькі 1622, гріш ельбінгський 1629; Христина (1632–1654) –вितертий півторак ельбінгський, шеляги ризькі 1631 – 2, 1636, 1638–1643, 1644 –1649, 1652; Карл X Густав (1654–1660), шеляг ризький 1657.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), шеляги 1626, 1629, 1633.

Шлик: Кейсун: обол 1654.

Шотландія, Шкосія: Карл I (1625–1649), двупенси – 2.

Джерела: //Києвлянин. – 1865. – № 93; Беляшевский Н.Ф. – С. 51–53; Kotlar M. – S. 192. – № 794.

№ 39. С. Петрушки, Києво – Святошинський р–н. (колишній Київський повіт Київської губернії), **1888** р. **1470** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), гроші коронні – 9, гроші литовські – 15 та гданські – 5, шеляги коронні – 25, ризькі – 42, литовські – 94, фальшиві шеляги –6, витерті шеляги – 12, тернарії – 3; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги – 34.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), шеляги ельбінгські – 55, ризькі – 108, „невизначені” – 34; Христина (1632–1654) – шеляги ельбінгські – 18, ризькі – 503, лівонські – 410; Карл X Густав (1654–1660), шеляги ризькі – 23.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), шеляги – 43.

Шотландія, Шкосія: Карл I (1625 – 1649), двупенси.

Шлик, Кейсун: оболи – 6. Монети датовані **1620–1665** рр.?

Скарб передано до нумізматичного кабінету Київського університету.

Джерела: Беляшевский Н.Ф. – С. 62–63; Kotlar M. – S. 201. – № 834.

№ 40. С. Ясногородка, Макарівський р–н. (тодішній Київський повіт Київської губернії), **1908** р. Під час орання землі знайдено **8** срібних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орт коронний 1623, орти гданські 1618–1, 1623 – 2, 1625 – 1. Талери міст Західної Європи – 3. Монети датовані **1618–1650** рр. Імператорська археологічна комісія повернула скарб місцевій владі села.

Джерела: Kotlar M. – S.194.– № 802. У М.Ф Котляра село віднесене до Фастівського району.

№ 41. С. Королівка, Макарівський р–н. (на час знахідки – Радомишльський повіт Київської губернії), **1909** р. Під час орання землі виявлено **680** срібних та дрібних монет.

Польща: Сигізмунд Август (1548–1572) – шеляг з витертою датою.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), трояки коронні 1621–1622, півтораки 1615–1617, 1619–1627, гроші 1623–1624, 1627, гроші литовські 1625–1627, гроші гданські 1625 – 1627.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйперкери 1622–1624, 1629–1633; Христина (1632–1654), драйпелькери 1634–1635, 1648.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1621–1627.

Священна Римська імперія, Померанія: драйпелькер 1621. Монети датовані **1548 – 1648** рр.

Імператорська археологічна комісія повернула скарб місцевій владі села.

Джерела: Kotlar M. – S. 197–198. – № 822.

№ 42. М. Макарів, Макарівський р–н. (В джерелах відсутня вказівка на точну дату знахідки). Знайдено **2848** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні шостаки, півтораки, гроші литовські та гданські, шеляги; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги.

Прибалтійські володіння Швеції: шеляги Густава Адольфа (1621–1632), Христини (1632–1654), Карла X Густава (1654–1660), Карла XI (1660–1697).

Пруссія: шеляги Георга Вільгельма (1619–1640) та Фрідріха Вільгельма (1640–1688).

Росія: денга Олексія Михайловича (1645–1676).

Монети Сілезії. Монети скарбу датовані **1620–1697** рр.

Скарб зберігається в Національному музеї історії України.

Джерела: Національний музей історії України. – Фонди. Інвентарна книга реєстрації скарбів: № АР – 5597–5874; Kotlar М. – S. 199. – № 828.

№ 43. С. **Шандра**, Миронівський р-н. (тодішній Канівський повіт Київської губернії), **1894** р. Під час оранки землі знайдено скарб монет та предметів: 2 персні, сережка (можливо, колт) та **842** монети.

Річ Посполита: шостаки 1625–1627, 1660–1662, 1664, трояки 1620–1624, півтораки 1620–1627, гроші литовські 1625–1626, гроші гданські 1616–1617.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери.

Пруссія: драйпелькери. Монети датовані **1616–1664** рр.

Імператорська археологічна комісія передала прикраси до історичного музею (якого саме – джерела не зазначають), а монети – на переплавлення.

Джерела: Kotlar М. – S. 205. – № 846.

№ 44. С. **Читачів**, Обухівський р-н. (на час знахідки – Київський повіт Київської губернії).

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півтораки – 447, шеляг; Ян II Казимир (1648–1668), півтораки.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери – 2.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1685 – 3.

Бранденбург: драйпелькери 1669 – 24.

Священна Римська імперія, Померанія: Богіслав IV (1620–1637), драйпелькер. Монети датовані **1587–1685** рр.

Імператорська археологічна комісія повернула скарб місцевій владі села.

Джерела: Kotlar М. – S. 206. – № 852.

№ 45. С. **Халеп'я**, Обухівський р-н. (тодішній Київський повіт Київської губернії), червень **1870** р. Селянин Д. Демченко знайшов на своєму городі скарб з **польських** монет 2-ї половини XVII ст. **172** монети: **1** золота і **171** срібна.

Джерела: ДАКО. – Ф.2. – Оп. Ю. – Спр. 320; Бєлая О.М. – С.19. – № 108.

№ 46. С. **Старі Безрадичі**, Обухівський р-н. (на час знахідки – Київський повіт Київської губернії), **1888** р. **1634** монети вагою 5 фунтів 88 золотників.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1621–1624, шостаки 1623–1627, трояки 1599, 1622–1623, півтораки 1614–1622, орти гданські 1609, 1611, 1615, шеляги; Ян II Казимир (1648–1668), шостаки 1652, 1666.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), орти 1621–1625.

Данія: Християн IV (1588–1648), марка 1602.

Талери Австрії, Вестфалії, Саксонії, 1/3 талера Сілезії. Дрібні німецькі монети. Монети датовані 1602–1666 рр. Віддані на переплав за розпорядженням Імператорської археологічної комісії.

Джерела: Kotlar M. – S. 205. – № 844.

№ 47. С. Нові Безрадичі, Обухівський р-н. (колишній Київський повіт Київської губернії), 1891 р. Під час оранки землі знайдено скарб срібних монет вагою 34 фунти.

Московське царство: денги Василя III Шуйського (1606–1610) та Дмитра Самозванця (1605–1606), копійки Івана IV Грозного (1533–1584), Бориса Годунова (1590–1605) та Федора Івановича (1584–1598).

Польща та Велике князівство Литовське: литовські півгроші Яна Ольбрахта (1492–1501) та Олександра Ягеллончика (1501–1506), Сигізмунда I Старого (1506–1548), півгроші польські 1507 та литовські 1509, гроші польські 1527–1528, 1545–1547, литовські 1535–1536, гданські 1530–1540; Сигізмунда II Августа (1548–1572), півгроші литовські 1546–1565, гроші 1546–1547, 1555, 1559.

Річ Посполита: Стефан Баторій (1576–1586), гроші гданські 1578–1579, трояки коронні та литовські 1581–1585; Сигізмунд III (1587–1632), трояки коронні 1588–1601, півтораки 1614–1626, гроші 1607–1611, трояки 1587–1600; Ян II Казимир (1648–1668), Ян III Собеський (1674–1696), шостаки – 1682–1683.

Пруссія: гроші 1528–1535.

Прибалтійські володіння Швеції: шеляги Густава Адольфа (1621–1632) і Христини (1632–1654). Монети датовані 1492–1683 рр. 255 монет з цього скарбу Імператорська археологічна комісія передала до Ермітажу, інші – переплавлені на монетному дворі.

Джерела: // Київське слово. – 1891. – № 1357; Kotlar M. – S. 200. – № 830.

У Котляра М.Ф. село віднесено до Кагарлицького району.

№ 48. С. Харківці, Переяслав–Хмельницький р-н. (на час знахідки – Переяславський повіт Київської губернії), 1897 р. 10655 срібних та дрібних монет вагою 25 фунтів 69 золотників.

Річ Посполита: трояки коронні 1621, 1623, півтораки 1620–1627.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери 1624, 1628, 1632–1633, 1648.

Пруссія: драйпелькери 2-ї половини XVII ст.

Священна Римська імперія, Померанія: драйпелькери 2-ї половини XVII ст. Монети датовані 1621–1648 рр. За розпорядженням Імператорської археологічної комісії скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 194. – № 799

№ 49. С. Варовичі, Поліський р-н. (тодішній Радомишльський повіт Київської губернії), **1897** р. Під час орання землі знайдено **67** срібних та білоних монет вагою 17 золотників 72 долі.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостаки 1625, 1627, трояк 1622, півтораки 1622–1627.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ризькі 1622–1624, шеляги 1654, 1660.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери.

Угорщина: 6 крейцарів 1667. Монети датовані **1622–1667** рр.

Імператорська археологічна комісія передала скарб до Київського університету.

Джерела: Kotlar M. – S. 205. – № 850.

№ 50. С. Насташка, Рокитнянський р-н. (на час знахідки – Васильківський повіт Київської губернії), весна **1902** р. Поблизу садиби Д.Бабенко знайдений скарб з різних предметів та **139** срібних монет вагою 4 фунти. Монети – **талери**, карбовані в різних містах **Західної Європи** у середині – 2-й половині XVII ст.

Джерела: Беляя О.М. – С. 19. – № 114.

№ 51. Таращанський р-н. Вказівка на точне місце знахідки в джерелі відсутня. (тодішній Таращанський повіт Київської губернії), **1885** р. **15** монет вагою 3 золотника 60 доль.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632) півтораки 1622–1625 та витерті; Ян II Казимир (1648–1668), трояк 1662.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1624, 1626.

Австрія: Фердинанд II (1619–1637), трояк 1625.

Тіроль: Фердинанд Карл (1632–1662), трояк 1642. Монети датовані **1622–1662** рр.

Джерела: Kotlar M. – S. 205–206. – № 847.

№ 52. С. Лісовичці I, Таращанський р-н. (тодішній Таращанський повіт Київської губернії), **1888** р. Скарб понад **2100** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронний трояк 1621, півтораки 1621–1626 та витерті, гроші 1624 та витерті, шеляги 1622–1627, тернарії 1624–1625, 1630, гроші литовські 1626–1627 витерті, шеляги 1619–1620, 1622–1624, 1626–1627, витерті та нез'ясовані, гданські гроші 1624, 1626; Ян II Казимир (1648–1668), двоґріш коронний 1650, шеляги 1652–1653, 1657, 1659–1663, витерті та нез'ясовані.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), шеляги 1626–1627, 1630–1634 та витерті; Христина (1632–1654), шеляги 1634–1635, 1637–1648, 1652–1654, витерті та невизначені. Карл X Густав (1654–1660), шеляги – 1654–1658, витерті та невизначені; Карл XI (1660–1697), шеляги 1660 та витерті.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), шеляги 1625, 1627–1629, 1633 та витерті; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), трояк 1654, шеляги 1654 та невизначені.

Шлик, Кейсун: (тешинські) оболи 1650–1654 і витерті – 6.

Волощина: Ян Міхал Рудий, монета 1658.

Шотландія, Шкосія: Карл I (1625–1649), двопенси – 11. Монети не визначені – 31.

Монети датовані **1619–1663** рр. Частину монет із цього скарбу придбав нумізмат М.П.Чернієв (2093 екз.).

Джерела: ЦДА. – Ф. 1396. – Оп.1. – С.41. – Арк. 7– 8; *Беляшевский Н.Ф. – С.105–109; Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии // Приложение к XVтому “Древности”.Издание Императорского Московського Археологического общества. – М., 1895. – С. 75; Kotlar M. – S. 199. – № 825.*

№ 53. С. Лісовичі II, Таращанський р–н. **1888** р. **4** монети.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півторац 1620 та гріш; Ян II Казимир (1648–1668), мідний шеляг.

Прибалтійські володіння Швеції: Христина (1632–1654), шеляг 1654.

Монети датовані **1620–1666** рр. Імператорська археологічна комісія повернула скарб місцевій владі села.

Джерела: *Антонович В.Б. – С. 7; Kotlar M. – S. 199. – № 826.*

№ 54. С. Велика Березянка, Таращанський р–н. (на час знахідки – Таращанський повіт Київської губернії), **1900** р. Під час орання землі знайдено монети вагою 18 фунтів 87 золотників з фрагментами посуду.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1621–1623, шостаки 1623–1627, трояки 1619 – 1620, півтораки та гроші 1604, 1607, 1609, 1612–1627, шеляги 1630, ризькі гроші 1619–1620, гданські гроші 1627, орти гданські 1613, 1615, 1623–1624, гроші литовські 1625–1627, шеляги 1623–1627; Ян II Казимир (1648–1668), орт коронний 1659, шеляги 1652–1653.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), трояки, драйпелькери, гроші, шеляги шведські, ризькі, ельбінгські 1620–1633; Христина (1632–1654), драйпелькери, гроші, шеляги шведські, ризькі, ельбінгські і лівонські.

Семиграддя: шостаки 1619, 1625–1627.

Бранденбург та Пруссія: драйпелькери 30–х років XVII ст, німецьких князівств кінця XVI – 1-ї чверті XVII ст. Всього – 27 одиниць. Монети датовані **1604–1659** рр. Імператорська археологічна комісія передала 98 екземплярів монет до Ермітажного музею у Харкові, 87 екземплярів – до музею в м. Мінусінську, інші віддані на переплав.

Джерела: *Kotlar M. – S. 206. – № 853.*

№ 55. М. Тетіїв, Тетіївський р–н. (тодішній Таращанський повіт Київської губернії), **1830** р. Біля "Червоної могили" знайдена велика кількість мідних копійок Олексія Михайловича (1645–1676) **1659–1663** рр.

Джерела: Kotlar M. – S. 205. – № 848.

№ 56. С. Михайлівка, Тетіївський р–н. (тодішній Сквирський повіт Київської губернії), **1867** р. Скарб із **665** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1621–1624, шостаки 1623–1627, трояки 1620, 1624, півтораки 1620–1625, 1627–1628, гроші 1623–1624, 1627, шеляги 1614, 1616–1617, 1619–1620, 1624, 1626–1627, орти гданські 1616, 1621, 1624, гріш 1626, тернарій 1627; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги 1659–1661.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери 1633, 1635, шеляги 1622–1658.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1624–1626, шеляги 1628–1629, 1631.

Шлик, Кейсун: оболи 1651–1654.

Шотландія, Шкосія: Карл I (1625–1649), двопенсовики.

Голландська республіка: Кампен: талер 1647, Емден: Фердинанд II (1619–1637) – срібний флорин. Монети датовані **1614–1661** рр.

Джерела: Беляшевский Н.Ф. – С. 96–98; Kotlar M. – S. 199–200. – № 829.

№ 57. Снт. Кошів I, Тетіївський р–н. (тодішній Таращанський повіт Київської губернії), **1874** р. Скарб з монет та предметів. Приблизно **100** монет у скарбі: польські, шведські, німецькі драйпелькери та шеляги 1589–1662. Серед предметів скарбу були гудзики, персні, пряжки. Монети датовані **1589–1662** рр.

Джерела: Беляшевский Н.Ф. – С. 105; Kotlar M. – S. 198. – № 823.

№ 58. Снт. Кошів II, Тетіївський р–н. **1895** р. **3528** срібних та білонних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні шостаки та трояки 1620–1627 – 128, півтораки 1620–1627 – 3398.

Московське царство: Олексій Михайлович (1645–1676), копійки – 2. Монети датовані **1620–1676** рр. Скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 198. – № 824.

№ 59. С. Скригалівка, Фастівський р–н. (тодішній Васильківський повіт Київської губернії), **1853** р. **217** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти, шостаки, трояки, півтораки, гроші литовські.

Голландська республіка: талери, один з яких відкарбовано у 1660р. **Бранденбург:** драйпелькери.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632) та Христина (1632–1654) – драйпелькери. Монети датовані **1620–1660** рр.

Джерела: ЦДІА. – Ф.442. – Оп.1. – Спр.10746. – Арк. 1–1 зв.; *Страшкевич К.Ф.* – С. 38. – № 65; *Беляшевский Н.Ф.* – С. 72–73; *Kotlar M.* – S. 203. – № 840.

№ 60. С. Триліси, Фастівський р-н. (на той час – Васильківський повіт Київської губернії), 1865 р. Хмельовський знайшов серед обгорілого дерева скарб із німецьких і голландських талерів і дрібних срібних монет: польських, шведських і пруських XVII ст.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орт коронний 1621, шостак 1626, трояки 1620, 1622–1624 та витерті – 22, півтораки 1621–1627 та витерті – 134, гроші 1624 – 3, шеляги 1601, 1625 та витерті – 24, тернарії познанські 1627 і витерті – 3, тернарії лобженські 1627, гроші литовські 1625–1626 – 11, шеляги 1616, 1618, 1624–625, 1627 та витерті – 38, шеляги ризькі 1620–1622 і витерті – 12.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1630 та витерті – 3, шеляги 1623–1624 – 63; Христина (1632–1654), драйпелькери ельбінгські, ризькі, лівонські 1635, 1648, шеляги 1634–1635, 1640, 1642–1643, 1645, 1647 та витерті.

Бранденбург та Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1624, 1626–1627 та витерті, шеляги 1623, 1627–1628, 1630, 1632–1633, 1637 та витерті – 14. **Талери** міст Західної Європи – Оверіссель: 1660 – 1, Норімберг: 1520 – 1. Монети датовані **1520 – 1660** рр.

Джерела: // *Киевлянин.* – 1865. – № 90; *Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии.* – М., 1895. – С. 41; *Страшкевич К.Ф.,* С. 71–75. – № 109, *Беляшевский Н.Ф.* – С. 74–78; *Kotlar M.* – S. 205. – № 849.

№ 61. С. Бортники, Фастівський рн., 1958 р. 56 монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), трояки 1620–1621, півтораки 1620–1627.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери 1622, 1630; Христина (1632–1654), драйпелькер лівонський 1648.

Бранденбург: драйпелькери 1622–1623 – 2, 1626–1627 – 2.

Іспанські Нідерланди, Бургундія: Філіп IV (1621–1665), талер 1623, Зволле: Фердинанд III (1637–1662) талер 1655;

Голландська республіка, Утрехт: талер 1660.

Московське царство: копійки Михайла Романова (1613–1645) та Олексія Михайловича (1645–1676). Монети датовані **1620–1660** рр.

Джерела: *Kotlar M.* – S. – 194. – № 798.

№ 62. Київська губернія. Скарб знайшов селянин Т. Начос. В джерелах не має вказівки на точне місце знахідки. Польські, австрійські та голландські срібні, білонні та одна золота (голландський червінець) монети, карбовані з початку до кінця XVII ст.

Джерела: ДАКО. – Ф.2. – Оп.11. – Арк.131; Беляя О.М. – С. 207. – № 129.

№ 63. С. Паволоч, Сквирський р-н., **1886** р. Скарб із **173** польських, шведських пруських срібних та білонних монет 2-ї половини XVII століття.

Скарб передано на зберігання до мінц - кабінету Київського університету.

Джерела: Данилевич В.Е. Клады, принадлежащие мнц-кабинету Университета св. Владимира // Университетские известия. – 1893. – С. 26. – № 35; Антонович В.Б. – С. 56.

№ 64. С. Ружин, Сквирський р-н. (тодішній Сквирський повіт Київської губернії), **1910** р. **536** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні трояки 1621–1624, півтораки 1614, 1617, 1620–1627, гроші 1608, 1623–1624, гроші литовські 1624–1627, гроші гданські 1626, шеляги 1618, 1623–24, тернарій познаньський витертий.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери 1622–1624, 1629–1633, шеляги 1625, 1628–1631, 1633; Христина (1632–1654), драйпелькери 1634–1635, шеляг 1635.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1621–1627. Ольденбург: Антоній Гюнтер (1603–1667), талер без датування. Монети датовані **1608–1667** рр.

Джерела: Kotlar M. – S. 202. – № 837.

№ 65. С. Китаєво, Святошинський р-н., **1924** р. Серед **2021** срібної російської копійки і денєжки XVII ст. 4 **єфимки** – Західна Фризія 1651, Утрехт 1614, Голландія 1629 і Богемія, Рудольф II, 1600 (№ 71, 357, 398, 1578).

Джерела: Фонди Київського історичного музею ; Спасский И.Г. Русские єфимки. Каталог. – Новосибирск, 1988. – С. 33; Kotlar M. – S. 279. – № 1175.

№ 66. С. Войкове, Баришівський р-н., **1968** р. Скарб розійшовся серед збирачів монет. В ньому було **3** дукати (один датований 1621 р.), і велика кількість талерів (1596–1651) та не менше **10 єфимків** – Західна Фризія 1623 із затертою датою, Гельдерн 1630, 1650, 1651, Оверейсель 1630, Брабант – Антверпен 1620, 1622 (Філіп IV), 1646; Франкфурт, Фердінанд II, 1621 (№ 27, 109, 164, 192, 240, 438, 499, 584, 680, 1222.) Талери без контрмарки – Гамсбург 1608; Ербах 1623; Рімбек 1628; Гелдрія 1618, 1647; Оверіссель 1651; Західна Фризія 1596; Брабант, б.д.; Шлесвік – Холстун, (Ян Фрідріх) 1622; Данія: Християн IV, марка, 1630; Алзасія: Леопольд V, 1632; Тіроль 1603. Півталера нідерландського Альберта та Ізабелли (1595–1621) б.д., 1/4 марки дунської Християна IV (1588–1648), марка 1630.

Московське царство: копійки Михайла Романова (1613–1645). Монети датовані **1596–1655** рр.

Джерела: *Спасский И.Г. Русские ефимки. Каталог. – Новосибирск, 1988. – С. 33 (далі – Спасский И.Г.); Kotlar M. – S. 207. – № 855.*

№ 67. С. Новосілки, Макарівський р–н. **1975** р. Доля скарбу невідома, але є протирки **3** ефимків із нього: Західна Фризія 1618 і Антверпена 1622 та 1636 (№ 8, 500, 560.)

Джерела: *Спасский И.Г. – С. 33.*

68. С. Скригалівка, Васильківський р–н. (Старий Васильківський повіт Київської губернії), **1853** р. Скарб із **217** монет **XVII** ст.: польських, пруських, шведських і голландських.

Джерела: *Антонович В.Б. – С. 41.*

№ 69. М. Фастів, **1887** р. Знайдено скарб із дрібних польських монет **XVII** ст.

Джерела: *Антонович В.Б. – С. 41.*

№ 70. С. Михайлівка, Сквирський р–н., **1867** р. Скарб із **665** монет польських, голландських, пруських, шведських, ризьких, шотландських і тешинських монет **1614–1661** рр.

Джерела: *Антонович В.Б. – С. 64.*

№ 71. С. Зарубинці. Сквирський р–н. (тодішній Сквирський повіт Київської області), **1869** р. Селянин знайшов скарб із талерів **XVII** ст.

Джерела: *Антонович В.Б. – С. 55.*

№ 72. С. Ставище, Сквирський р–н. (на той час – Сквирський повіт Київської губернії), **1887** р. Скарб із **935** монет польських, шведських (прибалтійські володіння Швеції) і пруських **XVII** ст.

Джерела: *Антонович В.Б. – С. 55.*

№73. М. Сквиря, Сквирський р–н, **1885** р. На міській площі знайдено скарб у глечуку із **2000** срібних грошів польських та пруських **XVII** ст.

Джерела: *Антонович В.Б. – С. 62.*

№ 74. С. Стрижавка, Таращанський р–н., **1870** р. Скарб із **200** монет **XVII** ст.: польських, шведських і пруських.

Джерела: *Антонович В.Б. – С. 74.*

№ 75. С. Кошевате, Таращанський р–н., **1874** р. Скарб із **100** монет польських, шведських і німецьких **XVII** ст.

Джерела: *Антонович В.Б. – С. 74.*

№ 76. С. Калита, Броварський р–н., **1954** р. Нараховує **67** західноєвропейських монет. Зберігається у фондах Національного історичного музею України у м. Києві. Інв. № АР 9543. Період накопичення скарбу складає 32 роки. У ньому наявні **67** монет, серед яких – 1

талер (1,49%) 1622 р. **Швейцарії** м. Сен-Галена. На лицьовому боці талера зображено герб м. Сен – Галена – ведмідь, що йде на задніх лапах, а на зворотному – гербовий двоголовий орел в обрамленні кругової легенди: SOLI DEO OPT MAX LAVS ET GLORIA. Вага талера – 28 г, проба срібла – 875. Основу скарбу складають монети **Речі Посполитої**: соліди – 1, гроші – 5, півтораки – 23, трояки – 3, шостаки – 29 – всього 61 монета (91%) **1616–1627** рр. часів правління Сигізмунда III (1587–1632). На другому місці за кількістю монет у скарбі – дрібні гроші **прибалтійських володінь Швеції** часів правління Густава II Адольфа (1621–1632) та Христини (1632–1654), яких у скарбі виявлено 5 –драйпелькери (7,46%). Найстарішою монетою Калитківського скарбу є срібний солід **1616** р. литовського карбування Сигізмунда III (1587–1632) Речі Посполитої, наймолодшою – драйпелькер м. Риги **1648** р. Христини (1632-1654) прибалтійських володінь Швеції.

*Джерела: Фонди Національного історичного музею України у м. Києві. Інвентарний номер: AP– 9543; Стрижакова Н. Таляри Західної Європи в українських скарбах // Українська нумізматика і боністика. – К., – 2000. – № 2. –С. 303 (далі – Стрижакова Н.) № 77. Ст. Березань, Барішівський р-н. Київська область, **1957** р. Скарб нараховує **2190** срібних монет 10 держав Західної Європи та Московського царства, серед яких – 3 левендальдери і 2 флорини 1618, Зеландії (Голландська республіка) та Священної Римської імперії м. Ембдена часу правління Фердинанда II (1619–1637).*

Голландська республіка: Утрехт, вільні імперські **Польща:** Володислав II (1386–1434), півгріш; Казимир IV (1447–1492), півгріш – 2. Ян Ольбрахт (1492–1501), півгріш – 3. Олександр Ягеллончик (1501–1506), півгріш – 4, півгроші литовського карбування – 10. Сигізмунд I (1506–1548), соліди 1539 – 1, 1546 – 1; півгроші 1507 – 1, 1509 – 3, 1510 – 1513 – 8, 1520–1521 – 2, 1524–1525 – 2, 15... – 2; гроші 1539 – 1, 1547 – 2; гріш м. Гданська, 1540 – 1, гроші м. Ельбінга, 1534 –1, 1540 – 1. Сигізмунд Ягеллончик (1506 – 1545), гріш м. Глова, 1506 – 2. Сигізмунд II (1545–1572), півгроші литовського карбування 1547–1551 – 14, 1555 – 1, 1556 – 1, 1559 –1563 – 17, 1565 – 3, гріш м. Гданська 1579 – 1.

Річ Посполита: Стефан Баторій (1576 –1586), орти 1621 –1, 1624 – 3. Сигізмунд III (1587–1632), шостаки 1621– 2, 1624–1627 – 32, 16... – 2; круцеж, 1615 – 9, 1616 – 11, 1617–1618 – 9; трояки коронні 1598–1624 – 67, 16... – 6; трояки литовського карбування, 1589 – 1, 1593 – 2; трояки м. Риги, 1592 –1619 – 4; півтораки 1614–1627 – 773, 1628 –1, 1629 – 1, 16... – 12; півтораки м. Риги 1617–1, 1620 – 3; гріш, 1605 –1625 – 18, 16...– 1; гроші литовського карбування 1601, 1608, 1609, 1613, 1615, 1625, 1626, 1627, 16... – 24; тернарій 1627 – 1; соліди 1625 – 1, 16... – 1; солід м. Риги, 160... – 2.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), драйпелькер м. Ельбінга, 1621 – 1635 – 64, 163... – 15; гріш м. Ельбінга, 1624–1630 – 3; солід м. Ельбінга, 1633 – 1; драйпелькер м. Риги, 1622– 1624 – 26; Христина (163–1654), соліди 1636 – 1649 – 9, 16... – 2.

Пруссія під владою Польщі: Сигізмунд I (1506 –1548), гроші 1530–1546 – 6.

Пруссія – лен Польщі: Йоганн Сигізмунд (1618–1619), драйпелькери 1620 – 3; Георг Вільгельм (1619 –1640), драйпелькери 1620, 1621, 1623, 1624, 1625, 1626, 1627 – 52, 1633 –1; солід 1627 – 1.

Бранденбург: Йоганн II (1535 –1571), гріш 1545 – 2, 1568 – 1. Йоахім II (1535–1571), 1/21 талера, 1560 – 1. Йоганн Георг (1571–1598), 1/21 талера –1572 – 1. Йоганн Сигізмунд (1608–1619), 3 крейцери, 1610, 1613, 1614, 1615, 1616 – 9; драйпелькери 1612, 1613, 1614, 1615 – 16. Георг Вільгельм (1619–1640), орти 1622–18, 1623 –16, 1624 –**Священна Римська імперія:** гроші 73 міст та провінцій, драйпелькери 1573 -1619 –349; гріш, XV ст. – 1613 – 44; півгріш, 1526 – 1; 2 крейцери, 1561–1590 – 6; 3 крейцери, 1596 – 1618 – 124; 1/21 талера 1611 – 1613 – 7; 1/18 талера 1612 – 1; м. Ембден, Фердінанд (1619–1637), флорин – 1.

Швейцарія: гріш м. Берна 1551 – 1; Цуги, 3 крейцери, 1604 – 1, 1606 – 4; м. Шафгаузена, 3 крейцери, 1597 – 2.

Московське царство: Михайло Федорович Романов (1613–1645), копійка – 2. Найстаріші монети скарбу – празький **гріш** Вацлава II (1278–1305) та польський півгріш Володислава II (1386–1434). Наймолодші монети скарбу – 1/2 левендальдера **1649** р., м. Зволле Голландської республіки та солід 1649 р. м. Ельбінга шведської королеви Христини (1632–1654), прибалтійських володінь Швеції. Скарб датується кінцем 40-х років XVII ст.

*Джерела: **Фонди Національного історичного музею України у м. Києві Інвентарний номер: AP–12627; Стрижакова Н. – С. 303–310.***

Чернігівська область. Друга половина XVII ст.

№ 78. С. Серединка, Чернігівський р-н., **1988** р. Скарб, знайдений у розбитому горщику, нараховує **411** срібних західноєвропейських монет 300–875 проби, карбованих у XVII ст. Закуплений Чернігівським історичним музеєм в учнів Серединківської школи за 73 карбованці 53 копійки.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1621 – 2, 1622 – 2, 1623 –1; шостаки 1625 – 2, 1626 – 3; трояки 1620 – 2, 1621 – 4, 1622 – 4, 1623 – 2, 1624 – 2, 16... – 3; півтораки 1612– 1627 – 290, 16... – 47; гріш 16... – 5, в тому числі м. Гданська – 1 і м. Гданська – 1.

Пруссія: герцогство Шлик, Йоганн Сигізмунд (1618–1619), драйпелькер 16... – 3; Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622 –1, 1624 – 1, 1625 – 7, 1626 – 9, 16... – 3.

Бранденбург: драйпелькери 1622 – 1, 1623 – 1, 1624 – 1.

Священна Римська імперія: Іоан Вільгельм (1592-1609), драйпелькер 1602 -1; Богіслав IV (1620–1637), драйпелькер 16... – 1.

Голландська республіка: талер 1641 – 1.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери 1623 – 2, 1624 – 4, 1625 – 2, 1626 – 1, 1627 – 1, 1628 – 1, 1629 – 1, 1630 – 2, 1632 – 5, 16... – 12; Христина Августа (1632–1654), 1634 – 1, 1635 – 7, 1644 – 1, 1648 – 3, 16... – 1.

У скарбі представлені гроші **6** західноєвропейських держав:

Речі Посполитої – 322(78,44 %); прибалтійських володінь Швеції – 55 (13,50 %); Пруссії – 24 (5,84 %); Бранденбурга – 6 (1,46 %); Священної Римської імперії – 2 (0,49 %) та Голландської республіки – 1 (0,24 %). За номіналами у скарбі містяться: 1 талер 1641 року м. Гельдерна (0,24 %), 5 ортів (1,21 %), 5 шостаків (1,21 %), 17 трояків (4,14 %), 88 драйпелькерів (21,4 %), 290 півторагрошовиків (70,56 %), 5 грошів (1,21 %). Таким чином, у Серединківському скарбі переважають монети номіналом в 1,5 гроша (378 штук – 91,97%) Речі Посполитої, Прибалтійських володінь Швеції, Пруссії, Бранденбурга та Священної Римської імперії. Найстаріша монета скарбу – драйпелькер Священної Римської імперії **1602** р. часів правління Іоана Вільгельма (1592–1609), наймолодша – драйпелькер прибалтійських володінь Швеції **1648** р. Христини (1632–1654).

Джерела: Чернігівський обласний історичний музей ім. М.Тарновського. – Фонди. – Інвентарний № НД–2043–4253.

№ 79. М. Короп, Чернігівська область, **1968** р. Садиба Л.Г.Журавля. Скарб нараховує **7617** срібних західноєвропейських та російських монет XVII ст. Закуплений Чернігівським історичним музеєм 01.03 1969 року за 70 карбованців.

Московське царство: срібні копійки часів правління Федора Олексійовича (1676 – 1682), Петра I (1682 – 1725) до 1698 р. та Івана V (1682 – 1689). Скарб містить **7560** копійок (99,25%), вага яких становить 3189 г (1 копійка = 0,41 – 0,42 г, що відповідало вазі копійок 70 – 90-х років XVII ст.) У комплексі наявні **39** (0,51%) західноєвропейських талерів, переважно левендальдерів **Голландської республіки** (загальна вага – 1068 г).

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587 – 1632), срібні орти – 18 (0,24 %). Вага ортів у скарбі становить 118 г. Стан збереження монет задовільний. Скарб, який важить 4 кг 617 г у срібній монеті, міг належати багатому українському козаку, міщанину, купцеві чи священику. Час захованя Коропського скарбу – **80 – 90** роки XVII ст.

Джерела: Чернігівський обласний історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № НД – 1655.

№ 80. С. Роїще (хут. Скиток), Чернігівський р-н, жовтень **1961** р.

615 (Рябцевич і Котляр називають 515 монет?) білонних західноєвропейських солідів XVII ст., знайдені учнями 8 класу В. Шурною та Н. Медовою на місці колишнього шинку. Скарб зберігається у фондах Чернігівського історичного музею. Інвентарний № 1623, акт передачі № 8590 від 18.10.1961р.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шеляги коронні 1616, литовські – 7, ризькі – 8; Ян II Казимир (1648 – 1668), шеляги литовські дореформені 1652 – 12 і післяреформені – 1661.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619–1640), шеляги 20-х років – 5.

Пруссія (герцогство): Фрідріх Вільгельм (1640 – 1688), шеляги 1654 – 1661 – 16.

Тешин: Єлизавета Лукреція (1625 –1658), оболи 1651, 1653 – 3.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621 – 1632), шеляги ризькі – 15, ельбінгські – 19; Христина (1632 – 1654), шеляги лівонські – 68, ризькі – 258 і ельбінгські – 2; Карл X Густав (1654 – 1660), шеляги лівонські – 43 і ризькі – 165 (в числі їх 5 обломків), шеляг шведський м.Риги.

Шотландія: Карл I (1625 –1649), подвійні пенні , відкарбовані між 1632 – 1633 – 2. Значний відсоток скарбу складають фальшиві монети. Вміст чистого срібла у шелягах 1623 р. складає 0,679 г срібла 125-ї проби. На частині старіших шелягів першої чверті XVII ст. зображено з одного боку традиційна для польських шелягів монограма у вигляді букви S – шеляг, а з іншого – герб Речі Посполитої – орел, погонь та зверху над ними корона. По колу викарбовано назву монети – solidvs rigni Roloni та монограма Яна II Казимира (1648-1668) в центрі монет – ICR – Ioan Casimsrus rex – Ян Казимир король. В Роїщенському скарбі переважають білонні шеляги із монограмою Яна II Казимира з одного боку та з двома коронами в центрі – з іншого боку монети. Вага шелягів 1650–1652 р. становить 0,70 г, діаметр – 16 мм. Вміст срібла в монетах дуже мізерний, тому майже всі монети скарбу сильно окислені. Також зустрічаються надщерблені та зламані монети. Час накопичення скарбу припадає на **1616–1666** рр. У 1996 р. Роїщенський скарб було відреставровано.

Джерела: Чернігівський обласний історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № 1623; Рябцевич В.Н. Клады 2-й четверти XVII века // НиС. – 1963. – С. 178. – № 94 (далі – Рябцевич В.Н.); Kotlar M. – S. 186. – № 770.

№ 81. С. Дніпровське, Чернігівський р-н., урочище “Ховхунов”, **1963** р. Скарб нараховує **280** західноєвропейських срібних та білонних монет кінця XVI – середини XVII ст. Скарб був знайдений колгоспниками під час прополки льону. Зберігається у фондах Чернігівського історичного музею. Інвентарний № 1626, акт передачі № 8797 від 20.10.1963 р.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півтораки 20-х років.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери Густава II Адольфа (1621–1632) та Христини Августини (1632–1654). Монети скарбу задовільного збереження, хоча більшість їх потерта, що не дає можливість точно встановити наймолодшу монету знахідки. Час закладення скарбу припадає на кінець 40-х – початок 50-х років XVII ст.

Джерела: Чернігівський обласний історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № 1626.

№ 82. С. Певци I, Чернігівський р-н., 24 серпня 1957 р. Знахідку виявлено поряд із залишками скляної пляшки на території в/ч 53965. Скарб містить 27 срібних та мідних монет Речі Посполитої, прибалтійських володінь Швеції та Голландської республіки. Скарб передано до Чернігівського історичного музею. Інв № 1602. Серед монет скарбу є талер Голландської республіки 30-х років XVII ст. провінції Брабант вагою 28 г, 6 шостаків Сигізмунда III (1587–1632) і 1 – Яна II Казимира (1648–1668), 2 трояки Сигізмунда III, 1 білонний солід, 2 драйпелькери м. Риги та 14 півтораків 1621–1627 рр.

Джерела: Чернігівський обласний історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № 1602.

№ 83. с. Певци II, Чернігівський р-н., 1957 р. Під час земляних робіт виявлено 56 польських монет XVI–XVII ст. Знахідку передав Чернігівському історичному музею 2.04. 1957 р. М.І Воробей. Інвентарний №1599. У Певецькому скарбі переважають білонні монети: шеляги, гроші, півтораки Сигізмунда III (1587–1632) та мідні шеляги Яна II Казимира (1648–1668).

Джерела: Чернігівський обласний історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № 1599.

№ 84. С. Ярославка Бобровицький р-н, садиба М.В. Магдика, 1956 р. Скарб польських срібних монет XVII ст., знайдений на глибині 1 м під час копання погребя. Знахідка складається із 100 монет: шостаків, трояків та солідів XVII ст. Переважають білонні соліди I половини XVII ст., трояки Сигізмунда III (1587–1632) і низькопробні шостаки Яна III Собеського (1764–1796), переважно 70-х рр. Стан збереження монет незадовільний, вони майже всі покриті окисом. Скарб закуплений Чернігівським історичним музеєм за 3 рублі.

Джерела: Чернігівський обласний історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № 1598.

№ 85. М. Борзна, Чернігівська область, 1963 р. Борзненський скарб нараховує 13 срібних західноєвропейських монет першої половини XVII ст., переважно Речі Посполитої.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півтораки 1620, 1622, 1623.

Джерела: Чернігівський обласний історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № 2019–2023.

№ 86. М. Козелець, Чернігівська область, б.д.

Козелецький скарб містить 531 срібну та мідну західноєвропейські монети XVI–XVII ст.

Велике князівство Литовське: Сигізмунд I (1545–1572), трояк 1562 – 1.

Річ Посполита: Ян II Казимир (1648–1668), шеляги коронні 1659 – 1, 1660 – 13, 1661 – 14, 1663 – 35, 1664 – 72, 1665 – 31, 1668 – 6, 16... – 6; шеляги литовського карбування 1660 – 8, 1661 – 23, 1663 – 9, 1664 – 26, 1665 – 39, 1666 – 98, 166... – 106.

Священна Римська імперія: Ольденбург, Антон Гюнтер (1603–1667), флорин б.д. – 1. 309 (58,2 %) одиниць скарбу припадає на мідні шеляги литовського карбування, 220 (41,43 %) на коронні шеляги **Речі Посполитої**, 1 трояк **Великого князівства Литовського** 1562 р. та 1 флорин **Священної Римської імперії** XVII ст. Його вага становить 18,4 г, проба срібла – 750. Скарб зберігається у фондах Національного історичного музею України у м. Києві .

Джерела: Національний історичного музею України у м. Києві. – Фонди. – Інвентарний № AP – 6442– 6443, AE – 5856– 5875; Стрижакова Н. – С.328.

№ 87. С. Стара Басань I, Бобровицький р-н., Чернігівська область, **1963** р. Старо-Басанівський скарб західноєвропейських та кримських монет XIV–XVII ст., нараховує **499** одиниць, в тому числі **6** талерів та **2** флорини.

Чехія: Карл I (1346 – 1378), гріш XIVст. – 3.

Кримське ханство: аспр XVст. – 1. На монеті генуезької колонії Кафа зображено герб м.Генуї, латинська назва міста та ініціали консула. На реверсі – тамга (знак власності) кримських ханів з іменем і титулом правлячого хана арабською мовою. До 1475 р. монета карбувалася масою 1,1 г.

Велике князівство Литовське: Олександр Ягеллончик (1492 – 1506), півгріш поч. XVI ст. – 8.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), орт м. Гданська 1617 – 1, 1623 – 1; шостаки 1624 – 1, 1625 – 3; трояки 1601 – 1, 1622 – 7, 1625 – 1; трояк м. Риги 1597 – 1; півтораки 1616 – 1, 1620 – 2, 1621 – 12, 1622 – 87, 1623 – 83, 1624 – 68, 1625 – 41, 1625 – 18, 1627 – 5, 162...– 343; півтораки м. Риги б.д. – 1; гріш м. Гданська 1615 – 1; Ян II Казимир (1648 – 1668), тимфи 1663 – 1, 1665 – 1; шостаки 1662 – 2, 1663 – 1, 1664 – 2, 1667 – 1, 166... – 1; півтораки 1662 – 3.

Пруссія – лен Речі Посполитої: Йоганн Сигізмунд (1618– 1619), драйпелькер 1620 – 1; Георг Вільгельм (1619– 1640), драйпелькери 1621 – 1, 1622 – 7, 1623 – 5, 1624 – 2.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619 – 1640), драйпелькери 1621 – 1, 122 – 7, 1623 – 5, 1624 – 2.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери м. Ельбінга 1623 – 2, 1625 – 4, 1629 – 3, 1630 – 1, 1632 – 1, 16... – 5; драйпелькери м. Риги 1622 – 4, 1623 – 1, 1624 – 1; Христина Августа (1632 – 1654), драйпелькери м. Ельбінга 1633 – 20, 1634 – 1,

1635 – 5; драйпелькери м.Риги 1648 – 2; драйпелтькери Лівонії 1648 – 2; Карл XI (1660–1697), драйпелькер м. Риги 1669 – 1.

Священна Римська імперія: Померанія, Франциск I (1618–1620), драйпелькер 1620 – 1; Богіслав XIV (1620–1637), драйпелькери 1621 – 1, 1622 – 1.

Іспанські Нідерланди: Альберт та Ізабелла (1588 – 1621), Брабант – 1/4талера 1616 – 1; Філіп IV (1621 – 1665), Турне – патагон 1648 – 1.

Голландська республіка: Гельдерн – левендальдер 1674 – 1; Голландія – ріксдаальдер 1660 – 1; Зволле – левендальдер 1665 – 1; Давентер – флорин 1618 – 1; Оверіссель – левендальдер 1692 – 1; Утрехт – ріксдаальдер 1679 – 1; Фризія – флорин 1617 – 1. Найстаріша монета скарбу – празький гріш **1346** р. Карла I, наймолодша – левендальдер **1692** р. Оверісселя. Зберігається у фондах Національного історичного музею України у м. Києві.

Джерела: Національний історичний музей України. – Фонди. – Інвентарний № AP-12674 – 12694; Стрижакова Н. – С. 326–328.

№ 88. С. **Верхівка**, Заставнівський р-н. Знайдений у 30-х роках ХХ ст. Скарб із **150** срібних та білонних монет Речі Посполитої: ортів, шостаків та трояків **XVII** ст. Монети зберігалися в землі у глиняному горщику.

Джерела: Історія Української РСР / Ю. Ю. Кондуфор (головний редактор). – К.: Наук. думка, 1983. – Т.3. – С. 108.

№ 89. С. **Грем'яч**, Новгород–Сіверський р-н., **1882** р. Скарб із **2** фунтів дрібних західноєвропейських монет другої половини **XVII** ст. та **19** талерів, із яких 9 російських єфимків **1655** р.: Західна Фризія 1619, Гельдерн 16 (50), Зеландія 1620, Антверпен 1639, Брюссель 1642, Гамбург 1638, Саксонія, Християн I (1581–1591), 1586, Франкфурт 1647, Тіроль 1617 (№ 9, 162, 299, 580, 955, 1071, 1256, 1378, 1532). Знахідку виявлено під глиняною підлогою старої хати.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні шостаки трояки і півтораки.

Австрія: Міхай I, 1617 (з контрмаркою Олексія Михайловича).

Іспанські Нідерланди: 1/2 талера. Гелдрія: талери 1648, 1650. Зеландія: талер 1625. Кампен: талери 1648, 1649. Штірія: талер 1620. Монети скарбу датуються **1586–1655** рр. „Єфимки” передані в Ермітаж, інші монети – переплавлено.

Джерела: Спасский И.Г. Талеры в русском денежном обращении 1654 – 1659 гг. Сводный каталог ефимков. – Л, 1960. – С. 6; Спасский И.Г. – С.36. – №16; Рябцевич В.Н. – С. 176. – № 85; Kotlar M. – S.179. – № 745.

№ 90. С. **Гуноківка**, Ріпкиньський р-н. (на той час – Чернігівський повіт Чернігівської губернії), **1915** р. Виявлено скарб західноєвропейських монет **XVII** ст. вагою **3** фунти **38** золотників, у якому присутні **19** талерів, в тому числі 4 екземпляри єфимків 1655 р.:

Зеландія 1629, 1655, ерцгерцога Леопольд 1621 і Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1631 (№ 307, 342, 1542, 1660). Єфимки передані в Ермітаж, за виключенням одного. Монети датуються **1621–1655** рр.

Джерела: Спасский И.Г. Талеры в русском денежном обращении 1654 – 1659 гг. Сводный каталог ефимков. – Л., 1960. – С.6; Спасский И.Г. – С.36. – №20; Рябцевич В.Н. – С. 175. – № 83; Kotlar M. – С. 179–180. – № 746.

№ 91. М. Чернігів I, 1923 р. В північно-західній частині міста, біля мосту, знайдено скарб із **49** срібних західноєвропейських монет, із яких **45** талерів (2 – Іспанських Нідерландів Філіпа IV (1621–1665), та 39 – Голландської республіки 1640–1655), **4** півтораки і **1** коронний орт Сигізмунда III (1587–1632). Серед талерів наявні **4** єфимки із контрмарками Олексія Михайловича 1655 р.: Західна Фризія 1651, Гельдерн 1650, Богемія 1623, Тіроль 1651? Скарб датується **1620–1655** рр.

Джерела: Шугаєвський В.А. До грошового обігу Чернігівщини XVII ст. // Чернігів та північне Лівобережжя. – К., 1929. – С. 21; Спасский И.Г. Талеры в русском денежном обращении 1654 – 1659 гг. Сводный каталог ефимков. – Л., 1960. – С. 6; Спасский И.Г. – С. 37. – № 21; Kotlar M. – S. 178. – № 741.

№ 92. С. Смолянка, Чернігівський р–н. (За даними Спаського І.Г – Козелецький р–н. Чернігівської області), **1923** р. Скарб складався із срібних західноєвропейських монет XVII ст., де містилося **2** єфимки: Зеландія 1645, Утрехт 1622 (№ 312, 362).

Джерела: Спасский И.Г. Талеры в русском денежном обращении 1654 – 1659 гг. Сводный каталог ефимков. – Л., 1960. – С. 6; Спасский И.Г. – С. 37. – №22; Рябцевич І. – С. 176. – № 88; Kotlar M. – S. 178. – № 772.

№ 93. Городнянський р – н, Чернігівська губ. В **1906** р. виявлено скарб монет, серед яких **1** єфимок.

Джерела: Спасский И.Г. Талеры в русском денежном обращении 1654 – 1659 гг. Сводный каталог ефимков. – Л., 1960. – С.6.

№ 94. С. Форостовичі, Новгород–Сіверський р–н. Чернігівська обл., літо **1965** р. Скарб знайдено під час оранки поля в глиняному кубку, закритому зверху шкірою. В скарбі містилося **1280** західноєвропейських монет XVI – XVII ст. В складі скарбу переважають монети **20 – 60-х** років XVII ст. **Речі Посполитої** – 771 екз. (60,23 %), 1620 – 1669 рр.; **прибалтійських володінь Швеції** – 256 екз. (20 %), копійки **Московського царства** Михайла Федоровича (1613 –1645) та Олексія Михайловича (1645 –1676) – 150 екз. (12 %), 1621 – 1685 рр. **Прусії** – 93 екз. (7,26 %), 4 гроші (0,31 %) 1620–1621 рр. **Померанії** Ульріха (1618–1622) і Богіслава (1620–1637), **Голландської республіки** – 3 левендальдери 1646, 1647, 1649 рр. (0,23 %), 2 екз.(0,56%) – литовський грош 1626 р. та півгріш 1547 р. У скарбі

зовсім відсутні, традиційні для скарбів Гетьманщини третьої чверті XVII ст., соліди чи “боратинки” Яна II Казимира (1648–1668), а також срібні орти і білонні тимфи. Лише 2% складають шестигрошовики та трояки (шаги). Польські півтораки представлені монетами 1614 – 1627 рр. Сигізмунда III (1587 – 1632), російська частина скарбу – копійками (91 екз.) часу Михайла Федоровича (1613 – 1645), копійками (56 екз.) і денгою Олексія Михайловича (1645 – 1676). Із більш ранніх – присутні 2 монети, карбовані в Новгороді в роки шведської окупації (1611 – 1617) штемпелями Василя Шуйського (1605 – 1610). Однак монети Московського царства, карбовані між 1676 – 1685 рр. – копійки Федора Олексійовича (1676 – 1682) і Петра Олексійовича (1682 – 1689) в скарбі відсутні. З польськими монетами на всій території їх обігу конкурують низькопробні монети, карбовані для прибалтійських володінь Швеції: міст Риги, Ельбінга та провінцій Лівонії. Вони складають 1/5 частину західноєвропейських монет скарбу. Обов'язковим компонентом майже всіх скарбів Лівобережної та Правобережної України другої половини XVII ст. є пруські монети, насамперед, карбовані в часи правління бранденбургських маркграфів Георга Вільгельма (1619 – 1640) та Фрідріха Вільгельма (1640 – 1688). В скарбі зберігаються 93 екз. грошей цих правителів: 89 екз. належать періоду правління Георга Вільгельма, 4 екз. – Фрідріха Вільгельма. Найстаріша монета скарбу – півгріш 1547 р. Сигізмунда Августа (1544 – 1572) литовського карбування, наймолодша – пруські гроші (4 екз.) 1685 р. Фрідріха Вільгельма (1640 – 1688). Скарб був захований в останній чверті XVII ст. Форостовичський скарб являє собою важливе джерело для вивчення грошового обігу Лівобережної України в складі Гетьманщини.

Джерела: Соболева Н.А., Мельникова А.С. Клад западноевропейских и русских монет XVII в. из Форостовичей // НИС. – 1974. – № 5. – С. 109 – 113.

№ 95. С. Лихачів, Носівківський р – н. (тодішній Козелецький повіт Чернігівської губернії), 1892 р. В урочищі „Луг” в глиняній посудині знайдено 526 монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587 – 1632), орт коронний 1623, трояки, півтораки 1620 – 1626, литовські 1625 – 1627.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькер ельбінгський 1630 і шеляг ризький; Христина (1632 – 1654), шеляги ризькі; Карл Густав (1654 – 1660), шеляги ризькі. В скарбі були наявні 2 талери із контрмарками Олексія Михайловича: Брауншвейг 1649 (Август Молодший чи Християн Людвіг) і Франкфурт 1623 (№ 933 і 1239).

Джерела: Рябцевич В.Н. – С.176. – № 87; Kotlar M. – S.18. – № 761; Спасский И.Г. – С.36. – № 17.

№ 96. М. **Чернігів II**, 1906 р. (у М.Ф.Котляра – Чернігівський р–н.) Скарб, який придбав на ринку В.А. Шугаєвський, нараховував понад **180** монет XVII ст., із яких близько **50** талерів. 1 талер Верхнього Ельзасу 1621 (№ 1296) має контрмарку Олексія Михайловича **1655** р.

Джерела: Шугаєвський В.А. Оригинальный ефимок // Старая монета. – 1911. – № 6. – С. 34– 43; Спасский И.Г. – С. 36. – № 18; Kotlar M. – S. 179. – № 743.

№ 97. М. **Березна I**, Менський р–н., **1899** р. **1** золота, **675** срібних західноєвропейських монет. У скарбі були наявні **5** ефимків із **23** талерів: Західна Фризія 1655, 3 брабантських, дати не вказані і Брауншвейгу 1611 (№ 106, 458, 533? 1740). Єфимки були передані Київському музею мистецтв, але не збереглися. Монети датуються **1611 – 1655** рр.

Джерела: Спасский И.Г. – С. 36. – № 19.

№ 98. М. **Батурич**, 1946 – 1947 рр. В околицях міста знайдено скарб, до якого належав **1** ефимок – Турне, Філіп IV (1621–1665) 1646 р. (№ 650). Повідомив Л.Б.Романюк із с. Підлипного.

Джерела: Спасский И.Г. – С. 37. – № 23.

№ 99. М. **Борзна II**, Борзенький р–н., **1955** р. Серед **82** західноєвропейських срібних і білонних монет, знайдених на торф'янику, було **2** талери із контрмарками 1655 р. Олексія Михайловича (1645–1676): Саксонія, Іоан Георг і Август 1612. (№1097) і Богемія, Рудольф II, 1597.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1621 – 1624 – 10, шостаки 1615, 1621, 1623 – 1626 – 16, півтораки 1618, 1620, 1622 – 1627 – 36, орти гданські 1623 – 1, 1625 – 1.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), півтораки ризькі 1623 – 1, 1633 – 1. Не з'ясовані монети – 5. Скарб поступив у Київський історичний музей. Скарб датується **1597 – 1655** рр.

Джерела: Спасский И.Г. – С. 37. – № 24; Kotlar M. – S. 177. – № 737.

№ 100. На березі р. Десни, північніше м. **Чернігова III**, (XXст.) Ю.А Шевченко придбав у місцевого селянина, призначений на „блесну” ефимок – Саксонія, Іоан Георг, 1654 р. (№ 1147). Повідомлення власника монети.

Джерела: Спасский И.Г. – С. 37. – № 25.

№ 101. С. **Берестовець**, Борзненський р–н., **1882** ?р. **370** монет вагою 1 фунт і 1 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587 – 1632), півтораки коронні 1620 – 1627, шостаки коронні 1625, 1627.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери 1631, 1632, ризькі 1622, 1624, ельбінгські 1632; Христина (1632 – 1654), лівонський 1648, ельбінгський 1635.

Священна Римська імперія, Померанія: Ульріх (1618–1620), драйпелькер 1622.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1624, 1625. Найстаріші монети скарбу – півтораки **1620** р. Сигізмунда III, наймолодша – драйпелькер **1648** р. Лівонії шведської королеви Христини. Весь скарб переплавлений.

Джерела: Рябцевич В.М. Клады 2-й четверти XVII века // Нумизматика и сфрагистика. – С. 164. – № 31; Kotlar M. – S. 176. – № 733.

№ 102. М. Козелець I, Козелецький р-н., **1889** р. (М.Ф. Котляр називає 1899 р.) **807** монет загальною вагою в 1 фунт, 76 зол. 84 дол.

Московське царство: копійки – 141 (14 зол. 84 дол.).

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), гроші коронні 1623, 1624, півтораки коронні 1618–1627, трояки коронні 1621–1624, шостаки коронні 1625–1627, гроші гданські 1623, 1626, 1627 і литовські 1625–1627.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622–1627.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), драйпелькери шведські 1632–1634, ризькі 1622–1624; Христина (1632–1654), драйпелькери шведські 1635, лівонський 1648 і ризькі 1644, 1648. Найстаріші монети скарбу – півтораки **1618** р. Сигізмунда III, наймолодші – драйпелькери **1648** р. Христини. Копійки поступили в Чернігівський губернський статистичний комітет, всі інші монети скарбу переплавлені.

Джерела: Рябцевич В.М. – С. 164. – № 31; Kotlar M. – S. 182. – № 756.

№ 103. С. Буда, Ліснянський р-н. (колишній Чернігівський повіт Чернігівської губернії), **1907** р. **930** монет загальною вагою 2 фунти, 87 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півтораки коронні 1617–1627, трояки 1621 – 1624, гріш 1626 і орт 1625 гданські, гроші литовські 1625 – 1626, півторак ризький 1620.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622 – 1627.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), драйпелькери 1622, 1624, ельбінгські 1629 – 1633; Христина (1632 – 1654), лівонський 1648 і ризькі 1634, 1635.

Найстаріші монети скарбу – півтораки **1617** р. Сигізмунда III, наймолодші – драйпелькери **1648** р. Христини.

Джерела: Рябцевич В.М. – С. 165. – № 36; Kotlar M. – S. 177. – № 738.

№ 104. М. Любеч I, Любецький р-н., **1959** р. Під час копання погребя біля північної частини Замкової Гори гр. Пономаренко знайдений скарб. Частина глиняного горщика разом із **457** монетами передані до Чернігівського державного історичного музею.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), півтораки 1616 – 1627 – 334, трояки 1621– 4, 1622 – 11, 1623 – 2, 1624 – 7, із стертою датою – 4, шостаки 1614, 1615, 1623, 1624 – 2, 1625 – 6, 1626 – 4, 1627 – 2, із стертою датою – 5, орт 1623.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1621, 1623 – 7, 1624, 162... – 2.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1624 – 2, 1625 – 7, 1626 – 10, 1628 – 3, із стертою датою – 1.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621– 1632), драйпелькери шведські 1632 – 2, 1633 – 7, 1635, 1636 – 2, із стертою датою – 3, ризькі 1622, 1623 – 3, 1624 і ельбінгські 1628, 1629, 1630, 1632, із датою, яку не можна прочитати – 1; Христина (1632– 1654), драйперкери лівонські 1648 – 8 і ризькі 1644 – 2, 1648 – 2. Багато монет скарбу мають пробитий отвір. Найстаріші монети скарбу – шостаки **1614** р. Сигізмунда III, наймолодші – драйпелькери **1648** р. Христини.

Джерела: Чернігівський державний історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № Н–1611; Рябцевич В.М. – С. 166. – № 38; Kotlar M. – S. 184. – № 763.

№ 105. С. Козел I, Михайло-Коцюбинський р–н. (тодішній Чернігівський повіт Чернігівської губернії), **1870** р. Глиняний глечик з 2 фунтами 91,5 зол. монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), гроші коронні 1624, 1626, півтораки коронні 1614, 1615, 1617– 1627, трояки 1622– 1625.

Священна Римська імперія, Померанія: монети 1612, 1617, 1618.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1621, 1622, 1624 – 1627.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), драйпелькери ризькі 1622– 1624 і ельбінгські 1630; Христина (1632–1654), драйпелькери шведські 1632, 1635, лівонський 1648, ризький 1649 і ельбінгський 1632. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 166. – № 39; Kotlar M. – S. 184. – № 763.

№ 106. С. Кобижча, Бобровицький р–н. (на той час – Козелецький повіт Чернігівської губернії), **1869** р. (у В.М. Рябцевича 1884 р.) В урочищі „Кисле болото” знайдено **1999** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні півтораки 1620–1627, трояки 1621, 1622, 1624, шостаки 1623 –1627; ризький шеляг 1620.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), драйпелькери шведські 1632, ризькі 1622–1624 і ельбінгські 1630–1632; Христина (1632–1654), драйпелькери шведські ризькі 1644, 1648 і лівонські 1648; Карл XI (1660–1697), драйпелькери ризькі 1669 і лівонські 1669.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1623–1626.

Голландія (республіка), Гельдерн: талери 1646; Західна Фризія: 1648.

Для колекції Ермітажу взято ризькі драйпелькери 1644, 1648 – 4, 1669 – 3 і лівонські 1648 – 11, 1669 – 2. Інші монети переплавлені. Найстаріша монета скарбу – ризький шеляг **1620** р. Сигізмунда III, наймолодша – ризькі драйпелькери **1669** р. Карла XI.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 174. – № 76; Kotlar M. – S. 181. – № 752.

№ 107. С. Вихвостово, Городнянський р–н., **1884** р. **435** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), коронний солід 1622, гріш 1624, корони півтораки 1621–1627, трояки 1622–1624, шостаки 1623, 1624, 1626, 1627 і орти 1621–1624, гданський грош 1626, литовські гроші 1611, 1626, 1627; Ян II Казимир (1648– 1668), шеляг литовський 1652.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621– 1632), ризькі шеляги; Христина (1632–1654), ризькі шеляг 1647 і драйпелькери 1633, 1647, 1652, лівонські драйпелькери 1648.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькер 1623. Фрідріх Вільгельм (1640– 1688), шеляг 1658.

Іспанські Нідерланди: Брабант, Альберт та Ізабелла (1599–1621), патагон б.д. Нюренберг – талер 1625.

Найстаріша монета скарбу – литовські гроші **1611** р. Сигізмунда III, наймолодша – пруський шеляг **1658** р. Фрідріха Вільгельма.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 174. – № 77.

№ 108. Місцевість Красний Колядін, Дмитріївський р-н. (тодішній Конотопський повіт Чернігівської губернії), **1873** р. Горщик із **360** монетами („220 величиной в гривенник и 140 – в двугривенный”). В Археологічну комісію прислані 2 півтораки коронні 1623 і литовський солід Сигізмунда III (1587–1632), ризький шеляг Карла X Густава (1654–1660) 1657. Монети скарбу датовані **1623 – 1657** рр.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 175. – № 79.

№ 109. С. Гарбузіно, Козелецький р–н. (тодішній Козелецький повіт Чернігівської губернії), **1904** р. **437** монет вагою в 59 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), гріш гданський 1626 і литовський 1626, тернарій лобженицький, шеляги коронні 614, 1625, 1626, литовські 1615, 1617, 1623, 1624 і ризькі 1596, 1599, 1609, 1616, 1617, 1620, 1621; Ян II Казимир (1648– 1668), шеляги литовські 1652, 1653.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619– 1640), шеляги 1626 – 1628, 1633; Фрідріх Вільгельм (1640– 1688), шеляг 1654.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621– 1632), ризькі шеляги 1624 – 1628, 1630, 1632 – 1634 і ельбінські 1630–1633; Христина (1632–1654), шеляги лівонські 1645, 1647– 1653, ризькі 1635 – 1641, 1643, 1654 і ельбінгські 1634; Карл X Густав (1654– 1660), шеляги лівонські 1654– 1657 і ризькі 1655–1659. Монети скарбу датуються **1596 – 1659** рр.

Шотландія: мідні монети (два пенні) Карла II (1665 – 1695), б.д.

Монети скарбу датуються **1596 – 1659** рр.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 175. – № 80; Kotlar M. – S. 180. – № 747.

№ 110. С. Пристарок, Репкінський р-н.(на час знахідки – Городнянський повіт Чернігівської губернії), **1877** р. **30** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), півторак коронний 1624; Ян II Казимир (1648– 1668), гріш литовський 1652.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619– 1640), шеляги 1629.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), шеляг ризький 1626; Христина (1632– 1654), шеляги лівонський 1654 і ризькі 1635, 1648, 1650, 1653; Карл X Густав (1654–1660), шеляги лівонські 1655, 1657 і ризький 1660. Монети скарбу датуються **1624–1660** рр.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 175. – № 81; Kotlar M. – S. 185. – № 768.

№ 111. Хут. Павлівка, Чернігівський р-н., **1884** р. Глиняний горщик із **2981** цілою і **9** пощербленими монетами загальною вагою в 8 фунтів 15 зол. 36 доль.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півторак коронний 1620 –1627, трояки 1622– 1624, шостаки 1623–1626 і орти 1622, 1623, орт гданський 1621.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1621, 1624, 1626.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), драйпелькери шведські 1632, ризькі 1622 – 1624 і ельбінгські 1629, 1630; Христина (1632–1654), драйпелькери шведські 1633, 1634, лівонський 1648 і ризький 1648; Карл XI (1660–1697), драйпелькер лівонський 1669.

Іспанські Нідерланди, Брабант: 1/2 талера Альберта та Ізабелли (1599–1621), 1616, Філіп IV (1621–1665), 1626. Монети скарбу датуються **1616–1669** рр. Скарб переплавлено.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 175. – № 82; Kotlar M. – S. 184–185. – № 766.

№ 112. С. **Велика Кошелівка**, Ніжинський р-н. (тодішній Ніжинський повіт Чернігівської губернії), **1891** р. В урочищі „Жарохівщина” знайдена берестяна коробка, обгорнута тканиною, із польськими та шведськими монетами.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти, шостаки, трояки і півтораки.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1621, 1624, 1626.

Прибалтійські володіння Швеції: Христина (1632–1654). Монети скарбу датуються **20–50**-ми роками XVII ст. Поступили в Чернігівський губернський статистичний комітет.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 176 – № 84. – С. 176; Kotlar M. – S. 177. – № 736.

№ 113. С. **Риково**, Новгород–Сіверський р-н., **1885** р. Глиняний посуд із монетами (25 ф. 18 зол.)

Річ Посполита: Ян II Казимир (1648–1668), соліди литовські 1652, 1653.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шеляг 1659.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), шеляги ельбінгські 1630; Христина (1632–1654), шеляги лівонські 1649, 1651, 1652 і ризькі 1643, 1645, 1648, 1649, 1653; Карл X Густав (1654–1660), шеляги ризькі 1656, 1658. Монети скарбу датуються **1630–1658** рр.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 176. – № 86; Kotlar M. – S. 186. – № 771.

№ 114. С. **Березінська Димерка**, Остерський р-н. (теперішній Остерський повіт Чернігівської губернії), **1892** р. На церковному кладовищі знайдений мішок із **9870** монетами загальною вагою в 27 фунтів 50 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півтораки 1620–1627.

Пруссія: шеляги.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), шеляги шведські і ризькі; Христина (1632–1654), шеляги шведські і ризькі. Монети датовані **20–50**-ми роками XVII ст. Усі монети скарбу за розпорядженням АК переплавлені.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С.177. – № 89; Kotlar M. – S. 176. – № 776.

№ 115. С. **Максим**, Остерський р-н. (тодішній Остерський повіт Чернігівської губернії), **1922** р. На березі р. Десни знайдено декілька сотень монет. Відомі гроші: шведські, ризькі і ельбінгські, Христини (**1632–1654**), шеляги „вероятно ливонские и рижские”.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 177. – № 90; Kotlar M. – S. 184. – № 765.

№ 116. С. **Янівка**, Репкинський р-н. (теперішній Чернігівський повіт Чернігівської губернії), **1895** р. **178** монет загальною вагою в 24 зол. 72 дол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шеляги коронні і ризькі, гріш гданський 1624, півтораки коронні і ризькі 1624; Ян II Казимир (1648–1668), гріш (литовський) 1652.

Пруссія: драйпелькери.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), шеляги ризькі; Христина (1632–1654), драйпелькери шведський 1635, ельбінгські; Карл X Густав (1654–1660), шеляги ризькі. Монети скарбу датовані **1624–1652** рр. Поступили до Чернігівського губернського статистичного комітету.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 177. – № 91; Kotlar M. – S. 180. – № 749.

№ 117. М. Чернігів II, 1959 р. Під час прокладення траншеї для газопроводу по вулиці Лермонтова на глибині 0,7 м знайдений глиняний горщик з монетами, із числа яких до Чернігівського державного історичного музею надійшли **1135** одиниць.

Польща: Краківський монетний двір – Сигізмунд I (1506–1548), півгріш 1509.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півтораки коронні 20-х років, трояки коронні 1620 (пробитий), 1621 – 8, 1622 – 24, 1623 – 7, 1624 – 7, 162? – 5, шостаки коронні 1623 – 2, 1624 – 4, 1625 – 4, 1626 – 4, 1627 – 3, гріш литовський 1626.

Пруссія (герцогство): Георг Вільгельм (1619 –1640), драйпелькери 1623 – 5, 1624 – 6, 1625 –15, 1626 – 20, 1627 – 2, 162? – 2, 1633.

Бранденбург: Іоанн Сигізмунд (1608–1619), драйпелькери 1620– 2; Георг Вільгельм (1619–1640), 1621, 1622 – 10, 1623 – 7, 1625, 16 ? – 2, із стертою датою – 2.

Священна Римська імперія, Померанія: Ульріх (1618–1620), драйпелькер із стертою датою.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), драйпелькери шведські 1632 – 20, 1633 – 49, 1634, 1635 – 5, 163? – 13, із стертою датою – 16, ризькі 1622 – 2, 1623 – 10, 1624 – 9, 162? і ельбінгські 162?, 1630 – 3, 1632 – 4, 163? – 2; Христина (1632–1654), драйпелькери шведські 1633 – 2, 1634 – 34 – 3, 1635 – 7, гріш шведський 1635, драйпелькери лівонські 1648 – 4 і ризькі 1634, 1644; Карл X (1660–1697), драйпелькери лівонські 1660, 1669 і ризькі 1669 – 3. Найстаріша монета скарбу – півгріш **1509** р. Сигізмунда I, наймолодша – драйпелькери **1669** р. Карла XI.

Джерела: Чернігівський державний історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 1608; Рябцевич В.Н.– С. 177–178. – № 93; Kotlar M. – S. 178. – № 742.

№ 118. С. Городище, Березнянський р-н. (тодішній Сосницький повіт Чернігівської губернії), **1904** р. **2800** монет загальною вагою в 9 ф. 3 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні півтораки 1617, 1619–1627, трояки 1602, 1621–1624, шостаки 1623 – 1627, ризькі півтораки 1620; Ян II Казимир (1648–1668), коронні півтораки 1661, 1666.

Священна Римська імперія, Померанія: Богуслав IV (1620–1637), драйпелькер 1622.

Пруссія (герцогство) – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622 – 1627; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), драйпелькер 1685.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), драйпелькери ризькі 1623, 1624 і ельбінгські 1629, 1630, 1632, 1633; Христина (1632–1654), драйпелькер лівонський 1648 і ризькі 1644, 1647–1649; Карл XI (1660–1697), драйпелькери лівонський 1669 і ризький 1669.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 185. – № 125; Kotlar M. – S. 180. – № 748.

№ 119. С. Свідовець, Бобровицький р-н. (теперішній Козелецький повіт Чернігівської губернії), 1892 р. Глиняний горщик із 629 монетами загальною вагою в 1 ф. 69 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півтораки 1620–1627 і трояки коронні; Ян II Казимир (1648–1668), шостаки коронні.

Голландська республіка: Утрехт, талери 1677 – 1, 1690 – 1.

Монети скарбу відкарбовані у 1620–1690 рр.

За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 185. – № 126; Kotlar M. – S. 188. – № 780.

№ 120. С. Смичин, Городянський р-н. (теперішній Городницький повіт Чернігівської губернії), 1914 р. Горщик із 4267 монетами загальною вагою в 568 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632) – 21; Ян II Казимир (1648–1668) – 74.

Великобританія: – 1.

Пруссія – лен Речі Посполитої: Георг Вільгельм (1619–1640) – 21.

Пруссія (герцогство): Фрідріх Вільгельм (1640–1688) – 81.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632) – 49; Христина (1632–1654), лівонські – 182, ризькі – 1137, „невідомі” – 364; Карл X Густав (1654–1660), лівонські – 54, ризькі – 233, „невідомі” – 83. Монети дуже стерті – 1379.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 185. – № 127.

№ 121. С. Козел II, Михайло-Коцюбинський р-н. (тодішній Чернігівський повіт Чернігівської губернії), 1897 р. 460 монет вагою 18 ф. 52 зол., в тому числі 16 талерів.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні і шостаки; Ян II Казимир (1648–1668), злотувки (тимфи) коронні. „Датські монети” (Рябцевич припускає, що це марки Христяна IV).

Іспанські Нідерланди, Брабант: Альберт та Ізабелла (1599–1621), талер б.д.; Філіп IV (1621–1665), 1/4 патагона 1659, 1/2 патагона 1623, 1626, 1638, 1639, 1645, 1650, 1653, 1657, патагони (талери) 1647, 1648, 1654, 1655; Карл II (1665–1695), 1/4 патагона 1695, 1/2 патагона 1669, 1673, патагони 1667, 1674, 1691, 1692.

Голландія (республіка), Гельдерн: талери 1668; Голландія 1693; талери Західної Фризії, Кампена, Утрехта 1693, 1/2 талера Гельдерна. Кельн: архієп. Максиміліан Генріх, талер 1670.

Майнц – талер 1604. Найстаріша монета скарбу – талер 1604 р. Майнца, наймолодша – талер Утрехта 1693 р. За розпорядженням АК монети переплавлено.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 185–186. – № 128; Kotlar M. – S. 182. – № 755.

№ 122. С. **Пушкарі**, Новгород–Сіверський р–н. (тодішній Новгород–Сіверський повіт Чернігівської губернії), 1887 р. 204 монети.

Московське царство: копійки Василя Шуйського (1605–1610) – 1, Михайла Романова (1613–1645) – 93, Олексія Михайловича (1645–1676) – 51.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орт коронний 1622, трояки 1620, 1622, півтораки 1622 – 1627, гріш гданський.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632) драйпелькери шведські 1633 – 4 і ельбінгські 1620, 1630.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1624–1627. Монети скарбу датуються 1605 – 1676 рр.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С.186. – № 129; Kotlar M. – S. 186. – № 769.

№ 123. С. **Зметнево**, Сосницький р–н., 1915 р. На березі р. Десни знайдений горщик із 1133 монетами.

Росія: Михайло Федорович (1613 – 1645), копійка.

Велике князівство Литовське: Сигізмунд I (1506–1548), півгріш 1518; Сигізмунд II (1548–1572), півгріш 1559.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні гроші 1623, 1624 – 18, півтораки 1620 – 1627 – 813, трояки 1621, 1622, 1624 – 16, шостак 1625, гданські гроші 1625, 1627 – 10, литовські гроші 1625, 1626 – 15.

Священна Римська імперія, Померанія: Богіслав IV (1620–1637), гроші 1622 – 2.

Пруссія – лен Речі Посполитої: Йоганн Сигізмунд (1608–1619), гріш 1619; Георг Вільгельм (1619–1640), гроші 1621–1627, 1633 – 90.

Пруссія (герцогство): Фрідріх Вільгельм I (1640–1688), гроші 1685 – 2.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), драйпелькери ризькі 1622–1624 – 16 і ельбінгські 1629–1633, 1635 – 109; Христина (1632–1654), драйпелькери лівонські 1648 – 8, ризькі 1644, 1648 – 5 і ельбінгські 1634, 1635 – 109; Карл XI (1660–1697), драйпелькери лівонські 1669 і ризькі 1669.

Джерела: Фасмен І. – С. 305. – № 13; Рябцевич В.Н. – С. 186. – № 130.

№ 124. М. **Чернігів III**, 1890 р. По Старо-Петербурзькій вулиці знайдено глиняний горщик із золотими монетами, відомо про 14 екземплярів.

Угорщина: Фердінанд I, подвійний дукат 1636.

Венеція: герц. Франциск Донато, Домінік Кантаренус, дукати.

Гамбург: дукат 1662.

Зальцбург: подвійний дукат Теодора і Яна Якова 1602.

Іспанія: Альберт та Ізабелла (1599–1621), подвійний дукат б.д.

Майнц (архієпископство): Анзеліус Казимир, подвійний дукат 1644.

Голландія (республіка): Голландія, дукати 1663, 1687.

Священна Римська імперія: Фердинанд III (1637–1662), подвійні дукати 1637, 1640.

„Турецькі червінці” – 2. Монети скарбу датуються **1602 – 1687** рр.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 186. – № 131; Kotlar М. – S. 178. – № 740.

№ 125. М. **Чернігів IV, 1866** р. На подвір'ї одного із будинків знайдено **112** монет, із яких одна – талер герцогства **Німецького**, Фердинанда III (1637–1662), який передано до Ермітажу. Скарб датується другою половиною **XVII** ст.

Джерела: Kotlar М. – S. 178. – № 739.

№ 126. С. **Ядути**, Борзненський р-н., кінець **XIX** ст.

Річ Посполита: дрібні монети, з яких злотувка (тимф) Яна Казимира (1648–1668) 1665 потрапив до музею в Сосницю.

Джерела: Kotlar М. – S. 181. – № 750.

№ 127. С. **Киселівка**, Менський р-н., **1931** р. Викопано горщик із монетами вагою близько 1 кг. Господар вислав до Всеукраїнської археологічної комісії 31 монету.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шеляг литовський – 1; Ян II Казимир (1648–1668), шеляг литовський 1665 – 1, 1666 – 2.

Прибалтійські володіння Швеції: Христина (1632–1654), шеляги лівонські 1649–1653 – 4, ризький 1640 – 1, 1644 – 2, із нечіткою датою – 5; Карл Густав (1654–1660), шеляги лівонські 1655 – 2, ризькі 1657 – 2, із нечіткою датою – 1; Карл XI (1660–1697), ризький шеляг 1660 – 1, із нечіткою датою – 3

Пруссія: Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шеляг 1658 – 1, 1668 ? – 1, із нечіткою датою – 1.

Джерела: Kotlar М. – S. 181. – № 751.

№ 128. С. **Корюківка**, Шорський р-н. (тодішній Сосницький повіт Чернігівської губернії), **1919** р. Знайдено скарб близько **300** талерів. В.А. Шугаєвському показані 2 екземпляри: Кампен **1648** і Утрехт **1650**.

Джерела: Kotlar М. – S. 181. – № 753.

№ 129. М. **Козелець II, 1892** р. За 2 версти від міста в хуторі знайдено глек, у якому було понад 500 монет:” грубих і дрібних ... польських, шведських і датських”. З опису 2 монет скарбу – одна із них орт гданський Сигізмунда III (1587–1632), друга – шеляг лівонський Христини (1632–1654). Монети скарбу датуються **20–50**-ми роками **XVII** ст.

Джерела: Kotlar М. – S. 182. – № 757.

№ 130. С. Козероги, Чернігівський р-н., 1898 р. 356 монет срібних і білонних вагою в 1 фунт 30 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1622, 1623 – 3, шостаки 1620–1627 – 33, трояки 1622 –1624 – 10, півтораки 1620–1627, орти гданські 1621, 1624 – 4, гроші литовські 1624, 1626.

Іспанські Нідерланди, Брабант: Філіп IV (1621–1665), талер 1650. Монети датовані за розпорядженням АК скарб перетоплено.

Джерела: Kotlar M. – S. 183. – № 758.

№ 131 с. Полови, Поліський р-н. (Старий Поліський повіт Чернігівської губернії), 1866 р. виорано старе начиння із 590 срібними і 1 золотою монетами.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостаки 1623–1627 – 56, трояки 1621– 1624 – 29, півтораки 1620–1627 і з витертою датою – 356, орти гданські; Ян II Казимир (1648 –1668), шостаки 1662 – 1663 – 3.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1625, 1629, 1630, 1632–1637 – 44, ризькі 1623–1624, 1631 – 18; Христина (1632–1654), драйпелькери ельбінгські 1634–1635 – 4, лівонські 1648 – 3, ризькі 1648, витерті.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1621–162, 1633, з витертою датою – 35.

Іспанські Нідерланди: Брабант, Альберт та Ізабелла (1599–1621), талери – 2, 1/4 талера – 7; Філіп IV (1621–1665), талери 1649 – 1, 1654 – 1, 1/2 талера 1632 – 1, 1/4 талера 1645 – 1.

Голландія (республіка): Голландія, дукат 1661, талери 1621 – 1, 1651 – 1, Зеландія: талер; Фризія: талер 1623; Девентер: флорин 1617; Кампен: талери 1649, 1660, 1662 – 3, Зволле: талери 1649, 1655, 1656, Брунсвік Лінбург: талер 1636.

Саксонія: талер 1617. Монети скарбу датуються 1617–1663 рр.

Джерела: Страшкевич П. – С. 9– 15. – № 117; Kotlar M. – S. 185. – № 767.

№ 132. М. Сосниця I, Сосницький р-н., початок XX ст. Скарб дрібних монет „шведських”, із яких відомі шеляги Христини (1632–1654) та Карла XI (1660– 1697). Передані до музею у Сосницю.

Джерела: Kotlar M. – S. 187. – № 774.

№ 133. М. Сосниця II, 1913– 1914 р. На території Сосницького кладовища виявили відкритий гроб, у якому знайшли глиняний глечик із 1 золотою та 19 срібними і мідними монетами, серед яких були срібні монети Сигізмунда III (1587– 1632), а також мідний шеляг Яна II Казимира (1648–1668). Скарб переданий в музей м. Сосниці.

Джерела: Kotlar M. – S. 187. – № 775.

№ 134. М. Сосниця III, 1921 р. На площі знайдено шеляг литовський Яна II Казимира (1648 – 1668) 1665, переданий в музей м. Сосниці.

Джерела: Kotlar M. – S. 187. – № 776.

№ 135. С. Сосниця IV, 1924 ? р. По вул. Батуринській знайдено мідний шеляг Яна II Казимира (1648–1668). Монету передано в музей м. Сосниці.

Джерела: Kotlar M. – S. 187. – № 777.

№ 136. М. Сосниця V, 1925 р. По дорозі до Бару знайдено „шведський” (прибалтійські володіння Швеції) шеляг Христини (1632–1654), переданий до музею в Сосниці.

Джерела: Kotlar M. – S. 187. – № 778.

№ 137. С. Велика Дівиця, Поліський р-н., 1913 р. Скарб срібних монет вагою 8 ф. 87 зол.

Польща: Олександр (1501–1506), півгріш б.д.

Велике князівство Литовське: Сигізмунд I (1506–1548), півгріш 1519; Сигізмунд Август (1545–1572), півгріш 1556 – 1.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти 1620 – 1624, півтораки 1614, 1615, 1617, 1619 – 16, гроші 1607, 1624, литовські гроші 1625 – 1627, орти гданські 1615, 1619, 1624, 1625, гроші 1625 – 1627; Ян II Казимир (1648 – 1668), гріш литовський 1652.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621 – 1632), трояки ельбінгські 1631, 1632, драйпелькери 1628–1633, 1635, драйпелькери ризькі 1622–1624; Христина (1632 – 1654), драйпелькери ельбінгські 1634 – 1635, ризькі 1644, 1647, 1648, лівонські 1648.

Пруссія: Йоганн Сигізмунд (1608–1619), драйпелькер 1620; Георг Вільгельм (1619 – 1640), орти 1621, 1624, драйпелькери 1621 – 1627, 1633.

Священна Римська імперія, Померанія: Богіслав IV (1620–1637), гріш 1620, Ульріх (1618 – 1621), гріш 1621.

Московське царство: копійки Михайла Романова (1613–1645) і Олексія Михайловича (1645–1676).

Кесарство Німецьке: Рудольф II (1602 – 1653), талер 1623.

Іспанські Нідерланди: Філіп IV (1621 – 1665), 1/4талера 1626 – 1.

Голландія (республіка), Гелдрія: талери 1651, 1655, 1657 – 3; Західна Фризія: талер 1623; Зеландія: талер 1641 – 1; Зволле: талер 1650.

Данія: Християн IV (1615 – 1624), марка 1615. Монети скарбу датуються 1501 – 1657 рр. АК передала скарб господарю.

Джерела: Kotlar M. – S.187. – № 781.

№ 138. С. Задайки, Лісницький р-н., 1860 р. 107 срібних монет вагою 50 зол., викопані в городі.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587 – 1632), шостаки 1623, 1625, 1626 – 7, трояки – 7, півтораки – 83.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські – 4.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619 –1640), драйпелькери 1624 – 2.

Іспанські Нідерланди: Філіп IV (1621 – 1665), талери 1654 – 1, 1656 – 1, 1/2 талера 1648 – 1. Одну монету придбала АК, інші повернуті господарю.

Джерела: Kotlar M. – S. 189. – № 784.

Сумська область. Друга половина XVII ст.

№ 139. Глинський скарб срібних російських копійок XVI–XVII ст. був знайдений за 16 кілометрів від м. Глухова Сумської області на місці зруйнованого радянською владою у 1922 р. чоловічого православного монастиря, так званої “Глинської пустині”. Глинський скарб нараховує 294 одиниць. У скарбовому комплексі також присутні 6 (2,04%) свинцевих пломб (підробок) копійчаної форми та 16 (5,44%) “мордовок. “Написи” на них зазвичай не читаються – це просто орнамент, складений із подібних на букви знаків. Г.І. Спаський вважав, що ці копії срібних російських копійок, були неофіційним платіжним засобом в Сибірі та Поволжі і тому часто зустрічаються там у вигляді скарбів. У всіх 16 “мордовок”, як і у всіх монетах скарбу, зроблено отвір, на одному боці викарбувано орнамент, на іншому – зображено коня із вершником або без нього. У скарбі є 45 (15,3%) срібних копійок, в яких зображення майже стерті, що свідчить про тривалий термін їх використання в грошовому обігу.

Московське царство: копійки Івана Грозного (1533–1584), Федора Івановича (1584–1598), Василя Шуйського (1606–1610), Михайла Романова (1613–1645), Олексія Михайловича (1645–1676), 35 копійок Федора Олексійовича (1676–1682), 11 – Іоана V Олексійовича (1682–1696) та 22 монети старого типу Петра I Олексійовича (1682 – 1725). Найбільше срібних копійок у скарбі припадає на період правління Федора Олексійовича (1676 –1682). На монетах яйцеподібної форми з одного боку зображено царя верхи на коні із списом у руці, а з іншого – напис “Великий царь Фёдор Алексеевич” чи інший правитель. Скарб на двох мотузяних в'язках потрапив у 1929 р. до рук місцевого вчителя історії та краєзнавця В. М. Заїки (1925–1994). Перед смертю він подарував знахідку своєму синові – В.В. Заїці, який у 2002 р. передав в експозицію Глухівського історико–краєзнавчого музею 110 срібних копійок із скарбу. Інша частина скарбу (184 монет і підробок) перебуває у приватній колекції В.Заїки.

Джерела: експозиція Глухівського історичного музею № 3; приватна колекція Зайки В.В.; Бакалець О.А Фінансова політика, грошовий обіг Гетьманщини та Поділля в XVI – XVII ст. (за письмовими та скарбовими джерелами). Бар: РВВ, 2005. – С. 40–42.

№ 140. С. Черкаське, Середино–Будський р-н. (тодішній Новгород-Сіверський повіт Чернігівської губ.), 1912 р. Посудина із **94** монетами.

Іспанські Нідерланди: Альберт і Ізабелла (1599 –1621) – талери брабантські 1616 – 2, 1617, 1619, 1621 і б.д. – півталера 1619; Турне: талери б.д. – 3; Філіп IV (1621–1665) – талери Брабанту: 1622–1624, 1633, 1634, 1636, 1638, 1644, 1645, 1652, 1656 – 19, Турне: 1633, 1634, 1641, 1654, 1672 – 7, Бургундія: 1627 – 1, Фландрія: 1622, 1633, 1646, 1653, 1656 – 6; Карл II (1665–1695), талери Брабанту: 1673, 1682, 1685, 1695 – 6, півталера 1665, Фландрія: 1667, 1669, 1672, 1673, 1676, 1680, 1683, 1686 – 8, півталера 1667.

Голландська республіка, Гелдрія: талер 1694; Голландія: талери 1663, 1673, 1693 – 7; Девентер: талери 1663, 1698; Фризія Західна: талери 1624, 1693, 1694, 1695, 1698 і витерті – 7; Зволле: талер 1664 – 1; Зеландія: талер 1614 – 1; Утрехт: талери 1692–1694, 1696 – 6.

Кесарство Німецьке: талер 1699; Лейдж (Ліге): талер 1666.

Франція: 1/2 еси 1652. Найстаріша монета скарбу – голландський талер (Зеландія) **1614** р., наймолодші – талери Девентера та Західної Фризії **1698** р.

АК передала Ермітажу талери колоній: Зволле 1698, Зеландії 1614 і Утрехта 1696, 1/2 талера французького 1667, а інші монети передала господарю.

Джерела: Kotlar M. – S. 234. – № 961.

№ 141. с. Гірино, Глухівський р-н. (тодішній Глухівський повіт Чернігівської губ.), 1912 р. Горщик глиняний із монетами вагою **1 ф. 83** зол.

Московське царство: копійки Михайла Романова (1613 –1645), Олексія Михайловича (1645–1676) і Федора Олексійовича (1676 –1782).

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні півтораки.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери.

Джерела: Kotlar M. – S. 234–235. – № 962.

№ 142. М. Глухів, Глухівський р-н. (на той час – Глухівський повіт Чернігівської губ.), **1896** р. Близько **400** монет.

Росія: копійки Михайла Романова (1613–1645), Олексія Михайловича (1645–1676) і Федора Олексійовича (1676–1782) – понад 300.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостаки і “інші монети” разом 25. **Іспанські Нідерланди,** Брабант: патагони 1629–1634 – 29; Альберт і Ізабелла (1599–1621), 1616; Філіп IV (1621–1665), 1630, 1632, 1647, 1649, 1656; Карл II (1665–1695), 1675, 1677.

Голландія (республіка): талери – Фризія Західна 1648; Кампен 1648, 1649, 1659; Утрехт 1630, 1635. Найстаріша монета скарбу – патагон Альберта та Ізабелли **1616** р., наймолодша – талер **1677** р. Карла II. АК передала скарб Київському університету.

Джерела: Kotlar M. – S. 235. – № 963.

№ 143. М. **Константинів**, Недригайлівський р-н. (тодішній Старий Роменський повіт Полтавської губ.), **1895** р. На пагорбі поблизу містечка вкопано **744** монети вагою 1 фунт 72 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти, трояки, шостаки і півтораки 1620–1627, орт гданський 1625.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери, шеляги ризькі Густава Адольфа (1621–1632) і Христини (1632–1654).

Бранденбург: орт 1625. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 236. – № 966.

№ 144. М. **Кролевець**, Кролевецький р-н. (Старий Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1886** р. В повітовому відділенні поліції знайдено **1146** монет вагою 15 фунтів 2 зол. Місце знахідки точно не відоме.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632) і Ян II Казимір (1648–1668);

„Швеція”: Густав Адольф (1621–1632) і Христина (1632–1654).

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640) і Фрідріх Вільгельм (1640–1688). Шелягів у скарбі було – 1106, грошів – 22 і 18 півтораків (лише Сигізмунда III). Монети належать до XVII ст. Скарб переданий до ДІМ.

Джерела: Kotlar M. – S. 236. – № 967; Рябцевич В.Н. – С. 179. – № 99.

№ 145. С. **Люте**, Середино–Будський р-н. (тодішній Новгород–Сіверський повіт Чернігівської губернії), **1913** р. Посудина із **38** монетами.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1621–1624 – 18 і гданський 1625.

Голландія: талери – Девентер 1640 – 1; Західна Фризія – 1622 1 і півталер 1622; Зеландія 1622 – 2; Утрехт 1648 – 1; Нюрмберг 1625 – 1;

Саксонія: 1593, 1602, 1612, 1648 – 4, Карунтія, Фердинанд II, 1621 – 2, 1625 – 1;

Швейцарія: Базулея 1624 – 1; Альзасія, Леопольд V, 1622 – 1.

Джерела: Kotlar M. – S. 236. – № 967; Рябцевич В.Н. – С. 168. – № 48.

№ 146. С. **Спаське**, Кролевецький р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губ.), **1888** р. **342** монети вагою 65 зол. 72 дол.

Московське царство: копійка Бориса Годунова (1598–1605) – 1, Михайла Романова (1613–1645) – 134, Олексія Михайловича (1645–1676) – 57.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1622 – 2, трояки – 7, гроші – 10.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери.

Голландська республіка, Кампен: талер 1648. Скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 237. – № 970; Рябцевич В.Н. – С. 187. – № 134.

№ 147. С. Великий Самбір, Конотопський р-н. (тодішній Конотопський повіт Чернігівської губ.), 1909 р. Горщик із 600 шелягами.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні і литовські.

Прибалтійські володіння Швеції: ризькі і лівонські Христини (1632–1654) і Карла XI (1660–1697)

Джерела: Kotlar M. – S. 237. – № 971; Рябцевич В.Н. – С. 187. – № 13.

№ 148. С. Волківці, Роменський р-н. (на той час Роменський повіт Полтавської губ.), 1883 р. На полі знайдено 47 монет вагою 1 фунт 9 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні шостаки 1623, трояки 1622, півтораки 1621, 1622, 1624, грош литовський 1626. Талери – Брабант 1626, 1672; Гамбург 1626; Гелдрія 1641, 1648; Голландія 1659; Кампен 1648; Тіроль, Фердинанд II, б.д.;

Пруссія: монети 1623, 1624; Гданськ 1649. Монети датовані 1621–1659 рр. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 237. – № 972.

№ 149. С. Заболотне, Кролевецький р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), 1845 р. 41 монета, в тому числі 4 „бельгійсько-нідерландських” талери XVII ст., з яких 2 датованих 1650 і 1651р. Крім того: „бельгійсько-голландські” півтораки XVII ст. Талери **Нідерландів іспанських** Альберта та Ізабелли (1599–1621) – 1, Філіпа IV (1621–1665) – 1; „польські злоті” (на думку М. Котляра – „легкі талери коронні”) Сигізмунда III; півталери **бранденбургські** Георга Вільгельма (1621–1640) – 2.

Джерела: Kotlar M. – S. 237. – № 973; Рябцевич В.Н. – С. 179. – № 98.

№ 150. С. Гаврилівка, Роменський р-н. (Старий Роменський повіт Полтавської губернії), 1903 р. У лісі в урочищі знайдено 54 монети.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні півтораки 1624, 1625, шеляги литовські 1623, 1626, ризькі 1620; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги литовські 1652.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), шеляги ельбінгські витерті, ризькі 1624, 1627, 1628, 1631; Христина (1632–1654), шеляги ельбінгські 1635, лівонські 1649, 1651, 1652, 1653, ризькі 1635, 1641–1643, 1645, 1647, 1649, 1652, 1653; Карл X Густав (1654–1660), шеляги ризькі 1654.

Пруссія: Георг Вільгельм (1621–1640), шеляги 1626; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шеляги 1654.

Шлик: Кейсун, обол 1651. АК передала скарб до місця знахідки.

Джерела: Kotlar M. – S. 235. – № 964.

№ 151. С. Герасимівна, Роменський р-н. (тодішній Роменський повіт Полтавської губернії), 1896 р. Виорано 148 монет вагою 1 фунт 84 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), коронний талер 1628, орти 1621– 1624, шостаки 1623–1625, 1627, півтораки 1620– 1624, орти гданські 1611, 1616, 1624, 1625.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1631, 1635, ризькі 1624.

Пруссія: (на думку М. Котляра – Бранденбург) Георг Вільгельм (1621–1640), орти 1622 – 1624.

Данія: марка 1615.

Голландія (республіка): талери Гелдерн 1642 – 1, Утрехт 1648 – 1, Кампен 1682 – 1, Фризія Західна: срібний флорин 1617. Емден: Фердинанд II, срібний флорин. Олденбург: Фердинанд III, срібний флорин. Альзасія: Фердинанд, талер б.д. Шафхаузен: талер 1621. Монети датуються 1617– 1682 рр. АК передала скарб до місця знахідки.

Джерела: Kotlar M. – S. 235– 236. – № 965.

Полтавська область. Скарби другої половини XVII ст.

№ 152. С. Опошня, Заньковецький р-н., 1881 р. Змішаний скарб із 572 західноєвропейських срібних та білонних монет і російських копійок.

Росія: Михайло Романов (1613– 1645) – копійки – 44.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), орти коронні 1621– 1624, шостаки 1623– 1627, трояки 1621– 1623, півтораки 1620– 1627, грош 162?, грош литовський 162?, орти гданські 1615, 1618, 1623, 1624, 1626.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1631.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), бранденбургські орти 1622, драйпелькери 162?; Фрідріх Вільгельм I (1640–1688), орт 1657.

Священна Римська імперія, Померанія: півтораки 1618, 1621.

Австрія: 3 крейцери 1625.

Голландська республіка, Утрехт: 1621 (з контрмаркою Олексія Михайловича 1655 р.), 1642, 1655; Емден: Фердинанд II, флорин (стертий).

Іспанські Нідерланди, Брабант: талер 1625, 1/4 талера б.д. Із 9 талерів І.Г. Спаський називає 2 із контрмарками – Утрехт 1621 р., Дортмунд 1621 р., які були передані в ДІМ (№ 1353).

Джерела: Kotlar M. Znależiska monet z XIV – XVII w na obszarze Ukrainiekiej SSR. – Wrocław, Warszawa, Krakow, Gdansk. – 1975. – S. 195. – № 804; – S. 218– 219. – № 902; Спасский И.Г. Талеры в русском денежном обращении 1654–1659 гг. Сводный каталог ефимков. – Л., 1960. – С. 6; Спасский И.Г. – С. 35. – № 11.

№ 153. С. Старі Санжари, Ново-Санжарський р-н., **1909**р. **836** західноєвропейських монет. Із 11 талерів 2 єфимки: Зеландія 1641 (в Ермітажі) і Тіроль, ерцгерцог Карл Фердинанд (1632– 1662), (Священна Римська імперія) б.д. (№ 311 і 505). Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), коронні орти 1621– 1624 – 34, шостаки 1624 – 2, шеляги 1625– 1626 – 3, орти гданські 1616– 1618, 1620, 1623, 1626 – 28, гроші і шеляги.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери і шеляги ельбінгські і ризькі; Христина (1632–1654), драйпелькери і шеляги ельбінгські, лівонські і ризькі.

Шлик: 15 крейцерів 1664 – 1.

Австрія: 15 крейцерів 1661 – 2.

Голландська республіка: талери – Зволле 1662 – 1; Зеландія 1630 – 1, 1641 – 1 (з контрмаркою Олексія Михайловича), Кампен 1653 1; Фризія б.д. – 1; Західна Фризія 1647 – 1, 1668 – 1; Брабант 1631, 163?, 1656 – 3; Тіроль, Фердинанд (1632– 1662) б.д. – 1 (з контрмаркою Олексія Михайловича).

Джерела: Спасский И.Г. – С. 35. – № 11 ; Kotlar M. – S. 220. – № 908.

№ 154. С. Середняки, Гадяцький р-н. (тодішній Санжарський повіт Полтавської губернії), **1902** р. В скарбі зберігалися **486** срібних монет, із яких – 43 талери і 443 орти. До АК передано 20 монет:

Річ Посполита: 10 ортів коронних Сигізмунда III (1587– 1632) і **10 талерів**. Талери – Гданськ **1611** (?) – 1;

Священна Римська імперія, Саксонія: Август, талер 1581 – 1;

Швейцарія: Сен – Галлен, талери 1620 – 1; Фуггер: Максиміліан, 1620 – 1.

Іспанські Нідерланди: Філіп IV (1621– 1665), талер 1644 – 1.

Голландська республіка: Зволле 1646 – 1 і Кампен 1649 – 1; Фрідерік Ульріх, 1628 і Нідерланди 1612 (обидва талери № 769 і 419 з контрмаркою Олексія Михайловича); талер Фердінанда (?) б.д. Були передані в Полтавський музей, але не збереглися.

Джерела: Kotlar M. – S. 220–221. – № 909; Спасский И.Г. – С. 35. – № 13.

№ 155. С. Запсілля, Велико-Багачанський р-н, **1982** р. Скарб із **2164** срібних та білонних монет. Частину скарбу (1676 одиниць) виявила і передала разом із великим глечиком в Полтавський краєзнавчий музей Лесевич О.І., іншу частину Запсілянського скарбу (488 одиниць) виявив О.Б. Супруненко. Найстаріша монета скарбу – талер саксонського

курфюрста Августа (1553–1586), Дрезден, **1561** р., наймолодша – ріксдальдер Зволле **1664** р. В скарбі переважають білонні монети (79,1%) **Речі Посполитої** 1621–1627рр. Сигізмунда III (1587–1632). Присутні тезаврації світських та духовних правителів німецьких держав (7,3%), талери **Іспанських Нідерландів і Голландської республіки** (1,5 %), драйпелькери **Швеції** і її прибалтійських володінь (7,6 %), часу Густава II Адольфа (1621–1632) і Христини (1632–1654). В складі скарбу – 8 ефимків: патагони Альберта і Ізабелли (1599–1621) 1616, і Філіпа IV (1621–1665) 1627р., Гельдерн 1651р., Західна Фризія 1650 і 1655 р., Кампен 1631 р., **Данія** 1630 р. і Торун 1641 р. (№ 47,104, 188, 253, 427, 703, 1695 і 1696). Скарб зберігається у експозиції Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н-44313–46476; Супруненко А.Б. Клад монет XVI–XVII вв. из с. Занселье // НиЭ. – 1989. – Т. XV. – С. 172–174; Спаський И.Г. – С. 35. – № 15.

№ 156. С. Гольці, Лохвицький р-н., **1899** р. В скарбі виявлено **586** срібних і білонних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостак 1626, півтораки коронні і ризькі, шеляги ризькі; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги білонні.

Прибалтійські володіння Швеції: шеляги ельбінгські Христини (1632–1654), шеляги ризькі Густава Адольфа (1621–1632) і Карла X Густава (1654–1660).

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькер 1624.

Герцогство Німеччини: талер 1613 з контрмаркою Олексія Михайловича. Сфимок 1613 р. на брауншвейдському талері № 743 за свідченням І.Спаського був відісланий в Київський університет.

Джерела: Спаський И.Г. – С. 35. – № 12; Kotlar M. – S. 216–217. – № 893.

№ 157. Сmt. Нові Санжари, **Новосанжарський р-н., 1993** р. Скарб, який складається із 6 білонних монет 1621–164? рр. (захованих, на думку Філоненко Л.К., в другій половині 40-х років) був знайдений на городі жителя селища Нові Санжари О.О. Білоконь. Місце знахідки, яке обстежив Бовкун І.В., розташоване на плато правого корінного берега р. Ворскли.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостак 1625 –1, трояк 1622 –1, півторак 1622 –1.

Пруссія (герцогство): Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькер 1626 – 1. Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), драйпелькер 1621 – 1 м. Риги; Христина Августа (1632 – 1654), мідний солід 164? – 1. Скарб зберігається у фондах музею.

Джерела: Фонди ЦОДПА. – Інвентарний № Н – 9; Філоненко Л.К. Невеликий скарб монет середини XVII ст. // Полтавський археологічний збірник. Полтава, 1994. – № 3. – С. 161–162.

№ 158. С. Бодаква, Лохвицький р-н, 1892 р. В Урочищі “Дорошівна” знайдено скарб із 1214 срібних монет вагою 1 фунт 73 зол., білонних і мідних – 1 фунт 12 зол. (450 г).

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587 – 1632), орти 1621 – 1624, трояки 1622 – 1624, півтораки 1617, 1620 – 1627, гроші 1627; Яна II Казимира (1648–1668), шеляги мідні.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621 – 1632), драйпелькери ельбінгські 1631, шеляги ризькі; Христина (1632–1654), лівонські і пруські, Карл X Густав (1654–1660), шеляги лівонські, і пруські. Монети срібні, талери – **Голландська республіка:** Гелдрія 1614 – 1, Зволле – 1648 – 1, Кампен 1620, Утрехт 1642. Флорини Зволле, Фердинанд II – 1, Михай I – 1, Фризія 1617 – 1.

Герцогство Німецьке: флорини – Емден, Фердинанд II – 1. Найстаріша монета скарбу – талер Голландської республіки 1614 р., наймолодша – шеляги 60 – тих років XVII ст. Карла Густава.

Джерела: Kotlar M. – S. 214. – № 886.

№ 159. С. Великі Сорочинці, Миргородський р-н, 1904 р. На городі викопано 1586 монет срібних і білонних. До АК прислано 1392 екземпляри вагою в 2 фунти 36 зол.

Польща: Сигізмунд I Ягеллончик (1506–1545), півгроша 1509.

Велике князівство Литовське: Сигізмунд Август 1545–1572), півгроші 1546, 1565.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орт коронний 1622, шостаки 1624–1627, трояки 1620–1624, півтораки 1616, 1619 – 1627, гроші коронні 1611, 1621 – 1625, литовські 1609, 1625 – 1627, гданські 1624 – 1627, шеляги коронні 1622, 1624 – 1626, литовські 1616–1618, 1619, 1623–1625, 1627, ризькі 1614, 1616 – 1621, тернарії лобженські 1627, 1630; Ян II Казимир (1648 – 1668), витерті гроші, шеляги литовські 1652.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), трояки ельбінгські 1632, драйпелькери ельбінгські 1630 – 1633, пруські 1622, 1624, грош ельбінгський 1632, шеляги ельбінгські 1630 – 1633, пруські 1621, 1623 – 1628, 1630 – 1634; Христина (1632 – 1654), драйпелькери ельбінгські 1634, 1635, лівонські 1648, шеляги лівонські 1645, 1647 – 1654, ельбінгські 1634, пруські 1635 – 1654; Карл X Густав (1655 – 1660), шеляги пруські 1654 – 1657, лівонські 1655, 1657.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619 – 1640), драпелькери 1622, 1623, 1625 – 1627, шеляги 1626 – 1630, 1633; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шеляги витерті, 3 крейцери Моравії 1634, Тіроль 1630, 1632, 1637, Карунта 1632, Штірія 1637, Голстун 1592.

Священна Римська імперія, Померанія: 3 крейцери 1621. Найстаріша монета скарбу – півгриш **1509** р. Сигізмунда I, наймолодші – шеляги **1657** р. пруські і лівонські Карла X Густава.

Джерела: Kotlar M. – S. 215. – № 887.

№ 160. С. **Букашівка**, Глобінський р-н (тодішній Кременський повіт Полтавської губернії), **1902** р. Знайдено скарб із **20** монет у вазі 1 фунт 26 зол.

Голландія: талери 1672 – 1, б.д. – 1, Гельдерн 1627 – 1, 1646 – 1, Фризія Західна 1597 – 1, 1647 – 1, 1650 – 1, 1651 – 1, 1668 – 1, 1672 – 1, 1677- 2, 1678 – 1, Фризія 1620 – 1, Оверіссель 168? – 1.

Іспанські Нідерланди: талери 1624 – 1, 1633 – 1.

Священна Римська імперія, Австрія: Фердинанд III – 165? – 1. **Ольденбург:** Антон Гюнтер (1587 – 1599), гульден б.д. – 2.

Найстаріша монета скарбу – талер Західної Фризії **1597** р., наймолодша – талер **168?**р. Оверісселя. АК передала скарб музею Земства Полтавського.

Джерела: Kotlar M. – S. 215. – № 888.

№ 161. С. **Царичанка**, Кобеляцький р-н., **1894** р. Скарб монет срібних і білонних у вазі 1 пуд 1 фунт 9 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні і шостаки 1620 – 1627, півтораки тих самих років: 1620 – 1627; Ян II Казимир (1648–1668), шостаки.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ризькі 1648, 166? Георга Вільгельма (1619 – 1640).

Пруссія: Георг Вільгельм (1619 – 1640), орти (бранденбургські) і драйпелькери. **Голландія (республіка):** талери – Гелдрін 1634, Голландія 1650, Фризія Західна 1684, 1692, Зволле 1648, Утрехт 1687, 1693, 1694, 1700.

Іспанські Нідерланди, Брабант: талери 1644, 1687. Найстаріші монети скарбу – орти, шостаки, півтораки **1620** р. Сигізмунда III, наймолодша – талер **1700** р. Утрехта. Рішенням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 215 – 216. – № 889.

№ 162. С. **Хитці**, Лохвицький р-н. (на той час – Лубенський повіт Полтавської губернії), **1873** р. Знайдено глиняну посудину із **552** монетами. 3 із них передані у Петербургський губернський нумізматичний фонд. То були дві монети **Речі Посполитої** Сигізмунда III (1587–1632) і Христини (1632–1654) **Прибалтійських володінь Швеції** другої половини XVII ст.

Джерела: Kotlar M. – S. 216. – № 890.

№ 163. С. **Хорошки**, Лубенський р-н., **1881** р. Викопано скарб із 2 талерів і 2 фунтів монет “срібла низької проби”.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), гроші литовські, шеляги коронні, литовські і ризькі, тернарії познаньські.

Прибалтійські володіння Швеції: шеляги ельбінгські і ризькі Густава Адольфа (1621–1632) і Христини (1632 – 1654), лівонські Христини.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619 – 1640), шеляги.

Голландія: талер 1629. Західна Фризія: талер 1619. Скарб переплавлено. Монети датуються **1620 – 1654** рр.

Джерела: *Kotlar M. – S. 216. – № 891.*

№ 164. М. **Надзіськи**, Надзіський р-н., **1882** р. На міській площі викопано **2168** монет вагою 3 ф. 76 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587 – 1632), орти коронні 1621 – 1624, шостаки 1623, 1626, 1627, трояки 1621 – 1624, півтораки 1619 – 1627, гріш 1625, гріш литовський 1624, 1626, орти гданські 1623, 1624, гроші 1621 – 1627, шеляги коронні і литовські Сигізмунда III (1587 – 1632), Яна Казимира (1648 – 1668).

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ельбінгські 1629, 1633, ризькі 1623, 1624, драйпелькери ельбінгські і ризькі Густава II Адольфа (1621 – 1632), Христини (1632 – 1654), Карла X Густава (1654 – 1660).

Пруссія: Георг Вільгельм (1619 – 1640), 1623.

Московське царство: копійки Михайла Романова (1613–1645) і Олексія Михайловича (1645–1676). Скарб переплавлено. Найстаріша монета скарбу – півторак **1619** р. Сигізмунда III, наймолодша – срібні копійки Олексія Михайловича.

Джерела: *Kotlar M. – S. 216. – № 892.*

№ 165. С. **Калінка**, Решетилівський р-н., (тодішній Хорольський повіт полтавської губернії), **1903** р. Скарб вагою в 1 фунт 77 зол. (432г?).

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587 – 1632), шостак коронний і трояк витертий, півтораки 1622 – 1627, витертий грош литовський.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1632 і ризькі 1624; Христина (1632 –1654), драйпелькери ельблонські витерті і лівонські 1648; Карл X (1655–1660), драйпелькер ризький 1664, шеляг і другий драйпелькер, битий за Карла XI (1660 – 1697) в 1669. Г.Вільгельм (1619 – 1640), драйпелькер 1622.

Джерела: *Kotlar M. – S. 217. – № 894.*

№ 166. С. **Круглий Берег**, Полтавський р-н., **1903** р. На городі викопано **876** монет срібних і білонних вагою в 2 фунти 21 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), трояки 1621 – 1624, півтораки 1615, 1616, 1618 – 1627.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ельбінгські 1630 – 1633, ризькі 1622, 1623; Христина (1632 – 1654), драйпелькери лівонські 1648, ризькі 1644, 1648.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619 – 1640), драйпелькер 1622. АК відправила скарб господарю знахідки.

Джерела: Kotlar M. – S. 217. – № 895.

№ 167. С. Курунка, Піратинський р-н., 1902 р. В руїнах старого замку (“Замок”) на горі знайдено скарб, із якого 97 монет срібних і білонних передано до АК.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587 – 1632), орти коронні 1621, 1622, півтораки 1622 – 1624, 1626, грош 1624, гданський орт 1626 і грош 1625, 1626, витерті шеляги ризькі 1624, ельбінгські 1633, шеляги ельбінгські витерті.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619 – 1640), драйпелькери витерті. Найстаріша монета скарбу – коронний орт 1621 р. Скарб віднесений М.Ф. Котляром до другої половини XVII ст.

Джерела: Kotlar M. – S. 217. – № 896.

№ 168. С. Мачухи, Полтавський р-н., 1898 р. На городі викопано 886 монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостаки коронні 1626 – 2, трояк 1622, півтораки 1620–1624.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), півтораки (драйпелькери) ельбінгські 1629, 1630, ризькі 1624; Христина (1632–1654), півтораки лівонські і ризькі 1648.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1623. Найстаріші монети скарбу – півтораки 1621 р. Сигізмунда III, наймолодші – півтораки лівонські і ризькі 1648 р. Христини. Скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 217–218. – № 897.

№ 169. Миргородський р-н, Полтавська обл., 1860 р. В лісі за річкою Хорол виявлено 387 монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), трояки коронні – 2, півтораки – 34, шеляги – 3; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги коронні і литовські.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), півтораки (драйпелькери) ризькі – 2, шеляги ельблонські – 4 і ризькі – 8; Карл X Густав (1655–1660), шеляги ризькі – 18. Найстаріші монети скарбу – півтораки, трояки Сигізмунда III 20-х років, наймолодші – шеляги Яна II Казимира та Карла XI 60-х років XVII ст.

Джерела: Kotlar M. – S. 218. – № 898.

№ 170. С. Мозаліївська Волость, Глобинський р-н. (тодішній Кременецький повіт Полтавської області), 1890 р. В маєтку М.Сокола знайдено скарб монет білонних

(57 од.) вагою 33 зол. 24 долі і мідних 36 зол. 72 долі. Були то монети “шведські” разом із польськими шелягами Яна II Казимира (1648–1668).

Джерела: Kotlar M. – S. 218. – № 899.

№ 171. С. Ольшанка, Лебединський р-н., 1903 р. в городі викопано 199 монет срібних і білонних вагою 51 зол. 48 доль.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостаки коронні 1625–1627, трояки 1621–1623, півтораки 1620–16227, гроші 1624, гроші литовські 1625–1627, гроші гданські 1625 –1627, ризькі 1620.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1630, 1632, 1633, ризькі 1622, 1624; Христина (1632–1654), драйпелькери ельбінгські 1634, лівонські 1648.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1621, 1622, 1624–1627. Найстаріша монета скарбу – півтораки Сигізмунда III 1620 р., наймолодша – драйпелькер Георга Вільгельма 1648 р.

Джерела: Kotlar M. – S. 218. – № 901.

№ 172. М. Піратин I, Піратинський р-н., 1891 р. Знайдено 14 монет срібних вагою 79 зол. 10 “іспанських “(Іспанські Нідерланди) і “бельгійські” (республіки Голландії) талерів половини XVII ст., а також 4 коронних і гданських орти Сигізмунда III (1587–1632). АК віддала скарб господарям.

Джерела: Kotlar M. – S. 219.– № 903.

№ 173. М. Піратин II, Піратинський р-н., 1894 р. По вулиці Переяславській викопано 12553 монети вагою 3 ф. 6 зол.

Річ Посполита: трояк коронний 1623, півтораки 1620–1627.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ельбінгські 1630–1635, ризькі 1624, 1648, лівонські 1648.

Пруссія: драйпелькери 1622–1625. Найстаріші монети скарбу - півторак Сигізмунда III 1620 р., наймолодші – драйпелькери Христини 1648 р.

Джерела: Kotlar M. – S. 219. – № 904.

№ 174. М. Полтава, 1884 р. Знайдено 660 монет вагою 2 фунти 36 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1622, 1624, шостаки 1623–1627, трояки 1621–1624, півтораки ельбінгські 1629, 1632, 1635, лівонські 1648, 1669, ризькі 1622, 1624.

Пруссія: драйпелькери 1623, 1624, 1626. За розпорядженням АК скарб перетоплено.

Джерела: Kotlar M. – S. 219. – № 905.

№ 175. С. **Портянки**, Миргородський р-н., **1912** р.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), витерті шеляги коронні – 3, литовські 1623, 1624, 1626, 1627, 12 – ризьких 1620, 1621 і витертих – 7, тернарій лобженський 1623, двохденарій литовський 1620–1621 – 3; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги 1652–1653 – 8, 1660–1661 – 1.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), шеляги ельбінгські 1633 і витерті – 5, ризькі 1625–1627, 1630–1634 – 23; Христина (1632–1654), шеляги ельбінгські витерті – 4, ризькі 1625, 1638, 1640, 1641, 1654 – 176, лівонські 1645, 1647–1654 – 135; Карл X Густав (1654–1660), шеляги лівонські 1655–1657 – 25, ризькі 1654–1660 – 54; Карл XI (1660–1697), шеляги ризькі 1661–1662 – 11, лівонські 1660–1662 – 12.

Московське царство: Олексій Михайлович (1645–1676), мідні копійки.

Шотландія: Карл I (1625–1649), двохпенсовики – 3.

“Фальшиві” шеляги XVII ст. – 410. Найстаріші монети скарбу – шеляги та тернарії **1620** р. Сигізмунда III, наймолодша – шеляги **1662** Карла XI.

Джерела: Kotlar M. – S. 219–220. – № 906.

№ 176. С. **Рашівка**, Надзінський р-н., **1908** р. Знайдено 16 гудзиків, пряселець, а також **121** монету.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орт коронний 1623, трояк 1621, 1622, 1624 – 5, півтораки 1620–1626 – 20.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632) півторак ельбінгський 1633, ризькі 1623.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькер 1627.

Московське царство: копійки Михайла Романова (1613–1645) – 95.

АК передала скарб музею етнографії.

Джерела: Kotlar M. – S. 220. – № 907.

№ 177. С. **Стаси**, Диканський р-н. (тодішній Полтавський повіт), **1913** р. **1362** монети.

Московське царство: Михайло Романов (1613–1645), копійка; Олексій Михайлович (1645–1668), копійки мідні – 2, срібна – 1.

Річ Посполита: Стефан Баторій (1576–1586), шеляг лівонський 1583; Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти 1621, 1623, шостаки 1623, 1625–1627, трояки 1618, 1622–1624, півтораки 1619–1627, гданські орти 1624, 1626, гроші 1624, 1627, гроші литовські 1625–1627, шеляги 1614–1619, 1623–1627, витертий подвійний денар, півтораки ризькі 1620, шеляги 1599, 1618–1621, тернарій 1626, 1627; Ян II Казимир (1648–1676), шеляги литовські 1652, 1653.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1630–1633, 1635, грош 1630, шеляги 1630–1632, драйпелькери ризькі 1622–1624, шеляги 1621, 1624–1634; Христина (1632–1654), драйпелькери ельбінгські 1634, 1635, лівонські 1648, шеляги ельбінгські 1634, лівонські 1645, 1647–1654, ризькі 1635–1654; Карл X Густав (1654–1660), шеляги ризькі 1654–1657, 1659, лівонські 1655.

Пруссія: Йоганн Сигізмунд (1608–1619), драйпелькер 1620; Георг Вільгельм (1619–1640), орт 1623, драйпелькери 1621–1627, шеляги 1627–1629, 1633; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шеляг 1654.

Корея (абатство): Теодор, півторак б.д.

Шотландія, Шкосія: Карл I (1625–1649), двопенсовик б.д. Найстаріша монета скарбу – шеляг лівонський **1583** р. Стефана Баторія, наймолодша – шеляги **1659** р. Карла X Густава.

Джерела: Kotlar M. – S. 220. – № 910.

№ 178. С. **Варва**, Лохвицький р-н. (на той час – Лохвицький повіт Полтавської губ.), **1890** р. Знахідка з **1160** монетами вагою 1 фунт 78 зол. Відомо за півтораки коронні Сигізмунда III (1587–1632) і Яна Казимира (1648–1668) разом із монетами шведськими Христини (1632–1654), пруськими Георга Вільгельма (1619–1640) і Фрідріха Вільгельма (1640–1688).

Джерела: Kotlar M. – S. 221. – № 911.

№ 179. С. **Великі Будівці**, Диканський р-н. (тодішній Надзінський повіт Полтавської губернії), **1893** р. В селянській загорожі викопано **962** монети вагою 2 фунти 29 зол. 36 доль.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостак коронний 1626, трояки 1621–1624, півтораки 1620–1627, грош “1626”, гроші гданські 1626, півтораки ризькі 1627

Прибалтійські володіння Швеції: Христина (1632–1654), драйпелькери лівонські 1648. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 221–222. – № 912.

№ 180. С. **Білики**, Полтавська область.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостак витертий, трояки 1622 – 3, півтораки 1620–1627.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1619–1640), трояк ельбінгський 1632, драйпелькери ельблонгські 1630, 161632, 1633, 1635, ризькі 1623; Христина (1632–1654), драйпелькери ельблонгські 1635. Карл XI (1660–1697), драйпелькери лівонські 1669.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622, 1623, 1625–1627.

Джерела: Kotlar M. – S. 222. – № 913.

№ 181. С. **Вороньки**, Лохвицький р-н., **1912** р. Виорано **1602** монети (в тому числі 4 золотих).

Польща: Сигізмунд I (1501–1548), гріш 1528.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1621–1624 – 30, шостаки 1596, 1599, 1623–1627 – 69, трояки 1621–1624 – 79, півтораки 1615 –1617, 1619–1627 – 1115, гріш 1622 –1, 1624 – 3, орти гданські 1615, 1617, 1623–1626 – 11, грош 1626–1627 – 2, грош литовський 1625 – 1, 1627 – 1, шеляг витертий, півторак ризький, шеляг 1627.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1629–163? – 108, ризькі 1622–1624 – 32, шеляги ризькі 1627; Христина (1632–1554), драйпелькери ельбінгські 1634–1635 – 23, лівонські 1647, ризькі 1647–1648 – 2.

Мансвельд: грош 1615. Дукати Гельдрія 1597; Фризія Західна 1595; Зволле 1634; Утрехт 1607. **Талери** – Іспанські Нідерланди “іспанські витерті”; Альберт і Ізабелла (1599 – 1621), 3; Філіп IV (1621 – 1665), 1627, 1631, 1637 – 3;

Голландія (республіка): Гелдрія 1622, 1646, 1648 – 5; Фризія Західна 1650 – 1; Кампен 1647 – 1648; Зволле б.д. – 2. Монети датуються 1528 – 1650. АК відіслала скарб до місця знахідки.

Джерела: Kotlar M. – S. 222. – № 914.

№ 182. С. Клепачі, Лубенський р – н., 1997 р. Скарб складається із **41** польської монети (хоча в скарбі їх було більше), які придбав лубенський колекціонер Буркацький Б.А.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587 – 1632), шостак 1625 – 1 - Краків, 1626 – 1 – Краків, 1627 – 1 – Краків. Вага монет 3,7 г. Трояки 1620 – 2, 1621 – 5, 1622 – 23, 1623 – 1, 1624 – 4. Вага монет – 1,3 – 1,85. Півтораки Бидгоща 1622 – 1, 1626 – 1. Вага – 1,02; Ян II Казимир (1648– 1668), півторак 1666 – 1– Слеповорон. Вага – 1,02 г. Найстаріша монета Клепачівського скарбу – трояки Сигізмунд III **1620** р., наймолодша – півторак Яна II Казимира **1666** р. Період накопичення скарбу складає 46 р. Скарб зберігається у приватній нумізматичній колекції.

Джерела: Сидоренко О.В. Скарб монет XVII ст. з Лубеницини // Археологічний літопис Лівобережної України. – Полтава. – № 1 – 2 . – С. 125 – 126.

№ 183. Полтавська обл., 1948 р. (рік перереєстрації). Скарб із **352** мідних та білонних західноєвропейських монет другої половини XVIIст. У більшості монет скарбу пробиті отвори. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського обласного краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5319 (старий № 39354).

№ 184. Полтавська обл., б. д. Частина скарбу із **28** мідних та білонних західноєвропейських монет другої половини XVII ст. Окремі монети скарбу сильно

потерті та окислені. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського обласного краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5321.

№ 185. Полтавська обл., 1948 р. (рік перереєстрації). Придбано частину скарбу із 222 мідних іноземних монет кінця XVII ст. Діаметр монет – 1,6 см, вага скарбу – 120,4 г. Окремі монети значно окислені. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського обласного краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5330.

№ 186. Полтавська обл., 1948 р. (рік перереєстрації). Скарб із 160 мідних іноземних монет другої половини XVII ст. Діаметр монет – 1,6 см, вага скарбу – 91,4 г. Окремі монети потерті. Скарб зберігається у фондах Полтавського обласного краєзнавчого музею. Скарб оцінений комісією у 40 радянських рублів.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5333

№ 187. Полтавська обл., 1948 р. (рік перереєстрації). Скарб із 332 білонних іноземних монет другої половини XVII ст. Діаметр монет 1,6 см, вага скарбу – 185 г. Окремі монети окислені. Скарб зберігається у фондах Полтавського обласного краєзнавчого музею. Оцінений у 20 радянських рублів.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5340.

Черкаська область. Друга половина XVII ст.

№ 188. С. Пекарі, Канівський р-н. Черкаська область, 1963 р. Нараховує 371 монету. В скарбі також були козацькі поясні набори, ківш для пиття меду, ложка, персні та ланцюжки – 72 предмети. У скарбі виявлено 27 талярів, 6 флоринів, 30 єфимків.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти 1623 – 2, півтораки 1620–1627 – 235.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ельбінгські та ризькі Густава Адольфа (1621–1632) і Христини (1632–1654) – 39.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери – 21, Сан–Галлен 1624 – 1. **Цісарство Німецьке:** талери Брунсвіку, Німбурга, Емдена, 1623, 1637, 1647–1649 – разом 10.

Іспанські Нідерланди: Брабант, талери Альберта та Ізабелли (1599–1621), Філіпа IV (1621–1665), до 1645 – 8, 1/2 талера “ того ж часу” – 3.

Голландія (республіка): талери Гелдрії, Голландії, Зеландії, Західної Фризії Утрехта 1620, 1621, 1629, 1639, 1647–1650 – всього 14.

Іспанія: потертий талер б.д. На 30 талерах стоять контрмарки Олексія Михайловича (1645–1676) 1655 р. Найстаріша монета Пекарського скарбу – 6 грошів **1614** р. Сигізмунда III, наймолодші монети – єфимки царя Олексія Михайловича **1655** р. Серед талерів найстарішими є патагони Альберта та Ізабелли, наймолодшими – левендальдери **1649** р. м. Кампена Голландської республіки. Серед єфимків найстаріший талер – саксонський, Маврикія (1547–1553), наймолодший – талер 1651 р. Християни Людвіги (1641–1665) Брауншвейгу.

Скарб зберігається у фондах Національного історичного музею України в м. Києві. Монетний склад Пекарського скарбу добре ілюструє грошовий обіг Лівобережної України – Гетьманщини другої половини XVII ст.

Джерела: НМІУ у м. Києві. – Фонди. – Інвентарний № AP–12628, AP–18488; Стрижакова Н. – С. 328–330; Спаський И.Г. – С. 34. – № 8; Kotlar M. – S. 171. – № 714; Руденко А.Д. Монети–речовий скарб із с. Пекарі //Вісник Київського університету. Серія – історія та право. – 1967. – № 8. Вип. 1. – С. 70–79.

№ 189. М. Черкаси I, 1881 р. Знайдено горщик із **110** польськими та німецькими монетами др. пол. XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии. / Приложение к XV т. “Древности”. Издание Императорского Московского археологического общества. – Москва, 1895. – С. 111.

№ 190. С. Драбівка Черкаський р-н., **1890** р. Виявлено скарб із **128** срібних монет польських та австрійських XVI – XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 111.

№ 191. С. Будище I, Черкаський р-н., **1882** р. знайдено скарб із **82** срібних монет: польських, німецьких і голландських **1622** – **1653** рр.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 112.

№ 192. С. Будище II, **1885** р. виявлено скарб із **150** срібних: польських, ризьких і пруських монет **1622** – **1662** рр.

Джерела: Черкаський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № 7361.

№ 193. С. Будище III, **1865** р. – скарб із **5035** монет польських, шведських і німецьких XVI – XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 112.

№ 194. С. **Боровиця**, Чигиринський р-н. (тодішній Чегренський повіт Київської губернії), **1891** р. Знайдено скарб із **375** срібних монет: австрійських, голландських, польських і пруських XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 111.

№ 195. М. **Чигирин I**, **2001** р. Знайдено монети **Речі Посполитої**, шостаки 16 ?– 2 од., 1615 – 2 од., 1626 р. – 1 од. Є пипушення, що шостаки др. половини XVII ст.

Джерела: Діденко Я. Колекція монет XVI – XVII ст. (із фондів НІКЗ „Чигирин”) // Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні”. – К., 2004. – Вип. – 13. – С. 157.

№ 196. С. **Рацево**, Чигиринський р-н., **2001** р. Знайдено орт гданський 1624 Сигізмунда III (1587–1632) та мідний шеляг 166 (?) Яна II Казимира (1648–1668).

Джерела: Діденко Я. Колекція монет XVI – XVII ст. (із фондів НІКЗ „Чигирин”) // Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні”. – К., 2004. – Вип. – 13. – С. 156–157.

№ 197. На полі поблизу М. **Чигирин II** у **1881** р. знайдено **73** срібні монети: російські і шведські XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 112.

№ 198. На городі в передмісті М. **Чигирин III**, **1883** р. знайдено скарб із **270** срібних монет: польських і ризьких (прибалтійських володінь Швеції) **1617 – 1648** рр.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 112.

№ 199. С. **Вігровка**, Чигиринський р-н., **1890** р. В горщику знайдено скарб із срібних речей та ланцюжок із **16** талерів, **4** голландських червінців, **24** срібні монети: польські і німецькі XVI – XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 119.

№ 200. С. **Каменка**, Чигиринський р-н., **1891** р. Знайдено скарб із **2178** польських срібних монет XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 119.

№ 201. С. **Малий Букрань**, Канівський р-н. (на той час – Канівський повіт Київської губернії), **1855** р. Виявлено скарб із срібних речей: чаша, 2 ложки, 6 гудзиків, **187** польських, шведських і пруських монет XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 80.

№ 202. С. **Кирилівка**, Канівський р-н., **1886** р. знайдено скарб із **1000** срібних російських копійок Івана III, Михайла Федоровича (1613–1645), угорські, голландські та польські червінці XVII ст. – **50** екз.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 80.

№ 203. М. Канів, Черкаська обл., **1886** р. Знайдено 2 скарби: перший – із **400** російських, **312** польських та **9** нідерландських монет XVII ст. та скарб із російських копійок Петра I (1682–1725).

Джерела: Антонович В.Б. – С. 80.

№ 204. М. Канів, Черкаська обл., **1892** р. Скарб із срібних копійок Іоана IV (1533–1584), Михайла Федоровича (1613–1645), 3 – турецьких, 6 – голландських червінців (1592–1614).

Джерела: Антонович В.Б. – С. 80.

№ 205. С. Таганча, Канівський р-н., **1848** р. Знайдено скарб із польських монет XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 80.

№ 206. С. Голянки, Черкаська обл., **1890** р. у горщику було знайдено **2350** срібних монет: польських, пруських, шведських і голландських XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 81

№ 207. М. Корсунь, Черкаська обл. (тодішній Канівський повіт Київської губернії), **1885** р. виявлено скарб із **1000** монет: польських, нідерландських та німецьких XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 81.

№ 208. с. Яцюки, Корсунь – Шевченківський р-н., **1885** р. Знайдено у горщику скарб із 6 фунтів срібних і мідних монет (ймовірно Яна II Казимира): соліди польські, лівонські і пруські.

Джерела: Антонович В.Б. – С.82

№ 209. С. Комарово, Черкаська обл., **1843** р. виявлено скарб польських монет XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 83.

№ 210. С. Дмитринки, Черкаська обл., **1885?** р. Виявлено скарб із 10 фунтів польської монети XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 98; Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – К., 1971. – С. 153 (далі – Котляр М.Ф.).

№ 211. с. Боярка, Звенигородський р-н., **1849** р. Знайдено скарб із **20** польських монет Сигізмунда III (1587–1632) та Яна II Казимира (1648–1668).

Джерела: Антонович В.Б. – С. 84.

№ 212. С. Моринці, Корсунь-Шевченківський р-н., **1887** р. Знайдений скарб із 3 ф. монет: солідів польських, шведських і пруських XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 84.

№ 213. С. Орли, Звенигородський р-н., **1889** р.

Виявлено скарб із **66** монет: польських і голландських XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 84.

№ 214. С. Талалаївка, Звенигородський р-н., 1854 р. Знайдено шведські монети XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 84.

№ 215. М. Умань, Черкаська обл., 1880?р. Викопано скарб із 1007 монет: польських і шведських XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 84.

№ 216. С. Кочержинці, Звенигородський р-н., 1881 р. Знайдено скарб із 1504 дрібних монет: польських, пруських, лівонських XVII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 119; Котляр М.Ф. – С. 154.

№ 217. М. Корсунь-Шевченківський, Черкаська область. Знайдено скарб із 3 – 4 кг срібних копійок Петра I (1682–1725), скоріше це монети кінця XVII ст.

Джерела: Котляр М. С. 154. – № 1689.

№ 218. С. Леськи, Черкаський р-н., 1998 р. Скарб західноєвропейських монет XVII ст. був знайдений Костенком А.О. в с. Леськи Черкаського району біля р. Дніпра. Скарб нараховує 8 срібних монет: 2 півтораки Речі Посполитої 1618 р. та 162...р. Сигізмунда III (1587–1632), 6 солідів Прибалтійських володінь Швеції часів Густава Адольфа (1621–1632) та Христини (1632–1654). Скарб зберігається у фондах Черкаського обласного краєзнавчого музею.

Джерела: Черкаський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 9026–9029, 7362.

№ 219. М. Черкаси II, 1996 р. на березі Дніпра в районі м. Черкас виявлено 2 мідних боратинки (шеляги), які можливо перебували в складі раніше знайденого скарбу. Монети відкарбовані у 1659 – 1665 рр. за Яна II Казимира (1648–1668) із зображенням литовського герба – погоні.

Джерела: Черкаський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н–8954 – 8955.

№ 220. С. Вітове, Чигиринський р-н., Черкаська область, 70–ті рр. XX ст. Скарб із 901 західноєвропейської монети XVII ст. знайдений поблизу села під час земляних робіт. Скарб знаходився в глиняному горщику і зберігся у доброму стані. У даний час Вітовський скарб експонується у експозиції НКЗ “ Чигирин” нараховує 901 монету, з яких: 853 (94,67 %) шеляги, 28 мідних литовських шелягів (3,1 %), 2 гроші (0,22 %), 1 півторагрошовик (0,11 %), 2 оболи (0,22 %), 2 пенні (0,22 %) та 14 дрібних монет, номінали яких були не визначені(1,44 %). Загальна вартість знахідки становить близько 8,5 талярів. Найстарішою монетою скарбу є солід Сигізмунда III (1587–1632) 1615 р., наймолодшою – солід 1669 р. Христини Августи (1632–1654) на зразок тих, які карбувалися за життя Христини. Монети Вітовського скарбу, де домінують соліди, належать 6 європейським державам: **прибалтійським володінням**

Швеції – 85,3 %, із яких 456 одиниць (50,61 %) всього скарбу, або 59,14 % належить монетам Христини Августини (1632–1654). На другому місці стоять монети **Речі Посполитої** 1615–1662 рр. Сигізмунда III (1587–1632) та Яна II Казимира (1648–1668), їх у скарбі 78 од. 8,66 %). На третьому місці за кількістю стоять **пруські** монети Георга Вільгельма (1619–1640) і Фрідріха Вільгельма (1640–1657), представлені 33 (3,7%) солідами. На четвертому місці – 3 (0,33 %) оболи сілезького князівства (**Священна Римська імперія**) часів правління Єлизавети Лукреції (1625–1655), 2 (0,22%) – шотландські двоперсовики Карла I (1625–1649). У скарбі також присутні 2 монети **Трансільванії**, номінал яких встановити не вдалося. 14 монет скарбу сильно потерті, тому визначити їх приналежність та номінал не вдалося.

Джерела: Національний історико-краєзнавчий заповідник "Чигирин". – Фонди. – Інвентарний № Н – 4770/901; Маламуж О. Скарб монет XVII ст. із фондів НКЗ "Чигирин" // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Зб. наук. праць. – К., 2000. – Випуск 9. – С. 74 – 81.

№ 221. С. **Чорнявка**, Чигиринський р-н., **1999** р. Чорнявський скарб монет XVII ст. був знайдений на полі неподалік р.Тясмин. Знахідка нараховує **14** одиниць, тому можна припустити, що це лише фрагмент великого скарбу. Найстаріша монета – гріш коронний **1624** р. Сигізмунда III (1587 – 1632), наймолодша – солід **1663** р. Яна II Казимира (1648 – 1668).

Річ Посполита представлена 8 (57,1%) монетами: солідом 1663, грошем коронним 1624, литовським 1625, грошем гданським 1626, півтораками бидгощськими 1624 і 1626, трояком коронним 1624, шостаком краківським 1625. У скарбі наявні 4 (28,6 %) одиниці монет **прибалтійських володінь Швеції**: солід ельбінгський – 1633, ризький – 1648, лівонський – 1647, і драйпелькер ельбінгський – 1630 та 2 (14,3%) монети **Пруссії** – солід 1629 і 1654. Скарб був захований в середині 60-х років XVII ст. у період "Руїни". Монети датуються **1624 – 1663** рр. Скарб зберігається в фондах НКЗ "Чигирин".

Джерела: Національний історико-краєзнавчий заповідник "Чигирин". – Фонди. – Інвентарний № Н – 4762 – 4775; Діденко Я. Колекція монет XVI – XVII ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Зб.наук. праць. – К., 2004. – Випуск 13. – С. 157–158.

№ 222. С. **Юрчиха**, Кам'янецький р-н., **80-** ті роки XX ст. Скарб монет другої половини XVII ст. налічує 4 шеляги **Речі Посполитої**: 2 литовських шеляги 1661р. та 2 польських коронних – 1661 р. Яна II Казимира (1648 –1668). Захований в землю у **1661–1662** рр. у період Гетьманщини.

Джерела: Національний історико-краєзнавчий заповідник "Чигирин". – Фонди. – Інвентарний № Н – 4176–4179.

№ 223. С. Голяки, Канівський р-н., 1952 р. Скарб західноєвропейських монет XVII ст. зберігається в Інституті археології НАН України. Інв. № 1 – 574. Обставини знахідки скарбу невідомі. В 1952 році Канівський райвиконком передав знахідку до фондів Інституту археології для подальшого його вивчення. Час заховання скарбу визначає наявність в його складі коронного та литовського мідних солідів (боратинок) 1661 і 1666 рр. Яна II Казимира (1648–1668). Основну масу становлять монети **прибалтійських володінь Швеції:** (міст Риги і Ельбінга) і Лівонії – 371 екз. (65%). До них належать і декілька підробок ризьких солідів Густава Адольфа (1621–1632) та Христини (1632–1654), які напевно відкарбовані на Сучавському монетному дворі.

Річ Посполита представлена в скарбі коронним карбуванням: шестигрошовики, трьохгрошовики, півторагрошовики, гроші і соліди, а також невелика кількість монет Литви, Риги і Гданська, нараховують 173 одиниці (30 %). Варто відзначити наявність у скарбі дуже рідкісних для українських скарбів тернаріїв м. Лобженіце. 21 (3,66 %) монет належать емісіям монетних дворів **Пруссії** Георга Вільгельма (1619–1640) та Фрідріха Вільгельма (1640–1688). Серед монет скарбу виявлений лише 1 (0,17%) **шотландський** двохперсовик Карла I (1625–1649). Але поява в другій половині XVII ст. в невеликій кількості монет цього номіналу в грошовому обігу Гетьманщини свідчить лише про участь шотландського купецтва в внутрішній та зовнішній торгівлі. В цілому набір монет скарбу із с.Голяки є типовим для грошового обігу Гетьманщини другої половини XVII ст.

Джерела: Фонди Інституту археології НАН України. Інв. № 1–574; Берг Д.Я. Некоторые клады монет XVI – XVII ст., найденные на территории УССР // НиС. – 1974. – № 5. – С. 105–108.

№ 224. М. Чигирин IV, Черкаська область, 1865 р. 1530 срібних і білонних монет.

Московське царство: Іван IV (1547–1584), деньга.

Польща: Казимир Ягеллончик (1447–1492), півгріш польський – 1 і гданський – 1; Олександр Ягеллончик (1501–1506), півгріш; Сигізмунд I (1506–1548), гданські “півгроші” 1531, 1536, 1547 і з нечіткою датою – 8.

Пруське королівство: шеляги 1529, 1567 – 2.

Литва: Сигізмунд Август (1545–1572), дводенари 1566, 1567 – 2.

Річ Посполита: Стефан Баторій (1576–1586), шеляги коронні 1584 – 1, литовські 1581 – 1, 1583 – 1, ризькі 1581 – 1, 1582 – 3, 1585 – 1, 1586 – 1, гданські 1579 – 4, 1582 – 1; Сигізмунд III (1587–1632), коронні півтораки 1614–1624, 1627 і з не встановленою датою 116, гроші 1604, 1605, 1607–1614 – 20, шеляги 1588–1593, 1596, 1597, 1599, 1601, 1613, 1614, 1616, 1623, б.д.,

“із стертою датою” – 39, тернер лобженський із стертою датою, гроші литовські 1567 – 2, шеляги 1592, 1599, 1611., 1612, 1614–1619, 1623–1625 і з стертою датою 369, дводенари 1611, 1612, 1620, 1621, із нечіткою датою – 35, півтораки ризькі 1620 – 4, шеляги ризькі 1589, 1591–1600, 1609–1621 – 478, шеляги потерті – 312.

Курляндія: Фрідерік, шеляг 1605.

Лівонія: шеляг 1572; Рига: шеляги 1571, 1572, 1573 – 3.

Бранденбург: Йоганн Сигізмунд (1608 –1619), трояк 1617; Георг Вільгельм (1619–1640), півторак 1621 – 1, 1623 – 1.

Пруссія: Альбрерт II (1525–1569), шеляг 1531; Георг Фрідріх (1543–1603), шеляг 1591.

“Тевтонська монета XIV–XVст.”

Шлик: трояк 1612 (М.Ф Котляр вважає, що це – 3 крейцери), золоті гроші 1617, 1619, 1620, 1624 – 6; Свідніца: гроші 1622 – 2.

Священна Римська імперія, Померанія: Щецін, гроші 1612, 1615–1618 –11. Хелберстадт: гріш 1614 – 1, 1616 – 1, Ханау: трояк 1600 – 1, 1614 –1 і гріш 1617. Гетунга: гріш 1608 – 1, 1617 – 1. Даун (Салм): гріш 1608 – 1. Гюдлінбург: гроші 1615, 1618 – 3. Німбург: гроші 1608, 1609 – 2. Колонія: гріш 1601, 1616, 1617 – 3. Сорбея: гріш 1615 – 1, 1622 – 1. Ліпе: гроші 1609, 1611, 1613, 1614 – 6. Марсберг Луб Стадтберг: гріш 1617. Падерборн: гріш 1612 – 1, 1614 – 1. Палатунат: гріш 1560; Ян I, грош б.д. – 2, монета 1576. Холмс: гроші 1612–1614 – 4 і б. д. – 2. Страсбург: гроші 1578, 1604, 166 – 3. Цюріх: гріш б.д. Шауенбург: гріш 1599 – 1, 1614 – 1. Шлезвіг: гріш 1613 – 1, 1621 – 1, 1622 – 1. Юліх: Вільгельм 6 – філерів б.д. – 1 і 1580 – 1, гроші 1606, 1609, 1618 – 3. Брунsvік: грош 1612 – 1, 1619 – 1. Бітберг, Вестфалія: грош 1616 – 3. Валдеск: грош 16??, Формація: гріш 1614.

Семиградя: гріш 1613.

Цісарство Німецьке: денари, Рудольф II (1576–1612), 1601 – 1; Міхай I, 1612, 1613, 1617 – 3. Фердінант III, 1649 – 1. Анхалт: грош 1618.

Іспанські Нідерланди, Брабант: грош 1612.

Джерела: Біляшевський – С. 125-140; Kotlar M. – S. 164– 165. – № 690.

№ 225. М. Чигирин V, 1874 р. На Замковій Горі знайдено **56** “польських, пруських, ризьких і шведських “ монет **1622 –1648**.

Джерела: Kotlar M. – S. 165– 166. – № 691.

№ 226. М. Чигирин VI, 2001 р. Знайдено 1 талер Голландської республіки 1663 р. провінції Зеландія. Переданий до Національного історико-краєзнавчого заповідника „Чигирин”.

Джерела: Національний історико-краєзнавчий заповідник „Чигирин”. – Фонди. – Інвентарний № KB – 8715. – Н – 4183.

№ 227. М. Чигирин VII, Чигиринський р-н. Знайдено (1992? р.) срібний нідерландський альбертусталер 1652 р.

Джерела: Національний історико-краєзнавчий заповідник „Чигирин”. – Фонди – Інвентарний № Н – 4784.

№ 228. С. Дзензелівка, Маяковський р-н. (тодішній Уманський повіт Київської губернії), 1904 р. На горді викопано 182 срібні і білонні монети вагою 36 зол. 72 долі.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), півтораки 1620–1627, грош гданський 1627.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621– 1632), драйпелькери ельбінгські 1630, 1632, 1633, ризькі 1622–1624; Христина (1632–1654), драйпелькери ельбінгські 1635, лівонські 1648, ризькі 1644.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619– 1640), драйпелькери 1623– 1626. Монети датовані 1620–1648 рр. АК віддала скарб власнику знахідки.

Джерела: Kotlar M. – S. 166. – № 693.

№ 229. С. Капустинів II, Шполянський р-н., 1897 р. Знайдено глиняну посудину з 509 срібними та білонними монетами вагою 11 фунтів.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), орти коронні 1621, 1622, 1623, 1624 – 13, шостаки 1623–1627, трояки 1621– 1624, півтораки 1618– 1627 шеляги литовські, 1614, орти гданські 1616, 1624 – 6, грош 1627.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ельбінгські 1630 –1635, лівонські 1647–1648, ризькі 1622– 1624, 1644.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), орт 1622, драйпелькери 1620–1627. **Семиграддя:** гріш 1616.

Джерела: Kotlar M. – S. 168. – № 703.

№ 230. С. Рождественське, Корсунь-Шевченківський р-н. (на час знахідки – Лубенський повіт Полтавської губернії), 1891 р. В полі знайдено скарб, який складається із 14 золотих монет. До АК передано голландський дукат Утрехта 1648 р. Відіслано до місця знахідки.

Джерела: Kotlar M. – S. 171. – № 717.

№ 231. С. Серединка, Звенигородський р-н. (тодішній Звенигородський повіт Київської губернії), 1905 р. 1151 монета срібна і білонна вагою 2 фунти 91 зол.

Литва: Сигізмунд Август (1545–1572), півгріш 1556.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), орти коронні 1622, 1623, трояки 1621– 1624, півтораки 1614–1616, 1619–1627, шеляги 1619, гроші гданські 1625–1627, шеляги ризькі 1600; Ян Казимир (1648– 1676), гріш литовський 1652.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1629–1633, ризькі 1622–1624; Христина (1632–1654), драйпелькери ельбінгські 1634, 1635, ризькі 1648, лівонські 1648.

Пруссія: Єржі Фрідерік, шеляг 1594; Ян Сигізмунд (1608–1619), драйпелькери 1619, 1620; Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1621–1626.

Бранденбург: Йоган Сигізмунд (1608–1619), гріш 1620.

Священна Римська імперія, Померанія: Ульріх (1618–1620), 1622. Найстаріша монета скарбу – литовський півгріш **1556** р., Сигізmunда Августа, наймолодша – литовський гріш **1652** р. Яна II Казимира.

Джерела: Kotlar M. – S. 172. – № 719.

№ 232. С. Совківка, Уманський р-н. (тодішній Уманський повіт Київської губернії), **1882** р. В городі викопано 2 фунти 94 зол. срібних і білонних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронний шостак 1625, трояки 1620–1624, півтораки 1614, 1615, 1617, 1620–1627, гроші 1623, 1624, 1626, гроші литовські і гданські 1626–1627.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ельбінгські 1630, 1632, 1633, ризькі 1620, 1622–1624, лівонські 1648.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1620–1622, 1624–1626. Найстаріші монети скарбу – півтораки **1614** р. Сигізmunда III, наймолодша – лівонський драйпелькер **1648** р. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 172. – № 720.

№ 233. С. Кам'янка, Смілянський р-н. (на той час – Чигиринський повіт Київської губернії), **1891** р. На гарбузовому полі викопано посудину із **2178** монетами срібними і мідними, 10 із яких передано АК.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шеляг литовський із витертою датою.

Прибалтійські володіння Швеції: Христина (1632–1654), шеляги ризькі 1643–1648 – 9. Наймолодша монета скарбу – ризькі шеляги **1648** р. Христини. Скарб відправлено до місця знахідки.

Джерела: Kotlar M. – S. 167. – № 699.

№ 234. С. Кримки, Шполянський р-н. (тодішній Чигиринський повіт Київської губернії), **1890** р. Срібні речі, в тому числі 18 гудзиків вагою 72 зол. 60 доль; **15** монет (**5 золотих**).

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), гріш; Ян Казимир (1648–1668), гріш 1650.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери Густава Адольфа (1621–1632). **Священна Римська імперія, Австрія:** Фердинанд II (1619–1637), гроші 1623, 1626, 1627; Фердинанд III (1637–1662), гроші 1637, 1647. **Брунсвік:** драйпелькер, **Саксонія:** драйпелькер.

Голландська республіка, Фризія: Альберт, гріш 1628. Найстаріша монета скарбу – гріш 20-х рр. Сигізмунда III, наймолодші – гріш **1650** р. Яна II Казимира.

Джерела: Kotlar M. – S. 169–170. – № 709.

№ 235. С. Капустинове I, Шполянський р-н. (на той час – Звенигородський повіт Київської губернії), **1897** р. “Срібні” монети вагою 27 фунтів 17 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шеляги литовські 1623, 1626, 1627 і ризькі 1617, 1619; Ян Казимир (1648–1668), коронні і литовські шеляги 1652 – 1653.

Прибалтійські володіння Швеції: ризькі і лівонські шеляги Густава Адольфа (1621–1632), Христини (1632–1654) і Карла X Густава (1654–1660). Найстаріша монета скарбу – ризький шеляг Сигізмунда II, наймолодші – шеляги другої половини **50-х** років XVII ст. Карла X Густава. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 168. – № 702.

№ 236. С. Русанівка, Уманський р-н. (тодішній Уманський повіт Київської губернії), **1904** р. На горді вкопано **21** монету срібну та **9** золотих вагою 1 ф. 82 зол.

Голландська республіка: талер 1623; Емден: флорини б.д. – 5. Зволле: талер 1648, флорини б.д. – 2, Зеландія: талер 1598. Фризія: талер 1670. Утрехт: талер 1592. **Іспанські Нідерланди**, Брабант: Філіп IV (1621–1665), талер 1632 – 1, 1634 – 1, 1/2 талера 1676.

Священна Римська імперія, Олденбург: Антоній Гунтер (1603–1667), флорини б.д. – 2. **Альзасія:** талери Максиміліана, 1618 – 1, Фердінанда (1522 –1564), б.д. – 12; Рудольфа II (1576–1612), 1606 – 1, 1607 – 1. **Тіроль:** талери Фердінанда I (1522–1564) б.д. – 4, Леопольда V (1619–1632), 1621 –1, 1624 – 2, 1632 – 1. Найстаріша монета скарбу – талер **1592** р. Брабанту Філіпа IV, наймолодша – 1/2 талера **1676** р. Іспанських Нідерландів. Ермітаж купив 5 монет, інші – АК віддала власнику .

Джерела: Kotlar M. – S. 172. – № 718.

№ 237. М. Умань, Уманський р-н. (на час знахідки – Уманський повіт Київської губернії), **1842** р. В передмісті Польському знайдено скарб із **1007** монет, 10 з яких придбав кабінет нумізматики Київського Університету.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шеляги коронні 1614, литовські 1614; тернар познанський 1624.

Прибалтійські володіння Швеції: Христина (1632–1654), шеляги ризькі 1633–1638 – 4, 1644 – 1, шеляг лівонський 1641 (М.Ф. Котляр вважає, що це –1644 р., коли вперше розпочали карбувати дані монети).

Шлик: Кейсун, обол 1654.

Джерела: Kotlar M. – S. 166–167. – № 696.

№ 238. С. **Будище I**, Черкаський р-н. (тодішній Черкаський повіт Київської губернії), **1882** р. Виорано **82** срібні монети.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1621–1624, шостаки 1623–1627, орти гданські 1615, 1623–1626.

Бранденбург: орти 1622–1624.

Голландська республіка, Гельдерн: талери 1625, 1648; Утрехт 1648; Бруксель 1623; 1/4 талера – Утрехт 1653.

Священна Римська імперія: Тіроль: Леопольд V (1619–1632), “монета 1623 р.” Флорини – Емден: Фердінанд II (1618–1637), і Фердінанд III (1637–1657): Емден, Мастей – 1.

Найстаріша монета скарбу гданський орт **1615** р. Сигізмунда III, наймолодша – 1/4 талера Утрехт **1653** р. АК передала 1 монету до Ермітажу, інші – до ДІМ.

Джерела: *Kotlar M. – S. 163. – № 685.*

№ 239. С. **Бузівка**, Жашківський р-н. (тодішній Таращанський повіт Київської губернії), **1894** р. **1108** монет вагою 1 фунт 10 зол. 12 доль.

Польща: Александер (1501–1506), півгріш.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостаки коронні 1625–1627, трояки 1622, 1623, півтораки 1620–1627, грош 1620?, шеляги литовські 1615, 1623, 1624, гроші гданські 1626, 1627, тернер познанський 16??

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ельбінгські Густава Адольфа (1621–1632), 1630, шеляги ризькі Густава Адольфа (1621–1632) і Христини (1632–1654). Рига: шеляг 1578. АК передала скарб до місця знахідки.

Джерела: *Kotlar M. – S. 164. – № 689.*

Вінницька область. Скарби 1648 – 1676 рр.

№ 240. М. **Бар I**, Вінницька область, **2002** р. Скарб, який нараховує **76** срібних та білонних західноєвропейських монет XVII ст., знайдений і переданий до фондів Вінницького державного університету ім. М. Коцюбинського викладачем Лисим А.К. Нарховує 7 коронних ортів, 11 шостаків, 11 трояків, 29 коронних півтораків, 2 литовських півтораки, 5 драйпелькерів прибалтійських володінь Швеції, 1 литовський гріш, півгріш і 2 польських шеляги без дати.

Річ Посполита: Сигізмунда III (1587–1632), орти коронні 1620–1, 1621–2, 1623–3, 1624–1; шостаки коронні 1614–1, 1623–1, 1625–1, 1626–1, 1627–3; трояки коронні 1620–1, 1621–3, 1622–3, 1623–2, 1624–2; півтораки коронні 1620–1, 1621–2, 1622–7, 1623–7, 1624–7, 1625–1, 1626–2, 1633–2, б. д. – 1, півтораки литовські 1625–1, б. д. – 1; гріш литовський 1626–1; півгріш литовський б. д. – 1; шеляги коронні б. д. – 2. Ян II Казимир

(1648– 1668), шостаки коронні 1656 – 1, 1665 – 2. Ян III Собеський (1674– 1696) шостак коронний 1674 – 1.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621– 1632), драйпелькери 1624 – 3, 1630 – 1, 1631 – 1, 1632 -1; Христина (1632– 1654), драйпелькер 1633 – 1.

Найстаріша монета Барського скарбу – шостак коронний **1614** р. Сигізмунда III, наймолодша - срібний шостак **1674** р. Яна III Собеського.

Джерела: Інститут історії, права та етнографії Вінницького ДПУ. – Фонди. – Інвентарний № Н – 1; Бакалець О.А. Барський скарб польсько–литовських монет XVII ст. // Історико–географічні дослідження в Україні: Зб. наук. праць. – К.: НАН України. Ін–т історії України. – 2004. – Число – 7. – С. 325 – 330; Бакалець О.А. Барські скарби монет XVII ст. // Історико–географічні дослідження в Україні: Зб. наук. праць. – К.: НАН України. Ін–т історії України. – 2006. – Число – 9. – С. 57– 60.

№ 241. М. Бар II, Вінницька область, **1978** р. Скарб із **86** срібних та білонних монет знайдено у м. Барі по вул. Врублевського, 15 на глибині 50 см. Передала його до Вінницького обласного краєзнавчого музею вчителька школи– інтернат. Акт передачі № 495.

Річ Посполита: Сигізмунда III (1587– 1632), півтораки 16.. – 11; гроші м.Гданська 1623 – 1, 1624 – 2, гроші литовські 1625– 1, 1626 – 1; шеляги стерті – 37, 1613 – 2, 1623 – 1, 1625 – 1, 1627 – 1, литовський шеляг 1627 – 2; потрійний денарій 1630 – 2; денарій 1627 – 1.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621– 1632), шеляги 1627 – 2, 1630 – 1, 1631 – 6, 16...– 5; Христина (1632– 1654), драйпелькери 16... – 5.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619– 1640), шеляги 16... – 3; драйпелькер 16... – 1.

Найстаріша монета скарбу – срібний шеляг **1613** р., наймолодша – драйпелькер **50**-х рр. Христини.

Джерела: Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № КВ –2242 ; Бакалець О.А. Фінансова політика, грошовий обіг Гетьманщини та Поділля в XVII – XVIII ст.(за письмовими та скарбовими джерелами). – Бар: РВВ, 2006. – С. 77. – № 13.

№ 242. М. Бар III, Вінницька область (на час знахідки – Могилів–Подільський округ), **20**-ті роки ХХ ст. Знайдено скарб польських монет.

Польща: Александер Казимир (1501–1506), литовський півгріш б. д.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронний і литовський гроші б. д. у поганому стані і коронний мідний шеляг Яна II Казимира (1648–1668) 60-х років XVII ст.

Джерела: Kotlar M. Znalaziska monet z XIV– XVII w na obszarze Ukrainiskiey SSR. – Wroclaw, Warszawa, Krakow, Gdansk, 1975. – S. 242. – № 991.

№ 243. м. Бар IV, Вінницька область (на час знахідки Могилівський повіт Подільської губернії), 1891 р. Знайдено скарб із 48 срібних польських і пруських монет XVI – XVII ст.

Джерела: Сецинский Е. Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве 1888 г. *Археографическая карта Подольской губернии.* – М, 1901. – С. 282.

№ 244. М. Бар V, Вінницька область. Місцевим колекціонером П.І. Січеником за останні 20 років із окремих знахідок монет на території Барського району зібрана і систематизована колекція західноєвропейських монет XVI – XVII ст.

Польща: Сигізмунд I Старий (1501–1545) – чоловік королеви Бони Сфорци – засновниці Барської фортеці у 1537-1540 рр., півгріш 1509, 1518, 1519, 1523; Сигізмунд II (1545–1572), півгроші 1550, 1556, 1558, 1561; трояк литовського карбування 1590.

Річ Посполита: Сигізмунд III Август (1587 –1632), гроші 1610, 1611, 1613, гроші м. Гданська 1626, 1630; півтораки 1622 – 1, 1623 – 3, 1624 –2, 1625 – 2, 1627 – 1, 1630 – 1; трояк 1617; орти коронні 1621, 1622, 1623, 1624, орт м. гданська 1619, 1623, 1624, 1625, 1626, півталер м. Торуня 1630, талер коронний 1628.

Владислав IV (1632–1648), півторак 1633 – 1; Ян II Казимир (1648–1668), тимфи 1663 – 3; коронні та литовські мідні шеляги 1659–1666 –10; Ян III Собеський (1674–1696), шостак 1682.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), драйпелькер м. Риги 1617, драйпелькер м. Ельбінга 1624.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622, 1624, талер 1621.

Австрія: Фердинанд, драйпелькер 162?; талер м. Тіроля б.д. (1590).

Священна Римська імперія, Австрія: Фердинанд I (1612–1650), драйпелькер 162?; флорин м. Тіроля б.д., Ернст (1601–1622), драйпелькер Шаумбурга 1602, драйпелькер Вестфалії 1620; Сілезія: Карл II (1587–1617), трояк 1615 м. Мюстерберга; талер м. Гратія 1570; Август (1598–1666), талер Брауншвейгу 1628, флорин м. Гамбурга 1621.

Угорщина: Трансільванія, гріш 1612, драйпелькер 162...

Іспанські Нідерланди: Альберт та Ізабелла (1599–1621), альбертусталер Брабанту 1617, Філіп IV (1621–1665), альбертусталер Турне б.д.

Голландська республіка: м. Зволле, левендальдери 1621, 1622, 1633 – 2, 1643, 1647.

Південні Нідерланди: ріксдаальдер 1687.

Швейцарія, кантон Шафгаузен: талер 1621.

Всього у колекції Січенка П.І. представлені 12 європейських держав.

Джерела: *Колекція монет П.І Січенка; Бакалець О.А. Фінансова політика, грошовий обіг Гетьманщини та Поділля в XVII – XVIII ст.(за письмовими та скарбовими джерелами).* – Бар: РВВ, 2006. – С. 81–82. – № 16.

№ 245. С. **Ялтушків**, Барський р-н. (тодішній Могилівський повіт Подільської губернії), **1887** р. Знайдено до **30** срібних і білонних польських та шведських (прибалтійських володінь Швеції) монет XVII ст.

Джерела: Сецинський Е. – С. 282.

№ 246. С. **Гармаки**, Барський р-н., **2005** р. Житель села знайшов на горі 6 срібних західноєвропейських монет першої половини XVII ст.: талер **Священної Римської імперії** – Брауншвейга 1624 р., левендальдер **Голландської республіки** 1648 р., коронний орт 1622 р., орт м. Гданська 1624 р., коронний шостак 1620 р., півторак 1627 р. часу правління Сигізмунда III (1587–1632) **Речі Посполитої**. Можна зробити припущення, що дана знахідка є лише частиною великого скарбу. Найстаріша монета скарбу – коронний шостак **1620** р. Сигізмунда III, наймолодша – срібний левендальдер Голландської республіки **1648** р. вагою 27 г 800 –ї проби срібла.

Джерела: Колекція монет Бакальця О.А.

№ 247. с. **Велика Бушинка**, Немирівський р-н. Вінницької області, **2004** р.

Скарб із **483** срібних та білонних західноєвропейських монет XVII ст. виявив житель села Криворучко В.В. У скарбі наявні: 6 талерів (ріксдаальдерів) Голландської республіки, Нідерландів та Бельгії (провінція Голландії), 1 флорин Священної Римської імперії часу Фердинанда II (1619–1637), 1 левковий півталер Голландської республіки (Об'єднаних провінцій), 1 орт Пруссії, 264 срібних коронних ортів, 34 орти м.Гданська, 12 коронних шостаків, 128 півтораків Сигізмунда III (1587–1632), 14 тимфів, 1 орт, 20 шелягів та 1 денар Яна II Казимира (1648–1668). Скарб придбав Вінницький обласний державний краєзнавчий музей.

Голландська республіка: ріксдаальдери 1611 – 1, 1619 – 1, 1621 – 1.

Бельгія: ріксдаальдери 1619 – 1, 1621 – 2.

Священна Римська імперія: Фердинанд II (1619 – 1637), флорин (б.д.)

Пруссія (герцогство): Фрідріх Вільгельм I (1657–1688), орт 1665.

Річ Посполита: Сигізмунда III (1587–1632), орти коронні 1621–1623 – 264; орти м. Гданська 1612, 1614, 1615, 1617, 1620, 1623 – 30; шостаки коронні 1627 – 1632 – 7; півтораки коронні 1622–1632 – 128; Ян II Казимир (1648–1668), тимфи (злотувки) 1663 – 14; орт 1668 – 1; шостаки коронні 1651 – 1668 – 5; шеляги коронні 1652 – 1653 – 20, денар 1651? – 1. Вага ріксдаальдерів коливається від 28, 4 г до 28,7 г, флорина – 19, 97 г, левкового півталера – 13,5 г, прусського орта – 5,9 г, тимфів – 5,05 – 6,4 г, ортів коронних – 5,4 – 7,4 г, ортів гданських – 5,3 – 7,3 г, шостаків коронних – 3,48 – 3,95 г, півтораків – 0,6 – 1,2 г, шелягів – 0,7 г, денара – 0,53 г. Усі левендаальдери та півталер 700 – 800 проби срібла, флорин – 650, орти – 250 – 700, шостаки – 375 – 475, півтораки – 250 – 375, шеляги та денар – 250

проби срібла. Найстаріша монета скарбу – ріксадаальдер Голландської республіки 1611 р., наймолодша – шостак 1668 р. Яна II Казимира.

Джерела: Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № KB – 70651 – 71134; Бакалець О.А. Гроші і грошовий обіг на Поділлі в XVII – XVIII ст. // Наук. записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: історія. – Вип. X. – Вінниця, 2006. – С. 222–223.

№ 248. М. **Вінниця I**, 1982 р. У провулку Кузнецова, 25 Е.Х. Гуцолом знайдено скарб із 773 західноєвропейських срібних монет 20–50-х рр. XVII ст.

Річ Посполита: Сигізмунда III (1587–1632), орти коронні 1621 – 2, 1622 – 3, 1623 – 2, 1626 – 1; шостаки коронні 1623– 11, 1624 – 13, 1625 – 32, 1626 – 25, 1627 – 10, із стертою датою – 8; трояки коронні 1620 – 3, 1621 – 10, 1622 – 9, 1623 – 17, 1624 – 18, 1625 – 5; півтораки 1617 – 1, 1620 – 27, 1621 – 37, 1622 – 86, 1623 – 145, 1624 – 94, 1625 – 46, 1626 – 4, 1627 – 5, 1628 – 1, 1629 – 1, із стертою датою – 124; гріш 1626 – 1.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), орти 1622 – 3; драйпелькери 1622–1625 – 7, 1626 – 1.

Священна Римська імперія: Бранденбург, Георг Вільгельм (1619–1640), флорин XVII ст., орт 1621 – 1; Померанія, Богіслав IV (1620–1637), драйпелькери 1620 – 2.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери 1622 – 1, м. Риги 1623 – 1.

Голландська республіка: Фердинанд II (1619–1637), флорин м. Кампена б.д. – 1; Фердинанд III (1637–1657), флорини м. Гельдерна б.д. – 2. У скарбі наявні 4 срібні флорини (2/3 талера), вага яких складає 19–20 г, проба срібла – 700. Скарбовий комплекс представляє монети 5 європейських держав.

Найстаріша монета Вінницького скарбу – півторак 1617 р. Сигізмунда III, наймолодша – флорин м. Гельдерна часу правління Фердинанд III (1637–1657).

Джерела: Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № KB – 9281; Бакалець О.А. Фінансова політика, грошовий обіг Гетьманщини та Поділлі в XVII – XVIII ст. (за письмовими та скарбовими джерелами). – Бар: РВВ, 2006. – С. 85–86. – № 18.

№ 249. М. **Вінниця II**, Люблінський провулок, 8, 1948 р. Виявлений скарб із 224 срібних та білонних дрібних монет XVII ст. Пруссії, Прибалтійських володінь Швеції, Речі Посполитої, Австрії, Лівонії та м. Риги. У скарбі, який виявлений при закладенні фундаменту будинку на старому місці, наявні шеляги, гроші, тернарії, гелери, півтораки. Скарб передав у фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею житель міста Шайдаченко.

Річ Посполита: Сигізмунда III (1587–1632), півтораки 1620 – 1, 1622 – 3, 1623 – 2, 1624 – 4, 1625 – 3, 1626 – 3, стертий – 1; гріш 1616 – 1; шеляг 1617 – 2, 1620 – 2, 1621 – 1, 1623 – 4, 1624 – 4, 1626 – 2, стерті – 5; тернарій 1627 – 2, 1630 – 2;

Ян II Казимир (1648–1668), білонний литовський шеляг 1652.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), шеляги 1627 м. Ельбінга – 1, 1628 м. Риги – 3, 1630 – 3, 1632 – 1633 – 3; Христина (1632–1654), шеляги 1634 – 5, 1638 – 9, 1640 – 3, 1641 – 2, 1642 – 3, 1643 – 5, 1647 – 7, 1648 – 17, 1649 – 8, м. Риги 1650 – 1, 1652 – 7, 1653 – 9, Лівонії 1651 – 6, м. Ельбінга 1635 – 2, 1654 – 4, стерті – 25; Карл X Густав (1654–1660), шеляги Лівонії 1655 – 2, стерті – 2.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), шилінг 1630 – 1; шеляги 1628 – 1, 1629 – 1, стерті – 12; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шеляг стертий – 1.

Австрія: Фердинанд IV (1637–1662), геллер 1654 – 1, Єлизавета Лукреція (1625–1658), геллери 1651 – 1, 1652 – 1. Найстаріша монета скарбу – гріш **1616** р. Сигізмунда III, наймолодша – шеляг **1654** р. Карла X Густава.

Джерела: Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № KB – 7684, Н–1018–1241.

№ 250. М. Немирів I, Вінницька область, **1948** р. Знайдено скарб із **111** срібних дрібних монет Речі Посполитої та Прибалтійських володінь Швеції XVII ст.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні трояки, півтораки, драйпелькери, гроші, шеляги.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), Христина (1632–1654), драйпелькери і шеляги.

Джерела: Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № KB – 253.

№ 251. М. Немирів II, Вінницька область (на той час – Брацлавський повіт Подільської губернії), **1888** р. Знайдено до **900** срібних дрібних польських монет Сигізмунда III (1587–1632) і Яна II Казимира (1648–1668), прибалтійських володінь Швеції Густава Адольфа (1621–1632) і Христини (1632–1654), пруських Георга Вільгельма (1619–1640). За свідченням очевидців у скарбі були також талери.

Річ Посполита: Сигізмунда III (1587–1632), коронний трояк 1620, півтораки 1620–1628 – 647, ризький трояк 1620; Ян II Казимир (1648–1668), півтораки коронні 1661–1662 – 4.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1629, 1633–103, ризькі 1622–1624 – 25; Христина (1632–1654), драйпелькери лівонські 1647 – 1648 – 4, ризькі 1647–1648 – 6.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1621–1627 – 75. Півтораки „нез`ясовані”. Найдавніші монети скарбу – трояки 1620 р. Сигізмунда III, наймолодші – півтораки коронні 1662 р. Яна II Казимира.

Джерела: Сицинський Е. – С. 237; Kotlar М. – S. 246–247. – № 1010.

№ 252. М. Брацлав I, Немирівський р-н. (тодішній Брацлавський повіт Подільської губернії), 1887 р. Поблизу хутора Недзельського під час оранки поля знайдено скарб із 742 срібних і мідних монет польських (шелягів Яна II Казимира 1659–1666 рр.), прибалтійських володінь Швеції і бранденбургських XVII ст.

Джерела: Сицинський Е. – С. 238.

№ 253. М. Брацлав II, Немирівський р-н. (на той час – Брацлавський повіт Подільської губернії), 1888 р. Поблизу міста знайдено скарб, який складається із 534 мідних монет (1 ф. 65 зол.) і 280 срібних – низької проби.

Річ Посполита: Сигізмунда III (1587–1632), коронні півтораки 1621–1625 – 39, гроші 1624 – 1625 – 15, гроші литовські 1625–1627 – 19, гроші гданські 1626 – 3;

Яна II Казимира (1648–1668), шеляги мідні коронні і литовські 1660–1664.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632) і Христина (1632–1654), шеляги ризькі і лівонські. Скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar М. – S. 243. – № 994.

№ 254. С. Станіславчик, Жмеринський р-н., 1948 р. Знайдено скарб із 555 західноєвропейських монет та 1 жетон.

Польща: Сигізмунд I (1505 – 1548), півторак литовський 1523 – 1.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півтораки 1616 – 1, 1618 – 2, 1620 – 9, 1621 – 30, 1622 – 56, 1623 – 82, 1624 – 54, 1625 – 32, 1626 – 4, 1627 – 5, стертий – 10, гроші 1623 – 10, 1624 – 26, 1625 – 15, 1626 – 10, 1627 – 9, стерті – 6; шеляг литовського карбування 1627 – 1, шеляг стертий м. Риги – 1.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери 1622 – 4, м. Риги 1622 – 2, 1623 – 1, 1624 – 5, 1628 м. Ельбінга – 2, 1629 – 1, 1630 – 6, 1632 – 8, 1633 – 18, стерті – 3; гроші 1629 м. Риги – 4; шеляги 1621 – 1, 1625 – 2, 1626 – 7, 1627 – 2, м. Ельбінга 1630 – 2, м. Риги 1632 – 8, Христина (1632–1654), драйпелькери 1634 – 2, м. Ельбінга 1634 – 1, 1635 – 5, стертий – 1, уламок – 1; шеляги 1633 – 5, 1634 – 5, м. Риги 1643 – 2, 1644 – 1, 1645 – 3, 1646 – 3, 1648 – 2, із стертою датою – 56.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619 – 1640), драйпелькери 1622 – 1, 1623 – 2, 1624 – 3, 1626 – 11, 1627 – 4, стерті – 3.

Священна Римська імперія, Померанія: Ульріх (1618–1622), півторак єпископства Кампен 1621 – 1. У скарбі серед монет зберігався стертий жетон із зображенням Папи Римського –

Пія Х. Найстаріша монета скарбу – польський півторац 1523 р. Сигізмунда I литовського карбування, наймолодші – шеляги 1648 р. Христини.

Джерела: Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № KB – 2530–2531 Н–1250–1695.

№ 255. С. Ворошилівка, Тиврівський р-н. (тодішній Вінницький повіт Подільської губернії), 1895 р. Біля р. Буг знайдено 76 срібних монет (в тому числі 6 талерів ?) вагою 60 зол. 24 долі: польських, шведських (прибалтійських володінь Швеції) та західноєвропейських XVII ст.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632) – 62.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632) – 4.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619 – 1640) – 3.

Зальцбург: 1625 – 1.

Західна Фризія: 1622 – 1.

Тоурнай: Альберт та Ізабелла (1599–1621), б. д. – 1.

Іспанські Нідерланди: Філіп IV (1621–1665) – 3. Скарб датується 20–60-ми рр. XVII ст. АК повернула скарб місцевій владі.

Джерела: Сицинський Е. – С. 231; Kotlar M. – S. 250. – № 1024.

№ 256. С. Лука Немирівська I, Немирівський р-н. (на час знахідки – Брацлавський повіт Подільської губернії), 1890 р. В урочищі „Мудроголовка” селянин Гаврило Шмаль знайшов 1110 срібних монет польських XVII ст.

Джерела: Сицинський Е. – С. 236.

№ 257 С. Лука Немирівська II, Немирівський р-н. (тодішній Брацлавський повіт Подільської губернії), 1895 р. На полі викопана посудина з 643 монетами, з яких 49 вагою 11 зол. 12 доль, передані АК.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні півтораки 1624 – 3, шеляги 1626 – 3; Ян II Казимир (1648–1668), шостаки 1627 – 1, із витертою датою – 1, шеляги 1661 – 12.

„Швеція”: шеляги Густава Адольфа (1621–1632) і Христини (1632–1654) – 29.

АК передала скарб Київському університету.

Джерела: Kotlar M. – S. 246. – № 1007.

№ 258. С. Лука Немирівська III, Немирівський р-н. (тодішній Брацлавський повіт Подільської губернії), 1897 р. В городі викопано скарб, який складався із 578 срібних (1 фунт 75 зол. 24 долі.) і мідних (1 фунт 68 зол.) монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостаки, трояки і півтораки 1620–1626; Ян II Казимир (1648–1668), коронні і литовські мідні шеляги 60-х років XVII ст.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), ельбінгські і ризькі шеляги та драйпелькери 20–х років XVII ст.

Священна Римська імперія, Брунсвік: Генріх Юліуш, талер 1600 – 1.

За розпорядженням АК скарб перетоплено.

Джерела: Kotlar M. – S. 246. – № 1008.

№ 259. С. Мар`янівка, Немирівський р-н., 1961 р. Понад **1100** срібних і білонних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти, 1621–1624 – 369, шостаки 1623–1627 – 95, трояки 1621–1624 – 27, півтораки 1614–1627 і з витертими датами – 457, орти гданські 1613–1617, 1623–1626 – разом 26.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ельбінгські 1629–1635 і з витертими датами – 51, ризькі 1620, 1622–1624 – 23.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), орти 1621–1624 із витертими датами – 20.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1624–1627 – 27.

Священна Римська імперія, Померанія: драйпелькери 1619 – 2

Кесарство Німецьке: Фердинанд II (1619–1637), талер 1621. Талери різних міст з іменами Фердинанда II та Фердинанда III (1637–1657) – разом 12. **Лінбург:** 1/2 талера 1627 – 1.

Тоскана: Косімо II Медичі, талер 1621.

Іспанські Нідерланди: Альберт та Ізабелла (1599–1621), талер ; Філіп IV (1621–1665), талер 1655.

Голландська республіка, Гелдрія: талер 1649 (із контрмаркою Олексія Михайловича 1655 р.), 1662 – 1; **Оверіссель:** талер 1633.

Джерела: Загинайло А.Г. Мар`янівський скарб. – 1964. – МАСП, 4. – С. 259–261; Kotlar M. – S. 246. – № 1009.

№ 260. Вінницька область, 1948 р. Місце знахідки не встановлене. Скарб, який нараховує **1200** монет, зберігається у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півторак 1622 – 1; Ян II Казимир 1648–1668), шеляги мідні коронні та литовські 1659 – 3, 1660 – 58, 1661 – 209, 1663 – 129, 1664 – 227, 1665 – 220, 1666 – 115, із стертим роком – 201, із помилками при карбуванні – 31.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), шеляг м. Риги 1632; Христина (1632–1654), шеляги із стертою датою – 3.

Валахія: Микола Радуль, геллер 1658 – 1.

Шотландія: Карл I (1625–1649), тернер – 1.

У скарбі переважають мідні шеляги Яна II Казимира, їх у скарбі – 1194 екземпляри. Найстаріша монета скарбу – півторак **1622** р. Сигізмунда III, наймолодші – шеляги (боратинки) **1666** р. Яна II Казимира.

Джерела: Вінницького обласного краєзнавчого музею. – Фонди. – Інвентарний № KB – 2529 Н – 2464–3663.

№ 261. м. Шаргород, Вінницька область, 1982 р. Скарб нараховує 1741 срібну та білонну монети XVII ст. Знайшов скарб на вулиці К.Маркса, 64 і передав до Вінницького обласного краєзнавчого музею М.Р. Лихогляд.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), шеляги 1620 – 1, 1623 – 10, 1624 – 1, 1625 – 6, 1627 – 6, XVII ст. – 43, із стертими датами – 104 ; Ян II Казимир (1648– 1668), шеляги литовські 1652 – 24, 1653 – 4, 1661 – 1, із стертою датою – 5.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), шеляги м. Ельбінга – 77; Христина (1632 – 1654), шеляги 1634 м. Риги – 1, 1635 – 4, 1638 – 6, 1639 – 1, 1640 – 12, 1641 – 5, 1642 – 5, 1643 – 25, 1644 – 27, 1645 – 46, 1646 – 5, 1647 – 49, 1648 – 69, 1649 – 61, 1650 – 43, 1651 – 46, 1652 – 71, 1753 – 64, 1654 – 21, із стертою датою м. Риги – 107, Лівонії – 246; шеляги м. Риги 1637 – 1, 1638 – 1, 1639 – 4, 1640 – 1, 1641 – 3, 1643 – 5, 1644 – 3, 1645 – 4, 1646 – 4, 1647 – 12, 1648 – 10, 1649 – 10, із стертою датою – 47; шеляги Лівонії 1650 – 9, 1651 – 6, 1652 – 10, 1653 – 16, 1654 – 6, 16... – 33; Карл X Густав (1654–1660), шеляги стерті – 26.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), шилінг 1628 – 1, шеляги 1629 – 3, 1630 – 2; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шилінги 1651 – 3, 1653 – 5, 1654 – 14, 1655 – 1, 1656 – 1, із стертою датою – 15, шеляги 1651 – 1, із стертою датою – 5.

Священна Римська імперія: Єлизавета Лукреція (1625–1658), оболи стерті – 30, шеляги (Сучавська підробка) – 3.

Найстаріша монета скарбу – півторак 1620 р. Сигізмунда III, наймолодші – шеляги 1661 р. Яна II Казимира.

Джерела: Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № KB – 907 Н – 27725– 29280; 11358– 11542; 13551– 15106.

№ 262. С. Басалушівка, Гайсинський р-н. (на той час – Гайсинський повіт Подільської губернії), 1887 р. На городі викопано 42 срібні монети вагою 83 ¼ зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), коронні орти 1621, 1623, 1624, шостак 1626, орти гданські 1623, 1624, 1626.

Іспанські Нідерланди, Брабант: талери 1622, 1635, 1/2 талера 1635, 1647.

Голландська республіка, Гелдрія: талер 1648. Монети датуються 1621 – 1648 рр. АК передала скарб Київському університету.

Джерела: Сицинський Е. – С.244; Kotlar M. – S.242. – № 992.

№ 263. С. **Чарпашка**, Гайсинський р-н. (тодішній Гайсинський повіт Подільської губернії), **1902** р. Скарб складався із срібних, головним чином польських монет (1616–1648), разом із срібним, кришталевим посудом, а також срібний перстень. Доля скарбу невідома.

Джерела: Kotlar M. – S. 242. – № 995.

№ 264. С. **Хренівка**, Іллінецький р-н. (тодішній Липовецький повіт Київської губернії), **1854** р. **204** монети, із яких відібрано 15 для Нумізматичного кабінету Київського університету.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587 – 1632), півтораки 1622 – 1624, 1627 – 13.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькер ельбінгський 1630; Христина (1532 – 1654), драйпелькер лівонський 1648.

Джерела: Страшкевич К. – С.38. – № 66; Беляшевский Н. – С.90; Kotlar M. – S. 243. – № 996.

№ 265. С. **Христище**, Пішанський р-н. (на час знахідки – Ольгопільський повіт Подільської губернії), **1892** р. У ривчаку поблизу р. Кам'янки знайдено **498** срібних „польських і литовських монет першої половини XVII ст.” вагою 1 фунт 78 доль. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Сицинский Е. – С.270; Kotlar M. – S. 243. – № 996.

№ 266. **Гайсинський р-н**, Вінницька область, **1866** р. Знайдено золоті монети (дукати)

Кампен: б.д. (за зовнішніми ознаками – іспанські монети Фердинанда V і Ізабелли (1599 – 1621), із їх портретами).

Венеція: дож Франціско Моліно.

Джерела: Kotlar M. – S.244. – № 998.

№ 267. С. **Яланець**, Ямпільський р-н. (тодішній Ямпільський повіт Подільської губернії), **1914** р. Під час прибирання в загорожі для худоби знайдено посудину із **1572** срібними монетами.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1622–1624; шостаки 1623–1627, трояки 1620–1624, півтораки 1615, 1619–1627, гроші 1623–1625, 1627, гроші литовські 1625–1627, орти гданські 1623–1625, гроші 1624–1627, шеляги литовські 1615–1617, ризькі 1600, 1620–1621.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1628–1633, ризькі 1622 –1624, шеляг ризький 1727 із витертою датою; Христина (1632–1654), драйпелькери ельбінгські 1634, 1635, ризькі 1644.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), орти 1624 – 2.

Пруссія: Ян Сигізмунд (1608–1619), драйпелькер 1620; Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1621–1627, 1633.

Священна Римська імперія, Померанія: півтораки Ульріха (1618–1622) 1621 і Богіслава IV (1620–1637), 1622.

”Німецькі „ гроші Фердинанда II (1619–1637) 1622 і Рудольфа Баврського (1602–1653) із витертою датою.

Зволле: талери 1646 –1, 1649 –2.

Кампен: талери 1647–1648 – 2.

Ольденберг: Антоній Гунтер (1587–1599), флорен б.д.

Джерела: Kotlar M. – S.244. – № 999.

№ 268. С. **Яри**, Немирівський р-н. (тодішній Брацлавський повіт Подільської губернії), **1904** р. В селянському господарстві знайдено **595** срібних монет вагою 1 фунт 75 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні шостаки 1623–1627, трояки 1621–1624, півторакуи 1619–1627, гроші 1604, 1623, 1624, гроші литовські 1625–1627; Ян II Казимир (1648–1668), шостаки 1660–1663.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1630–1633, ризькі 1622–1624, гроші ельбінгські 1629, 1630; Христина (1632 –1654), драйпелькери ельбінгські 1635, ризькі 1647, лівонські 1647, 1648.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622, 1624–1627.

Австрія: Фердинанд II (1619–1637), 3 крейцери 1626 – 1, 1628 – 1.

Семиграддя: драйпелькер 1623. За розпорядженням АК скарб передано господареві.

Джерела: Kotlar M. – S. 244. № 1000.

№ 269. С. **Кривошиїнці**, Крижопільський р-н. (тодішній Могилівський повіт Подільської губернії), **1885** р. **86** монет вагою 43,5 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти 1621, 1624, шостаки 1624, 1626, трояки 1622, півтораки 1620–1626, орти гданські 1623; Ян II Казимир (1648–1668), шостаки 1660, 1661.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), орти 1625, драйпелькери 1622, 1624, 1626. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S.244–245. –№ 1001.

№ 270 с. **Крижопіль**, Крижопільський р-н. (тодішній Ямпільський повіт Подільської губернії), **1897** р. **683** монети в глиняному горщику.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні півтораки, литовські гроші, ризькі і литовські шеляги.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), ризькі шеляги і ельбінгські і ризькі шеляги Христини (1632–1654).

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери і шеляги.

Шлик, Кейсун: „тернери” (оболи)1652.

АК вручила скарб господарю.

Джерела: Kotlar M. – S.245. – № 1002.

№ 271. С. **Конище**, Крижопільський р-н. (тодішній Ямпільський повіт Подільської губернії), 1910 р. Скарб складався із 4 монет.

Річ Посполита: коронний трояк 1640 і шеляг мідний 1664.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), шеляги ризькі.

АК повернула скарб господареві.

Джерела: Kotlar M. – S.245. – № 1003.

№ 272. М. **Липовець**, Вінницька область, 1890 р.

шведських (ризьких і лівонських) коронних (польських), пруських і кейсунських. АК передала скарб до Київського університету.

Джерела: Kotlar M. – S.245. – № 1005.

№ 273 С. **Рознатівка**, Ямпільський р-н. (тодішній Ямпільський повіт Подільської губернії), 1883 р. Знайдено монети Яна II Казимира (1648–1668).

Джерела: Kotlar M. – S. 247. – № 1012.

№ 274. с. **Сашки**, Немирівський р-н. (на той час – Брацлавський повіт Подільської губернії), 1885 р.(?). 637 срібних і білонних монет вагою 1 ф. 54,5 доль.

Велике князівство Литовське: півгроші 1545, 1547, 1548.

Річ Посполита: коронні шостаки 1621, 1623, 1624, 1627, трояк 1622, півтораки 1620–1627, грош 1623, грош литовський 1625, грош гданський 1626.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ельбінгські 1629, 1630, 1633, ризькі 1623, 1624, 1644, лівонські 1648.

Пруссія: драйпелькери 1623, 1626. Найстаріша монета скарбу – півгріш 1545 р. Сигізмунда II Августа (1545–1572), наймолодша – лівонський драйпелькер 1648 р. Христини (1632–1654).

За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S.247. – № 1013.

№ 275. С. **Серебринці**, Могилів–Подільський р-н. (тодішній Могилівський повіт), 1900 р. Виорано 2916 монет вагою 4 фунти 33 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1687–1632), коронні шостаки 1627, трояки 1621, 1627, півтораки 1620 1626, гроші 1623–1625, шеляги 1623–1626, тернарії (на думку М.Ф. Котляра – лобжинські) 1626, 1630, гроші литовські 1625–1627, шеляги 1615 –1627, гроші гданські 1625, 1626; Ян II Казимир (1648–1668), коронні і литовські шеляги 1652.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1630, 1632, 1633, шеляги ельбінгські 1630–1633, ризькі 1630–1632, 1634; Христина (1632–1654), шеляги ельбінгські 1634–1635, ризькі 1632–1654, лівонські 1645–1654; Карл X Густав (1654–1660), шеляги ризькі 1654–1659.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1623–1626, шеляги 1624–1630, 1633; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шеляги 1653, 1654.

Шлик: Кейсун, оболи 1652–1654.

Шотландія, Шкосія: Карл I (1625–1649), двопенси б.д. Монети датуються **1615–1659** рр. АК передала скарб місцевій владі.

Джерела: Kotlar M. – S. 247–248. – № 1014.

№ 276 С. Ситківці, Немирівський р-н. (Тодішній Липовецький повіт Київської губернії), **1890** р. На гарбузовому полі викопано скарб, який складався із **2940** білонових шелягів ризьких Христини (1632–1654) і Карла X Густава (1654–1660) вагою 4 фунти 14 зол. За розпорядженням АК скарб передано до Київського університету.

Джерела: Kotlar M. – S. 248. – № 1016.

№ 277. С. Змієни, Ямпільський р-н. (на той час – Ямпільський повіт Подільської губернії), **1888** р. Срібні прекаси, **25** золотих монет (22 зол. 8 доль) і 1 срібна.

Іспанські Нідерланди: Альберт і Ізабелла (1599–1621) – 2, Філіп IV (1621 –1665) – 1;

Голландія: 1610–1668 – 15.

Саксонія: 1636 – 1;

Венеція: XVII ст. – 5.

„Італія”: 1649 – 1.

Голландська республіка: талер Західної Фризії кінця XVII ст. АК розділила монети між Ермітажем і ДІМ.

Джерела: Kotlar M. – S.248. – № 1017.

№ 278. Стіна, Томашпільський р-н. (тодішній Ямпільський повіт Подільської губернії), **1888** р. Лукіян Комарчук та Ісак Швець під час копання могили на цвинтарі викопали **25** золотих і **1** срібну монету 1672 року.

Джерела: Сицинский Е. – С. 279; Kotlar M. – S.248. – № 1018.

№ 279. С. Сутиски, Тиврівський р-н. (Старий Вінницький повіт Подільської губернії), **1907** р. Виорано скарб вагою 1 ф. 60 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шеляги коронні 1613, 1625–1627, литовські 1612, 1614, 1617, 1619, 1623, 1624, 1626, 1627, ризькі 1612, 1618, 1620, 1621, тернери лобженські 1627, 1630; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги литовські 1652.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621– 1632), шеляги ельбінгські 1632, 1633, ризькі 1624–1628, 1631, 1632; Христина (1632–1654), шеляги ельбінгські 1634, 1635, лівонські 1647–1654, ризькі 1638–1654; Карл X Густав (1654–1660), шеляги лівонські 1655.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), шеляги 1626–1628; Фрідріх Вільгельм (1640– 1688), шеляги 1654. Монети датовані **1612–1655** рр. АК передала скарб місцевій владі.

Джерела: **Kotlar M. – S. 248– 249. – № 1019.**

№ 280. С. Шура, Тульчинський р-н. (тодішня Шура Копаївська Подільської губернії), **1842** р. Знайдено невелику олов'яну посудину із **368** срібними монетами. У скарбі переважали монети **Речі Посполитої** Сигізмунда III (1587– 1632), було теж тут трохи „шведських” монет Густава Адольфа (1621– 1632) і Христини (1632– 1654), **бранденбургських** Яна Сигізмунда (1608–1619) і Георга Вільгельма (1619–1640), **померанських (Священна Римська імперія)**, Франциска I (1618– 1620) і Ульріха (1618–1622). До нумізматичного кабінету Київського університету потрапило 6 монет: Яна Сигізмунда (1608–1619), 1620 – 1 і Георга Вільгельма (1619 – 1640) – 1, поморські півтораки Франциска I (1618–1620), 1618 – 1, Ульріха – 1621 – 1622 – 2. Монети датовані рр.

Джерела: **Сицинький Е. – С. 241; Страшкевич І. – С. 14. – № 14; Kotlar M. – S. 249. – № 1020.**

№ 281. с. Яринці, Тиврівський р-н. (тодішній Ямпільський повіт Подільської губернії), **1899** р. Глиняна посудина із **325** монетами Яна II Казимира (1648 – 1668) і Яна III Собеського (1674 –1696) разом із пруськими. АК передала скарб Київському університету. Монети датовані **1620 – 1674 (?)**рр.

Джерела: **Kotlar M. – S. 249. – № 1021.**

№ 282. С. Устьє, Бершадський р-н (на той час – Ольгопільський повіт Подільської губернії), **1879** р. Скарб складався із **7** талерів: коронний Сигізмунда III (1587 – 1632) 1628 – 1, фризійський 1616 – 1668 – 5. Монети датуються **1628 – 1668** рр. **C.265; Kotlar M. – S. 249. – № 1022.**

№ 283. С. Вовчок, Немирівський р-н. (тодішній Брацлавський повіт Подільської губернії), **1892** р. **34** срібних монети вагою в 1 ф. 39 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587 – 1632), коронні орти 1621 – 1622 – 2, шостаки 1596, 1624 –1626 – 4. Флорини – **Зволле:** – 6, **Зеландії:** 1602 – 1, **Ольденбурга:** Фердинанда III (1637 – 1657) – 6, **Емдена:** Фердинанда III (1637 – 1662) – 16. Всього у скарбі **29** флоринів. Монети датовані **1596** – другою половиною **XVII** ст. Скарб переплавлено.

Джерела: **Kotlar M. – S.249. – № 1022.**

№ 284. С. **Вушківці**, Немирівський р-н., **1909** р. В селянському господарстві вкопано **292** срібні і білонні монети.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), коронний трояк 1622, півтораки 1620– 1625, гроші 1623–1624, шеляги 1622, 1625, 1626, тернери 1627, гроші литовські 1625–1627, шеляги 1614–1619, 1621, 1623–1627, грош гданський 1624, шеляги ризькі 1599 – 1603, 1617, 1619, 1621.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621– 1632), драйпелькери ельбінгські 1630–1633, ризькі 1622–1624, шеляги ельбінгські 1630–1632, ризькі 1625–1628, 1631, 1632, 1634; Христина (1632– 1654), шеляги ризькі 1636, 1638, 1640, 1642, 1644, 1645, 1647, 1651, лівонські 1645, 1651.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619– 1640), драйпелькери 1622, 1624, шеляги 1625, 1627, 1630, 1633. Монети датовані **1599– 1648** рр. АК передала скарб господареві.

Джерела: Kotlar M. – S.250. – № 1025.

№ 285. С. **Жабокричі**, Крижопільський р-н. (на той час – Брацлавський повіт Подільської губернії), **1904** р. В селянському господарстві вкопано **169** монет вагою 45 зол. 36 доль.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), орт 1623, трояки 1621– 1624, півтораки 1620– 1627, гріш коронний 1623, ризький гріш 1616.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1630, 1633, ризькі 1623, 1624; Христина (1632–1654), драйпелькери ельбінгські 1635, лівонські 1648.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622, 1624–1627. Монети датуються **1620–1648** рр. АК передала скарб місцевій владі.

Джерела: Kotlar M. – S. 250. – № 1026.

№ 286. С. **Райгород**, Немирівський р-н., **1970** (?) р. Скарб із **50** монет Кримського ханства династії Гіреїв **50-х** років XVII ст. передав до Вінницького обласного краєзнавчого музею військовослужбовець Корягін М.В.

Джерела: Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № KB – 13033 – 13082.

№ 287. С. **Сокілець**, Немирівський р-н. (на той час – Брацлавський повіт Подільської губернії), **1896** р. Знайдено **499** срібних польських, шведських (прибалтійських володінь Швеції) та італійських монет XVII ст.

Джерела: Сицинський Е. – С. 242.

№ 288. С. **Пархилівка**, Немирівський р-н. (тодішній Брацлавський повіт Подільської губернії), **1892** р. знайдено скарб із **34** срібних монет німецьких, голландських (напевно талери) і польських XVI – XVII ст.

Джерела: Сицинський Е. – С. 242.

№ 289. С. **Іванівці**, Немирівський р-н. (тодішній Брацлавський повіт Подільської губернії), **1889** р. Знайдено скарб із **34** срібних монет німецьких, голландських (напевно талери) і польських XVI – XVII ст.

Джерела: Сицинський Е. – С. 242.

№ 290. С. **Козинці**, Немирівський р-н. (тодішній Брацлавський повіт Подільської губернії), **1889** р. Знайдено **728** дрібних, переважно польських монет, із яких взято в мінц-кабінет Київського Університету: польських – 8, угорських – 1, тевтонських магістратів – 2, пруських – 1, графства Юліх і Клеве, Берть – 2, брайншвейгських – 2 і м. Гальбертштадта – 1 (**1528 – 1649** рр.)

Джерела: Сицинський Е. – С. 243.

№ 291. С. **Лопатинці**, Літинський р-н. (тодішній Літинський повіт Подільської губернії), **1896** р. Знайдено **35** польських і **2** пруських монети XVII ст.

Джерела: Сицинський Е. – С. 214.

№ 292. С. **Степанки**, Літинський р-н. (тодішній Літинський повіт Подільської губернії), **1886** р. Селянами під час оранки своїх полів знайшли скарб із дрібних польських монет XVII ст.

Джерела: Сицинський Е. – С. 214.

№ 293. С. **Слободище**, Гайсинський р-н. (на той час – Гайсинський повіт Подільської губернії), **1888** р. У Гайдамацькому яру селяни знайшли **4** гарці срібних різних монет XVI – XVII ст.

Джерела: Сицинський Е. – С. 244.

№ 294. С. **Красне**, Ямпільський р-н. (тодішній Ямпільський повіт Подільської губернії), **1853** р. Знайдений скарб із **419** срібних монет польських і бранденбургських XVII ст.

Джерела: Сицинський Е. – С. 254.

Житомирська область. Скарби другої половини XVII ст.

№ 295. М. **Коростишів**, Житомирська область, **1959** р.

Скарб із **995** західноєвропейських монет **1545–1650** рр. Зберігається у фондах Національного історичного музею України у м. Києві.

Коростишівський скарб один із найбільших скарбів періоду становлення Гетьманщини, в складі якого 17 (1,7 %) одиниць талерів та 19 (1,9 %) одиниць флоринів. Найстаріша монета скарбу – срібний саксонський орт **1545** р. Йоганна Фрідріха (1532–1547), наймолодша – левковий талер **1650** р. Утрехта (Голландська республіка). Вага левендальдерів складає

26,0–27,3 г, проба срібла – 800–875; патагонів – відповідно 27,7 – 27,9 г і 916. Вага флоринів коливається від 19,6 г до 20 г, проба – від 650 до 700. У скарбі переважають півторагрошовики Речі Посполитої – 564 (56,68 %), драйпелькери прибалтійських володінь Швеції – 143 (14,37 %), Пруссії – 43 (4,32 %), Бранденбурга – 30 (3,01 %), Священної Римської імперії – 1 (0,1 %).

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти 1621– 14, 1622 – 18, 1623 – 20, 1624 – 3, орти м. Гданська 1624 –1, 1625 – 5; коронні шостаки 1623 – 5, 1624 – 11, 1625 – 26, 1626 – 30, 1627 – 12, 16... -1; коронні трояки 1620 – 3, 1621 – 12, 1622 – 25, 1624 – 1, коронні півтораки 1615 – 2, 1616 – 1, 1618 – 1, 1619 – 1, 1620 – 21, 1621 – 58 – 1622 – 113, 1623 – 129, 1624 – 104, 1625 – 75, 1626 – 20, 1627 – 11, 162... – 28; гріш коронний 1624 – 1, гріш м. Гданська 1626 – 1.

Пруссія – лен Речі Посполитої: Йоганн Сигізмунд (1618–1619), драйпелькери 1620 – 2; Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1624 – 3, 1625 – 10, 1626 –20, 1627 – 6, 16... – 2.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), орти 1621 – 1, 1622 – 5, 1623 – 1, 1624 – 5; драйпелькери 1622 – 8, 1623 – 7, 1624 – 3, 162... – 2.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери м. Ельбінга 1629 –1, 1630 – 3, 1631 – 3, 1632 – 20, 1633 – 35; драйпелькери м. Риги 1622 – 4, 1623 – 6, 1624 – 8, 1630 – 44; Христина (1632–1654), драйпелькери 1634 – 7, 1635 – 11, 1648 – 1.

Іспанські Нідерланди: Альберт та Ізабелла (1599 –1621), 1/4 патагона б.д., патагон б. д.; Філіп IV (1621–1665), Брабант патагон 1622 – 2, 1/4 патагона , 1634 –1.

Голландська республіка: Гельдерн, левендальдер 1648 – 4, 1/2 левендальдера 1646 – 2, м. Девентер, флорин часу правління Фердінанда II (1619–1637) та Матвія (1612–1619) 1621 – 2; Зволле, флорин 1621 – 1, левендальдер 1646 – 1; Зеландія, левендальдер 1649 – 1; м. Кампен, флорин 1618 – 1, 1648 – 4, 1649 – 1; Утрехт, левендальдер 1647 – 1, 1649 – 1, 1650 – 1, 1/4 левендальдера 1647 – 1.

Священна Римська імперія: Ольденбург, Антон Гюнтер (1587– 1599), флорин б.д. – 4; Померанія: Франциск I (1618–1620), Богуслав IV (1620–1637), драйпелькер 1620 – 1; Саксонія, Йоган Фрідріх I (1532–1547), орт 1545 – 1; м. Емден, флорини часу Фердінанда III (1637 – 1657) –11.

Джерела: Національний історичний музей України у м. Києві. – Фонди. – Інвентарний № AP-12601; Стрижакова Н. – С. 320 – 322.

№ 296. С. Скоболів, Червоноармійський р-н., 1986 р. Скоболівський скарб західноєвропейських монет XVI–XVII ст., знайдений в землі під час меліоративних робіт А.П. Кравчуком на глибині 30 – 40 см. В скарбі зберігалися **553** срібні монети, які за часом

карбування розподілялися так: XVI ст. – 2 (0,36%), перша половина XVII ст. – 549 (99,28%) і друга третина XVII ст. – 2 монети (0,36%). Основу скарбу склали монети **Речі Посполитої, прибалтійських володінь Швеції, численних свіцьких та державних правителів німецьких держав, Нідерландів, Голландської республіки та Франції**. За номіналом склад скарбу дуже різноманітний: гроші – 40 одиниць (7,23 %), півторагрошовики (чехи) – 349 одиниць (63,1 %), трояків (шагів) – 5 одиниць (0,9 %), шестигрошовики – 4 одиниці (0,72 %), орти – 47 одиниць (8,5 %), драйпелькери (1,5гроша) – 88 одиниць (15,9 %), потрійні крейцери – 15 одиниць (2,7%), ріксдальдери – 2 одиниці (0,36 %), напівріксдальдери – 1 (0,18 %), франк – 1 одиниця (0,18 %). Монети за кількістю розподіляються так: польські – від гроша до орта – 422 одиниці (76,3 %), литовські – 10 одиниць (1,8 %), м. Риги – 2 одиниці (0,54 %), м. Гданська – 12 (2,17 %), Пруссії (лен Речі Посполитої) – 8 (1,44 %), Бранденбургсько - - Пруської держави – 4 (0,72%), Пруссії (герцогство) – 3 (0,54 %), прибалтійських володінь Швеції – 3 (0,54%), Священної Римської імперії – 84 (15,18 %), Нідерландів – 1 (0,1%), Голландської республіки – 3 (0,54 %), королівства Франції – 1(0,1 %). Переважну кількість монет комплексу складають півторагрошовики Речі Посполитої, що характерно для більшості скарбів XVII ст. Найстарішою монетою скарбу є трьохгрошовик **1562** р. Сигізмунда II Августа (1548–1572), наймолодшою – драйпелькери прибалтійських володінь Швеції часу правління Христини Августини (1632–1654). Час заховання Скоболівського скарбу, припадає на другу третину XVII ст. Скарб зберігається у фондах Національний музею історії України.

Джерела: Національний музею історії України. – Фонди. – Інвентарний № А –12627; Зразок 3.О. Скарб західноєвропейських монет XVI – XVII ст. // Від першовитоків до сьогодення: з історії формування колекції музею. Тематичний зб. наук. праць. – К.: Національний музей історії України, 1995. – С. 155 – 157.

№ 297. С. Адамівка, Житомирський р-н. (тодішній Житомирський повіт Волинської губернії), **1898** р. **1509** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти, шостаки, півтораки, гроші, гроші литовські 1625, 1626, орти гданські 1624, 1625, гроші 1626, 1627; Ян II Казимир (1648–1668), гріш литовський 1652.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1630, 1631, ризькі 1623; Христина (1632–1654), шеляги лівонські і ризькі; Карл X Густав (1654–1660), шеляги ризькі.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619-1640), шеляги.

Голландська республіка: талери – Зволле 1644, Західна Фризія 1644, Нідерланди 1622.

Іспанські Нідерланди: Брабант; Філіп IV (1621–1665), талер 1633.

Кесарство Німецьке, Емден: флорин. Монети датовані **1622 –1654** рр. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 259. – № 1056.

№ 298. С. **Бабушки**, Бердичівський р-н. (тодішній Житомирський повіт Волинської губернії), **1895** р. Виорано **334** срібних монет срібних та білонних вагою 95 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти, 1621, 1623, шостаки 1624, 1626, трояки 1621, півтораки, литовські гроші, орти гданські 1624.

Прибалтійські володіння Швеції: шеляги Густав Адольфа (1621–1632) і Христини (1632–1654).

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), орт 1622.

Кесарство Німецьке: Емден, Фердинанд II (1618 –1637), флорин. Монети датуються **1621–1654** рр. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S.259. – № 1057.

№ 299. С. **Баранівка**, Малинський р-н. (тодішній Радомишльський повіт Київської губернії), **1897** р. Виорано **2015** монет вагою 5 фунтів 47 зол.

Річ Посполита: Стефан Баторій (1572–1586), шеляг гданський 1584; Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні, шостаки, трояки, півтораки, гроші, шеляги, литовські шеляги і денари 1620, орт гданський 1625.

Прибалтійські володіння Швеції: шеляги ризькі 1624–1649, лівонські 1637–1650, ельбінгські 1629–1634.

Пруссія: драйпелькери і шеляги 20-х років XVII ст.

Бранденбург: орт 1622. Грубі (орти, шостаки) монети АК відправила до Київського університету, інші – переплавлено. Монети скарбу датуються **1584 –1650** рр.

Джерела: Kotlar M. – S.259. – № 1058.

№ 300. М. **Бердичів**, Бердичівський р-н., **1929** р.

В склепі Т.М.Молчановського в одній із домовин знайдено декілька коронних мідних шелягів Яна II Казимира (1648–1668).

Джерела: Kotlar M. – S.260. – № 1059.

№ 301. С. **Велика Хаша**, Овруцький р-н. (на той час – Овруцький повіт Волинської губернії), **1888** р. знайдено глиняний горщик із монетами вагою 7 фунтів 78 зол. Скарб складався переважно із шелягів Речі Посполитої (Сигізмунда III) і прибалтійських володінь Швеції (Христини). Монети скарбу датуються **20–50**-ми роками XVII ст. За наказом АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 260. – № 1061

№ 302. С. **Велика Термашівка**, Радомишльський р-н. (тодішній Радомишльський повіт Київської губернії), **1904** р. **130** срібних і білонних вагою 37 зол. знайдено на городі.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронний орт 1623, шостаки 1623, трояки 1622, 1624, півтораки 1619–1625, 1927, орт гданський 1625; Ян II Казимир (1648–1668), шостак 1657.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери Густава Адольфа (1621–1632), ельбінгські 1630, 1632, 1633, ризькі 1623, 1624; Христина (1632–1654), драйпелькери ельбінгські 1635, ризькі 1648.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), орт 1624, драйпелькери 1622–1624. За розпорядженням АК скарб перетоплено.

Джерела: Kotlar M. – S. 260. – № 1062.

№ 303. С. **Чуганова Гора**, Овруцький р-н. (на час виявлення знахідки – Овруцький повіт Волинської губернії), **1902** р. Під час польових робіт знайдено 72 монет вагою 17 зол. 72 долі.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостаки 1624–1625, трояки 1622, півтораки 1621–1626.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельблонські 1630, 1632–1633, ризькі 1624; Христина (1632–1654), драйпелькери ельбінгські 1635, лівонські 1648.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622, 1623, 1625, 1627. Монети датовані **1621–1648** рр.

Джерела: Kctlar M. – S. 261. – № 1065.

№ 304. С. **Чайківка**, Радомишльський р-н. (тодішній Радомишльський повіт Київської губернії), **1899** р. Глинянийгорщик із 442 монетами.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні трояки 1622, півтораки 1620–1626, гроші 1623, 1624, шеляги 1614, 1622, 1623, 1625, 1626, терннери лобженські 1626, 1627, литовський дводенар 1620, шеляги литовські 1615, 1617, 1619, 1622–1624, 1626, 1627, ризькі 1609, 1618–1621.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1630, 1632, ризькі 1623, 1624, шеляги ельбінгські 161630–1632, ризькі 1625, 1626, 1628, 1629, 1632; Христина (1632–1654), драйпелькер 1644, шеляги ризькі 1634–1636, 1639–1641, 1644, 1645, 1647–1649, лівонські 1649.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622–1626, шеляги 1622, 1625, 1626, 1628. Найстаріші монети скарбу – ризькі шеляги **1609** р. Сигізмунда III, наймолодші – лівонські шеляги **1649** р. Христини. АК передала скарб до музею у Мінусінськ.

Джерела: Kotlar M. – S. 261. – № 1066.

№ 305. М. Чуднов, Бердичівський р-н. (тодішній Житомирський повіт Волинської губернії), 1866 р. У річці Будзун знайдено 100 коронних шелягів 1648–1666 рр. вагою 25 зол. За розпорядженням АК скарб перетоплено.

Джерела: Kotlar M. – S.261. – № 1067.

№ 306. С. Домонтово, Радомишльський р-н.(тодішній Радомишльський повіт Київської губернії), 1900 р. Над Дніпром в прибережному піску затоки „Старик”, знайдено глиняний горщик з 314 монетами.

Велике князівство Литовське: Сигізмунд II Август (1548–1572), півгроші 1548, 1552, 1556, 1558– 1561, 1564 – 23.

Річ Посполита: Стефан Баторій (1576–1586), гріш гданський „1573” (на думку М.Котляра – 1578); Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1621–1624 – 46, шостаки 1624–1627 – 54, трояки, трояки ризькі 1590–1614 – 52.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), трояки 1633 – 5.

Священна Римська імперія, Померанія: трояки 1622 – 3.

Голландська республіка: талери – Гелдрія 1647, Західна Фризія 1650, 1654, Зволле 1619, Кампен 1649 – 2, 1652, Утрехт 1643, 1650, Фризія 1618.

Священна Римська імперія: Ольденбург, Антон Гюнтер (1603– 1667), талер б.д. – 8. Півталери – Гелдрія 1618, 16??. Найстаріша монета скарбу – півгріш 1548 р. Сигізмунда II Августа Великого князівства Литовського, наймолодша – талер 1654 р. Західної Фризії. Монети скарбу описав А.К. Марков. 11 монет закупив Ермітаж, інші – повернуті місцевій владі.

Джерела: Kotlar M. – S. 262. – № 1068.

№ 307. С. Ясківці, Овруцький р-н. (тодішній Овруцький повіт Волинської губернії), 1867 р. Під час проведення земляних робіт знайдено у селянському господарстві 928 срібних, білонних та мідних монет, завернутих у кору дерева.

Річ Посполита: Сигізмунд II (1587–1632), коронний орт 1623, трояки і півтораки, гроші, шеляги литовські, гроші гданські; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги білонні литовські і мідні коронні та литовські.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери і шеляги ельбінгські, шеляги ризькі; Христина (1632–1654), шеляги ризькі і лівонські; Карл X Густав (1654–1660), шеляги лівонські і ризькі.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери і шеляги; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шеляги.

Шлик, Кейсун: обол 1653.

Шотландія, Шкосія: Карл I (1625–1649) двопенси. Монети датуються **1623–1654** рр. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S.263. – № 1071.

№ 308. С. **Клинець**, Овруцький р-н. (на час знахідки – Овруцький повіт Волинської губернії), **1865** р. **69** срібних і білонних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні шостаки 1624–1627, 162? – 27, трояки 1621–1624 – 5, півтораки 1621– 1627 – 22, орт гданський 1624; Ян II Казимир (1648–1668), шеляг литовський 1665.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькер ельбінгський 1630; Христина (1632–1654), драйпелькери ризькі 1648 – 2.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1621 – 1, 1625 – 3, з витертою датою – 1. „Витертий орт”. Монети датуються **1621– 1665** рр.

Джерела: Kotlar M. – S. 263. – № 1072.

№ 309. М. **Коростишів I**, Коростишівський р-н. (на той час – Радомишльський повіт Київської губернії), **1884** р. Викопано глиняну посудину із срібним ланцюжком, візіркою, перснем і **357** монетами.

Велике князівство Литовське: Сигізмунд II Август (1548–1572), півторак 1562.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні півтораки 1620–1626, шеляг 1619, гріш гданський 1626.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1631, 1632, ризькі 1624, шеляг ризький 1646.

Пруссія: півгріш 1534; Георг Вільгельм (1619– 1640), драйпелькери 1623, 1625; Карл X Густав (1654–1660), шеляг 1658.

Угорщина: крейцер (на думку М.Ф.Котляра – денар) 1614.

Німеччина: гріш 1606.

Іспанські Нідерланди: Брабант, талери Альберт та Ізабелла (1599–1621) б.д., Філіпа IV (1621– 1665), 1625, 1626, 1636 – разом 8.

Монети скарбу датуються **1534–1658** рр. АК передала 3 монети до Ермітажу в Санкт-Петербургу.

Джерела: Kotlar M. – S. 263. – № 1073.

№ 310. М. **Коростишів II**, Коростишівський р-н., **1959** р. В подвір'ї будинку № 8 по вул. Тімірязєва викопано скарб, який складався із **995** срібних та білонних монет. **Річ**

Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти, шостаки, трояки, півтораки, гроші, гданські орти.

Прибалтійські володіння Швеції: драйпелькери ельбінгські, лівонські і ризькі Густава Адольфа (1621–1632) і Христини (1632–1654).

Пруссія: Ян Сигізмунд (1618–1619), драйпелькери; Георг Вільгельм (1619–1640), орти і драйпелькери.

Священна Римська імперія, Померанія: Богіслав IV (1620–1637), півтораки.

Голландська республіка: талери Зеландії, Зволле, Кампена, Утрехта.

Кесарство Німецьке: Девентер, Мойсей I, флорин б.д. Скарб зберігається в МІК.

Джерела: Музей історії Києва. – Фонди. – Інвентарний № 12601 /1 /95; Kotlar M. – S. 263. – № 1073.

№ 311. С. Красилівка, Овруцький р-н. (тодішній Овруцький повіт Волинської губернії), **1888** р. Під час вирубування куців викопано шеляги коронні Сигізмунда III (1587–1632) і ризькі шеляги Христини (1632–1654) загальною вагою 2 фунти 35 зол. За розпорядженням АК переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 264. – № 1075.

№ 312. С. Купіще, Коростишівський р-н. (на той час – Овруцький повіт Волинської губернії), **1882** р. В лісі знайдено **72** срібні і білонні монети вагою 30 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти 1620, 1622, трояки 1622–1624, півтораки 20-х років XVII ст. „у поганому стані збереження”, гданський орт 1618; Ян Казимир (1648–1668), шеляг литовський 1653.

Прибалтійські володіння Швеції: Карл X Густав (1654–1660), шеляги ризькі.

Пруссія: Фрідріх Вільгельм (1619–1640), шеляг 1661.

Голландська республіка, Кампен: талер 1649. Монети датовані **1618–1653** рр. За розпорядженням АК скарб перетоплено.

Джерела: Kotlar M. – S.264. – № 1077.

№ 313. С. Левківці, Овруцький р-н. (тодішній Овруцький повіт Волинської губернії), **1898** р. **139** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орт 1621, шостак 1626, трояки 1621–1623 – 3; Ян II Казимир (1648–1668), шостаки 1661 – 1, 1663 – 1.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632) і Христина (1632–1654), ризькі драйпелькери. Монети датовані **1621–1663** рр. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S.265. – № 1080.

№ 314. С. Любимівка, Андрусівським р-н., **1966** р. Виорано скарб із фрагментами глиняного посуду. Знайдено „польські монети Сигізмунда III (1587–1632) і Яна II Казимира (1648–1668) 1624–1659 рр.” Скарб переданий до середньої школи в Любимівці.

Джерела: Kotlar M. – S. 265. – № 1081.

№ 315. С. Мала Хаша, Овруцький р-н. (на той час – Овруцький повіт Волинської губернії), 1899 р. Виорано на полі 10 монет коронних вагою 10 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостак 1626, півторак 1525; Ян II Казимир (1648–1668), тимфи (злотувки) 1663, 1664, шостаки 1660, 1664. Доля скарбу невідома.

Джерела: Kotlar M. – S.265. – № 1083.

№ 316. М. Олевськ, Олевський р-н. (тодішній Овруцький повіт Волинської губернії), 1903 р. Виорано 587 білонних монет вагою 76 зол. 36 доль.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шеляги коронні 1623, литовські 1615, 16224, 1626, 1627; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги литовські 1652, 1654.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), шеляги ризькі 1625, 1633, 1634; Христина (1632–1654), шеляги ризькі 1635, 1638, 1641, 1643, 1648, 1650–1654, лівонські 1647–1654; Карл X Густав (1654–1660), шеляги ризькі 1654–1660, лівонські 1660–1662.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), шеляги 1624–1627; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шеляги 1658. Монети датуються 1615–1662 рр. АК повернула скарб місцевій владі.

Джерела: Kotlar M. – S. 266. – № 1086.

№ 317. М. Паволоч I, Попельнінський р-н. (тодішній Сквирський повіт Київської губернії), 1894 р. Біля глиняника знайдено 13 срібних і білонних монет (3 зол. 78 доль) і 190 мідних (58 зол.)

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронний шостак і коронні півтораки; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги мідні литовські і коронні. Монети датовані 20–60-ми роками XVII ст. АК передала скарб місцевій владі.

Джерела: Kotlar M. – S.266. – № 1087.

№ 318. М. Паволоч II, Попельнінський р-н., 1896 р. У селянському господарстві знайдено скарб монет срібних і білонних вагою 13 фунтів 54 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні шостаки, трояки, півтораки, гроші, гроші гданські разом із шелягами і ризькими шелягами.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632) і Христина (1632–1654), шеляги і драйпелькери ризькі та ельбінгські.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери і шеляги; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), драйпелькери. Монети датовані 20–50-ми роками XVII ст. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 266. – № 1088.

№ 319. С. Педунка, Любарський р-н. (на той час – Житомирський повіт Волинської губернії), 1889 р. Скарб талерів із контрмарками Олексія Михайловича (1645–1676) 1655 р. М. Ф. Котляр припускає, що у цьому скарбі були також інші монети.

Джерела: *Kotlar M. – S. 266. – № 1089.*

№ 320. С. Половецьке, Бердичівський р-н. (Старий Житомирський повіт Волинської губернії), 1899 р. Скарб вагою 11 фунтів 93 зол. складався із монет Речі Посполитої, пруських і інших, головним чином 60-х років XVII ст. Наймолодші монети у скарбі Яна III Собеського (1674–1696).

Джерела: *Газета „Волинь”. – 1899. – № 39. – С. 4; Kotlar M. – S.267. – № 1091.*

№ 321. С. Сіраки, Держинський р-н. (тодішній Житомирський повіт Волинської губернії), 1914 р. В маєтку „Дриглов” виорано 300 срібних і білонних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні трояки 1620–1624 – 16, півтораки 1615, 1618, 1620–1627 – 221, півтораки ризькі 1620 – 2.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1628, 1632, 1633, 1635 – 24, ризькі 1622–1624 – 8; Христина 1632–1654), драйпелькери ельбінгські 1634–1635 – 8, ризькі 1648 – 2, лівонські 1648.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622, 1624 – 1627, 1633.

Монети скарбу датовані 1615 – 1648 рр. АК передала скарб місцевій владі.

Джерела: *Kotlar M. – S.267. – № 1092.*

№ 322. С. Слобідка, Коростишівський р-н. (на той час – Радомишльський повіт Київської губернії), 1868 р. 1400 білонних і мідних монет вагою 2 фунти 13 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронний гріш 1624, шеляги 1623– 1627 і з витертою датою – 25, гріш литовський 1627, шеляги 1616–1619, 1623–1627, із витертою датою – 89, ризькі шеляги 1619–1621, із витертою датою – 26, тернер познанський 1627; Ян II Казимир (1648–1668), шеляги коронні 1659–1661, 1663 і мідні з витертою датою – 82, литовські 1652 – 16, 1660, 1661, 1663 із витертою датою – 97.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), шеляги ельбінгські 1630–1634, із витертою датою – 47, ризькі 1621, 1625, 1627, 1628, 1630– 1634, із витертою датою – 119; Христина, шеляги ельбінгські 1634, 1635, із витертою датою – 14, ризькі 1634, 1635, 1637–1654, із „нечіткою датою „ і витерті – 514, лівонські „1635, 1640” (М.Котляр вважає, що у ці роки зовсім не карбувалися лівонські шеляги), 1644, 1645, 1647 – 1654 і з витертою датою; Карл X Густав (1654-1660), шеляги ризькі 1654 – 1660 і з витертою датою – 25, лівонські 1654–1655 і з витертою датою – 12; Карл XI (1660–1697), шеляги лівонські 1660, 1662, і з витертою датою – 4, ризькі витерті.

Пруссія: Георг Фрідріх (1568–1586), 3 – феніги 1586 – 1; Георг Вільгельм (1619– 1640), шеляги 1623, 1625, 1627–1630, 1633 і з витертою датою – 22; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шеляги 1653–1656 – 27.

Шлик, Кейсун: оболи 1651–1654, 1657 – 13.

Шотландія, Шкосія: Карл I (1625–1649), двопенси – 2. Монети датовані **1586 –1662** рр. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: **Kotlar M. – S. 267– 268. – № 1093.**

№ 323. С. **Троянів**, Житомирський р-н. (на той час – Житомирський повіт Волинської губернії), **1888** р. **137** монет вагою 16 зол. 24 долі.

Річ Посполита: Ян II Казимир (1648–1668), шеляги литовські 1652 – 3.

Прибалтійські володіння Швеції: Христина (1632–1654) і Карл XI Густав (1660– 1697), шеляги посадлоські до **1662** р. За розпорядженням АК скарб перетоплено.

Джерела: **Kotlar M. S. 268. – № 1094.**

№ 324. С. **Трубівка**, Попільнянський р-н. (тодішній Сквирський повіт Київської губернії), **1895** р. Виорано **74** білонних монет вагою 15 зол. 30 доль.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні півтораки 1616, 1622, 1623, гроші 1623, 1624, шеляги литовські 1614–1626.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632) і Христина (1632–1654), шеляги ризькі. Монети датовані **1614 –1654** рр. АК передала скарб місцевій владі.

Джерела: **Kotlar M. – S.268. – № 1095.**

№ 325. С. **Вашевичі**, Радомишльський р-н. (на той час – Радомишльський повіт Київської губернії), **1910** р. В урочищі „Королівський майдан” знайдено **116** срібних і білонних (в тому числі 2 фрагменти) монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти 1621–1624 – 11, шостаки 1623–1627 – 69, трояки 1621–1624 – 5, півтораки 1621–1624 – 8.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1632 – 1, 1635 – 1.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1623–1627.

Голландська республіка: талери Гелдрії 1648, Західної Фризії 1643 – 1, 1650 – 1, Утрехту 1620, 1643, 1645 – разом 4, Кампен 1648 – 1, Емден б.д. (на думку М.Ф. Котляра – флорин). Монети датовані **1621–1650** рр. АК передала скарб місцевій владі.

Джерела: **Kotlar M. – S. 268. – № 1095.**

№ 326. С. **Забілоще**, Радомишльський р-н. (теперішній Радомишльський повіт Київської області), **1847** р. У скарбі **23** монети. Для Київського університету відібрано 5 екземплярів.

Московське царство: Борис Годунов (1598–1605), копійки – 2, Олексій Михайловича (1645–1676) , копійки – 20. **Угорщина:** Максиміліан II (1568–1585) , гріш 1569 – 1. Монети датовані **1569–1663** рр.

Джерела: **Страшкевич К. – С.21; Белашевский Н. – С. 91; Kotlar М. – S. 268 –269. – № 1097.**

№ 327. С. **Закусили**, Овруцький р-н. (на той час – Овруцький повіт Київської губернії), **1888** р. **615** монет вагою 1 фунт 77 зол.

Талери Гелдрії 1643 – 1 і Брабанту (дати не вказані) – 1 із контрмарками Олексія Михайловича (1645–1676) 1655. Інші монети – коронні шостаки, трояки і півтораки Сигізмунда III (1587–1632) у поганому стані збереження. Єфимок записаний під № 514 переданий Ермітажу, а інші монети – переплавлені.

Джерела: **Kotlar М. – S. 269. – № 1098.**

№ 328. С. **Закутинці I**, Бердичівський р-н., **1877** р. Скарб мідних шелягів Яна II Казимира (1648–1668). 2 екземпляри передано до Київського археологічного музею.

Джерела: **Kotlar М. – S. 269. – № 1099.**

№ 329. С. **Закутинці II**, Бердичівський р-н., **1878** р. 64 срібних монети.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти 1621–1624, гданські орти 1623–1626.

Голландська республіка: Гелдрія 1642–1644, 1657, Утрехт 1641,1643, 1645, 1646, Брабант 1627, 1636.

Австрія: Фердинанд II (1619–1637), Емден, гульден.

Монети датовані **1621–1657** рр.

Джерела: **Kotlar М. – S. 269. – № 1100.**

№ 330. С. **Замислівці**, Олевський р-н. (на час виявлення знахідки – Овруцький повіт Волинської губернії), **1870** р. **1025** білонних і мідних.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шеляги коронні 1614, 1616, 1626, литовські 1624, 1626 і ризькі 1621; Ян II Казимир (1648–1668), коронні і литовські мідні шеляги 1660, 1661, 1663, білонні шеляги литовські 1652, 1653.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), шеляги ельбінгські 1630, 1632, ризькі шеляги 1626; Христина (1632–1654), ризькі шеляги 1644, 1651, лівонські шеляги 1651; Карл X Густав (1654–1660), ризькі шеляги 1654, 1656-1660, лівонські шеляги 1655; Карл XI (1660-1697), ризькі шеляги 1660–1663, лівонські шеляги 1661, 1662.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), шеляги 1627; Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шеляги 1654.

Шотландія, Шкосія: Карл I (1625–1649), двопенси.

Монети датуються **1614–1663** рр.

Джерела: Kotlar M. – S. 269. – № 1101.

№ 331. С. **Зеревці**, Олевський р-н. (тодішній Овруцький повіт Волинської губернії), **1915** р. На березі річки знайдено глиняний кубок із 7 срібними бляшками і **121** срібною і білонною монетами.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1621–1624 – 27, шостаки 1623–1627 – 84, півтораки 1621 – 1, 1623 – 1, орти орти гданські 1624–1625 – 3.

Іспанські Нідерланди: Філіп IV (1621–1665), талери 1627, 1634 – 2.

Голландська республіка: талери – Гелдрія 1648 – 1, Західна Фризія 1650 – 1,

Утрехт 1647 – 1. Монети скарбу датуються **1621–1650** рр. АК взяла окислену розу, монети відіслала до місця знахідки.

Джерела: Kotlar M. – S. 269–270. – № 1102.

№ 332. **Житомирська обл.** (тодішня Волинська губернія), **1895** р. На Замковій Горі знайдено скарб „мідних монет російських” (на думку М.Котляра – копійок) Олексія Михайловича (1645–1676).

Джерела: Kotlar M. – S. 270. – № 1103.

№ 333. **Житомирська обл.** (тодішній Житомирський повіт Волинської губернії), **1884(?)** р. Скарб складався із **14** монет, із яких лише одна відома – брабантська (Голандська республіка) **1676** р.

Джерела: Kotlar M. – S.270. – № 1104.

№ 334. **Житомирська область.** Місце знахідки невідоме. У маєтку Ставицького знайдено **19** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орт 1623, шостаки 1632, 1626, 1627 – 5, трояки 1621–1622 – 4, півтораки 1623–1626 – 5; Ян II Казимир (1648–1668), шостак 1662, трояки 1662 – 2.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), драйпелькер 163?

Джерела: Kotlar M. – S. 271. – № 1108.

Скарби Хмельницької області XVII ст. (1648 –1666)

№ 335. С. **Райківці**, Хмельницький р-н. (тодішній Проскурівський повіт Подільської губернії), **1886** р. На землях власника Скибневського знайдено **1004** срібні монети XVII ст., 40 з яких взяті Імператорською Археологічною комісією.

Джерела: Сицинский Е. – С. 211.

№ 336. С. **Печеськи**, Хмельницький р-н. (на той час – Проскурівський повіт Подільської губернії), виявлено скарб із **140** срібних польських, російських та шведських монет середини XVII ст.

Джерела: Сицинський Е. – С. 211.

№ 337. С. **Горбасове I**, Летичівський р-н. (тодішній Летичівський повіт Подільської губернії), **1890** р. На селянському полі знайдено **350** польських монет Сигізмунда III (1587–1632), шведських Густава Адольфа (1621–1632) і Христини (1632–1654) та пруських Фрідріха Вільгельма (1640–1688).

Джерела: Сицинський Е. – С. 212.

№ 338. С. **Попівці**, Летичівський р-н. (на той час – Летичівський повіт Подільської губернії), **1870** р. На городі знайдено глечик із 4 квартами дрібних монет (боратинок **1659–1663** рр.) Яна II Казимира (1648–1668).

Джерела: Сицинський Е. – С. 211; Kotlar M. – S. 160. – № 673.

№ 339. С. **Варинки**, Летичівський р-н. (тодішній Летичівський повіт Подільської губернії), **1892** р. Поблизу р. Згар знайдено скарб із **240** срібних польських монет XVII ст.

Джерела: Сицинський Е. – С. 211.

№ 340. С. **Кубачіївка I**, Кам'янець-Подільський р-н. Скарб із **16** срібних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півтораки 1621–1627 – 14; Ян II Казимир (1648–1668), трояки 1654 – 1, 1661 – 1. Монет датуються **1621–1661** рр.

Джерела: Кам'янець-Подільського історико-нумізматичний музей. – *Експозиція № 3; Бакалець О.А. Фінансова політика, грошовий обіг Гетьманщини та Поділля в XVII – XVIII ст. (за письмовими та скарбовими джерелами).* – Бар: РВВ, 2006. – С. 53.

№ 341. С. **Пільний Олексинець**, Городоцький р-н., **2004** р. Виявлено скарб із **21** срібної західноєвропейської монети.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти 1621–1626 – 14.

Голландська республіка: талери другої половини XVII ст. – 7. Скарб був переданий до Кам'янець-Подільського історико-нумізматичного музею в 2004 р.

Джерела: Кам'янець-Подільський історико-нумізматичний музей; Бакалець О.А. *Фінансова політика, грошовий обіг Гетьманщини та Поділля в XVII – XVIII ст. (за письмовими та скарбовими джерелами).* – Бар: РВВ, 2006. – С. 53.

№ 342. С. **Чернілевці**, Деражнянський р-н. (на час виявлення знахідки – Старокостянтинівський повіт Подільської губернії), **1902** р. 3 ф. 17 зол. срібних монет і 3 ф. 6 зол. – мідних.

Річ Посполита: Ян II Казимир (1648–1668), мідні шеляги 1659–1666.

Бранденбург: Фрідріх Вільгельм (1640–1688), орти, шостаки і трояки. АК передала скарб власнику знахідки.

Джерела: Kotlar M. – S. 156. – № 654.

№ 343. С. **Горбасове П**, Летичівський р-н. (тодішній Летичівський повіт Подільської губернії), **1888** р. Виорано великий скарб, який розійшовся по руках. Залишилося **348** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1622–1623 – 2, півтораки 1620–1627 – 82, гроші 1623–1624 – 12, литовські гроші 1626 – 3, шеляги 1623–1627 – 28, шеляги ризькі 1618–1621 – 19.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), драйпелькери ельбінгські 1632 – 2, шеляги ельбінгські і ризькі 1626–1634 – 87; Христина (1632–1654), шеляги ельбінгські і ризькі 1635–1654 – 66.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622–1625 – 10, шеляги 1625–1630 – 7. „Монети зовсім витерті” – 30. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Сицинський Е. – С. 210; Kotlar M. – S. 157. – № 656.

№ 344. С. **Громівці**, Старокостянтинівський р-н. (тодішній Старокостянтинівський повіт Волинської губернії), **1882** р. В лісі під час корчування дерев знайдено **200** монет, переважно часів правління Яна II Казимира (1648–1668).

Джерела: Kotlar M. – S. 157. – № 657.

№ 345. С. **Кілікієв**, Славутський р-н. (тодішній Славутський повіт Волинської губернії), **1905** р. Під пеньком знайдено **1764** срібні монети.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти 1623 – 1624, шостаки 1623– 1627, трояки 1618, 1620– 1624, півтораки 1616 – 1627, гріш 1624, орти гданські 1623, 1624, гроші 1626, ризькі півтораки 1620.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621– 1632), драйпелькери ельбінгські 1629–1633, ризькі 1622–1624; Христина (1632–1654), драйпелькери ельбінгські 1634, 1635.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619– 1640), драйпелькери 1621–1627, 1633.

Священна Римська імперія, Померанія: Ульріх (1618–1622), півтораки 1622.

Іспанські Нідерланди: Альберт та Ізабелла (1599– 1621) талери – 1.

Голландська республіка: Гельдрія, 1640, 1644, 1648 і б.д. – 4, Девентер 1640 – 1, Західна Фризія 1646 – 1, Зволле 1641, 1646 – 3, Кампен 1644 – 1, 1646 -1.

Монети датуються **1616 – 1648** рр. АК передала скарб власникові.

Джерела: Kotlar M. – S.158. – № 662.

№ 346. С. **Кустовці**, Шепетівський р-н. (тодішній Новгород-Волинський повіт Волинської губернії), **1881** р. В селянському господарстві вкопано **2040** срібних, білонних і мідних монет вагою 2 фунти 78 зол.

Річ Посполита: Ян II Казимир (1648–1668), шеляги.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав II Адольф (1621–1632), шеляги ризькі; Христина (1632–1654), шеляги ризькі і лівонські; Карл Густав (1654–1660), шеляги ризькі і лівонські.

Шлик: Кейсун, обол.

Пруссія: шеляги Георга Вільгельма (1619–1640) і Фрідріха Вільгельма (1640–1688). Монети датуються **20–60**-ми роками XVII ст.

За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: *Kotlar M. – S.159. – № 665.*

№ 347. Сmt. **Меджибіж I**, Летичівський р-н. (тодішній Летичівський повіт Подільської губернії), **1893** р. Срібні монети разом із **15** ф. мідних шелягів коронних і литовських **1659–1666** рр. Яна II Казимира (1648–1668).

Джерела: *Kotlar M. – S. 160. – № 668.*

№ 348. Сmt. **Меджибіж II**, Летичівський р-н., **1950** р. Знайдено скарб із **27** срібних монет західноєвропейських держав: Речі Посполитої – 14 екз., Бранденбурга – 1 і Голландської республіки – 12, із яких 11 левкових талерів та 1/2 талера. Усі левендальдери 800 проби срібла, їх вага складає від 13,4 до 27,2 г. Скарб зберігається в Національному історичному музеї України.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), коронні орти 1622 – 4, 1623 – 3, гданські орти 1616 – 1, 1617 – 1, 1623 – 3, 1624 – 1, шостак 1625 – 1.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), орт 1623 – 1.

Голландська республіка: левендальдери – Гельдерн 1648, 1651, 1666; Голландія 1645; Фризія 1617; Західна Фризія 1637, 1640, 1651; Зеландія 1609; м. Кампен 1647; Оверіссель 1717; Утрехт 1/2 левендальдера 1617. Найстаріша монета скарбу – левендальдер **1609** р., провінції Зеландія, наймолодша – левендальдер **1666** р. провінції Гельдерн Голландської республіки.

Джерела: *Національний історичний музей України. – Фонди. – Інвентарний*

№ AP–11834; Стрижакова Н. – С. 322.

№ 349. С. **Юрченки**, Летичівський р-н., червень **1984** р. Скарб виявив В.В. Тарасенко і передав його до Меджибіжського історико-культурного заповідника. Скарб нараховує **207** срібних та білонних монет середніх номіналів: Речі Посполитої, Прибалтійських володінь Швеції, Бранденбургу та Прусії. У комплексі наявні: 4 орти, 2 шостаки, 5 трояків, 51 півторах, 15 драйпаелькерів, 33 гроші, 7 тернаріїв, 90 шелягів.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти коронні 1622, 1624, орти гданські 1618, 1629; шостаки коронні 1625, 1627; трояки 1620 – 5; півтораки 1623 – 3, 1620–1630 – 48, гроші коронні 1623–1624 – 8, 1627 – 1, гріш литовський 1625–1626 – 14, гроші м. Гданська 1613–1624 – 8, 1626 – 1, тернарії 1627–1630 – 7; шеляги коронні 1621, 1626 – 4, шеляги литовські 1616–1627 – 25, шеляги ризькі 1613–1620 – 8.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), шеляги ельбінгські 1630–1633 –12, шеляги ризькі 1625–1631 –19; Христина (1632–1654), драйпелькери 1633–1635 – 8, шеляги ризькі 1630–1648 – 11, шеляги ельбінгські 1634 – 3, 1635 – 3, 1648 – 2.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), шеляги 1630 – 3.

Бранденбург: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1622 –1625 – 7 .

Найстаріша монета Юрченківського скарбу – шеляг **1613** р. Сигізмунда III, наймолодша – шеляг **1648** р. Христини карбування м. Риги.

Джерела: Державний історико-краєзнавчий заповідник „Меджибіж”.– Фонди. – Інвентарний № НМ– 297–505; Бакалець О.А. Фінансова політика, грошовий обіг Гетьманщини та Поділля в XVII – XVIII ст. (за письмовими та скарбовими джерелами). – Бар: РВВ, 2006. – С. 88–89.

№ 350. С. Мотруньки, Красилівський р-н. (на той час – Старокостянтинівський повіт Волинської губернії), **1898** р. Виорано **87** коронних і литовських мідних шелягів **1659–1666** рр. Яна II Казимира (1648–1668). АК передала скарб до Житомирського музею.

Джерела: Kotlar M. – S. 160. – № 669.

№ 351. М. Красилів, Хмельницька обл. Точної дати виявлення знахідки не встановлено. Скарб із **53** срібних злотувок (тимфів) був виявлений у невеликому глиняному горщику помаранчево-зеленого кольору. Монети датовані **1663–1665** рр. Стан їх збереження добрий, лише в однієї монети обрізаний кінець

Джерела: Камянець-Подільський історико-нумізматичний музей. – Експозиція №3; Бакалець О.А. Фінансова політика, грошовий обіг Гетьманщини та Поділля в XVII – XVIII ст. (за письмовими та скарбовими джерелами). – Бар: РВВ, 2006. – С. 53.

№ 352. С. Терешівці, Хмельницький р-н., Хмельницька область. Під час копання картоплі на городі Ю. Г. Бакальця в кінці серпня **1979** р. знайдено **3** мідних шеляги Яна II Казимира (1648–1668): коронний **1663**, 1 – із стертою датою та литовський **1666**.

Джерела: Колекція монет Бакальця О.А.

№ 353. С. Остапківці, Городоцький р-н. (тодішній Проскурівський повіт Подільської губернії), **1895** р. Під час видобування каменю знайдено **156** срібних і білонних монет вагою 3 зол. 24 долі.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), трояк коронний 1622, півтораки 1620–1627.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), трояк ельбінгський 1631, шеляги ризькі Густава Адольфа (1621–1632) і Христини (1632–1654)

Пруссія: драйпелькер 1626 і шеляг 1626. Монети датуються 20–50-ми рр. XVII ст.

Джерела: Сицинский Е. – С. 203; Kotlar M. – S. 160. – № 671.

№354. С. **Писарівка**, Старокостянтинівський р-н.(тодішній Старокостянтинівський повіт Волинської губернії), **1890** р.

Річ Посполита: 22 срібні і білонні коронні монети вагою 7 зол. 60 доль. Сигізмунд III (1587–1632), шостаки 1625–1626 – 3, півтораки – 18; Ян II Казимир (1648–1668), шостак **1666**. АК передала скарб Волинському Статистичному Комітету.

Джерела: Kotlar M. – S. 160. – № 672.

№ 355. С. **Станіславчик**, Летичівський р-н. (тодішній Летичівський повіт Подільської губернії), **1893** р. На вулиці викопано **207** білонних і мідних монет вагою 25 зол. 72 долі. Скарб складався із шелягів ризьких і литовських Сигізмунда III (1587–1632), ризьких і ельбінгських Густава II Адольфа (1621–1632), ризьких Христини (1632–1654), пруських Георга Вільгельма (1619–1640) разом із оболами кейсунськими. АК повернула скарб місцевій владі села.

Джерела: Сицинский Е. – С. 214; Kotlar M. – S. 161. – № 675.

№ 356. С. **Сушки**, Красилівський р-н. (тодішній Старокостянтинівський повіт Волинської губернії), **1891** р. В лісі знайдено **1260** монет – 2 срібних вагою 1 зол. 72 долі і 1258 мідних вагою 3 ф. 76 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півторак 1622; Ян II Казимир (1648–1668), тимф, шеляги мідні коронні та литовські 1660–1661, 1663–1666. Найстаріша монета скарбу – півторак **1622** р. Сигізмунда III, наймолодші – шеляги **1666** р. Яна II Казимира.

Джерела: Kotlar M. – S. 161–162. – № 678.

№ 357. С. **Тернавка**, Ізяславський р-н. (на час виявлення знахідки – Ізяславський повіт Волинської губернії), **1866** р. Скарб складався із **45** срібних монет.

Чехія: Вацлав IV (1378–1419), гроші празькі у поганому стані – 32.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостак коронний 1627.

Прибалтійські володіння Швеції: „ 12 грошів Ельбінга **1659** р.” Один із тих грошів купив нумізматичний кабінет Київського університету.

Джерела: Страшкевич К. – С. 3–4. – № 113; Kotlar M. – S. 162. – № 679.

Київська область. Скарби XVIII ст.

№ 358. М. Київ I, біля Аскольдової могили у 1857 р. знайдено 157 срібних російських монет XVIII ст., переважно Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796).

Джерела: Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии. – М., 1895. – С. 41.

№ 359. М. Київ II, Братський монастир, 1879 р. Скарб із 7 російських, польських ті шведських (прибалтійських володінь Швеції) XVII – XVIII ст.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 31.

№ 360. М. Київ III, Киселівка, 1888 р. (у М.Ф.Котляра – 1883 р). Знайдено флягу із грубого скла, в якій містилося 1390 срібних копійок Петра I (1682–1625). Ймовірно це монети, карбовані у 1696 –1718 рр.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 31; Kotlar M. Wiadomosci numizmatyczne XVIII w. – Warszawa, 1977. – S. 213. – № 1436.

№ 361. М. Київ IV, на площі, 1854 р. Скарб нараховує 72 монети: 61 срібну копійку Олексія Михайловича (1645– 1676) та 11 монет від Петра I (1682– 1725) до Катерини II (1762–1796). Скарб датується 1645 –1762 рр.

Джерела: Антонович В.Б. – С.35.

№ 362. М. Київ V, Андронівський провулок, 1887 р. Скарб у посудині із 2400 монет. Є відомості про 11 срібних копійок Петра I (1682–1725).

Джерела: Антонович В.Б. – С. 39; Беляшевский Н. – С. 45; Kotlar M. – S. 213. – № 1434.

№ 363. М. Київ VI, 1853 р. Під час осушення місця під будівництво на Старому Місті знайдено 11 мідних монет і жетонів, із яких Нумізматичний кабінет Київського університету придбав жетон французький Людовіка XVI (1754–1793). Наймолодша монета скарбу датується 1754 р.

Джерела: Kotlar M. – S. 212. – № 1173.

№ 364. М. Київ VII, 1854 р. Під час будівництва знайдено монети:

Річ Посполита: Ян II Казимир (1648–1668), шеляг коронний 1660.

Пруссія: Фрідріх II (1740–1786) драйпелькер 1771.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), деньга 1735.

Прибалтійські володіння Швеції: шеляг.

Джерела: Страшкевич К. – С. 39. – № 67; Kotlar M. – S. 212. – № 1428.

№ 365. М. Київ VIII, 1860 р. На Андріївському узвозі, в садибі Грабовського, знайдено скляну пляшку із 2243 срібними російськими монетами. До Нумізматичного кабінету Київського університету передані наступні екземпляри:

Річ Посполита: Ян II Казимир (1648–1668), півторак 1662.

Московське царство: Михайло I Федорович (1613–1645), 4 копійки; Петро I (1682–1725), копійки до 1701; алтин. Монети скарбу датуються **1613–1701** рр.

Джерела: Страшкевич К. – С. 48–49; Kotlar M. – S. 212. – № 1430.

№ 366. М. Київ IX, 1879 р. Позаду братського кляштора вкопано 7 монет, які дісталися Архівно-Археологічному музею.

Річ Посполита: Ян II Казимир (1648–1668), 2 мідних шеляги.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), полушки 1730, 1735; Єлизавета Петрівна (1741–1761), 2 копійки 1757.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1611–1632), шеляги; Христина (1632–1654), шеляги. Найстаріша монета скарбу – шеляг **20–30-х** років XVII ст. Густава Адольфа, наймолодша – 2 копійки **1757** р. Єлизавети Петрівни.

Джерела: Беляшевский Н. – С. 39–40; Kotlar M. – S. 212. – № 1431.

№ 367. М. Київ X, 1883 р.

Росія: Близько **400** мідних монет XVIII ст.

Джерела: Газета „Киевлянин”. – 1883. – № 159; Беляшевский Н. – С. 41; Kotlar M. – S. 212. – № 1432.

№ 368. М. Київ XI, 1884 р. В „польському кварталі” міста знайдено скарб срібних російських монет вагою **1 ¼** фунта.

Росія: Михайло Федорович Романов (1613–1645) і його наступники до Петра I (1682–1725), копійки.

Джерела: Беляшевский Н. – С. 41; Kotlar M. – S. 212. – № 1433.

№ 369. М. Київ XII, 1887 р. В Андронівському провулку знайдено глечик із 30–40 мідними російськими монетами XVII ст.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), Єлизавета Петрівна (1641–1661), денги, полушки.

Джерела: Беляшевський Н. – С. 45; Kotlar M. – S. 212. – № 1435.

№ 370. М. Київ XIII, 1888 р. На горі Фроловській вкопано бутиль із грубого зеленого скла, в якому містилися **1334** срібних російських монет.

Росія: Михайло I Федорович (1613–1645), копійки – 3; Олексій Михайлович (1645–1676), копійки – 2; Федір III Олексійович (1676–1682), копійки – 2; Іван V Олексійович (1682–1696), денга; Петро I (1682–1725), копійки, денги. Скарб передано до Архівно-Археологічного музею в Києві. Монети купив М.П. Чернієв.

Джерела: Беляшевский Н. – С. 45–47; Kotlar M. – S. 213. – № 1437.

№ 371. М. Київ XIV, 1897 р. Під час будівництва виявлено скарб російських монет.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), 3 коп. Єлизавета Петрівна (1741–1761), 1/2 імперіала 1745, 1754. Катерина II (1762–1796), рублі – 42.

АК повернула скарб господарю.

Kotlar M. – S. 213. – № 1438.

№ 372. М. **Київ XV**, Києво-Печерська Лавра. Велика церква 26 листопада **1898** р. Під час ремонту церкви виявлено скарб IV – поч. XVIII ст. Проданий Ермітажу за 65 тисяч рублів. Гроші дістались Лаврі. Скарб був поміщений у 5 посудин (4 олов'яні та 1 дерев'яна): **6190** золотих жетонів та монет, вагою 1 пуд 26 фунтів 50 золотників (**27,43** кг) та **9887** срібних монет та жетонів, вагою 18 пудів 27 і 3/4 фунта (**273, 44** кг). **Рим** представлений медальйоном IV століття н.е. імператорів Констанції та Константа. По абсолютній кількості монет перше місце займають монети **Голландської республіки та Іспанських Нідерландів**. Золотих дукатів цих країн в скарбовому комплексі було 3996, срібних монет 8650 (із них 8375 талерів і 275 півталерів). У скарбі наявні також монети: **австрійські** – 1184, з яких 748 золотих, **німецькі** – 1034, з яких 609 золотих, **російські** – 238, з яких 6 золотих і 232 єфимки (за даними І.Г. Спаського – 241 з московською надчеканкою 1655 р. (2,4 %), **польські** – 195, з яких 161 золота монета, **італійських** – 80, з яких 79 венеціанських дукатів, **французьких** – 69 монет, із них 1 золота, **шведських** – 63, із них 58 золотих, 8 – **шведського** карбування в Східній Прибалтиці, **Трансільванії** – 40 монет, з яких 33 золоті, 139 східних золотих монет (головним чином **Туреччини**), одиничні екземпляри монет **Сілезії, Угорщини, Данії та Іспанії**.

Під посудинами знайдено акт про монети, за підписами архімандрита Романа, ієромонахів Лаври Васіона, Веніаміна, Іліадора – Еклесіарха, складений 26 листопада 1731 р. Наймолодшою монету скарбу є 15 австрійських дукатів, відкарбованих у **1711** р.

Джерела: ЦДІА. – Ф. 128. – Оп. 1. – Спр. 3008. – Арк. 3,4; ДАКО. – Ф. 804. – Оп. 1. – Спр. 2382; Спасский И.Г. Талеры в русском денежном обращении 1654–1659 гг. Сводный каталог ефимков. – Ленинград, 1960. – С. 6; Спасский И.Г. Русские ефимки. Каталог. – Новосибирск, 1988. – С. 32–33; Kotlar M. Wiadomości numizmatyczne XVIII w. – Warszawa, 1977. – S. 213. – № 1439; Потин В. Сокровища монастырской казны (Киево-Печерский клад 1898 г.) // НіФ. – 2000. – № 4. – С. 30 – 33.

№ 373. М. **Київ XVI**, 1938 р. В підніжжі могили Аскольда знайдено мідний російський рубль (до **1771** р.). Монета передана в дарунок КІМ.

Джерела: МІКУ. – Фонди. – Інвентарний № ФН – МІК – М – 9632.

Kotlar M. – S. 213. – № 1440.

№ 374. М. **Київ XVII**, 1948 р. На вулиці Фрунзе 9 вкопано скарб із **10** російських рублів.

Росія: Петро I (1682–1725), рубль 1724. Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1731–1735, 1737, 1738. Монети скарбу датуються **1724–1738** рр.

Джерела: МІКУ. – Фонди. – Інвентарний № ФН – МІК – С 65–2765– 36; Kotlar M. – S. 213–214. – № 1441.

№ 375. М. Київ XVIII, Велика Житомирська 3, 1963 р. Знайдено російську полушку 1735 р., відкарбовану за часу правління Анни Іванівни (1730–1740).

Джерела: МІКУ. – Фонди. – Інвентарний № 9924; Kotlar M. – S. 214. – № 1445.

№ 376. М. Київ XIX, б.д. На вулиці Госпітальній знайдено 5 російських копійок Єлизавети Петрівни (1741–1761) 1741 р.

Джерела: МІКУ. – Фонди. – Інвентарний № ФН–ІМ –М 9896; Kotlar M. – S. 214. – № 1446.

№ 377. М. Київ XX, на Куренівці, б.д. Знайдено російську денгу Петра I (1682– 1725) 1706 р.

Джерела: Kotlar M. – S. 214. – № 1447.

№ 378. М. Київ XXI, б.д. На перехресті вулиць Овручської і Январської знайдено 5 російських копійок Петра I (1682– 1725) 1724 р.

Джерела: МІКУ. – Фонди. – Інвентарний № ФН–МІК – М – 9899; Kotlar M. – S. 214. – № 1448.

№ 379. М. Київ XXII, б.д. На площадці, поблизу будинків, викопано скарб із 11 російських монет від Петра I (1682–1725) до Катерини II (1762–1796). Монети датуються 1696 – 1762 рр.

Джерела: Kotlar M. – S. 214. – № 1449.

№ 380. С. Китаєво, Києво-Святошинський р-н., 1924 р.

Туреччина: Мустафа III (1757–1774), срібна монета 1763 (1764).

Джерела: МІКУ. – Фонди. – Інвентарний № ФН –МІК – С – 12532; Kotlar M. – S. 214. – № 1450.

№ 381. С. Велика Бугалівка, Васильківський р-н., 1862 р. Мідні російські монети вагою в 1 пуд 10 фунтів (понад 20 кг). До Нумізматичного кабінету Київського університету передано 53 одиниці. Відомо, що у скарбі знаходилися „старі 5 копійок”, що характерно для скарбів другої половини XVIII ст.

Джерела: Kotlar M. – S. 211. – № 1418.

№ 382. С. Бугалівка, Києво-Святошинський р-н., 1909 р.

Росія: 400 монет Петра I (1682–1725) і його наступників.

Скарб датується XVIII ст.

Джерела: Беляшевский Н. – С. 50; Kotlar M. – S. 211. – № 1422.

№ 383. С. Ходосівка, Києво-Святошинський р-н., 1897 р. На городі знайдено 21 срібну російську монету Петра I (1682–1725) 1696 –1718 рр.

АК передала скарб до Київського університету.

Джерела: Kotlar M. – S. 211. – № 1424.

№ 384. С. Лемішівка, Яготинський р-н, 1914 р. На городі викопано 1038 мідних російських монет вагою в 3 пуди 12 фунтів (понад 52,8 кг) 1758–1788 рр.

(М.Ф.Котляр припускає, що це – скарб із 5 копійок).

Джерела: Kotlar M. – S. 215. – № 1453.

№ 385. М. Вишгород, Києво-Святошинський р-н., 1892 р. В селянській загорожі викопано 827 мідних російських монет номіналом в 5 копійок Катерини II (1762–1796) до 1763 р.

Джерела: Kotlar M. – S. 216. – № 1461.

Чернігівська область. Скарби монет XVIII ст.

№ 386. С. Чемер, Олишівський р-н. (на час виявлення знахідки – Козелецький повіт Чернігівської губернії), 1906 р. Скарб із 108 золотих та срібних російських монет.

В складі скарбу: 2 золоті (імперіал і напівімперіал) російські монети та 106 рублів Петра II Олексійовича (1727–1730), Анни Іванівни (1730–1740), Єлизавети Петрівни (1741–1761), Петра III (1761–1762) і Катерини II (1762–1796). Срібні рубльовики складають 106 екз. (98,14 %) скарбу, 2 золоті монети – 1,86 %. 1 рубль 1770 року Катерини II був переданий в Ермітаж, доля інших монет залишається не відомою.

Джерела: Рябцевич В.Н. Монетные клады второй четверти XVIII – первой половины XIX в. на территории Чернигово-Сиверщины и Восточной Белоруссии. // НИС. – 1974. – № 5. – С. 116.

№ 387. С. Баба Сосницького, Сосницький р-н., 1911 р. під фундаментом житлового будинку знайдено 15 рублевиків Анни Іванівни (1730–1740) 1731, 1732, 1734, 1737–1739 рр., і Єлизавети Петрівни (1741–1761) 1743, 1744, 1746, 1747, 1750, 1751, 1754, 1755. Найстаріша монета скарбу – рубль 1731 р., наймолодша – рубль 1755 р. Період накопичення скарбу – 24 роки. Знахідка належала людині середнього статку.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 116.

№ 388. С. Парафіївка, Бахмачський р-н. (тодішній Борзенький повіт Чернігівської губернії), 1915 р. Парафіївський скарб нараховує 466 російських мідних монет другої половини XVIII ст.

Росія: Єлизавета Петрівна (1741–1761) – 2 копійки 1757–1761 – 70 (15,02 %), 5 копійок 1758–1762; Єлизавета Петрівна та Петра III (1761–1762) – 46 (9,87 %); Катерина II (1762–1796) – 2 копійки 1763–1766 – 26 (5,58 %) та 5 копійок 1763 – 1783 – 324 (69,5%). Найстаріша монета скарбу – 2 мідних копійки 1757 р. Єлизавети Петрівни, наймолодша 5 копійок 1783 р. Період накопичення комплексу мідних монет – 26 років.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 118.

№ 389. С. Браниця, Бобровицький р-н. (тодішній Козелецький повіт Чернігівської губернії), **1901** р. В глиняному горщику містилися російські мідні монети другої половини XVIII ст. номіналом 2 та 5 копійок Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796) 1758–1784 рр. Період накопичення скарбу складає 26 років. Подальша доля скарбу невідома.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С.118.

№ 390. С. Піски, Бобровицький р-н Чернігівської області, **1928** р. В комплексі **458** одиниць монет Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796) 1750–1780 рр. Монети надійшли до Чернігівського музею.

Джерела: Чернігівський державний історичний музей. – Фонди. Інвентарний № НД – 52735.

№ 391. С. Стара Басань II, Бобровицький р-н. (тодішній Козелецький повіт Чернігівської губернії), **1890** р. В скарбі зберігалися **56** мідних п'ятикопійчників Єлизавети Петрівни (1741–1761) 1758–1761 і Катерини II (1762–1796) –1763 (ЄМ, ММ); 1764 (ЄМ, ММ), 1765 (ЄМ), 1766 (СПМ); 1768 (ЄМ), 1770–1775, 1778–1780, 1782, 1783 (всі ЄМ). Скарб поступив в музей при Чернігівському статистичному комітеті. Найдавніша монета скарбу – 5 копійок 1758 р., наймолодша – 5 копійок 1783 р. Період накопичення комплексу становить 25 років.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 392. С. Верхівка, Городянський р-н. Чернігівської області, **1861** р. У скарбі містилася **21** монета: Петро I (1682–1725) – рубль 1725; Анна Іванівна (1730–1740) – рублі 1729, 1733, 1734; Єлизавета Петрівна (1741–1761) – гривеник 1741, рублі 1746, 1749; Катерина II (1762–1796) – гривенники 1766, 1767, 1770, 15 коп. 1771, 25 коп. 1766, 176?, 1770, 1773 – 3, 1784, рубль 1772. В скарбі домінують монети Катерини II – 12 екз. (5,14 %). В комплексі наявні 7 рублів (33,33 %), 7 монет номіналом в 25 копійок 1766–1784 рр. (33,33 %), 4 гривенники 1741–1770 рр. (19,04%) і лише 1 монета номіналом 15 коп. 1771 р. Найстаріша монета Вербівського скарбу – рубль Петра I 1725 р., наймолодша – 25 срібних копійок 1784 р. Катерини II. Скарб передає спектр срібних російських монет 20-х – початку 80-х років XVIII ст., які перебували в грошовому обігу Лівобережної України.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 393. С. Нехаївка, Коропський р-н. Чернігівської області, **1925** р. В скарбі зберігалася **175** мідних монет номіналом в 5 копійок: Єлизавети Петрівни (1741–1761) і Катерини II (1762–1796) 1758–1785 рр.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 394. С. Ображіївка, Новгород-Сіверський р-н. Чернігівської області, **1887** р. В скарбі, знайденому у глиняному горщику, містилося **1475** мідних п'ятикопійчаників Катерини II (1762–1796) 60–80-х рр. XVIII ст.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119

№ 395. М. Тупичів, Городянський р-н. (тодішній Городянський повіт Чернігівської губернії), **1886** р. В скарбі містилося **267** мідних п'ятикопійчаників Єлизавети Петрівни (1741–1761) і Катерини II (1762–1796) 60–90-х рр.. XVIII ст. загальною вагою в 33 фунти (13,2 кг) кг).

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 396. М. Борзна, Чернігівська область, **1885** р. Знайдений глечик з мідними російськими монетами загальною вагою більше **30** фунтів: денги і 5 копійок Єлизавети Петрівни (1741–1761) і Катерини II (1762–1796)

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122.

№ 397. С. Дорогінка, Ічнянський р-н., (тодішній Ніжинський повіт Чернігівської губернії), **1888** р. Знайдено скарб із **30** двохкопійчаників Єлизавети Петрівни (1741–1761) і Катерини II (1762–1796).

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122.

№ 398. С. Вороньки, Козелецький р-н., **1890** р. Виявлено **50** срібних рублів Петра I (1682–1725), Катерини I (1725–1727), Анни Іванівни (1730–1740), Єлизавети Петрівни (1741–1761), Петра III (1761–1762) і Катерини II (1762–1796). Скарб знаходився у глиняному горщику, накритому шматком побитого горщика.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122.

№ 399. С. Горбове, Новгород-Сіверський р-н., **1892** р. знайдено мідні монети Катерини II (1762–1796) загальною вагою **22** фунти.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122

№ 400. С. Хрещате, Олишівський р-н. (тодішній Козелецький повіт Чернігівської губернії), **1891** р. знайдено **879** мідних російських монет XVIII ст. загальною вагою в 2 пуди 15 ф. 37 золотників (**38,155** кг): **712** монет номіналом в 5 коп., 15 – 2 копійки, 16 “невеликих” (можливо полушки або денги) монет. Весь скарб переданий на монетний двір для переплавлення.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122

№ 401. М. Остер, Чернігівська губернія, **1889** р. Знайдено скарб із **59** мідних п'ятикопійчаників та двохкопійчаників XVIII ст.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122.

№ 402. С. Жадове, Семенівський р-н. (на той час – Новгород-Сіверський повіт Чернігівської губернії), **1883** р. Знайдено скарб із **8** срібних російських рублів і **210** мідних п'ятаків Катеринини II (1762–1796).

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122

№ 403. С. Погорільці, Семенівський р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1890** р. Знайдено скарб у глиняному горщику з мідними російськими монетами XVIII загальною вагою в **33** ф. (13,2 кг).

Весь скарб переданий на монетний двір для переплавлення.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122

№ 404. С. Спаське, Сосницький р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1883** р. Знайдено скарб із мідних п'ятаків XVIII ст.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122

№ 405. С. Унучки, Чернігівський р-н. Чернігівська область, **1969** р. Знайдений в садибі О.Л.Шоха. скарб нараховує **53** екз. Зберігається у фондах Чернігівського історичного музею. Найстарішою монетою Унучківського скарбу є рубль 1702 р. Петра I (1682–1725) Росії. Наймолодша монета скарбу – рубль 1779 р. імператриці Катерини II (1762–1796). Період накопичення скарбу складає 52 роки. Найбільше монет в скарбі відкладено в період правління Анни Іванівни (1730–1740) – 15 од. (28,3 %) та Єлизавети Петрівни (1741–1761) – 23 од. (43,39 %). 7 рублів (13,2 %) відкарбовані за правління Катерини II (1762–1796), 5 (9,43 %) – за Петра I (1682–1725) і 3 (5,66 %) – за правління Петра II (1727–1730). Вага 53 рубльовиків коливається від 24 до 28,44 г, проба срібла від 700 до 840. Загальна вага скарбу становить 1363 г. На гурті монет Катерини II 1763, 1765, 1766, 1767 та 1779 рр. нанесені скісні карби замість гуртових написів. На окремих монетах скарбу є тріщини, подряпини, зрізи країв та стерті місця. В цілому стан збереження монет задовільний. Скарб належав людині середніх статків.

Джерела: Чернігівський історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № НД– № 1709–1761.

№ 406. С. Голубичі, Ріпкинський р-н. Чернігівська область, весна – осінь **2001** р. Скарб виявлено на городі В. Наумова. Голубицький скарб складається із **2235** мідних російських монет XVIII ст. Скарб зберігається в фондах Чернігівського історичного музею. Скарб мідних російських денег 30–50-х років XVIII ст. для Лівобережжя, зокрема Чернігівщини, яка входила в склад Гетьманщини, є традиційним. Одна денга становила 0,5 копійки. Більшість монет гарної збереженості, хоча перекарбовання монет Анни Іванівни виконане досить грубо, про що свідчать одночасно старі і нові зображення на монетах. Найстаріші монети скарбу – денги 1730 р., відкарбовані за правління імператриці Анни Іванівни (1730–

1740), наймолодші – денги 1754 р. Єлизавети Петрівни (1741–1761). Період накопичення скарбу складає 22 роки. 2235 денг склали порівняно незначну суму – 10 рублів 17 копійок. Скарб зберігався в чорному глиняному горщику на глибині 70 см. Власником скарбу міг бути гусинський селянин.

Джерела: Чернігівського державний обласний історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № НД – 3575–5809; Арендар Г.П., Гончаренко В.С. Голубицький скарб 2001 року // Скарбниця української культури. Зб. наук. праць. – Чернігів, 2004. – Випуск 4. – С. 89–91.

№ 407. М. Ніжин, Чернігівська обл., 2006 р. В фондах Ніжинського краєзнавчого музею зберігається 505 монет, із яких 91 датовані 1623–1796 рр. Із польських – 3 срібні монети XVII ст.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півторак 1623; Ян II Казимир (1648–1668), шостак 1662, тимф 1662.

Росія: полушки Анни Іванівни (1830–1840), Єлизавети Петрівни (1841–1861), Катерини II (1731–1770) – 9, денги 1730–1769 – 38, 2 копійки 1757–1790 – 9, 5 копійок 1727–1796 – 33. Всього у скарбі 88 мідних російських монет XVIII ст. Колекція музею зібрана із окремих знахідок монет на території м. Ніжина та Ніжинського району в кінці XX – на початку XXI ст.

Джерела: Ніжинський краєзнавчий музей. – Фонди. Інвентарний № ВП–214.

№ 408. Хут. Глинки, Стародубський повіт Чернігівської губернії, 1912 р. Скарб із 457 мідних російських монет XVIII ст. був знайдений 12 квітня 1912 року козаком хутора П. Баличенком під час оранки землі. Ця земля була куплена ним у дворянина Полетики. Чернігівський губернатор переслав скарб в Імператорську Археологічну комісію. Він був детально вивчений і описаний відомим українським нумізматом В.А.Шугасєвським.

У скарбі зберігалися 400 п'ятаків 1758–1790 рр., 54 – двохкопійчаників 1757–1776 рр., 3 одиниці номіналом в 1 копійку 1758–1760 рр. Весь скарб відноситься до періоду 1757–1790 рр., тобто до періоду правління російських імператорів – Єлизавети Петрівни (1741–1761), Петра III (1761–1762) та Катерини II (1762–1796). Загальний стан збереження поганий, особливо монет Єлизавети Петрівни – 1757–1761 рр. На деяких потертих монетах важко розпізнати дату і ініціали монетних дворів. Серед катеринівських монет лише дві двохкопійчани монети 1766 р. у доброму стані. П'ятаки 1787, (один з них з буквами Т.М.) 1788 і 1790 рр. можуть рахуватися добре збереженими. Захочання скарбу відбулося не раніше 1790 р. У Глинківському скарбі є своя особливість – значна кількість екземплярів є перекарбованими з інших монет. Їх більшість відноситься до періоду 1757–1763 рр., коли відбувалася масштабна грошова реформа. Так, п'ятикопійчаники 1723–1730 рр.

перекарбовували в однокопійочні монети, десятикопійочними – в п'ятаки, чотирикопійочники – в двохкопійочники і т.д. Звичайно на більшості перечеканів зберігалися сліди попереднього карбування. Так, у скарбі із 4 перекарбованих двохкопійочників 1758 р. – 2 перекарбовані із копійочників 1755–1757 рр., на одному видно дату попереднього перекарбування із п'ятикопійочників 1723–1730 рр. Із двохкопійочників 1763 р. – один перекарбований із чотирикопійочника. Із п'ятикопійочників 1763 р. – декілька штук перекарбовані з десятикопійочників Петра III (1761–1762), а дві – із десятикопійочників, перекарбовані із елизаветських п'ятикопійочників. На 400 п'ятаків скарбу лише 10 перекарбованих, на 54 двохкопійочники – 18 монет перекарбованих. Період збирання скарбу складає 34 р.

Джерела: Шугаєвський В.А. Клад медных русских монет XVIII столетия, найденных возле х. Глинки Стародубского уезда Черниговской губернии. – Чернигов, 1913. – 7 с.

№ 409. С. Понори, Талалаївський р-н. Чернігівської області, 2000 р. Знайдений членами сім'ї Троць на своєму городі. Скарб мідних російських монет вагою близько 100 кг зберігався в 3 великих глиняних горщиках. Це були монети XVIII ст. часів правління російських імператорів Єлизавети Петрівни (1741–1761), Петра III (1761–1762) та Катерини II (1762–1796). Скарб складався із монет номіналом в 1 і 5 копійок. В сім'ї Троць було 1200 мідних монет, які вони продали одному “краєзнавцю в музей” за 400 доларів. Іншу частину скарбу розібрали сусіди, які допомагали розкопувати знахідку. На жаль точних даних про кількість та якісний стан монет не зафіксовано. Не відомо точно скільки у Понорівськозу скарбі було заховано одно та п'ятикопійочних монет, яка найстаріша і найновіша монети скарбу. Можна лише припустити, що монети були зібрані з метою обміну їх на нові монети, зразка 60–70-х років Катерини II. Скарб належав сім'ї багатого козака, селянина, мельника чи шинкаря. З другого боку, знахідка тисяч російських мідних грошей свідчить про те, що в грошовому обігу північної Гетьманщини в середині – другій половині XVIII ст. переважала російська розмінна монета, а не західноєвропейська.

Джерела: М.В. Метёлкин “Клады Украины” – К.: Атика, 2005. – С.59.

№ 410. С. Смолін, Олешівський р-н. Чернігівська область (тодішній Ніжинський повіт Чернігівської губернії), 1895 р. В скарбі наявні 7 рублів, 5 із яких поступили в музей Чернігівського губернського статистичного комітету, пізніше – в Чернігівський обласний державний історичний музей.

Росія: Петро I (1682–1725) – рублі 1725, Петро II (1727–1730) – 1727, Анни Іванівни (1730–1740) – 1731, Єлизавета Петрівна (1741–1761) – 1743 і 1745. Скарб був захований у другій половині 40-х років XVIII ст.

Джерела: Чернігівський обласний державний історичний музей. – Ф.1985. – Спр. 184. – Арк. 1,4.

№ 411. С. Чулатово, Новгород-Сіверського р-н., **1891** р. Чулатовський скарб складався із **1410** російських мідних монет третьої чверті XVIII ст. Загальна вага скарбу складала 1 пуд 24 фунти (25,6 кг) мідної монети.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740) – денги 1730, 1731, 1735–1740; Іван Антонович (1740–1741), денга 1741; Єлизавета Петрівна (1741–1761) – денги 1743–1754, копійки 1757 і 1759, двохкопійчники 1757, 1759 (обидві – ММ), 1760; Катерина II (1762–1796) 1763–1765 (ЄМ, ММ, СПМ), 1767 (ЄМ), 1768 (ЄМ) і 5 копійок 1762, 1763 (ЄМ, ММ, СПМ), 1764 (ЄМ, ММ), 1765 (ЄМ, ММ, СМ), 1766 (ЄМ, ММ), 1767–1772 (всі – ЄМ). Найстаріша монета Чулатовського скарбу – денга 1730 р. Анни Іванівни, наймолодша – 5 копійок 1772 р. Катерини II. Скарб був захований у землю на початку 70-х років XVIII ст. Знахідка є характерною для другої половини XVIII ст. Весь скарб передано на переплавлення.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 116.

Сумська область. Скарби XVIII ст.

№ 412. С. Мутин I, Кролевецький р-н. Сумської області, **1900** р. Знайдено глиняний глечик з 35 фунтами 90 дол. (**17,78** кг) мідних російських монет: денги до 1754 р., копійок, двохкопійчників та п'ятикопійчників після 1757 р. Монети переважно карбування Єлизавети Петрівни (1741–1761). Весь скарб був переплавлений.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 116.

№ 413. С. Буда Воробйовська, Середино-Будського р-н. (на час виявлення знахідки – Новгород-Сіверський повіт Чернігівської губернії), **1903** р. Знайдено 1447 мідних монет (8 п'ятикопійчників 1727 р., решта – полушки і денги) Катерини I (1725–1727), Анни Іванівни (1730–1740), Єлизавети Петрівни (1741–1761). Загальна вага скарбу складала 2 фунти 94 золотники (1кг 195 г).

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 116.

№ 414. М. Глухів. Колекція Глухівського історико-краєзнавчого музею Сумської області станом на 1.06 **2004** р.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740,) рубль 1732, денга 1730, 1738; Катерина II (1762–1796), рубль 1767, полтина 1668, п'ятаки 1767, 1796. 110 срібних копійок Московського царства кінця ХІІ – кінця ХVІІ ст. із пробитими отворами із Глинського скарбу, знайденого в 1929 р. на території Глинської пустині (за 16 км від м. Глухова Сумської області).

Джерела: Глухівський історичний музей. – Експозиція № 2,3.

№ 415. С. Береза, Глухівський р-н. (тодішній Глухівський повіт Чернігівської губернії), **1885** р. Скарб складається із 210 російських монет номіналом в 5 копійок.

Росія: Єлизавет Петрівна (1741–1761) і Петро III (1761–1762) 1758–1762, Катерина II (1762–1796), ЄМ: 1763–1796, АМ: 1789–1793, 1795, КМ: 1781, 1788, СПБ: 1766. Весь скарб був відданий на переплавлення. Найстаріша монета Березівського скарбу – 5 копійок 1758 р. Єлизавети Петрівни, наймолодша – 1796 р. Катерини II. Період накопичення скарбу – 38 років.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 416. С. Будища, Кролевецький р-н. (на той час – Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1887** р. В скарбі наявні 189 мідних російських монет із номіналом в 2 та 5 копійок: Єлизавети Петрівни (1741–1762) – 2 копійки 1758, і 5 копійок 1758 (ММ) – 3 екз., 1759 – 3 екз., 1760 – 2 екз., 1761 – 6 екз.; Катерини II (1762–1796) – 5 копійок 1762 – 1 екз., АМ 1791 – 1 екз., ЕМ 1763 – 8 екз., 1764 – 10 екз., 1765 – 6 екз., 1766 – 7 екз., 1767 – 8 екз., 1768 – 5 екз., 1769 – 8 екз., 1770 – 10 екз., 1771 – 13 екз., 1772 – 6 екз., 1773 – 11 екз., 1774 – 3 екз., 1775 – 8 екз., 1776 – 7 екз., 1777 – 3 екз., 1778 – 9 екз., 1779 – 6 екз., 1780 – 4 екз., 1781 – 6 екз., 1782 – 5 екз., 1783 – 5 екз., 1785 – 5 екз., 1786 – 1 екз., 1787 – 3 екз., 1788 – 4 екз., 1790 – 1 екз., ММ – 1763 – 2 екз., 1765 – 3 екз., 1788 – 1 екз., СПМ 1763 – 1 екз., СМ – 1766 – 2 екз. Найстаріша монета Будищинського скарбу – 2 і 5 копійок 1758 р. Єлизавети Петрівни, наймолодша – 5 копійок 1791 р. Катерини II. У скарбі домінують п'ятикопійчаники, їх у комплексі нараховується 188 (99,47%), переважно карбування часів правління Катерини II.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 417. С. Андрейчики, Шосткинський р-н. (на той час – Стародудський повіт Чернігівської губернії), **1915** р. В скарбі зберігалися 425 мідних п'ятаків Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796) 1758 – 1786 рр.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 418. С. Клишки, Шосткинський р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської області), **1897** р. В урочищі «Рудки» поблизу села знайдено скарб російських монет, який складався із 5 срібних полтин (7,24 %) та 64 рублів (92,76 %) загальною вагою в 4 фунти 5 золотників (1621 г). До скарбу входили монети: Петра I (1682–1725) – полтини 1719, 1723, рублі – 1718, 1719, 1725; Петра II (1727–1730) – рублі 1727, 1728, 1729; Анни Іванівни (1730–1740) – полтини 1732, 1733, 1738, рублі – 1731, 1733, 1734, 1736, 1738, 1739, 1740; Єлизавети Петрівни (1741–1761) – рублі 1743, 1745, 1747, 1749, 1751, 1753, 1754, 1755; Катерини II (1762–1796) – рублі 1763, 1764, 1769, 1773 – 1777. Період накопичення скарбу складає 59 років. Найстаріша монета скарбу – рубль 1718 р. карбування Петра I, наймолодша – рубль 1777 р. Катерини II.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 419. Хут. Соломки, Шосткинський р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), 1895 р. У скарбі зберігалися **58** мідних російських монет.

Росія: Єлизавета Петрівна (1741– 1761), 2 копійки 1758 – 2, 5 копійок 1758 – 2, 1760 – 3, 1761 – 3; Петро III (1761– 1762), 10 копійок 1762; Катерина II (1762– 1796), 5 копійок АМ 1790, ЄМ – 1763 – 2, 1764 – 3, 1765 – 4, 1766 – 1, 1767 – 4, 1768 – 1, 1769 – 1, 1771 – 1, 1772 – 4, 1773 – 2, 1775– 1, 1776 – 1, 1777– 3, 1778 – 2, 1779 – 2, 1780 – 2, 1781 – 1, 1783 – 2, 1790 – 4, КМ – 1783 – 1, ММ – 1763 – 3, 1766 – 1, СМ – 1765 – 4. Найстаріша монета в Соломківському скарбі – 2 і 5 копійок **1758** р. Єлизавети Петрівни, наймолодша – 5 копійок **1790** р. Катерини II. Період накопичення скарбу складає 32 роки. Найбільше монет в скарбі припадає на емісії мідних п'ятикопійчаників Катерини II, їх у скарбі – 51 одиниця (87,9%). Досить рідко зустрічається монета номіналом в 10 копійок, карбованих за імператора Петра III.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 420. С. Гіреска, Конотопський р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1901** р. Знайдено срібну монету кримського хана Ганджі (1775–1776). Монета поступила в музей при Чернігівському губернському статистичному комітеті.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122.

№ 421. С. Ксензовка, Кролевецький р-н. (на час виявлення – Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1888** р. Знайдено змішаний скарб із **242** мідних (13 великих і 229 дрібних) російських монет Анни Іванівни (1730–1740), Єлизавети Петрівни (1741–1761), Катерини II (1762–1796) загальною вагою **6** фунтів і **54** зол.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122

№ 422. С. Підлипне, Конотопський р-н. (тодішній Конотопський повіт Чернігівської губ.), **1911** р. Знайдено скарб із **214** мідних російських монет XVIII ст. номіналом в 5 коп. АК передала скарб місцевій владі.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122; Kotlar M. – S. 238. – № 1620.

№ 423. С. Мутин II, Кролевецький р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1887** р. Знайдено скарб із **315** російських мідних монет: 182 (57,77%) п'ятикопійчаники і 133 (42,2 3%) двохкопійчаники Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796). Наймолодша монета скарбу **1762** р. Весь скарб був переданий на переплавлення.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 123; Kotlar M. – S. 237. – № 1617.

№ 424. С. Мутин III, Кролевецький р-н., **1896** р. Знайдено **123** мідних російських п'ятикопійчани Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796). Вага скарбу складала **15** фунтів **9** золотників (6037 г). АК продала скарб П.В.Зубову.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 123; Kotlar M. – S. 237. – № 1618.

№ 425. С.Клишки, Шосткинський р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1896** р. Знайдено скарб російських срібних рублів XVIII ст. загальною вагою в **1** фунт **9** золотників **12** доль. 12 рублів поступили в Університет св. Володимира, 7 – в музей при Чернігівському губернському статистичному комітеті.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 123.

№ 426. С. Гірелівка, Конотопський р-н., **1901** р. Скарб складався із **6** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півтораки 1623, 1625 – 4, гріш литовський 1625.

Кримське Ханство: Давлет Гірей III (1769–1770, 1775–1777), монети **1775 – 1776**. АК передала скарб до музею Історії Чернігівської наукової Археологічної комісії.

Джерела: Kotlar M. – S. 237. – №1609.

№ 427. С. Ксізовка, Кролевецький р-н., **1888** р. **13** „великих” і **229** „дрібних” мідних монет вагою **6** фунтів **54** зол.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), Єлизавета Петрівна (1741–1761), Катерина II (1762–1796), мідні монети.

Джерела: Kotlar M. – S. 237. – № 1614.

№ 428. С. Курмани, Недригайлівський р-н., **1898** р.

Росія: Петро I (1682–1725), Петро II (1727–1730), Анна Іванівна (1730–1740), Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі – 150.

Джерела: Kotlar M. – S.237. – № 1615.

№ 429. С. Мутин IV, Кролевецький р-н., **1899** р. Глиняний горщик із **36** фунтами російських мідних монет.

Росія: 5 копійок; 2 копійки, копійка датовані до **1757** р. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 123; Kotlar M. – S. 237. – № 1619.

№ 430. С. Порошня, Середино-Будський р-н., **1914** р.

Росія: Петро I (1682–1725), срібні копійки **1700 – 1718** – 1170 екз.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 196; Kotlar M. – S. 238. – № 1621.

№ 431. С. Свідня, Кролевецький р-н., **1903** р. Глиняний горщик із **700** срібними російськими копійками XVII – початку XVIII ст. і 7 рублями першої половини XVIII ст.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 196. – № 198; Kotlar M. – S. 238. – № 1627.

№ 432. С. Засилля, Недригайлівський р-н., **1913** р.

Московське царство: Федір III Олексійович (1676– 1682), копійки, Петро I (1682– 1725), срібні копійки – 19.

Джерела: *Kotlar M. – S. 239. – № 1629.*

Полтавська область. Друга половина XVIII ст.

№ 433. С. Диканька, Диканський р-н., 1953 р. Монетно-речовий скарб виявлений у невеликому горщечку на глибині 0,5 м, який стояв вертикально на місці знахідки. Поряд із монетами зберігалися – жіноча срібна пряжка, гудзики та намисто. Скарб нараховує 29 монет. Найдавніша монета скарбу – драйпелькер 1666 р., наймолодша – гривна 1705 р. Петра I (1682–1725). Період накопичення – 39 років. 25 білонних монет (86,2%) скарбу належать **Речі Посполитій:** Сигізмунд III (1587–1632), шостаки 1626 – 3; трояки 1621 – 3, 1622 – 7, 1624 – 1; півтораки 1621 – 3, 1622 – 3, 1624 – 2, 1625 – 1, 162? – 1. Рига, місто під владою Польщі: Сигізмунд III (1587– 1632), драйпелькер 1620 – 1. **Московське царство:** Петро I (1682 – 1721), срібна гривна 1704 – 2, 1705 – 1. Скарб зберігається в фондах Полтавського обласного краєзнавчого музею.

Джерела: *Супруненко О.Б. Диканський скарб 1953 року // ПАЗ – Полтава: Полтавський літератор, 1994. – № 2. – С.152 – 155.*

№ 434. Полтавська обл., 1948 р. (рік перереєстрації). Частина скарбу із 100 мідних та білонних західноєвропейських монет другої половини XVII ст. – початку XVIII ст. Окремі монети сильно потерті. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: *Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонд. – Інвентарний № Н – 5325.*

№ 435. Полтавська обл., 1948 р. (рік перереєстрації). Знайдено скарб із 100 мідних західноєвропейських монет другої половини XVII ст. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: *Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5322.*

№ 436. Полтавська обл., 19??р. Придбано частину скарбу із 99 мідних і білонних західноєвропейських монет другої половини XVII ст. – початку XVIII ст. Діаметр монет – 1,6 см, вага скарбу – 74,3 г. Окремі монети сильно потерті та окислені. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: *Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5328.*

№ 437. Полтавська обл., 1948 р. Скарб із 273 мідних іноземних монет першої половини XVIII ст. Діаметр монет – 1,6 см, вага скарбу – 156,5 г. Окремі монети окислені. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею. Оцінений у 30 радянських рублів.
Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. Інвентарний № Н – 5342.

№ 438. Сміт. Нові Санжари, Новосанжарський р-н., 2000 р. Виявлено величезний за кількістю та національною приналежністю змішаний скарб західноєвропейських монет і Московського царства, а також 2 срібних гудзики. У скарбі нараховується 13300 одиниць монет. Експерти визначили час закладення скарбу кінцем гетьманування І.С. Мазепи (1687 – 1709). В скарбі наявні золоті, срібні російські, польські та шведські монети кінця XVII – початку XVIII ст. Скарб зберігається в Національному музеї історії України.

Джерела: Метёлкин Н.В. Клады Украины. – К.: Атика, 2005. – С. 58.

№ 439. С. Нехвороща, Ново-Санжарський р-н., 1994 р. Знахідка виявлена 21 лютого 1994 р. у склянній пляшці світло зеленого кольору Мірошніченком П.М. під час копання погребя. Місце знахідки розміщене за 80 – 100 м від р. Оріль. Скарб складається із 1500 срібних дротяних копійок Петра I (1682 –1725) – 1699–1709 рр. Час заховання скарбу, можливо, співпадає із Полтавською битвою 1709 р. Нехворощинський скарб зберігається в експозиції Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський краєзнавчий музей. Експозиція № 18. (Інформація надана завідуючим нумізматичним фондом музею Ткаченком О.М.)

№ 440. С. Березова Лука, Гадяцький р-н, 80-ті роки ХХ ст. Виявлений скарб із 48 мідних п'ятикопійчників періоду правління імператриці Єлизавети Петрівни (1641-1661). Зберігається в фондах Полтавського краєзнавчого музею. Інв. № 5344. *Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5344.*

№ 441. Полтавський р-н, 20–30-ті роки ХХ ст. (точної інформації про час знайдення скарбу та багатьох інших скарбів не має через пожежу в Полтавському краєзнавчому музеї у 1943 р.) У скарбі нараховується 36 мідних російських монет періоду правління Анни Іванівни (1730–1740) та Єлизавети Петрівни (1741–1761). Із них: 35 денег (97,2 %) 1731–1753 та 1 полушка 1730 (2,8 %).

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), полушка 1730 – 1; денга 1731 – 2, 1735 – 1, 1736 – 1, 1737 – 3, 1738 – 3, 1739 – 3, 1740 – 1; Єлизавета Петрівна (1741–1761), денга 1741 – 1, 1743 – 1, 1746 – 1, 1748 – 3, 1749 – 3, 1750 – 3, 1751 – 3, 1752 – 1, 1753 – 3, 17... – 2. Переважна частина скарбу – 58,88% була накопичена за період правління Єлизавети Петрівни. Скарб був захований в період відродження Гетьманщини за Кирила Розумовського (1750–1764).

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 30685–30722

№ 442. Полтавська обл., 1948 р. До фондів Полтавського краєзнавчого музею переданий скарб, за експертною оцінкою на суму 70 радянських карбованців, який нараховує 71 мідну російську монету XVIII ст. Більшість монет сильно окислені.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5318.

№ 443. Полтавська обл., 1948 р. (рік перереєстрації). Скарб із 54 мідних монет Петра I (1682–1725) початку XVIII ст. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею. Оцінений експертною комісією в 40 рублів.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5353.

№ 444. Полтавська обл., 1948 р. (рік перереєстрації). Скарб із 66 мідних монет Петра I (1682–1725) початку XVIII ст. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5354–5355.

№ 445. Полтавська обл., 1948 р. Скарб із 38 мідних монет Анни Іванівни (1730–1740) та Єлизавети Петрівни (1741–1761). Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5320.

№ 446. Полтавська обл., 1948 р. Скарб із 27 мідних монет Анни Іванівни (1730–1740) та Єлизавети Петрівни (1741–1761). Монети частково окислені. Точне місце знахідки не встановлене. Монети датується 1730–1761 рр. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5338.

№ 447. Полтавська обл., 1948 р. Скарб із 5 мідних монет номіналом в 5 копійок Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796). Монети потерті. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 9742.

№ 448. Надходження до нумізматичних фондів природничо – історичного музею Полтавського губернського земства у 1900 р. (за матеріалами опису комісії та звіту № 128).

1) **Монети російські:** срібні – рублі XVIII ст. – 6 екз., 30 злотих – 1 екз., 10 срібних коп. – 1 екз., 5 срібних копійок – 3 екз., 1 срібна коп. – 4 екз. – всього 16 монет; мідні: 5 коп. – 313 екз., 2 коп. – 65 екз., 1 коп. – 19 екз., полушок – 75 екз., денег – 292 екз., полу полушок (1/4 коп.) – 3 екз., 10 коп. – 1 екз., 1 рубль мідний (копія) – всього **769** мідних монет.

2) **Іноземні монети:** шведських – 94 екз., австрійських – 4 екз., італійських мідних – 3 екз.

3) Гаєвським В.І. пожертвувано музею: монет мідних російських – 39 екз., різних іноземних – 271 екз., римських – 67. Всього в нумізматичній колекції музею **2209** одиниць.

4) 1000 монет пожертвувано музею Археологічною Комісією, зокрема 4 скарби із с. **Сопілки** Кобиляцького р-ну (**476** мідних російських монет 1730–1796 рр.), с. **Лепляво** Золотоношівського повіту (**405** срібних мідних польських і шведських монет другої половини XVII ст., **4** срібних рублі Петра I, Анни Іванівни і Єлизавети із скарбу, знайденого в **Ромненському** повіті, Фландський талер 1622 р. і **135** срібних монет Сигізмунда III, із них 124 екземпляри – від 18 до 3 грошів, знайдених поблизу с. **Сільківка** Переяславського повіту.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Звіт № 126 від 1900 р. № 130 від 1904 р. про надходження монет до Полтавського музею.

№ 449. М. **Більськ**, р-н. Котельви, **1902** р. Скарб складається із **375** монет (в тому числі 10 уламків) вагою 86 зол. 36 доль. і предметів (срібного кубка 12 срібних пляшок, 20 срібних гудзиків і мідних бляшок).

Польща: Сигізмунд III (1587–1632), 6 грошів 1623–1627; 3 гроші 1622.

Іспанські Нідерланди: Філіп IV (1621–1665), Брабант, 1/4 талера 1637.

Нідерланди: Західна Фризія, талер 1650. Гелдрія, талери 1619, 1620, 1651.

Московське царство: Михайло Федорович (1613–1645), Олексій Михайлович (1645–1676), Федір III Олексійович (1676–1682), Петро I (1682–1725), срібні копійки. АК передала предмети до Ермітажу, а монети віддали власнику.

Джерела: Kotlar M. – S.224. – № 1523.

№ 450. С. **Хомутець**, Миргородський р-н., **1893** р. В господарстві знайдено **216** срібних і білонних монет вагою 4 фунти 3 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), 6 грошів 1623, 1625–1627; 3 гроші і півтораки 20-х років XVII ст.

Росія: Петро I (1682–1725), рубль 1725; піврубля 1710, 1718, 1724, 1725; Катерина I (1725–1727), піврубля 1726, 1727; Петро II (1727–1730), піврубля 1727, 1728; Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1732–1739; піврубля 1732–1739; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1742–1745, 1748, 1750, 1755, 1756; піврубля 1742–1744, 1747; 25 коп. 1745–1748, 1750, 1756; 10 коп. 1742, 1743, 1745, 1748, 1751.

Найстаріша монета скарбу – 3 гроші і півтораки початку 20-х років XVII ст. Сигізмунда III, наймолодша – рубль Єлизавети 1756 р. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S.224. – № 1526.

№ 451. С. Христинівка, Лохвицький р-н., 1902 р. Одна золота монета і 30 срібних монет.

Росія: Петро I (1682–1725), рублі 1718 – 2, 1723; Петро II (1727– 1730), рубль 1727; Анна Іванівна (1730–1740) рублі 1732–1739 – 13; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1742–1757 – 13. Скарб придбав А.А.Флін. Найстаріша монета Христинівського скарбу – срібний рубль 1718 р. Петра I, наймолодша – рубль Єлизавети Петрівни 1757 р.

Джерела: Kotlar M. – S. 224– 225. – № 1527.

№ 452. Снт. Диканька, Полтавська обл., 1969 р. В горді вкопано глиняний глечик з 21 рублем XVIII ст.

Росія: Петро I (1682–1725), рублі 1723, 1724 – 3, 1725 – 3; Петро II (1727– 1730), 1797 – 3, 1728 – 3, 1729; Анна Петрівна (1730– 1740), рублі 1733, 1738; Єлизавета Петрівна (1741– 1761), рублі 1748, 1750, 1755. Найстаріша монета скарбу – срібний рубль 1723 р. Петра I, наймолодша – рубль Єлизавети Петрівни 1755 р.

Джерела: Kotlar M. – S. 225. – № 1528.

№ 453. С. Книшівка, Гадяцький р-н, 1895 р. Виорано скарб у складі 444 монет: 334 срібних (вага 21 зол.) і 110 мідних (вага 25 зол.)

Річ Посполита: Ян II Казимир (1648–1668), мідні шеляги.

Росія: Петро I (1682–1725), срібні копійки; мідна полушка. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 225. – № – 1533.

№ 454. М. Лубни, Полтавська обл., 1897 р.

Росія: Петро I (1682– 1725), срібні копійки (вага 2,5 фунтів). АК продала скарб П.В.Зубову.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1540.

№ 455 С. Мачухи, Полтавський р-н, 1887 р. Вкопано скарб, який розійшовся по руках. Залишилося 30 срібних монет вагою 11 зол. 78 доль.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півторак поганого збереження. **Брунсвік-Вонфенбютель:** Рудольф Август (1666–1704), 1/12 талера 1693 – 2.

Чехія: Леопольд I (1657– 1705), 3 крейцери 1695.

Прусія: драйпелькер у поганому стані. Фрідріх III (1688–1701), 1/12 талера 1693. Фрідріх I (1701– 1713), 1/12 талера 1703.

Саксонія: Ян Єржі VI (1691–1694), 1/12 талера 1694; 1/24 талера 1693. Фрідріх Август I (1694 –1733), 1/ 12 талера 1705–1706 – 2.

Угорщина: Леопольд I (1657–1705), 3 крейцери 1694. 7 екземплярів купив Н.П Лихачов, інші за розпорядженням АК переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 226–227. – № 1542.

№ 456. С. Лукомія, Оршинський р-н., 1896 р. Скарб із 55 монет знайдено в глиняному горщику.

Росія: Петро I (1682–1725), срібні копійки – 47. Петро II (1727– 1730), рублі 1728 – 8. АК переслала скарб до місця знахідки.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1541.

№ 457. Хут. Молодоковчизна, Ново-Санжарський р-н., 1913 р. 886 срібних і білонних монет вагою 1 фунт 60 зол. 92 долі.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587– 1632), шостак, трояк, півторак.

Іспанські Нідерланди: Філіп IV (1621– 1665), Брабант, талери 1626 – 2.

Прусія: драйпелькер XVII ст.

Джерела: Kotlar M. – S. 227. – № 1544.

№ 458. С. Нехвороща I, Ново-Санжарський р-н., 1913 р.

Виорано 530 срібних та білонних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орт 1622, шостаки 1623–1627 – 68; трояки 1621–1623 – 14, півтораки 1621–1627 – 27. Ян Казимир (1648–1668), злотувка (тимф) 1664 – 4; шостаки 1664–1665 – 2, 1667; Ян III Собеський (1674–1696), шостак 1683.

Іспанські Нідерланди: Альберт і Ізабелла (1598–1621), 1/2 талера і 1/4 талера б.д. Філіп IV (1621–1665), талери 1643, 1650; 1/2 талера 1637, 1653; 1/4 талера 1645.

Незалежні Нідерланди: талер “голландський” 1622.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), півторак 1621–1622 – 2. Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шостак 1680.

Росія: Петро I (1682–1725), алтин 1704 – 4; копійок – 390.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1611–1632), драйпелькери ельбінгські 1629, 1630, 1632, 1633.

Угорщина: Леопольд I (1657– 1705), 15 крейцерів 1681. Найстаріша монета скарбу – півтораки та трояки Речі Посполитої 1621 р. Сигізмунда III, наймолодша – алтин 1704 р. Петра I.

Джерела: Kotlar M. – S. 227. – № 1545.

№ 459. С. Нехвороща II, Ново-Санжарський р-н., 1959 р.

Скарб зберігався у склянній пляшці, від якої залишилося лише дно. **Росія:** Петро I (1682–1725), 1/2 рубля.

Джерела: Kotlar M. – S. 227. – № 1546.

№ 460. С. Новоселівка, Кобеляцький р-н., **1903** р. Скарб із срібних полтин Петра I (1682–1725), **1721**.

Джерела: Kotlar M. – S. 227. – № 1547.

№ 461. С. Осьмачки, Полтавський р-н., **1888** р. **56** срібних монет вагою 53,5 зол.

Річ Посполита: Ян Казимир (1648–1668), злотувки (тимфи) 1663, 1666; шостак 1661; Август II (1697–1733), орт 1703; шостаки 1704, 1706.

Австрія: Леопольд I (1657–1705), 15 крейцерів 1685. Нікель півторака.

Пруссія: Фрідріх Вільгельм (1640–1688), орт 1665; шостак 1681, 1686; Фрідріх III (1688–1701), 2/3 талера 1690, 1694 – 5; 1/12 талера 1683–1685, 1690–1693, 1698, 1699 (разом 11). Неокріслон 1 ½ гроша.

Саксонія: Ян Єржі VI (1691–1694), 1/12 талера 1693 –1695 – 9. Неокріслон 1 ½ гроша.

Джерела: Kotlar M. – S. 227. – № 1548.

№ 462. С. Овсіюки, Пиратинський р-н., **1884** р. Викорано скарб із **226** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), трояки і півтораки (разом 14).

Росія: Петро I (1682–1725), срібні копійки – 212. Монети датовані **20**-ми р. XVII – **20**-ми рр. XVIII ст.

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1549.

№ 463. М. Решетняки I (тепер Старі Санжари), Ново-Санжарський р-н., **1889** р. **129** монет вагою 26 зол. 24 доли.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), трояки 1622–1624 – 4, півтораки – 100. **Росія:** Петро I (1682–1725), срібні копійки – 24.

Саксонія: Ян Єржі VI (1691–1694) чи Фрідріх Август I (1694–1733), 1/12 талера 1694. Монети датовані **1622 – 1725** рр. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1554.

№ 464. С. Стаси, Диканський р-н., **1909** р. В селянському господарстві викопано **840** срібних і білонних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти; шостаки; півтораки (разом 242).

Росія: Михайло Федорович (1613–1645), Федір III Олексійович (1676–1782), Петро I (1682–1725), копійки – 598. Монети датовані **20**-ми роками XVII – **20**-ми роками XVIII ст.

Джерела: Kotlar M. – S. 229. – № 1559.

№ 465. С. Уздіків, Полтавський р-н., **1890** р. **857** російських монет, завернутих у зітлілу тканину. **Росія:** Петро I (1682–1725), рублі 1718 – 1725 – 13; копійки – 820; Катерина I (1725–1727), рублі 1725 – 2, 1727; Петро II (1727–1730), рублі 1727–1729 – 5; Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1730–1734 – 15. Найстаріша монета скарбу – срібні копійки кінця XVII –

початку XVIII ст., наймолодша – срібні рублі **1734** р. Анни Іванівни. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 229. – № 1561.

№ 466. С. **Великі Будища I**, Диканський р-н., **1893** р. В городі викапано **395** монет вагою 92,5 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостак 1624; трояки 1621, 1622, 1624 (разом 4 екз.); півтораки 1621–1627.

Брунсвік–Вонфельбюттель: Рудольф Август і Антоні Ульріх (1666–1704), 2/3 талера (флорин) 1697.

Пруссія і Швеція: драйпелькери 1625, 1626, 1632, 1633.

Саксонія: Фрідріх Август (1694–1733), 1/12 талера 1706. Найстаріша монета скарбу – півтораки **1621**р. Сигізмунда III, наймолодша – 1/12 талера **1706** р. Фрідріха Августа. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 230. – № 1566.

№ 467. С. **Вергуни**, Хорольський р-н., **1913** р. **161** польська монета разом із **54** грубими російськими монетами і **3** фунти **81** зол. копійок.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостаки 1624–1627 – 9; трояки 1621– 1624 – 73; півтораки 1620– 1627 – 65.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1623, 1625 (разом 3).

Росія: Петро I (1682–1725), рублі 1707, 1720–1723, 1725 (разом 8); 10 коп 1704, 1705, 1709, 1718 (разом 7); алтини 1704 – 34; копійки; Катерина I (1725–1727), рублі 1726; Петро II (1727– 1730), рублі 1728; Анна Іванівна (1730– 1740), рублі 1731– 1732 – 3.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), трояк ельбінгський 1632; драйпелькери ельбінгські 1629, 1630, 1632, 1633, 1635 (разом 9); драйпелькер рижський стертий. Найстаріша монета скарбу – півтораки **1620** р. Сигізмунда III, наймолодші – срібні рублі **1732** р. Анни Іванівни. АК повернула скарб місцевій владі села.

Джерела: Kotlar M. – S.230. – № 1568.

№ 468. С. **Волость Соколовська**, Кобеляцький р-н., **1886** р. Скарб вагою **6** зол. **74** дол. Складається із польських та німецьких монет XVII – початку XVIII ст. та із срібних копійок Олексія Михайловича (1645–1676) і Петра I (1682–1725). Наймолодша датована монета скарбу – 1/12 саксонського талера Фрідріха Августа (1694–1733) **1705** р. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 230– 231. – № 1570.

№ 469. С. **Веприк II**, Гадяцький р-н., **1895** р. В городі викапано **339** мідних російських монет вагою 6 фунтів 3 зол.

Росія: Катерина I (1725–1727), 5 коп. 1726; деньги Анни Іванівни (1730–1740), Єлизавети Петрівни (1741–1761), 1730–1750; полушки Анни Іванівни (1730–1740), 1730–1736. Монети датовані **1726–1750** рр. АК передала монети до інституту Археології та до Комітету Статистики в Полтаву.

Джерела: Kotlar M – S. 230. – № 1564.

№ 470. С. **Харківці**, Лохвицький р-н., **1897** р. В полі знайдено **13** срібних російських монет.

Росія: Петро I (1682–1725) – 3 монети; Анна Іванівна (1730–1740), 1 монета; Єлизавета Петрівна (1741–1761), – 9 монет. Монети купив Карпов І.І.

Джерела: Kotlar M. – S. 224. – № 1525.

№ 471. С. **Градівка**, Глобинський р-н., **1898** р. **326** мідних російських монет XVIII ст.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), денги; Єлизавета Петрівна (1741–1761), 5 коп.; 2 коп.; денги; Катерина II (1762–1796), 5 коп.; 2 коп. Найстаріші монети скарбу – денги **1730**-х рр. Анни Іванівни, наймолодші – 2 і 5 коп. **1762** р. Катерина II. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S.225. – № 1530.

№ 472. М. **Котельва**, Котельвський р-н., **1917** р. Скарб мідних російських монет Катерина II (1762–1796) вагою 1 пуд 5,5 фунтів, який АК залишила господареві. Наймолодша монета скарбу – **1762** р. карбування.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1535.

№ 473. С. **Кулажинці**, Пиратинський р-н., **1926** р.

Росія: Єлизавета Петрівна (1741–1761), мідні монети **1740–1754** рр. Доля скарбу не відома.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1537.

№ 474. М. **Полтава II**, **1954** р. На Монастирській горі знайдено скарб мідних монет Єлизавети Петрівни (1741–1761) і Катерини II (1762–1796). Наймолодша монета скарбу – **1762** р. карбування.

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1550.

№ 475. С. **Пушкарівка**, Полтавська обл., **1913** р. Поблизу дороги до Полтави знайдено **21** срібну російську монету **1724–1757** рр.

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1552.

№ 476. М. Старі Санжари (Стара назва – **Решетняки**), Ново-Санжарський р-н., **1903** р. Вода вимила **66** мідних російських монет.

Росія: 5 коп. 1725–1730 – 49; денги 1731–1659 –17. Доля скарбу залишається не відомою. Найстаріша монета скарбу – 5 коп. **1725** р. Петра I (1682–1725) або Катерини I (1725–1727), наймолодша – денги **1759** р. Єлизавети Петрівни (1741–1761).

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1555.

№ 477. С. **Соколки I**, Кобеляцький р-н., **1895** р. **151** мідна російська монета вагою 17 фунтів 3 зол.

Росія: Катерина II (1762–1796), 5 коп.; 2 коп. В скарбі переважно монети **1762** року карбування.

Джерела: *Kotlar M. – S. 229. – № 1557.*

№ 478. С. **Веприк II**, Гадяцький р-н., **1891** р. На узбіччі, у рівчаку, вкопано скарб мідних російських монет вагою 21 фунт 68 зол.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), деньги 1730, 1731, 1734–1740; Єлизавета Петрівна (1741–1761), 5 коп. 1758–1762; 2 коп. 1757–1759, 1761; денги 1741, 1743–1751; 1753, 1754; Катерина II (1762–1796), 5 коп. 1763–1768, 1771; 2 коп. 1763–1766. За розпорядженням АК скарб переплавлено. Найстаріша монета скарбу – денга Анни Іванівна **1730** р., наймолодша – 2 коп. **1766** р. Катерини II (1762–1796).

Джерела: *Kotlar M. – S.229. – № 1563.*

№ 479. С. **Ряське**, Мащівський р-н., **1888** р. В горді вкопано **5** російських рублів.

Росія: Петро II (1727–1730), рубль 1728; Катерина II (1762–1796), рублі 1764, 1765, 1771, 1772. Монети датуються **1728–1772** рр. За розпорядженням АК скарб повернуто господарю.

Джерела: *Kotlar M. – S. 228. – № 1556.*

№ 480. С. **Пустовойтове**, Глобинський р-н., **1914** р. Під час розбирання старої хати знайдено кубок із **4** золотими і **80** срібними монетами.

Незалежні Нідерланди: дукати “голландські” 1759, 1771 – 2.

Росія: Петро I (1682–1725), рублі 1719, 1721, 1723–1725 – (разом 11); Катерина I (1725–1727), рублі 1725 –1727 – 6; Петро II (1727–1730), рублі 1727–1729 – 10; Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1731–1738 – 49; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1746, 1747, 1752, 1755 (разом 4); Катерина II (1762–1796), 10 рублів 1766. Найстаріша монета скарбу – срібний рубль **1719** р. Петра I, наймолодша – золоті голландські дукати **1771** р.

Джерела: *Kotlar M. – S. 228. – № 1551.*

№ 481. М.Решетилівка, Решетилівський р-н., **1903** р.

Росія: Петро I (1682–1725), рубль 1724; Катерина II (1762–1796), 5 коп. 1778. Монети датуються **1724–1778** рр. АК передала скарб власнику.

Джерела: *Kotlar M. – S. 228. – № 1553.*

№ 482. С. **Маячка**, Ново-Санжарський р-н., **1895** р. **112** срібних російських монет (в тому числі 70 рублів) вагою 5 фунтів 17 зол.

Росія: Петро I (1682–1725), рубль 1723, полтинник; Анна Іванівна (1730–1740), полтинник 1734, 1736; 25 коп. 1739; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1750, 1754–1756, 1758; полтинник 1742, 1743, 1746, 1747, 1754; 25 коп. 1750, 1751; Катерина II (1762–1796), рублі

1762–1764, 1766–1771, 1773, 1774, 1777; полтинник 1763–1766, 1768; 25 коп. 1767, 1768, потерті. Монети датовані **1723–1768** рр. 12 монет АК продала Ю.В. Іверсенові, інші – були переплавлені.

Джерела: Kotlar M. – S. 227. – № 1543.

№ 483. С. Козли, Кременчуцький р-н., **1902** р.

Росія: рублі – 58; пол. – 4 **1723–1768**, загальною вагою 3 фунти 80 зол. За розпорядженням АК скарб повернуто господарю.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1536.

№ 484. С. Кустолівці, Ново-Санжарський р-н., **1897** р. Під час розбирання будинку у стіні знайдено **1** золоту та **330** срібних російських монет.

Росія: Петро I (1682–1725), рублі 1721, 1723, 1724; Катерина I (1725–1727), рубль 1726; Петро II (1727–1730), рубль 1727; Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1732–1734, 1736–1740; пол. 1733, 1737; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1742–1746, 1748–1759, 1761, пол. 1755, 1758; 25 коп. 1746, 1747, 1749, 1751, 1754, 1756, 1757; 10 коп. 1745–1748, 1751 – 5 коп. 1757; Петро III (1761–1762), рубль 1762; Катерина II (1762–1796), 1/2 імперіала 1767; рублі 1762–1777, 1780; 25 коп. 1765–1770, 1779; 20 коп. 1766, 1769–1772, 15 коп. 1769, 1771, 10 коп. 1768, 1769, 1778. Найстаріша монета скарбу – рубль **1721** р. Петра I, наймолодша – рубль **1780** р. Катерини II. АК передала частину скарбу, іншу частину – переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1538.

№ 485. С. Лелюшівка, Ново-Санжарський р-н., **1903** р.

Росія: 10 коп. і мідні монети – **109** екз. за **1731–1780** рр. За розпорядженням АК скарб передано власнику.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1539.

№ 486. М. Кобеляки, Кобеляцький р-н., **1894** р.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1731, 1732, 1738; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1748, 1751, 1752, 1755; Петро III (1761–1762), рубль 1762; Катерина II (1762–1796), рублі 1764, 1765, 1769 (разом 14). Найстаріша монета скарбу – рубль **1731** р. Анни Іванівни, наймолодша – рубль **1769** р. Катерини II. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 225. – № 1534.

№ 487. М. Карлівка, Карлівський р-н., **1896** р. На подвір'ї господаря знайдено скарб із **29** срібних та **9** мідних російських монет.

Росія: Петро I (1682–1725), рубль 1720; Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1734, 1736, 1738; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1745, 1750, 1754; пол. 1755, 5 коп. 1758 – 1761, 2 коп. 1757, 1758; Катерина II (1762–1796), рублі 1763–1766, 1768–1770, 20 коп. 1768, 1770, 10

коп. 1769, 5 коп. 1764, 1766, 1768. Найстаріша монета скарбу – рубль 1720 р. Петра I, наймолодша – рубль 1770 р. Катерини II. АК продала скарб Суровцеву.

Джерела: Kotlar M. – S. 225. – № 1531.

№ 488. С. Сарішанка, Кобеляцький р-н., 1904 р.

Росія: Катерина II (1762–1796), 20 коп. 1783. АК переказала монету до російського Археологічного Товариства.

Джерела: Kotlar M. – S. 224. – № 1524.

№ 489. С. Сокілки II, Кобеляцький р-н., 1904 р. 346 мідних російських монет вагою 1 пуд 2 фунти 63 зол.

Росія: Єлизавета Петрівна (1741-1761), Катерина II (1762-1796), 5 коп. до 1783 р.

Джерела: Kotlar M. – S. 229. – № 1558.

№ 490. С. Ісківці, Полтавська область, 1948 р. Учні Ісківської середньої школи знайшли скарб із 59 мідних російських монет номіналом в 5 копійок. **Росія:** Єлизавета Петрівна (1741–1761), 5 коп. 1759 – 5, 1761 – 3. Разом 8 монет (13, 85 %); Катерина II (1762–1796), 5 коп. 1763 – 3, 1764 – 1, 1765 – 4, 1769- 5, 1771 – 3, 1772 –1, 1773 – 5, 1776 – 3, 1777 – 3, 1778 – 2, 1779 – 1, 1780 – 3, 1781 – 2, 1782 – 3, 1783 – 2, 1784 – 2, 1786 – 1, 1787 – 1, 1790 – 4, 17.5? – 1. 48 монет (81,35%) у скарбі було накопичено за період із 1759 до 1783 р., тобто до ліквідації у Лівобережжі полково-сотенної системи та II Малоросійської колегії. Найстаріша монета скарбу – 5 коп. 1759 р. Єлизавети Петрівни, наймолодша – 5 коп. 1790 р. Катерини II. На 53 п'ятигрошовиках було вказано місце карбування монет – СПМ, ЕМ, ТМ, АМ, СМ. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 7925.

№491. М. Кременчук, Полтавська область, 2010 р. Знайдено скарб із 70 монет Кримського Ханства XVII ст династії Іслам –Гіреїв. Скарб складається із 70 срібних і білонних монет, а також із 10 мідних монет. На більшості монет з одного боку зображений тризуб – герб Гіреїв, а також різні написи на арабській мові.

Джерела: Приватна колекція О. Бакальця.

Черкаська область. Скарби XVIII ст.

№ 492. С. Кліщинці, Чернобаївський р-н. Черкаська область, кінець XX ст. Скарб із 152 одиниць західноєвропейських та російських срібних і мідних монет XVII XVIII ст. Зберігається у фондах Черкаського обласного краєзнавчого музею. Обставини знахідки скарбу не відомі. У ньому нараховується 132 (86,8%) срібні монети **Речі Посполитої** Сигізмунда III (1587–1632): 3 гроші (1,97 %), з яких – гріш коронний 1624 – 1, гріш гданський 1627 – 1, гріш (затерта дата) – 1; 25 (16,5 %) півтораків: 1620 – 1, 1621 – 3, 1622 –

4, 1623 – 6, 1624 – 2, 1625 – 1, 1626 – 3, 162... – 5; 75 трояків коронних (49,34 %): 1600 – 1, 1621р. – 8, 1622 – 37, 1623 – 8, 1624 – 9, 162... – 11. В Кліщинському скарбі наявні також 29 (19 %) срібних шостаків коронних Сигізмунда III (1657– 1632): 1622 – 1, 1623 – 3, 1624 – 2., 1625 – 12, 1626 – 6, 1627 – 3, 162... – 2 та 1 шостак часів Яна II Казимира (1648–1668) 16... Поряд із польськими монетами у скарбі є: 1 (0,66%) драйпелькер 1626 **пруського** короля Георга Вільгельма (1619– 1640), 1663 – 1 (0,66 %), 6 пфенігів **Бранденбургу** 1695 – 1, і 17 – 1 екз. (1,31%). Поряд із західноєвропейськими монетами у Кліщинському комплексі наявні (7,2%) срібних копійок Петра I (1682–1725), 2 з них датуються 1706 р., а 1 – 1711 р. Тут присутні: срібний гривенник 1709 (0,66%) Петра I (1682– 1725), 2 (1,31%) мідних монети Анни Іванівни (1730–1740) – полушка 173..., одна деньга 1735 та фрагмент срібного хрестика. Загальна частка російських монет у скарбі складає 16 екземплярів (10,5 %). Стан збереження монет скарбу задовільний. На всіх копійках старого типу позначення дат здійснене старослов'янськими буквами. Найстаріша монета Кліщинського скарбу – трояк Речі Посполитої Сигізмунда III **1600** р., наймолодша – мідна денга **1735** р. Анни Іванівни. Можна припустити, що скарб був закопаний в землю у третьому десятиріччі XVIII ст. За змішаним складом скарб є характерним для грошового обігу Гетьманщини, і зокрема, Лівобережної частини Черкащини першої половини XVIII ст.

Джерела: Черкаський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. Інвентарний № Н– 66 / 2– 9.

№ 493. С. Байбузи, Черкаський р-н, Черкаська обл., **1982** р. Нараховує **16** срібних **російських** монет 20–30-х років XVIII ст. та 1 білонну монету – 4 гроша 1764 р. **Речі Посполитої** Станіслава Августа (1764–1795). Скарб складається переважно із срібних рублів – 14 одиниць (87,5 %), 1 гривеника (6,25%) 1721 Анни Іванівни (1730–1740), та 20 копійок (6,25%) 1721 Петра I (1682–1725). Найстаріша монета скарбу – срібний рубль Петра I **1720** р., із буквеним карбуванням дати, наймолодша серед російських монет – рубль **1738** р. Анни Іванівни, а в скарбі – **1764** р. 4 гроші Станіслава Августа (1764–1795). Вага кожного із 4 рублів 1720, 1723, 1724 та 1725 р. Петра I складає 28,44 г, при пробі срібла 700, вага кожного із 10 рублів Анни Іванівни – 1732 – 2, 1733 – 2, 1734 – 1, 1736 – 1, 1737 – 1, 1738 – 1 і 173... – 2 складає 25,85 г., при пробі срібла 770. Байбузівський скарб був захований в землю в середині 60-х років XVIII ст. Знахідка свідчить про активне проникнення в 30- 60-ті роки XVIII ст. на територію Гетьманщини, зокрема, в Середнє Подніпров'я, великої російської монети – рубля, який в цей час почав витісняти із грошового ринку західноєвропейську монету талерного типу. Скарб зберігається в фондах Черкаського обласного краєзнавчого музею.

Джерела: Черкаський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 3903– 3921, 3924, ДМ – 819– 838, 833; Н– 3922, ДМ – 839.

№ 494. М. Черкаси. Дата знахідки не вказана. Скарб із 11 російських мідних денег (1/2копійки). Росія: Анна Іванівна (1730–1740), денги 1731 – 2, 1734 – 1, 1735 – 4; Єлизавета Петрівна (1741–1750), денги 1748 – 1, 1749 – 2, 1750 – 1. Найстаріша монета скарбу – деньга 1731 р. Анни Іванівни, наймолодша – денга 1750 р. Єлизавети Петрівни. Період накопичення скарбу складає 19 років.

Джерела: Черкаський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № КП – 25685–25693, Н –3632– 36–40.

№ 495. С. Бабичі, Черкаський р-н. (тодішній Черкаський повіт Київської губ.), 1865 р. Скарб із 67 мідних російських монет 1761 – 1768 рр.

Джерела: Антонович В.Б. – С. 111.

АК передала скарб до Київського університету.

Джерела: Kotlar М. – S. 211. – № 1424.

№ 384. С. Лемішівка, Яготинський р-н, 1914 р. На городі вкопано 1038 мідних російських монет вагою в 3 пуди 12 фунтів (понад 52,8 кг) 1758 –1788 рр.

(М.Ф.Котляр припускає, що це – скарб із 5 копійок).

Джерела: Kotlar М. – S. 215. – № 1453.

№ 385. М. Вишгород, Києво-Святошинський р-н., 1892 р. В селянській загорожі вкопано 827 мідних російських монет номіналом в 5 копійок Катерини II (1762–1796) до 1763 р.

Джерела: Kotlar М. – S. 216. – № 1461.

Чернігівська область. Скарби монет XVIII ст.

№ 386. С. Чемер, Олишівський р-н. (на час виявлення знахідки – Козелецький повіт Чернігівської губернії), 1906 р. Скарб із 108 золотих та срібних російських монет.

В складі скарбу: 2 золоті (імперіал і напівімперіал) російські монети та 106 рублів Петра II Олексійовича (1727 –1730), Анни Іванівни (1730–1740), Єлизавети Петрівни (1741–1761), Петра III (1761–1762) і Катерини II (1762–1796). Срібні рубльовики складають 106 екз. (98,14 %) скарбу, 2 золоті монети – 1,86 %. 1 рубль 1770 року Катерини II був переданий в Ермітаж, доля інших монет залишається не відомою.

Джерела: Рябцевич В.Н. Монетные клады второй четверти XVIII – первой половины XIX в. на территории Чернигово-Сиверщины и Восточной Белоруссии. // НИС. – 1974. – № 5. – С. 116.

№ 387. С. Баба Сосницького, Сосницький р-н., **1911** р. під фундаментом житлового будинку знайдено **15** рублевиків Анни Іванівни (1730–1740) 1731, 1732, 1734, 1737–1739 рр., і Єлизавети Петрівни (1741–1761) 1743, 1744, 1746, 1747, 1750, 1751, 1754, 1755. Найстаріша монета скарбу – рубль 1731 р., наймолодша – рубль 1755 р. Період накопичення скарбу – 24 роки. Знахідка належала людині середнього статку.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 116.

№ 388. С. Парафіївка, Бахмачський р-н. (тодішній Борзенький повіт Чернігівської губернії), **1915** р. Парафіївський скарб нараховує **466** російських мідних монет другої половини XVIII ст.

Росія: Єлизавета Петрівна (1741–1761) – 2 копійки 1757–1761 – 70 (15,02 %), 5 копійок 1758–1762; Єлизавета Петрівна та Петра III (1761–1762) – 46 (9,87 %); Катерина II (1762–1796) – 2 копійки 1763–1766 – 26 (5,58 %) та 5 копійок 1763 – 1783 – 324 (69,5%). Найстаріша монета скарбу – 2 мідних копійки 1757 р. Єлизавети Петрівни, наймолодша 5 копійок 1783 р. Період накопичення комплексу мідних монет – 26 років.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 118.

№ 389. С. Браниця, Бобровицький р-н. (тодішній Козелецький повіт Чернігівської губернії), **1901** р. В глиняному горщику містилися російські мідні монети другої половини XVIII ст. номіналом 2 та 5 копійок Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796) 1758–1784 рр. Період накопичення скарбу складає 26 років. Подальша доля скарбу невідома.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 118.

№ 390. С. Піски, Бобровицький р-н Чернігівської області, **1928** р. В комплексі **458** одиниць монет Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796) 1750–1780 рр. Монети надійшли до Чернігівського музею.

Джерела: Чернігівський державний історичний музей. – Фонди. Інвентарний № НД – 52735.

№ 391. С. Стара Басань II, Бобровицький р-н. (тодішній Козелецький повіт Чернігівської губернії), **1890** р. В скарбі зберігалися **56** мідних п'ятикопійчників Єлизавети Петрівни (1741–1761) 1758–1761 і Катерини II (1762–1796) –1763 (ЄМ, ММ); 1764 (ЄМ, ММ), 1765 (ЄМ), 1766 (СПМ); 1768 (ЄМ), 1770–1775, 1778–1780, 1782, 1783 (всі ЄМ). Скарб поступив в музей при Чернігівському статистичному комітеті. Найдавніша монета скарбу – 5 копійок 1758 р., наймолодша – 5 копійок 1783 р. Період накопичення комплексу становить 25 років.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 392. С. Верхівка, Городянський р-н. Чернігівської області, **1861** р. У скарбі містилася **21** монета: Петро I (1682–1725) – рубль 1725; Анна Іванівна (1730–1740) – рублі 1729, 1733, 1734; Єлизавета Петрівна (1741–1761) – гривеник 1741, рублі 1746, 1749; Катерина II (1762–

1796) – гривенники 1766, 1767, 1770, 15 коп. 1771, 25 коп. 1766, 176?, 1770, 1773 – 3, 1784, рубль 1772. В скарбі домінують монети Катерини II – 12 екз. (5,14 %). В комплексі наявні 7 рублів (33,33 %), 7 монет номіналом в 25 копійок 1766–1784 рр. (33,33 %), 4 гривенники 1741–1770 рр. (19,04%) і лише 1 монета номіналом 15 коп. 1771 р. Найстаріша монета Вербівського скарбу – рубль Петра I 1725 р., наймолодша – 25 срібних копійок 1784 р. Катерини II. Скарб передає спектр срібних російських монет 20–х – початку 80–х років XVIII ст., які перебували в грошовому обігу Лівобережної України.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 393. С. Нехаївка, Коропський р-н. Чернігівської області, **1925** р. В скарбі зберігалось **175** мідних монет номіналом в 5 копійок: Єлизавети Петрівни (1741–1761) і Катерини II (1762–1796) 1758–1785 рр.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 394. С. Ображіївка, Новгород-Сіверський р-н. Чернігівської області, **1887** р. В скарбі, знайденому у глиняному горщику, містилося **1475** мідних п'ятикопійчаників Катерини II (1762–1796) 60–80-х рр. XVIII ст.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119

№ 395. М. Тупичів, Городянський р-н. (тодішній Городянський повіт Чернігівської губернії), **1886** р. В скарбі містилося **267** мідних п'ятикопійчаників Єлизавети Петрівни (1741–1761) і Катерини II (1762–1796) 60–90-х рр.. XVIII ст. загальною вагою в 33 фунти (13,2 кг) кг).

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 396. М. Борзна, Чернігівська область, **1885** р. Знайдений глечик з мідними російськими монетами загальною вагою більше **30** фунтів: денги і 5 копійок Єлизавети Петрівни (1741–1761) і Катерини II (1762–1796)

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122.

№ 397. С. Дорогінка, Ічнянський р-н., (тодішній Ніжинський повіт Чернігівської губернії), **1888** р. Знайдено скарб із **30** двохкопійчаників Єлизавети Петрівни (1741–1761) і Катерини II (1762–1796).

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122.

№ 398. С. Вороньки, Козелецький р-н., **1890** р. Виявлено **50** срібних рублів Петра I (1682–1725), Катерини I (1725–1727), Анни Іванівни (1730–1740), Єлизавети Петрівни (1741–1761), Петра III (1761–1762) і Катерини II (1762–1796). Скарб знаходився у глиняному горщику, накритому шматком побитого горщика.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122.

№ 399. С. Горбове, Новгород-Сіверський р-н., **1892** р. знайдено мідні монети Катерини II (1762–1796) загальною вагою **22** фунти.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122

№ 400. С. Хрещате, Олишівський р-н. (тодішній Козелецький повіт Чернігівської губернії), **1891** р. знайдено **879** мідних російських монет XVIII ст. загальною вагою в 2 пуди 15 ф. 37 золотників (**38,155** кг): **712** монет номіналом в 5 коп., 15 – 2 копійки, 16 “невеликих” (можливо полушки або денги) монет. Весь скарб переданий на монетний двір для переплавлення.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122

№ 401. М. Остер, Чернігівська губернія, **1889** р. Знайдено скарб із **59** мідних п'ятикопійчників та двохкопійчників XVIII ст.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122.

№ 402. С. Жадове, Семенівський р-н. (на той час – Новгород-Сіверський повіт Чернігівської губернії), **1883** р. Знайдено скарб із **8** срібних російських рублів і **210** мідних п'ятаків Катерини II (1762–1796).

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122

№ 403. С. Погорільці, Семенівський р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1890** р. Знайдено скарб у глиняному горщику з мідними російськими монетами XVIII загальною вагою в **33** ф. (13,2 кг).

Весь скарб переданий на монетний двір для переплавлення.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122

№ 404. С. Спаське, Сосницький р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1883** р. Знайдено скарб із мідних п'ятаків XVIII ст.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122

№ 405. С. Унучки, Чернігівський р-н. Чернігівська область, **1969** р. Знайдений в садибі О.Л.Шоха. скарб нараховує **53** екз. Зберігається у фондах Чернігівського історичного музею. Найстарішою монетою Унучківського скарбу є рубль 1702 р. Петра I (1682–1725) Росії. Наймолодша монета скарбу – рубль 1779 р. імператриці Катерини II (1762–1796). Період накопичення скарбу складає 52 роки. Найбільше монет в скарбі відкладено в період правління Анни Іванівни (1730–1740) – 15 од. (28,3 %) та Єлизавети Петрівни (1741–1761) – 23 од. (43,39 %). 7 рублів (13,2 %) відкарбовані за правління Катерини II (1762–1796), 5 (9,43 %) – за Петра I (1682–1725) і 3 (5,66 %) – за правління Петра II (1727–1730). Вага 53 рубльовиків коливається від 24 до 28,44 г, проба срібла від 700 до 840. Загальна вага скарбу становить 1363 г. На гурті монет Катерини II 1763, 1765, 1766, 1767 та 1779 рр. нанесені скісні карби замість гуртових написів. На окремих монетах скарбу є тріщини,

подряпини, зрізи країв та стерті місця. В цілому стан збереження монет задовільний. Скарб належав людині середніх статків.

Джерела: Чернігівський історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № НД– № 1709–1761.

№ 406. С. Голубичі, Ріпкинський р-н. Чернігівська область, весна – осінь **2001** р. Скарб виявлено на городі В. Наумова. Голубицький скарб складається із **2235** мідних російських монет XVIII ст. Скарб зберігається в фондах Чернігівського історичного музею. Скарб мідних російських денег 30–50-х років XVIII ст. для Лівобережжя, зокрема Чернігівщини, яка входила в склад Гетьманщини, є традиційним. Одна деньга становила 0,5 копійки. Більшість монет гарної збереженості, хоча перекарбовання монет Анни Іванівни виконане досить грубо, про що свідчать одночасно старі і нові зображення на монетах. Найстаріші монети скарбу – денги 1730 р., відкарбовані за правління імператриці Анни Іванівни (1730–1740), наймолодші – денги 1754 р. Єлизавети Петрівни (1741–1761). Період накопичення скарбу складає 22 роки. 2235 денг склали порівняно незначну суму – 10 рублів 17 копійок. Скарб зберігався в чорному глиняному горщику на глибині 70 см. Власником скарбу міг бути гусинський селянин.

Джерела: Чернігівського державний обласний історичний музей. – Фонди. – Інвентарний № НД – 3575–5809; Арендар Г.П., Гончаренко В.С. Голубицький скарб 2001 року // Скарбниця української культури. Зб. наук. праць. – Чернігів, 2004. – Випуск 4. – С. 89–91.

№ 407. М. Ніжин, Чернігівська обл., **2006** р. В фондах Ніжинського краєзнавчого музею зберігається 505 монет, із яких 91 датовані 1623 –1796 рр. Із польських – 3 срібні монети XVII ст.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півторак 1623; Ян II Казимир (1648–1668), шостак 1662, тимф 1662.

Росія: полушки Анни Іванівни (1830–1840), Єлизавети Петрівни (1841–1861), Катерини II (1731–1770) – 9, денги 1730–1769 – 38, 2 копійки 1757–1790 – 9, 5 копійок 1727–1796 – 33. Всього у скарбі 88 мідних російських монет XVIII ст. Колекція музею зібрана із окремих знахідок монет на території м. Ніжина та Ніжинського району в кінці XX – на початку XXI ст.

Джерела: Ніжинський краєзнавчий музей. – Фонди. Інвентарний № ВП–214.

№ 408. Хут. Глинки, Стародубський повіт Чернігівської губернії, **1912** р. Скарб із 457 мідних російських монет XVIII ст. був знайдений 12 квітня 1912 року козаком хутора П. Баличенком під час оранки землі. Ця земля була куплена ним у дворянина Полетики.

Чернігівський губернатор переслав скарб в Імператорську Археологічну комісію. Він був детально вивчений і описаний відомим українським нумізматом В.А.Шугаєвським.

У скарбі зберігалися 400 п'ятаків 1758–1790 рр., 54 – двохкопійчників 1757–1776 рр., 3 одиниці номіналом в 1 копійку 1758 –1760 рр. Весь скарб відноситься до періоду 1757–1790 рр., тобто до періоду правління російських імператорів – Єлизавети Петрівни (1741–1761), Петра III (1761–1762) та Катерини II (1762–1796). Загальний стан збереження поганий, особливо монет Єлизавети Петрівни – 1757–1761 рр. На деяких потертих монетах важко розпізнати дату і ініціали монетних дворів. Серед катеринівських монет лише дві двохкопійочні монети 1766 р. у доброму стані. П'ятаки 1787, (один з них з буквами Т.М.) 1788 і 1790 рр. можуть рахуватися добре збереженими. Захоронення скарбу відбулося не раніше 1790 р. У Глинківському скарбі є своя особливість – значна кількість екземплярів є перекарбованими з інших монет. Їх більшість відноситься до періоду 1757–1763 рр., коли відбувалася масштабна грошова реформа. Так, п'ятикопійчниками 1723–1730 рр. перекарбовували в однокопійочні монети, десятикопійчними – в п'ятаки, чотирьохкопійчниками – в двохкопійчниками і т.д. Звичайно на більшості перечеканів зберігалися сліди попереднього карбування. Так, у скарбі із 4 перекарбованих двохкопійчників 1758 р. – 2 перекарбовані із копійчників 1755–1757 рр., на одному видно дату попереднього перекарбування із п'ятикопійчників 1723–1730 рр. Із двохкопійчників 1763 р. – один перекарбований із чотирьохкопійчника. Із п'ятикопійчників 1763 р. – декілька штук перекарбовані з десятикопійчників Петра III (1761–1762), а дві – із десятикопійчників, перекарбовані із елизаветських п'ятикопійчників. На 400 п'ятаків скарбу лише 10 перекарбованих, на 54 двохкопійчники – 18 монет перекарбованих. Період збирання скарбу складає 34 р.

Джерела: Шугаєвський В.А. Клад медных русских монет XVIII столетия, найденных возле х. Глинка Стародубского уезда Черниговской губернии. – Чернигов, 1913. – 7 с.

№ 409. С. Понори, Талалаївський р-н. Чернігівської області, **2000** р. Знайдений членами сім'ї Троць на своєму городі. Скарб мідних російських монет вагою близько 100 кг зберігався в 3 великих глиняних горщиках. Це були монети XVIII ст. часів правління російських імператорів Єлизавети Петрівни (1741–1761), Петра III (1761–1762) та Катерини II (1762–1796). Скарб складався із монет номіналом в 1 і 5 копійок. В сім'ї Троць було 1200 мідних монет, які вони продали одному “краєзнавцю в музей” за 400 доларів. Іншу частину скарбу розібрали сусіди, які допомагали розкопувати знахідку. На жаль точних даних про кількість та якісний стан монет не зафіксовано. Не відомо точно скільки у Понорівськозу скарбі було захоронено одно та п'ятикопійчницьких монет, яка найстаріша і найновіша монети скарбу. Можна лише припустити, що монети були зібрані з метою обміну їх на нові монети,

зразка 60–70-х років Катерини II. Скарб належав сім'ї багатого козака, селянина, мельника чи шинкаря. З другого боку, знахідка тисяч російських мідних грошей свідчить про те, що в грошовому обігу північної Гетьманщини в середині – другій половині XVIII ст. переважала російська розмінна монета, а не західноєвропейська.

Джерела: М.В. Метёлкин “Клады Украины” – К.: Атика, 2005. – С.59.

№ 410. С. **Смолін**, Олешівський р-н. Чернігівська область (тодішній Ніжинський повіт Чернігівської губернії), **1895** р. В скарбі наявні 7 рублів, 5 із яких поступили в музей Чернігівського губернського статистичного комітету, пізніше – в Чернігівський обласний державний історичний музей.

Росія: Петро I (1682–1725) – рублі 1725, Петро II (1727–1730) – 1727, Анни Іванівни (1730–1740) – 1731, Єлизавета Петрівна (1741–1761) – 1743 і 1745. Скарб був захований у другій половині 40-х років XVIII ст.

Джерела: Чернігівський обласний державний історичний музей. – Ф.1985. – Спр. 184. – Арк. 1,4.

№ 411. С. **Чулатово**, Новгород-Сіверського р-н., **1891** р. Чулатовський скарб складався із **1410** російських мідних монет третьої чверті XVIII ст. Загальна вага скарбу складала 1 пуд 24 фунти (25,6 кг) мідної монети.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740) – денги 1730, 1731, 1735–1740; Іван Антонович (1740–1741), денга 1741; Єлизавета Петрівна (1741–1761) – денги 1743–1754, копійки 1757 і 1759, двохкопійчники 1757, 1759 (обидві – ММ), 1760; Катерина II (1762–1796) 1763–1765 (ЄМ, ММ, СПМ), 1767 (ЄМ), 1768 (ЄМ) і 5 копійок 1762, 1763 (ЄМ, ММ, СПМ), 1764 (ЄМ, ММ), 1765 (ЄМ, ММ, СМ), 1766 (ЄМ, ММ), 1767–1772 (всі – ЄМ). Найстаріша монета Чулатовського скарбу – денга 1730 р. Анни Іванівни, наймолодша – 5 копійок 1772 р. Катерини II. Скарб був захований у землю на початку 70-х років XVIII ст. Знахідка є характерною для другої половини XVIII ст. Весь скарб передано на переплавлення.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 116.

Сумська область. Скарби XVIII ст.

№ 412. С. **Мутин I**, Кролевецький р-н. Сумської області, **1900** р. Знайдено глиняний глечик з 35 фунтами 90 дол. (**17,78** кг) мідних російських монет: денги до 1754 р., копійок, двохкопійчників та п'ятикопійчників після 1757 р. Монети переважно карбування Єлизавети Петрівни (1741–1761). Весь скарб був переплавлений.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 116.

№ 413. С. Буда Воробійовська, Середино-Будського р-н. (на час виявлення знахідки – Новгород-Сіверський повіт Чернігівської губернії), **1903** р. Знайдено 1447 мідних монет (8 п'ятикопійочників 1727 р., решта – полушки і денги) Катерини I (1725–1727), Анни Іванівни (1730–1740), Єлизавети Петрівни (1741–1761). Загальна вага скарбу складала 2 фунти 94 золотники (1кг 195 г).

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 116.

№ 414. М. Глухів. Колекція Глухівського історико-краєзнавчого музею Сумської області станом на 1 .06 **2004** р.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740,) рубль 1732, денга 1730, 1738; Катерина II (1762–1796), рубль 1767, полтина 1668, п'ятаки 1767, 1796. 110 срібних копійок Московського царства кінця ХНІ – кінця ХVІІ ст. із пробитими отворами із Глинського скарбу, знайденого в 1929 р. на території Глинської пустині (за 16 км від м. Глухова Сумської області).

Джерела: Глухівський історичний музей. – Експозиція № 2,3.

№ 415. С. Береза, Глухівський р-н. (тодішній Глухівський повіт Чернігівської губернії), **1885** р. Скарб складається із 210 російських монет номіналом в 5 копійок.

Росія: Єлизавет Петрівна (1741–1761) і Петро III (1761–1762) 1758 –1762, Катерина II (1762 –1796), ЄМ: 1763 – 1796, АМ: 1789 –1793, 1795, КМ: 1781, 1788, СПб: 1766. Весь скарб був відданий на переплавлення. Найстаріша монета Березівського скарбу – 5 копійок 1758 р. Єлизавети Петрівни, наймолодша – 1796 р. Катерини II. Період накопичення скарбу – 38 років.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 416. С. Будища, Кролевецький р-н. (на той час – Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1887** р. В скарбі наявні 189 мідних російських монет із номіналом в 2 та 5 копійок: Єлизавети Петрівни (1741–1762) – 2 копійки 1758, і 5 копійок 1758 (ММ) – 3 екз., 1759 – 3 екз., 1760 – 2 екз., 1761 – 6 екз.; Катерини II (1762–1796) – 5 копійок 1762 –1 екз., АМ 1791 – 1 екз., ЕМ 1763 – 8 екз., 1764 – 10 екз., 1765 – 6 екз., 1766 – 7 екз., 1767 – 8 екз., 1768 – 5 екз., 1769 – 8 екз., 1770 – 10 екз., 1771 – 13 екз., 1772 – 6 екз., 1773 – 11 екз., 1774 – 3 екз., 1775 – 8 екз., 1776 – 7 екз., 1777 – 3 екз., 1778 – 9 екз., 1779 – 6 екз., 1780 – 4 екз., 1781 – 6 екз., 1782– 5 екз., 1783 – 5 екз., 1785 – 5 екз., 1786 – 1 екз., 1787– 3 екз., 1788 – 4 екз., 1790 – 1 екз., ММ – 1763 – 2 екз., 1765 – 3 екз., 1788 – 1 екз., СПМ 1763 – 1 екз., СМ – 1766 – 2 екз. Найстаріша монета Будищинського скарбу – 2 і 5 копійок 1758 р. Єлизавети Петрівни, наймолодша – 5 копійок 1791 р. Катерини II. У скарбі домінують п'ятикопійчники, їх у комплексі нараховується 188 (99,47%), переважно карбування часів правління Катерини II.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 417. С. Андрейчики, Шосткинський р-н. (на той час – Стародудський повіт Чернігівської губернії), **1915** р. В скарбі зберігалися 425 мідних п'ятаків Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796) 1758 – 1786 рр.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 418. С. Клишки, Шосткинський р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської області), **1897** р. В урочищі «Рудки» поблизу села знайдено скарб російських монет, який складався із 5 срібних полтин (7,24 %) та 64 рублів (92,76 %) загальною вагою в 4 фунти 5 золотників (1621 г). До скарбу входили монети: Петра I (1682– 1725) – полтини 1719, 1723, рублі – 1718, 1719, 1725; Петра II (1727– 1730) – рублі 1727, 1728, 1729; Анни Іванівни (1730–1740) – полтини 1732, 1733, 1738, рублі – 1731, 1733, 1734, 1736, 1738, 1739, 1740; Єлизавети Петрівни (1741– 1761) – рублі 1743, 1745, 1747, 1749, 1751, 1753, 1754, 1755; Катерини II (1762– 1796) – рублі 1763, 1764, 1769, 1773 – 1777. Період накопичення скарбу складає 59 років. Найстаріша монета скарбу – рубль 1718 р. карбування Петра I, наймолодша – рубль 1777 р. Катерини II.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 419. Хут. Соломки, Шосткинський р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1895** р. У скарбі зберігалися **58** мідних російських монет.

Росія: Єлизавета Петрівна (1741– 1761), 2 копійки 1758 – 2, 5 копійок 1758 – 2, 1760 – 3, 1761 – 3; Петро III (1761– 1762), 10 копійок 1762; Катерина II (1762– 1796), 5 копійок АМ 1790, ЄМ – 1763 – 2, 1764 – 3, 1765 – 4, 1766 – 1, 1767 – 4, 1768 – 1, 1769 – 1, 1771 – 1, 1772 – 4, 1773 – 2, 1775– 1, 1776 – 1, 1777– 3, 1778 – 2, 1779 – 2, 1780 – 2, 1781 – 1, 1783 – 2, 1790 – 4, КМ – 1783 – 1, ММ – 1763 – 3, 1766 – 1, СМ – 1765 – 4. Найстаріша монета в Соломківському скарбі – 2 і 5 копійок **1758** р. Єлизавети Петрівни, наймолодша – 5 копійок **1790** р. Катерини II. Період накопичення скарбу складає 32 роки. Найбільше монет в скарбі припадає на емісії мідних п'ятикопійчаників Катерини II, їх у скарбі – 51 одиниця (87,9%). Досить рідко зустрічається монета номіналом в 10 копійок, карбованих за імператора Петра III.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 119.

№ 420. С. Гіреска, Конотопський р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1901** р. Знайдено срібну монету кримського хана Ганджі (1775–1776). Монета поступила в музей при Чернігівському губернському статистичному комітеті.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122.

№ 421. С. Ксензовка, Кролевецький р-н. (на час виявлення – Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1888** р. Знайдено змішаний скарб із **242** мідних (13 великих і 229

дрібних) російських монет Анни Іванівни (1730–1740), Єлизавети Петрівни (1741–1761), Катерини II (1762–1796) загальною вагою **6 фунтів і 54 зол.**

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122

№ 422. С.Підлипне, Конотопський р-н. (тодішній Конотопський повіт Чернігівської губ.), **1911** р. Знайдено скарб із **214** мідних російських монет XVIII ст. номіналом в 5 коп. АК передала скарб місцевій владі.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 122; Kotlar M. – S. 238. – № 1620.

№ 423. С. Мутин II, Кролевецький р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1887** р. Знайдено скарб із **315** російських мідних монет: 182 (57,77%) п'ятикопійчники і 133 (42,2 3%) двохкопійчники Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796). Наймолодша монета скарбу **1762** р. Весь скарб був переданий на переплавлення.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 123; Kotlar M. – S. 237. – № 1617.

№ 424. С. Мутин III, Кролевецький р-н., **1896** р. Знайдено **123** мідних російських п'ятикопійчники Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762 –1796). Вага скарбу складала **15 фунтів 9 золотників** (6037 г). АК продала скарб П.В.Зубову.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 123; Kotlar M. – S. 237. – № 1618.

№ 425. С.Клишки, Шосткинський р-н. (тодішній Кролевецький повіт Чернігівської губернії), **1896** р. Знайдено скарб російських срібних рублів XVIII ст. загальною вагою в **1 фунт 9 золотників 12 доль**. 12 рублів поступили в Університет св. Володимира, 7 – в музей при Чернігівському губернському статистичному комітеті.

Джерела: Рябцевич В.Н. – С. 123.

№ 426. С. Гірелівка, Конотопський р-н., **1901** р. Скарб складався із **6** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півтораки 1623, 1625 – 4, гріш литовський 1625.

Кримське Ханство: Давлет Гірей III (1769–1770, 1775 –1777), монети **1775 – 1776**. АК передала скарб до музею Історії Чернігівської наукової Археологічної комісії.

Джерела: Kotlar M. – S. 237. – №1609.

№ 427. С. Ксізовка, Кролевецький р-н., **1888** р. **13** „великих” і **229** „дрібних” мідних монет вагою **6 фунтів 54 зол.**

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), Єлизавета Петрівна (1741–1761), Катерина II (1762–1796), мідні монети.

Джерела: Kotlar M. – S. 237. – № 1614.

№ 428. С. Курмани, Недригайлівський р-н., **1898** р.

Росія: Петро I (1682–1725), Петро II (1727–1730), Анна Іванівна (1730–1740), Єлизавета Петрівна (1741– 1761), рублі – 150.

Джерела: Kotlar M. – S.237. – № 1615.

№ 429. С. Мутин IV, Кролевецький р-н., 1899 р. Глиняний горщик із 36 фунтами російських мідних монет.

Росія: 5 копійок; 2 копійки, копійка датовані до 1757 р. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Рябцевич В.П. – С. 123; Kotlar M. – S. 237. – № 1619.

№ 430. С. Порошня, Середино-Будський р-н., 1914 р.

Росія: Петро I (1682–1725), срібні копійки 1700 – 1718 – 1170 екз.

Джерела: Рябцевич В.І. – С. 196; Kotlar M. – S. 238. – № 1621.

№ 431. С. Свідня, Кролевецький р-н., 1903 р. Глиняний горщик із 700 срібними російськими копійками XVII – початку XVIII ст. і 7 рублями першої половини XVIII ст.

Джерела: Рябцевич В.І. – С. 196. – № 198; Kotlar M. – S. 238. – № 1627.

№ 432. С. Засилля, Недригайлівський р-н., 1913 р.

Московське царство: Федір III Олексійович (1676– 1682), копійки, Петро I (1682– 1725), срібні копійки – 19.

Джерела: Kotlar M. – S. 239. – № 1629.

Полтавська область. Друга половина XVIII ст.

№ 433. С. Диканька, Диканський р-н., 1953 р. Монетно-речовий скарб виявлений у невеликому горщечку на глибині 0,5 м, який стояв вертикально на місці знахідки. Поряд із монетами зберігалися – жіноча срібна пряжка, гудзики та намисто. Скарб нараховує 29 монет. Найдавніша монета скарбу – драйпелькер 1666 р., наймолодша – гривна 1705 р. Петра I (1682–1725). Період накопичення – 39 років. 25 білонних монет (86,2%) скарбу належать **Речі Посполитій:** Сигізмунд III (1587–1632), шостаки 1626 – 3; трояки 1621 – 3, 1622 – 7, 1624 – 1; півтораки 1621 – 3, 1622 – 3, 1624 – 2, 1625 – 1, 162? – 1. Рига, місто під владою Польщі: Сигізмунд III (1587– 1632), драйпелькер 1620 – 1. **Московське царство:** Петро I (1682 – 1721), срібна гривна 1704 – 2, 1705 – 1. Скарб зберігається в фондах Полтавського обласного краєзнавчого музею.

Джерела: Супруненко О.Б. Диканський скарб 1953 року // ПАЗ – Полтава: Полтавський літератор, 1994. – № 2. – С.152 – 155.

№ 434. Полтавська обл., 1948 р. (рік перереєстрації). Частина скарбу із 100 мідних та білонних західноєвропейських монет другої половини XVII ст. – початку XVIII ст. Окремі монети сильно потерті. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонд. – Інвентарний № Н – 5325.

№ 435. Полтавська обл., 1948 р. (рік перереєстрації). Знайдено скарб із 100 мідних західноєвропейських монет другої половини XVII ст. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5322.

№ 436. Полтавська обл., 19??р. Придбано частину скарбу із 99 мідних і білонних західноєвропейських монет другої половини XVII ст. – початку XVIII ст. Діаметр монет – 1,6 см, вага скарбу – 74,3 г. Окремі монети сильно потерті та окислені. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5328.

№ 437. Полтавська обл., 1948 р. Скарб із 273 мідних іноземних монет першої половини XVIII ст. Діаметр монет – 1,6 см, вага скарбу – 156,5 г. Окремі монети окислені. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею. Оцінений у 30 радянських рублів.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. Інвентарний № Н – 5342.

№ 438. Сmt. Нові Санжари, Новосанжарський р-н., 2000 р. Виявлено величезний за кількістю та національною приналежністю змішаний скарб західноєвропейських монет і Московського царства, а також 2 срібних гудзики. У скарбі нараховується 13300 одиниць монет. Експерти визначили час закладення скарбу кінцем гетьманування І.С. Мазепи (1687 – 1709). В скарбі наявні золоті, срібні російські, польські та шведські монети кінця XVII – початку XVIII ст. Скарб зберігається в Національному музеї історії України.

Джерела: Метёлкин Н.В. Клады Украины. – К.: Атика, 2005. – С. 58.

№ 439. С. Нехвороща, Ново-Санжарський р-н., 1994 р. Знахідка виявлена 21 лютого 1994 р. у склянній пляшці світло зеленого кольору Мірошніченком П.М. під час копання погребя. Місце знахідки розміщене за 80 – 100 м від р. Оріль. Скарб складається із 1500 срібних дротяних копійок Петра I (1682 – 1725) – 1699–1709 рр. Час заховання скарбу, можливо, співпадає із Полтавською битвою 1709 р. Нехворощинський скарб зберігається в експозиції Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський краєзнавчий музей. Експозиція № 18. (Інформація надана завідуючим нумізматичним фондом музею Ткаченком О.М.)

№ 440. С. Березова Лука, Гадяцький р-н, 80-ті роки ХХ ст. Виявлений скарб із 48 мідних п'ятикопійчників періоду правління імператриці Єлизавети Петрівни (1641-1661).

Зберігається в фондах Полтавського краєзнавчого музею. Інв. № 5344. *Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5344.*

№ 441. Полтавський р-н, 20–30-ті роки ХХ ст. (точної інформації про час знайдення скарбу та багатьох інших скарбів не має через пожежу в Полтавському краєзнавчому музеї у 1943 р.) .У скарбі нараховується 36 мідних російських монет періоду правління Анни Іванівни (1730–1740) та Єлизавети Петрівни (1741–1761). Із них: 35 денег (97,2 %) 1731–1753 та 1 полушка 1730 (2,8 %).

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), полушка 1730 – 1; денга 1731 – 2, 1735 – 1, 1736 – 1, 1737 – 3, 1738 – 3, 1739 – 3, 1740 – 1; Єлизавета Петрівна (1741–1761), денга 1741 – 1, 1743 – 1, 1746 – 1, 1748 – 3, 1749 – 3, 1750 – 3, 1751 – 3, 1752 – 1, 1753 – 3, 17... – 2. Переважна частина скарбу – 58,88% була накопичена за період правління Єлизавети Петрівни. Скарб був захований в період відродження Гетьманщини за Кирила Розумовського (1750–1764).

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 30685–30722

№ 442. Полтавська обл., 1948 р. До фондів Полтавського краєзнавчого музею переданий скарб, за експертною оцінкою на суму 70 радянських карбованців, який нараховує 71 мідну російську монету ХVІІІ ст. Більшість монет сильно окислені.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5318.

№ 443. Полтавська обл., 1948 р. (рік перереєстрації). Скарб із 54 мідних монет Петра І (1682–1725) початку ХVІІІ ст. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею. Оцінений експертною комісією в 40 рублів.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5353.

№ 444. Полтавська обл., 1948 р. (рік перереєстрації). Скарб із 66 мідних монет Петра І (1682–1725) початку ХVІІІ ст. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5354–5355.

№ 445. Полтавська обл., 1948 р. Скарб із 38 мідних монет Анни Іванівни (1730–1740) та Єлизавети Петрівни (1741–1761). Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5320.

№ 446. Полтавська обл., 1948 р. Скарб із 27 мідних монет Анни Іванівни (1730– 1740) та Єлизавети Петрівни (1741– 1761). Монети частково окислені. Точне місце знахідки не встановлене. Монети датується 1730– 1761 рр. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 5338.

№ 447. Полтавська обл., 1948 р. Скарб із 5 мідних монет номіналом в 5 копійок Єлизавети Петрівни (1741–1761) та Катерини II (1762–1796). Монети потерті. Точне місце знахідки не встановлене. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 9742.

№ 448. Надходження до нумізматичних фондів природничо – історичного музею Полтавського губернського земства у 1900 р. (за матеріалами опису комісії та звіту № 128).

1) **Монети російські:** срібні – рублі XVIII ст. – 6 екз., 30 злотих – 1 екз., 10 срібних коп. – 1 екз., 5 срібних копійок – 3 екз., 1 срібна коп. – 4 екз. – всього 16 монет; мідні: 5 коп. – 313 екз., 2 коп. – 65 екз., 1 коп. – 19 екз., полушок – 75 екз., денег – 292 екз., полу полушок (1/4 коп.) – 3 екз., 10 коп. – 1 екз., 1 рубль мідний (копія) – всього **769** мідних монет.

2) **Іноземні монети:** шведських – 94 екз., австрійських – 4 екз., італійських мідних – 3 екз.

3) Гаєвським В.І. пожертвувано музею: монет мідних російських – 39 екз., різних іноземних – 271 екз., римських – 67. Всього в нумізматичній колекції музею **2209** одиниць.

4) 1000 монет пожертвувано музею Археологічною Комісією, зокрема 4 скарби із с. **Сопілки** Кобиляцького р-ну (**476** мідних російських монет 1730–1796 рр.), с. **Лепляво** Золотоношівського повіту (**405** срібних мідних польських і шведських монет другої половини XVII ст., 4 срібних рублі Петра I, Анни Іванівни і Єлизавети із скарбу, знайденого в **Ромненському** повіті, Фландський талер 1622 р. і **135** срібних монет Сигізмунда III, із них 124 екземпляри – від 18 до 3 грошів, знайдених поблизу с. **Сільківка** Переяславського повіту.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Звіт № 126 від 1900 р. № 130 від 1904 р. про надходження монет до Полтавського музею.

№ 449. М. Більськ, р-н. Котельви, 1902 р. Скарб складається із **375** монет (в тому числі 10 уламків) вагою 86 зол. 36 доль. і предметів (срібного кубка 12 срібних пляшок, 20 срібних гудзиків і мідних бляшок).

Польща: Сигізмунд III (1587– 1632), 6 грошів 1623–1627; 3 гроші 1622.

Іспанські Нідерланди: Філіп IV (1621– 1665), Брабант, 1/4 талера 1637.

Нідерланди: Західна Фризія, талер 1650. Гелдрія, талери 1619, 1620, 1651.

Московське царство: Михайло Федорович (1613– 1645), Олексій Михайлович (1645– 1676), Федір III Олексійович (1676– 1682), Петро I (1682–1725), срібні копійки. АК передала предмети до Ермітажу, а монети віддали власнику.

Джерела: Kotlar M. – S.224. – № 1523.

№ 450. С. Хомутець, Миргородський р-н., **1893** р. В господарстві знайдено **216** срібних і білонних монет вагою 4 фунти 3 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), 6 грошів 1623, 1625–1627; 3 гроші і півтораки 20-х років XVII ст.

Росія: Петро I (1682–1725), рубль 1725; піврубля 1710, 1718, 1724, 1725; Катерина I (1725–1727), піврубля 1726, 1727; Петро II (1727– 1730), піврубля 1727, 1728; Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1732 –1739; піврубля 1732–1739; Єлизавета Петрівна (1741– 1761), рублі 1742–1745, 1748, 1750, 1755, 1756; піврубля 1742–1744, 1747; 25 коп. 1745 – 1748, 1750, 1756; 10 коп. 1742, 1743, 1745, 1748, 1751.

Найстаріша монета скарбу – 3 гроші і півтораки початку **20-х** років XVII ст. Сигізмунда III, наймолодша – рубль Єлизавети **1756** р. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S.224. – № 1526.

№ 451. С. Христинівка, Лохвицький р-н., **1902** р. Одна золота монета і **30** срібних монет.

Росія: Петро I (1682–1725), рублі 1718 – 2, 1723; Петро II (1727– 1730), рубль 1727; Анна Іванівна (1730–1740) рублі 1732–1739 – 13; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1742–1757 – 13. Скарб придбав А.А.Флін. Найстаріша монета Христинівського скарбу – срібний рубль **1718** р. Петра I, наймолодша – рубль Єлизавети Петрівни **1757** р.

Джерела: Kotlar M. – S. 224– 225. – № 1527.

№ 452. Снт. Диканька, Полтавська обл., **1969** р. В горді викопано глиняний глечик з **21** рублем XVIII ст.

Росія: Петро I (1682–1725), рублі 1723, 1724 – 3, 1725 – 3; Петро II (1727– 1730), 1797 – 3, 1728 – 3, 1729; Анна Петрівна (1730– 1740), рублі 1733, 1738; Єлизавета Петрівна (1741– 1761), рублі 1748, 1750, 1755. Найстаріша монета скарбу – срібний рубль **1723** р. Петра I, наймолодша – рубль Єлизавети Петрівни **1755** р.

Джерела: Kotlar M. – S. 225. – № 1528.

№ 453. С. Книшівка, Гадяцький р-н, **1895** р. Виорано скарб у складі **444** монет: 334 срібних (вага 21 зол.) і 110 мідних (вага 25 зол.)

Річ Посполита: Ян II Казимир (1648–1668), мідні шеляги.

Росія: Петро I (1682–1725), срібні копійки; мідна полушка. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 225. – № – 1533.

№ 454. М. Лубни, Полтавська обл., 1897 р.

Росія: Петро I (1682–1725), срібні копійки (вага 2,5 фунтів). АК продала скарб П.В.Зубову.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1540.

№ 455 С. Мачухи, Полтавський р-н, 1887 р. Викопано скарб, який розійшовся по руках. Залишилося 30 срібних монет вагою 11 зол. 78 доль.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), півторак поганого збереження. **Брунсвік-Вонфенбютель:** Рудольф Август (1666–1704), 1/12 талера 1693 – 2.

Чехія: Леопольд I (1657–1705), 3 крейцери 1695.

Прусія: драйпелькер у поганому стані. Фрідріх III (1688–1701), 1/12 талера 1693. Фрідріх I (1701–1713), 1/12 талера 1703.

Саксонія: Ян Єржі VI (1691–1694), 1/12 талера 1694; 1/24 талера 1693. Фрідріх Август I (1694–1733), 1/12 талера 1705–1706 – 2.

Угорщина: Леопольд I (1657–1705), 3 крейцери 1694. 7 екземплярів купив Н.П. Лихачов, інші за розпорядженням АК переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 226–227. – № 1542.

№ 456. С. Лукомія, Оршинський р-н., 1896 р. Скарб із 55 монет знайдено в глиняному горщику.

Росія: Петро I (1682–1725), срібні копійки – 47. Петро II (1727–1730), рублі 1728 – 8. АК переслала скарб до місця знахідки.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1541.

№ 457. Хут. Молодоковчизна, Ново-Санжарський р-н., 1913 р. 886 срібних і білонних монет вагою 1 фунт 60 зол. 92 долі.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостак, трояк, півторак.

Іспанські Нідерланди: Філіп IV (1621–1665), Брабант, талери 1626 – 2.

Прусія: драйпелькер XVII ст.

Джерела: Kotlar M. – S. 227. – № 1544.

№ 458. С. Нехвороша I, Ново-Санжарський р-н., 1913 р.

Виорано 530 срібних та білонних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орт 1622, шостаки 1623–1627 – 68; трояки 1621–1623 – 14, півтораки 1621–1627 – 27. Ян Казимир (1648–1668), злотувка (тимф) 1664 – 4; шостаки 1664–1665 – 2, 1667; Ян III Собеський (1674–1696), шостак 1683.

Іспанські Нідерланди: Альберт і Ізабелла (1598–1621), 1/2 талера і 1/4 талера б.д. Філіп IV (1621–1665), талери 1643, 1650; 1/2 талера 1637, 1653; 1/4 талера 1645.

Незалежні Нідерланди: талер “голландський” 1622.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), півторак 1621–1622 – 2. Фрідріх Вільгельм (1640–1688), шостак 1680.

Росія: Петро I (1682–1725), алтин 1704 – 4; копійок – 390.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1611–1632), драйпелькери ельбінгські 1629, 1630, 1632, 1633.

Угорщина: Леопольд I (1657– 1705), 15 крейцерів 1681. Найстаріша монета скарбу – півтораки та трояки Речі Посполитої **1621** р. Сигізмунда III, наймолодша – алтин **1704** р. Петра I.

Джерела: Kotlar M. – S. 227. – № 1545.

№ 459. С. Нехвороща II, Ново-Санжарський р-н., **1959** р.

Скарб зберігався у склянній пляшці, від якої залишилося лише дно. **Росія:** Петро I (1682–1725), 1/2 рубля.

Джерела: Kotlar M. – S. 227. – № 1546.

№ 460. С. Новоселівка, Кобеляцький р-н., **1903** р. Скарб із срібних полтин Петра I (1682–1725), **1721**.

Джерела: Kotlar M. – S. 227. – № 1547.

№ 461. С. Осьмачки, Полтавський р-н., **1888** р. **56** срібних монет вагою 53,5 зол.

Річ Посполита: Ян Казимир (1648–1668), злотувки (тимфи) 1663, 1666; шостак 1661; Август II (1697–1733), орт 1703; шостаки 1704, 1706.

Австрія: Леопольд I (1657– 1705), 15 крейцерів 1685. Нікель півторак.

Пруссія: Фрідріх Вільгельм (1640–1688), орт 1665; шостак 1681, 1686; Фрідріх III (1688–1701), 2/3 талера 1690, 1694 – 5; 1/12 талера 1683–1685, 1690–1693, 1698, 1699 (разом 11). Неокріслон 1 ½ гроша.

Саксонія: Ян Єржі VI (1691–1694), 1/12 талера 1693 –1695 – 9. Неокріслон 1 ½ гроша.

Джерела: Kotlar M. – S. 227. – № 1548.

№ 462. С. Овсіюки, Пиратинський р-н., **1884** р. Викорано скарб із **226** монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), трояки і півтораки (разом 14).

Росія: Петро I (1682–1725), срібні копійки – 212. Монети датовані **20**-ми р. XVII – **20**-ми рр. XVIII ст.

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1549.

№ 463. М. Решетняки I (тепер Старі Санжари), Ново-Санжарський р-н., **1889** р. **129** монет вагою 26 зол. 24 долі.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), трояки 1622– 1624 – 4, півтораки – 100. **Росія:** Петро I (1682–1725), срібні копійки – 24.

Саксонія: Ян Єржі VI (1691–1694) чи Фрідріх Август I (1694–1733), 1/12 талера 1694. Монети датовані **1622 – 1725** рр. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1554.

№ 464. С. Стаси, Диканський р-н., **1909** р. В селянському господарстві вкопано **840** срібних і білонних монет.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), орти; шостаки; півтораки (разом 242).

Росія: Михайло Федорович (1613–1645), Федір III Олексійович (1676–1782), Петро I (1682–1725), копійки – 598. Монети датовані **20**-ми роками XVII – **20**-ми роками XVIII ст.

Джерела: Kotlar M. – S. 229. – № 1559.

№ 465. С. Уздіків, Полтавський р-н., **1890** р. **857** російських монет, завернутих у зітлілу тканину. **Росія:** Петро I (1682–1725), рублі 1718 – 1725 – 13; копійки – 820; Катерина I (1725–1727), рублі 1725 – 2, 1727; Петро II (1727–1730), рублі 1727–1729 – 5; Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1730–1734 – 15. Найстаріша монета скарбу – срібні копійки кінця XVII – початку XVIII ст., наймолодша – срібні рублі **1734** р. Анни Іванівни. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 229. – № 1561.

№. 466. С. Великі Будища I, Диканський р-н., **1893** р. В городі вкопано **395** монет вагою 92,5 зол.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостак 1624; трояки 1621, 1622, 1624 (разом 4 екз.); півтораки 1621–1627.

Брунсвік–Вонфельбюттель: Рудольф Август і Антоні Ульріх (1666–1704), 2/3 талера (флорин) 1697.

Пруссія і Швеція: драйпелькери 1625, 1626, 1632, 1633.

Саксонія: Фрідріх Август (1694–1733), 1/12 талера 1706. Найстаріша монета скарбу – півтораки **1621**р. Сигізмунда III, наймолодша – 1/12 талера **1706** р. Фрідріха Августа. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 230. – № 1566.

№ 467. С. Вергуни, Хорольський р-н., **1913** р. **161** польська монета разом із **54** грубими російськими монетами і **3** фунти **81** зол. копійок.

Річ Посполита: Сигізмунд III (1587–1632), шостаки 1624–1627 – 9; трояки 1621–1624 – 73; півтораки 1620–1627 – 65.

Пруссія: Георг Вільгельм (1619–1640), драйпелькери 1623, 1625 (разом 3).

Росія: Петро I (1682–1725), рублі 1707, 1720–1723, 1725 (разом 8); 10 коп 1704, 1705, 1709, 1718 (разом 7); алтини 1704 – 34; копійки; Катерина I (1725–1727), рублі 1726; Петро II (1727–1730), рублі 1728; Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1731–1732 – 3.

Прибалтійські володіння Швеції: Густав Адольф (1621–1632), трояк ельбінгський 1632; драйпелькери ельбінгські 1629, 1630, 1632, 1633, 1635 (разом 9); драйпелькер рижський стертий. Найстаріша монета скарбу – півтораки **1620** р. Сигізмунда III, наймолодші – срібні рублі **1732** р. Анни Іванівни. АК повернула скарб місцевій владі села.

Джерела: Kotlar M. – S.230. – № 1568.

№ 468. С. Волость Соколовська, Кобеляцький р-н., 1886 р. Скарб вагою **6** зол. **74** дол. Складається із польських та німецьких монет XVII – початку XVIII ст. та із срібних копійок Олексія Михайловича (1645–1676) і Петра I (1682–1725). Наймолодша датована монета скарбу – 1/12 саксонського талера Фрідріха Августа (1694–1733) **1705** р. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 230–231. – № 1570.

№ 469. С. Веприк II, Гадяцький р-н., 1895 р. В городі вкопано **339** мідних російських монет вагою 6 фунтів 3 зол.

Росія: Катерина I (1725–1727), 5 коп. 1726; деньги Анни Іванівни (1730–1740), Єлизавети Петрівни (1741–1761), 1730–1750; полушки Анни Іванівни (1730–1740), 1730–1736. Монети датовані **1726–1750** рр. АК передала монети до інституту Археології та до Комітету Статистики в Полтаву.

Джерела: Kotlar M. – S. 230. – № 1564.

№ 470. С. Харківці, Лохвицький р-н., 1897 р. В полі знайдено **13** срібних російських монет.

Росія: Петро I (1682–1725) – 3 монети; Анна Іванівна (1730–1740), 1 монета; Єлизавета Петрівна (1741–1761), – 9 монет. Монети купив Карпов І.І.

Джерела: Kotlar M. – S. 224. – № 1525.

№ 471. С. Градівка, Глобинський р-н., 1898 р. **326** мідних російських монет XVIII ст.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), денги; Єлизавета Петрівна (1741–1761), 5 коп.; 2 коп.; денги; Катерина II (1762–1796), 5 коп.; 2 коп. Найстаріші монети скарбу – денги **1730-х** рр. Анни Іванівни, наймолодші – 2 і 5 коп. **1762** р. Катерина II. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S.225. – № 1530.

№ 472. М. Котельва, Котельвський р-н., 1917 р. Скарб мідних російських монет Катерина II (1762–1796) вагою 1 пуд 5,5 фунтів, який АК залишила господареві. Наймолодша монета скарбу – **1762** р. карбування.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1535.

№ 473. С. Кулажинці, Пиратинський р-н., 1926 р.

Росія: Єлизавета Петрівна (1741–1761), мідні монети **1740–1754** рр. Доля скарбу не відома.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1537.

№ 474. М. **Полтава II**, 1954 р. На Монастирській горі знайдено скарб мідних монет Єлизавети Петрівни (1741–1761) і Катерини II (1762–1796). Наймолодша монета скарбу – 1762 р. карбування.

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1550.

№ 475. С. **Пушкарівка**, Полтавська обл., 1913 р. Поблизу дороги до Полтави знайдено 21 срібну російську монету 1724–1757 рр.

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1552.

№ 476. М. Старі Санжари (Стара назва – **Решетняки**), Ново-Санжарський р-н., 1903 р. Вода вимила 66 мідних російських монет.

Росія: 5 коп. 1725–1730 – 49; денги 1731–1659 – 17. Доля скарбу залишається не відомою. Найстаріша монета скарбу – 5 коп. 1725 р. Петра I (1682–1725) або Катерини I (1725–1727), наймолодша – денги 1759 р. Єлизавети Петрівни (1741–1761).

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1555.

№ 477. С. **Соколки I**, Кобеляцький р-н., 1895 р. 151 мідна російська монета вагою 17 фунтів 3 зол.

Росія: Катерина II (1762–1796), 5 коп.; 2 коп. В скарбі переважно монети 1762 року карбування.

Джерела: Kotlar M. – S. 229. – № 1557.

№ 478. С. **Веприк II**, Гадяцький р-н., 1891 р. На узбіччі, у рівчаку, викопано скарб мідних російських монет вагою 21 фунт 68 зол.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), денги 1730, 1731, 1734–1740; Єлизавета Петрівна (1741–1761), 5 коп. 1758–1762; 2 коп. 1757–1759, 1761; денги 1741, 1743–1751; 1753, 1754; Катерина II (1762–1796), 5 коп. 1763–1768, 1771; 2 коп. 1763–1766. За розпорядженням АК скарб переплавлено. Найстаріша монета скарбу – денга Анни Іванівна 1730 р., наймолодша – 2 коп. 1766 р. Катерини II (1762–1796).

Джерела: Kotlar M. – S. 229. – № 1563.

№ 479. С. **Ряське**, Мащівський р-н., 1888 р. В горді викопано 5 російських рублів.

Росія: Петро II (1727–1730), рубль 1728; Катерина II (1762–1796), рублі 1764, 1765, 1771, 1772. Монети датуються 1728–1772 рр. За розпорядженням АК скарб повернуто господарю.

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1556.

№ 480. С. **Пустовойтове**, Глобинський р-н., 1914 р. Під час розбирання старої хати знайдено кубок із 4 золотими і 80 срібними монетами.

Незалежні Нідерланди: дукати “голландські” 1759, 1771 – 2.

Росія: Петро I (1682–1725), рублі 1719, 1721, 1723–1725 – (разом 11); Катерина I (1725–1727), рублі 1725–1727 – 6; Петро II (1727–1730), рублі 1727–1729 – 10; Анна Іванівна

(1730–1740), рублі 1731–1738 – 49; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1746, 1747, 1752, 1755 (разом 4); Катерина II (1762–1796), 10 рублів 1766. Найстаріша монета скарбу – срібний рубль **1719** р. Петра I, наймолодша – золоті голландські дукати **1771** р.

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1551.

№ 481. М. Решетилівка, Решетилівський р-н., **1903** р.

Росія: Петро I (1682–1725), рубль 1724; Катерина II (1762–1796), 5 коп. 1778. Монети датуються **1724–1778** рр. АК передала скарб власнику.

Джерела: Kotlar M. – S. 228. – № 1553.

№ 482. С. Маячка, Ново-Санжарський р-н., **1895** р. **112** срібних російських монет (в тому числі 70 рублів) вагою 5 фунтів 17 зол.

Росія: Петро I (1682–1725), рубль 1723, полтинник; Анна Іванівна (1730–1740), полтинник 1734, 1736; 25 коп. 1739; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1750, 1754–1756, 1758; полтинник 1742, 1743, 1746, 1747, 1754; 25 коп. 1750, 1751; Катерина II (1762–1796), рублі 1762–1764, 1766–1771, 1773, 1774, 1777; полтинник 1763–1766, 1768; 25 коп. 1767, 1768, потерті. Монети датовані **1723–1768** рр. 12 монет АК продала Ю.В. Іверсенові, інші – були переплавлені.

Джерела: Kotlar M. – S. 227. – № 1543.

№ 483. С. Козли, Кременчуцький р-н., **1902** р.

Росія: рублі – 58; пол. – 4 **1723–1768**, загальною вагою 3 фунти 80 зол. За розпорядженням АК скарб повернуто господарю.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1536.

№ 484. С. Кустолівці, Ново-Санжарський р-н., **1897** р. Під час розбирання будинку у стіні знайдено **1** золоту та **330** срібних російських монет.

Росія: Петро I (1682–1725), рублі 1721, 1723, 1724; Катерина I (1725–1727), рубль 1726; Петро II (1727–1730), рубль 1727; Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1732–1734, 1736–1740; пол. 1733, 1737; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1742–1746, 1748–1759, 1761, пол. 1755, 1758; 25 коп. 1746, 1747, 1749, 1751, 1754, 1756, 1757; 10 коп. 1745–1748, 1751 – 5 коп. 1757; Петро III (1761–1762), рубль 1762; Катерина II (1762–1796), 1/2 імперіала 1767; рублі 1762–1777, 1780; 25 коп. 1765–1770, 1779; 20 коп. 1766, 1769–1772, 15 коп. 1769, 1771, 10 коп. 1768, 1769, 1778. Найстаріша монета скарбу – рубль **1721** р. Петра I, наймолодша – рубль **1780** р. Катерини II. АК передала частину скарбу, іншу частину – переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1538.

№ 485. С. Лелюшівка, Ново-Санжарський р-н., **1903** р.

Росія: 10 коп. і мідні монети – **109** екз. за **1731–1780** рр. За розпорядженням АК скарб передано власнику.

Джерела: Kotlar M. – S. 226. – № 1539.

№ 486. М. Кобеляки, Кобеляцький р-н., 1894 р.

Росія: Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1731, 1732, 1738; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1748, 1751, 1752, 1755; Петро III (1761–1762), рубль 1762; Катерина II (1762–1796), рублі 1764, 1765, 1769 (разом 14). Найстаріша монета скарбу – рубль **1731** р. Анни Іванівни, наймолодша – рубль **1769** р. Катерини II. За розпорядженням АК скарб переплавлено.

Джерела: Kotlar M. – S. 225. – № 1534.

№ 487. М. Карлівка, Карлівський р-н., 1896 р. На подвір'ї господаря знайдено скарб із **29** срібних та **9** мідних російських монет.

Росія: Петро I (1682–1725), рубль 1720; Анна Іванівна (1730–1740), рублі 1734, 1736, 1738; Єлизавета Петрівна (1741–1761), рублі 1745, 1750, 1754; пол. 1755, 5 коп. 1758–1761, 2 коп. 1757, 1758; Катерина II (1762–1796), рублі 1763–1766, 1768–1770, 20 коп. 1768, 1770, 10 коп. 1769, 5 коп. 1764, 1766, 1768. Найстаріша монета скарбу – рубль **1720** р. Петра I, наймолодша – рубль **1770** р. Катерини II. АК продала скарб Суровцеву.

Джерела: Kotlar M. – S. 225. – № 1531.

№ 488. С. Сарішанка, Кобеляцький р-н., 1904 р.

Росія: Катерина II (1762–1796), 20 коп. **1783**. АК переказала монету до російського Археологічного Товариства.

Джерела: Kotlar M. – S. 224. – № 1524.

№ 489. С. Сокілки II, Кобеляцький р-н., 1904 р. **346** мідних російських монет вагою 1 пуд 2 фунти 63 зол.

Росія: Єлизавета Петрівна (1741–1761), Катерина II (1762–1796), 5 коп. до **1783** р.

Джерела: Kotlar M. – S. 229. – № 1558.

№ 490. С. Ісківці, Полтавська область, 1948 р. Учні Ісківської середньої школи знайшли скарб із **59** мідних російських монет номіналом в 5 копійок. **Росія:** Єлизавета Петрівна (1741–1761), 5 коп. 1759 – 5, 1761 – 3. Разом 8 монет (13, 85 %); Катерина II (1762–1796), 5 коп. 1763 – 3, 1764 – 1, 1765 – 4, 1769 – 5, 1771 – 3, 1772 – 1, 1773 – 5, 1776 – 3, 1777 – 3, 1778 – 2, 1779 – 1, 1780 – 3, 1781 – 2, 1782 – 3, 1783 – 2, 1784 – 2, 1786 – 1, 1787 – 1, 1790 – 4, 17.5? – 1. 48 монет (81,35%) у скарбі було накопичено за період із 1759 до 1783 р., тобто до ліквідації у Лівобережжі полково-сотенної системи та II Малоросійської колегії. Найстаріша монета скарбу – 5 коп. **1759** р. Єлизавети Петрівни, наймолодша – 5 коп. **1790** р. Катерини II. На 53 п'ятигрошовиках було вказано місце карбування монет – СПМ, ЕМ, ТМ, АМ, СМ. Скарб зберігається у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Джерела: Полтавський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 7925.

Черкаська область. Скарби XVIII ст.

№ 491. С. Кліщинці, Чернобаївський р-н. Черкаська область, кінець XX ст. Скарб із 152 одиниць західноєвропейських та російських срібних і мідних монет XVII-XVIII ст. Зберігається у фондах Черкаського обласного краєзнавчого музею. Обставини знахідки скарбу не відомі. У ньому нараховується 132 (86,8%) срібні монети **Речі Посполитої** Сигізмунда III (1587–1632): 3 гроші (1,97%), з яких – грош коронний 1624 – 1, грош гданський 1627 – 1, грош (затерта дата) – 1; 25 (16,5%) півтораків: 1620 – 1, 1621 – 3, 1622 – 4, 1623 – 6, 1624 – 2, 1625 – 1, 1626 – 3, 162... – 5; 75 трояків коронних (49,34%): 1600 – 1, 1621р. – 8, 1622 – 37, 1623 – 8, 1624 – 9, 162... – 11. В Кліщинському скарбі наявні також 29 (19%) срібних шостаків коронних Сигізмунда III (1657–1632): 1622 – 1, 1623 – 3, 1624 – 2., 1625 – 12, 1626 – 6, 1627 – 3, 162... – 2 та 1 шостак часів Яна II Казимира (1648–1668) 16... Поряд із польськими монетами у скарбі є: 1 (0,66%) драйпелькер 1626 **пруського** короля Георга Вільгельма (1619–1640), 1663 – 1 (0,66%), 6 пфенігів **Бранденбургу** 1695 – 1, і 17 – 1 екз. (1,31%). Поряд із західноєвропейськими монетами у Кліщинському комплексі наявні (7,2%) срібних копійок Петра I (1682–1725), 2 з них датуються 1706 р., а 1 – 1711 р. Тут присутні: срібний гривенник 1709 (0,66%) Петра I (1682–1725), 2 (1,31%) мідних монети Анни Іванівни (1730–1740) – полушка 173..., одна деньга 1735 та фрагмент срібного хрестика. Загальна частка російських монет у скарбі складає 16 екземплярів (10,5%). Стан збереження монет скарбу задовільний. На всіх копійках старого типу позначення дат здійснене старослов'янськими буквами. Найстаріша монета Кліщинського скарбу – трояк Речі Посполитої Сигізмунда III **1600** р., наймолодша – мідна денга **1735** р. Анни Іванівни. Можна припустити, що скарб був закопаний в землю у третьому десятиріччі XVIII ст. За змішаним складом скарб є характерним для грошового обігу Гетьманщини, і зокрема, Лівобережної частини Черкащини першої половини XVIII ст.

Джерела: Черкаський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. Інвентарний № Н–66/2–9.

№ 492. С. Байбузи, Черкаський р-н, Черкаська обл., **1982** р. Нараховує 16 срібних російських монет 20–30-х років XVIII ст. та 1 білонну монету – 4 гроша 1764 р. **Речі Посполитої** Станіслава Августа (1764–1795). Скарб складається переважно із срібних рублів – 14 одиниць (87,5%), 1 гривеника (6,25%) 1721 Анни Іванівни (1730–1740), та 20 копійок (6,25%) 1721 Петра I (1682–1725). Найстаріша монета скарбу – срібний рубль Петра I **1720** р., із буквеним карбуванням дати, наймолодша серед російських монет – рубль **1738** р. Анни Іванівни, а в скарбі – **1764** р. 4 гроші Станіслава Августа (1764–1795). Вага кожного із 4 рублів 1720, 1723, 1724 та 1725 р. Петра I складає 28,44 г, при пробі срібла 700,

вага кожного із 10 рублів Анни Іванівни – 1732 – 2, 1733 – 2, 1734 – 1, 1736 – 1, 1737 – 1, 1738 – 1 і 173... – 2 складає 25,85 г., при пробі срібла 770. Байбузівський скарб був захований в землю в середині 60-х років XVIII ст. Знахідка свідчить про активне проникнення в 30- 60-ті роки XVIII ст. на територію Гетьманщини, зокрема, в Середнє Подніпров'я, великої російської монети – рубля, який в цей час почав витіснити із грошового ринку західноєвропейську монету талерного типу. Скарб зберігається в фондах Черкаського обласного краєзнавчого музею.

Джерела: Черкаський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № Н – 3903– 3921, 3924, ДМ – 819– 838, 833; Н– 3922, ДМ – 839.

№ 493. М. Черкаси. Дата знахідки не вказана. Скарб із 11 російських мідних денег (1/2копійки). **Росія:** Анна Іванівна (1730–1740), денги 1731 – 2, 1734 – 1, 1735 – 4; Єлизавета Петрівна (1741–1750), денги 1748 – 1, 1749 – 2, 1750 – 1. Найстаріша монета скарбу – денга 1731 р. Анни Іванівни, наймолодша – денга 1750 р. Єлизавети Петрівни. Період накопичення скарбу складає 19 років.

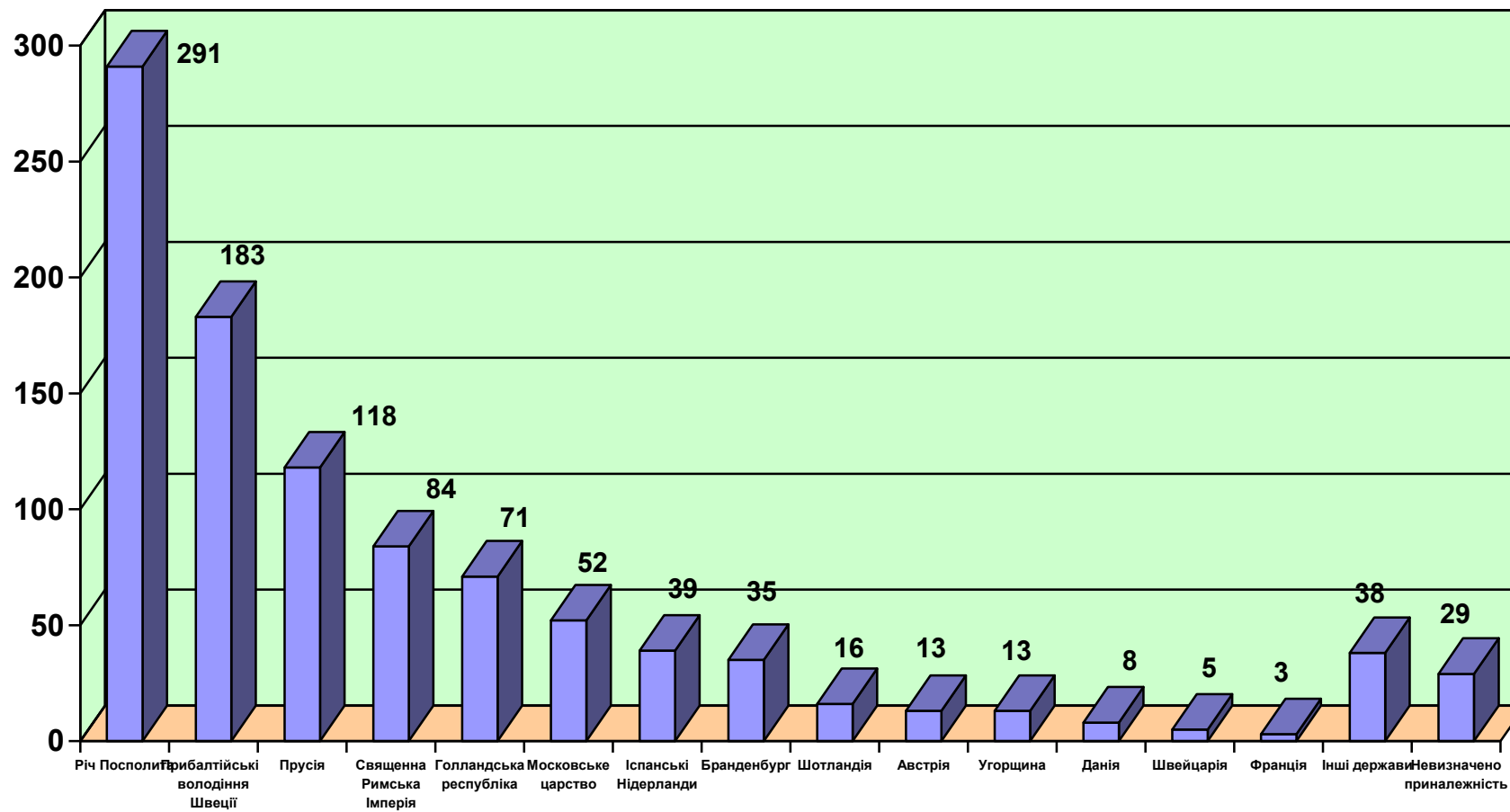
Джерела: Черкаський обласний краєзнавчий музей. – Фонди. – Інвентарний № КП – 25685–25693, Н –3632– 36–40.

№ 494. С. Бабичі, Черкаський р-н. (тодішній Черкаський повіт Київської губ.), 1865 р. Скарб із 67 мідних російських монет 1761 – 1768 рр.

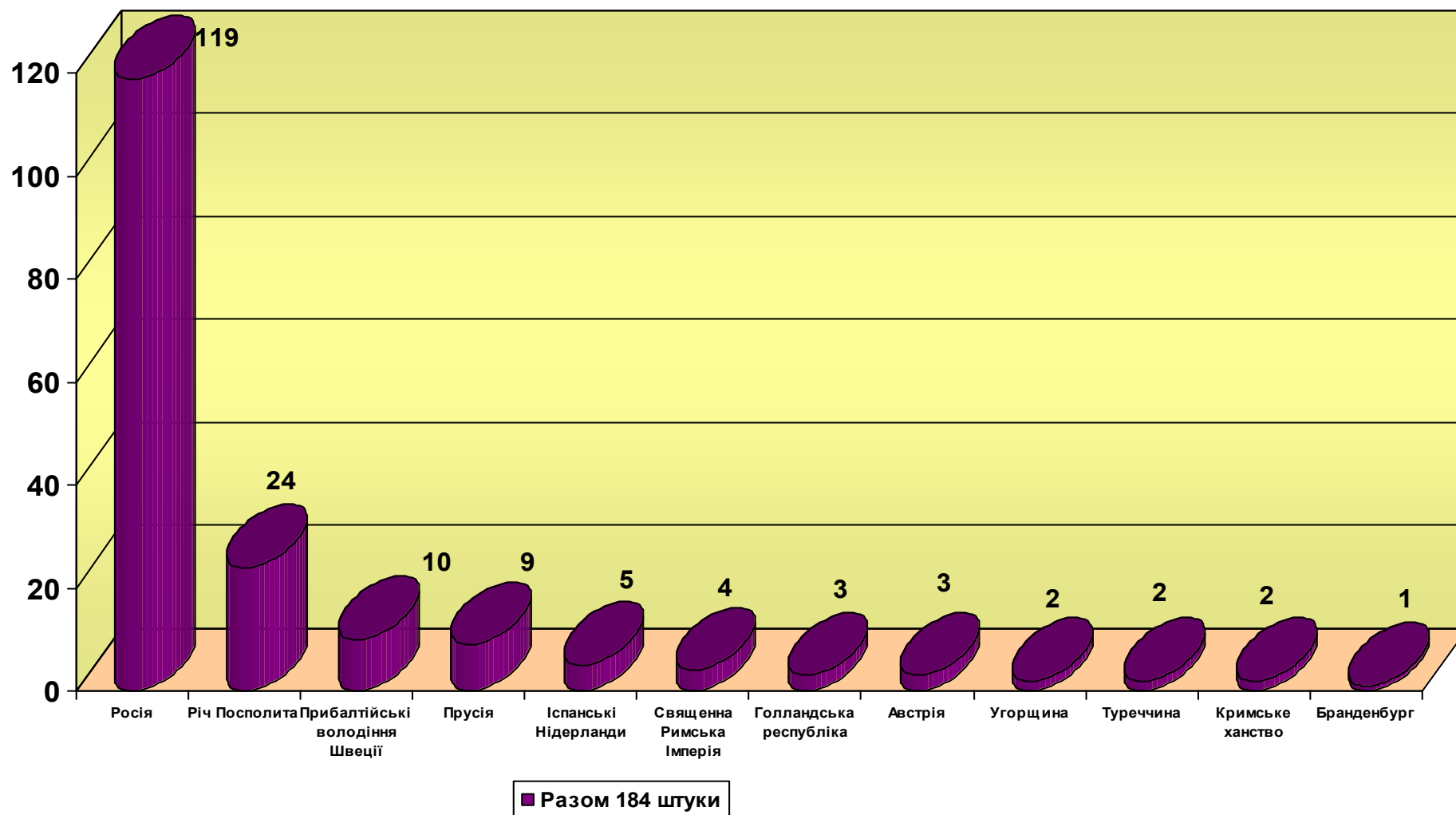
Джерела: Антонович В.Б. – С. 111.

Додаток В. 1. Знахідки скарбів монет на території Гетьманщини у II половині XVII ст. (за державною приналежністю)

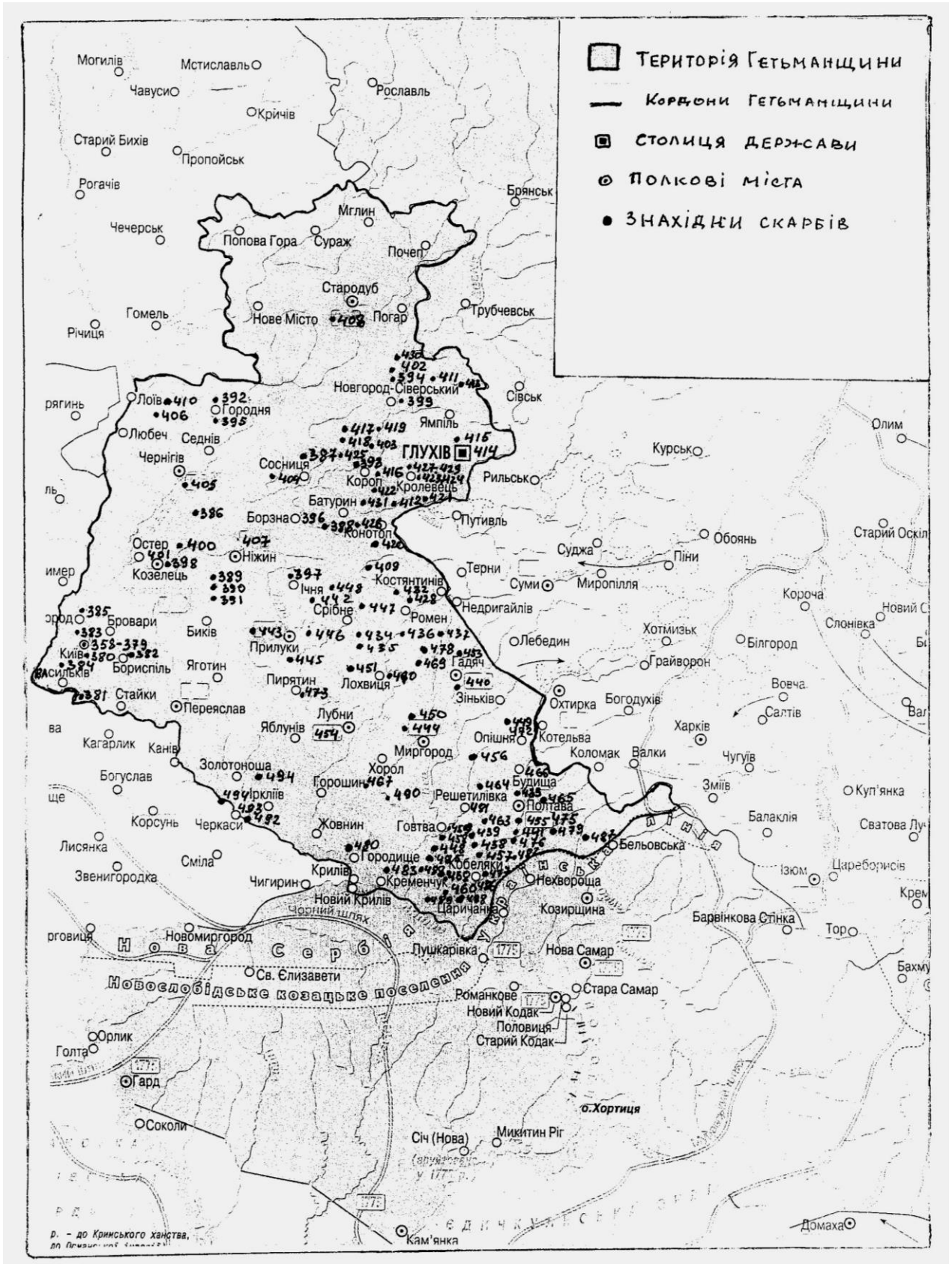
**Додаток В. 2. Монетні знахідки 1701–1764 (1781) рр., на території Гетьманщини
(Київщина, Чернігівщина, Сумщина, Полтавщина, Черкащина)**

Додаток Д. 1. Монетні знахідки 1648 – 1700 рр.

Додаток Д. 2. Монетні знахідки XVIII ст. Лівобережжя

Додаток Е. 1.

**Топографія розміщення скарбів монет другої половини XVII –XVIII ст.
на території Гетьманщини (1648 – 1764 рр.)**

№ п/п	Область	Всього скарбів	Скарби XVII ст.	Скарби XVIII ст.
1	Київська	105	77	28
2	Чернігівська	87	61	26
3	Сумська	34	13	21
4	Полтавська	84	36	58
5	Черкаська	56	52	4
6	Вінницька	55	55	–
7	Житомирська	40	40	–
8	Хмельницька	23	23	–
Всього	8 областей	494	357	137

Додаток Е. 2.

Монетні скарби II пол. XVII ст. Гетьманщини за державною приналежністю

№ п/п	Назва держави	Скарби II пол. XVII ст.	Кількість скарбів окремих держав	Місце держави
1	Річ Посполита	291	38	I
2	Прибалтійські володіння Швеції	183	1	II
3	Пруссія	118	4	III
4	Священна Римська імперія	84	–	IV
5	Голландська республіка	71	3	V
6	Московське царство	52	–	VI
7	Іспанські Нідерланди	39	–	VII
8	Бранденбург	35	–	VIII
9	Шотландія	16		IX
10	Австрія	13	–	X
11	Угорщина	12	–	XI
12	Данія	8	–	XII
13	Швейцарія	5	1	XIII
14	Франція	3	–	XIV
15	Кримське ханство	3	–	XV
16	Інші держави	38	–	
17	Не встановлено приналежність	29	–	

Додаток Е. 3.

Географія розміщення монетних скарбів періоду Гетьманщини (1648 - 1764 рр.) у містах та сільській місцевості

№ п/п	Область	Всього скарбів	% від загальн. обсягу	XVII ст. Реєстрац. номер скарбів	XVIII ст. Реєстрац. номер скарбів	Місто XVII ст.	Село XVIIст.	Місто XVIII ст.	Село XVIIIст.	Місце
1	Київська	105	21,2	77 1–77	28 358–385	35	42	23	5	I
2	Чернігівська	87	17,6	61 78–138	26 386–411	19	32	4	22	III
3	Сумська	34	7,0	13 139–151	21 412–432	11	10	1	20	VIII
4	Полтавська	94	19,0	36 152–187	58 433–490	6	30	12	46	II
5	Черкаська	56	11,3	52 188–239	4 491–494	14	39	1	3	IV
6	Вінницька	55	11,1	55 240–294	–	14	41	–	–	V
7	Житомирська	40	8,1	40 295–334	–	8	32	–	–	VI
8	Хмельницька	23	4,7	23 335–357	– 137	3 110	20 246	– 41	– 96	VII
	Всього:	494	100 %	357 72,3 %	29,1 %	31,1 %	68,9 %	30 %	70 %	

Додаток Е. 4.

Присутність у монетних скарбах періоду Гетьманщини (1648 – 1764) дукатів, талерів, єфимків та флоринів

№ п/п	Область	Всього скарбів	%	Село	Місто	Скарби з дукатами і талерами	Дукати	Талери	Єфимки	Флорини
1	Київська	105	21,2	18	3	21	3	17	4	2
2	Чернігівська	87	17,6	21	10	31	4	22	7	2
3	Сумська	34	7,0	6	1	7	–	7	–	1
4	Полтавська	94	19,0	14	4	18	4	15	4	1
5	Черкаська	57	11,3	8	4	12	5	9	1	3
6	Вінницька	55	11,1	13	3	16	3	13	1	3
7	Житомирська	40	8,1	9	3	12	–	12	2	5
8	Хмельницька	23	4,7	2	1	–	–	3	–	–
	Всього:	494	100	91	29	117	19	98	19	17
		100		75,8	24,2	23,6	3,8	19,8	3,8	3,2
		%	%	%	%	%	%	%	%	%

Додаток Е. 5.

Топографія розміщення монетних скарбів XVIII ст. на землях

Гетьманщини

№ п/п	Область	К - ть	%	I чв. XVIII ст.	II чв. XVIII ст.	III чв. XVIII ст.	Скарби з євр. мон.	Скарби з рос. мон.
1	Київська	28	20,4	10	4	14	7	21
2	Чернігівська	26	19	–	4	22	1	25
3	Сумська	21	15,3	2	3	16	2	19
4	Полтавська	58	42,3	22	6	30	22	36
5	Черкаська	4	2,9	–	2	2	2	2
	Всього	137	100	34	19	84	34	103
	%			24,5%	13,9%	61,3%	24,8%	75,2%

Додаток Е. 6.

Монетні знахідки 1701 – 1782 рр. на території Гетьманщини за державною приналежністю

№ п/п	Назва держави	Загальна кількість скарбів Гетьманщ.	Скарби XVIII ст.	Кількість скарбів XVIII ст. окремих держав	Місце держави
1	Росія	171	119	103	I
2	Річ Посполита	315	24	1	II
3	Прибалтійські володіння Швеції	193	10	–	III
4	Пруссія	127	9	1	IV
5	Іспанські Нідерланди	44	5	–	V
6	Священна Римська імперія	88	4	–	VI
7	Голландська республіка	74	3	1	VII
8	Австрія	16	3	–	VII
9	Угорщина	14	2	–	VIII
10	Туреччина	5	2	2	VIII
11	Кримське ханство	4	2	1	VIII
12	Бранденбург	36	1	–	IX

Додаток Е. 7.

Курси дуката, талера, рубля, турецького лева в 1590 – 1760 рр.

Роки	Золотий дукат (3,5 г)	Срібний талер (27–29 г)	Срібний російський рубль (28 г)	Срібний турецький лев
1590 –1600	58 польських грошів	30 польських грошів		
1600–1620	72 гроші	40 грошів		
1620 –1630	120 –130 грошів	60 грошів		
1630 –1660	165–180 грошів	80 – 90 грошів	1 рубель 20 коп. (за дукат), 60 коп. (за талер)	
1670 –1690	210 –225 грошів	105 –110 грошів	1 рубель 20 коп. (за дукат), 60 коп. (за талер)	
1700 –1720	240 – 260 грошів	120 – 130 грошів	2 рублі (за дукат), 1 рубель (за талер)	
1730 –1760	270 –290 грошів	135 –160 грошів	2,5 рублів (за дукат), 1 рубель 25 коп. (за талер)	1 лев = 60 копійок = 75 грошів

Додаток Е. 8.

Західноєвропейські талери, які перебували в грошовому обігу

Гетьманщини у XVII – XVIII ст.

Назва талера	Держава, місто, рік карбування	Проба срібла	Вага монети	Співвідношення грошових одиниць
Гульденгрош, гульдинер, іоакімсталер	Тіроль, 1484 Богемія Чехія, 1518,	937,5 900 931	31,83 г (29, 2 г) 29, 23 г (27,2 г)	1 талер = 1 золотому дукату = 60 крейцерів
Талер	Німеччина м. Еслінгент, 1524	900	29,23г (27,41г)	8 талерів = 1 кельнська марка
Талер імперський	Німеччина м. Аугсбур, 1551	Срібло	31,18 г (27,49 г)	1 талер = 72 крейцери 7,5 талера = 1 кельнській марці
Талер легкий	Німеччина, Австрія, Чехія, Угорщина, 1566	Срібло	24,6 г (22,89 г)	1 талер = 60 крейцерів
Талер	Саксонія, 1566	Срібло	29,23 г (25,99 г)	1 талер = 68 крейцерів
Важкий талер	Польща, 1580	Срібло	28,5 г (24,3 г)	1 талер = 30 срібних грошів
Легкий коповий талер	1630 – 1632, Річ Посполита	Срібло	20 г, (12,5 г)	1 талер = 30 срібних грошів = 1 золотому = 60 півгрошам
Коповий талер	Річ Посполита 1628 – 1663	Срібло	28–29г	1 талер = 60 срібних грошів
Талер коронний	Річ Посполита, 1661	Срібло	28,84 г	1 талер = 8 злотих = 240 мідних грошів
Талер битий (повноцінний)	Річ Посполита, 1663	Срібло	28,5 г (24,3 г)	1 талер битий = 6 тимфів = 4 орти = 18 шостаків = 108 срібних грошів = 210 мідних солідів
Талер коронний	Польща, 1567–1583	900	28,5г (24,3г)	1 талер = 30 срібних грошів = 60 півгрошів

Талер зловий	Нідерланди 1601	765	17,3г (13,23г)	
Левендальдер, левок	Голландія, 1578	800	27,67г (20,73г)	1 талер = 4 ортам = 80 польським грошам
Талер зловий	Польща, 1560	916	24,82 г (22,91г)	1 талер зловий = 30 польських грошів
Тризловий талер	Польща, XVIIст.	765800		1 талер = 3 польських злотих = 90 грошів
Легкий зловий талер	Польща 1616–1645	800	19,67г (12,35 г)	1 талер = 30–50 грошів
Талер реаловий (тризловий)	1627, Іспанія	900	27,6 г (25,13г)	1 талер = 8 реалів
Талер український –грошово-лічильна одиниця	Річ Посполита, Німеччина, Голландія, 1695–1696	700– 900	27–29 г	1 талер = 90 грошів
Рейхсталер (імперський талер)	Священна Римська імперія, 1566	888,89	29,23г (25,98г)	9 талерів = 1 марка
Талер старий	1590	800– 900	29 г	1 талер = 68 крейцерів
Талер Брауншвейга	Німеччина, 1608–1628	875	28,9 г	1 талер = 90 польських грошів
Рейхсталер битий, коронний, цісарський	Священна Римська імперія, 1620–1623	888,89	29 г	1 талер = 32 імперських грошів

Додаток Е. 9.

Скарби монет другої половини XVII – XVIII ст., введені в науковий обіг
дисертантом Бакальцем О.А.

№ п/п	Місце знахідки	Номер реєстр.	Дата знахід.	Кількість монет	Роки карбув.	Держава
I	Київська область			2 скарби		
1	М. Київ	23	1911	?	1645–1676	Московське царство
2	С. Велика Бутаївка, Васильківський р-н.	30	1869	1730	2 пол. XVII ст.	?
II	Чернігівська область			9 скарбів		
3	С. Серединка, Чернігівський р-н.	78	1988	411	XVII ст.	Західна Європа
4	М. Короп	79	1968	7617	80–90 XVII ст.	Московське царство, Голландська республіка
5	С. Дніпровське, Чернігівський р-н	81	1963	280	40–50 XVII ст.	Річ Посполита, приб. володіння Швеції
6	С. Певци I, Чернігівський р-н.	82	1957	27	20–70 40–50 XVIIст .	Річ Посполита, Голландська республіка, прибалтійські володіння Швеції
7	С. Певци II, Чернігівський р-н.	83	1957	561	20–60 XVIIст .	Річ Посполита
8	С. Ярославка, Бобровицький р-н.	84	1956	100	20–70 XVIIст	Річ Посполита
9	М. Борзна	85	1963	13	20–50 XVIIст	Річ Посполита, Зах. Європа
10	С. Піски	389	1928	458	1750–	Росія

	Бобровицький р-н				1780	
11	М. Ніжин	407	2006	91	1623–1796	Річ Посполита, Росія
12	С. Смолін	410	1895	7	1725–1745	Росія
13	Олешівський р-н С. Унучки, Чернігівський р-н.	405	1969	53	1702–1779	Росія
III	Сумська область			2 скарби		
14	Глинські пустинь, Глухівський р-н.	139	1922	294	XVI- XVIIст	Московське царство
15	М. Глухів	391	2004	117	XVII- XVIIIс т.	Росія
IV	Полтавська область			20 скарбів		
16	Полтавська область	183	1948	352	2 пол. XVII ст.	Зах. Європа
17	Полтавська область	184	Б/д	28	2 пол. XVII ст.	Зах. Європа
18	Полтавська область	185	1948	222	Кінець XVII ст.	Зах. Європа
19	Полтавська область	186	1948	160	2 пол. XVII ст.	Зах. Європа
20	Полтавська область	187	1948	332	2 пол. XVII ст.	Зах. Європа
21	Полтавська область	434	1948	100	2 пол. XVII – XVIII ст	Зах. Європа
22	Полтавська область	435	1948	100	2 пол. XVII – XVIII ст	Зах. Європа
23	Полтавська область	436	19??	99	2 пол. XVII – XVIII ст	Зах. Європа
24	Полтавська область	437	1948	273	1пол.	Зах. Європа

					XVIII ст	
25	С. Нехвороща, Ново-Санжарський р-н.	439	1994	1500	1699–1709	Росія
26	С. Березова Лука, Гадяцький р-н.	440	80-ті роки XX ст.	48	1641–1661	Росія
27	Полтавський р-н.	441	20–30 роки XX ст.	36	1730–1753	Росія
28	Полтавська обл.	442	1948	71	XVIII ст	Росія
29	Полтавська обл.	443	1948	54	1 чверть XVIII ст	Росія
30	Полтавська обл.	444	1948	66	1 чверть XVIII ст	Росія
31	Полтавська обл.	445	1948	38	30–60 рр. XVIII ст	Росія
32	Полтавська обл.	446	19??	27	30–60 рр. XVIII ст	Росія
33	Полтавська обл.	447	1948	5	40–70 роки XVIII ст	Росія
34	Полтавська обл.	448	1900	769	XVIII ст	Росія
35	С. Іскрівці, Полтавський р-н.	490	1948	59	1759–1790	Росія
V.	Черкаська область			18 скарбів		
36	М. Черкаси	189	1881	110	Друга пол. XVII ст.	Річ Посполита, Священна Рим. імперія

37	С. Дробівка, Черкаський р-н.	190	1890	128	XVI – XVII ст.	Річ Посполита, Австрія
38	С. Будище II, Черкаський р-н.	192	1885	130	1622– 1662	Річ Посполита, пр. володіння Швеції, Пруссія
39	С. Леськи, Черкаський р-н.	218	1998	8	20–50 роки XVII ст.	Річ Посполита, пр. володіння Швеції
40	М. Черкаси II	219	1996	2	1659– 1665	Річ Посполита
41	С. Вітове, Чигиринський р-н.	220	70-ті роки XX ст.	901	1615– 1669	Річ Посполита, пр. володіння Швеції, Св. Римська імперія
42	М. Чигирин VI	226	2001	1 (талер)	1663	Голландська республіка
43	М. Чигирин VII	227	б/д	1 (талер)	1652	Нідерланди
44	С. Кліщинці, Чорнобаївський р- н.	468	Кін. XXст.	152	XVII – XVIII ст	Росія
45	С. Байбузи, Черкаський р-н.	469	1982	16	20–30- ті роки XVIII ст	Річ Посполита
46	М. Черкаси III	470	19??	11	1731– 1750	Росія
47	С. Юрчика, Кам'янецький р-н.	222	80-ті роки XX ст.	4	1661– 1662	Річ Посполита
VI	Хмельницька область			5 скарбів		
48	С. Кубачіївка, Кам'янець- Подільський р-н.	340	XX ст.	16	1621– 1661	Річ Посполита
49	С.Пільний Олексинець,	341	2004	21	1621– 1654?	Річ Посполита,

	Городоцький р-н.					Гол. республіка
50	С. Юрченки, Летичівський р-н.	349	1984	207	1613– 1648	Річ Посполита, Пруссія, Бранденбург, пр. володіння Швеції
51	М. Красилів	351	Кін. XX ст.	53	1663– 1665	Річ Посполита
52	С. Терешівці, Хмельницький р-н	352	1979	3	1663– 1666	Річ Посполита
V	Вінницька область			11 скарбів		
53	М. Бар I	240	2002	76	1614– 1674	Річ Посполита, пр. володіння Швеції
54	М. Бар II	241	1978	86	1613– 1650	Річ Посполита, пр. володіння Швеції, Пруссія
55	М. Бар III	244	2005	82	XVI – XVIII ст	Річ Посполита, пр. володіння Швеції, Пруссія, Австрія, Голландська республіка Іспанські Нідерланди
56	С. Гармаки, Барський р-н.	246	2005	5	1522– 1648	Голландська республіка, Св. Римська імперія, Річ Посполита
57	М. Вінниця I	248	1982	773	1617– 1657	Річ Посполита, пр. володіння Швеції, Пруссія, Австрія,

						Голландська республіка, Св. Римська імперія
58	М. Вінниця II	249	1948	224	1616–1654	Річ Посполита, пр. володіння Швеції, Пруссія, Австрія
59	Вінницька область	260	1948	1200	1622–1666	Річ Посполита, пр. володіння Швеції
60	М. Шаргород	261	1982	1741	1661	Річ Посполита, пр. володіння Швеції, Пруссія, Св. Римська імперія
61	С. Райгород,, Немирівський р-н.	286	1970	50	50–рр. XVII ст.	Кримське ханство
62	С. Сокілець, Немирівський р-н.	287	1896	499	XVII ст.	Річ Посполита, пр. володіння Швеції, Італія
63	С. Велика Бушинка, Немирівський р-н.	247	2004	483	1611–1668	Річ Посполита, Гол. республіка, Пруссія, Св. Римська імперія
63	7 областей		1869–2005	22871 монета	XVII – XVIII ст	12 країн

Додаток Е. 10.

Дані про скарб західноєвропейських монет XVII ст. із с. Юрченки
Летичівського р-ну Хмельницької обл.

Реєстр. номер	Назва монети	Країна, правитель	Рік карб.	Вага, г	Діаметр, мм
НМ 373	Орт м. Гданська	Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632)	1618	6,54	29,05
374	Орт м. Гданська	« – «	1620	6,41	29
375	Орт (коронний)	« – «	1622	6,75	29,60
376	« – «	« – «	1624	6,30	29,50
377	Шостак (коронний)	Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632)	1625	3,75	25,20
378	« – «	« – «	1627	3,72	25,70
379	Трояк	Річ	1620	1,68	18,95 –
380	« – «	Посполита,	1620	1,80	20,50
381	« – «	Сигізмунд III	1620	1,76	
382	« – «	(1587 – 1632)	1620	1,88	
383	« – «	« – «	1620	1,55	
384 – 386 3 монети	Півторак	Річ Посполита, Сигізмунд III (1587 – 1632)	1623 « – « « – «	0,96 1,035 1,250	19,25 – 19 – 55
384 – 434 48 монет	Півторак	Річ Посполита, Сигізмунд III (1587 – 1632)	1620 – 1630	0,80 – 1,395	19,05 – 19,90
435 – 442 8 монет	Драйпелькер	Прибалтійські володіння Швеції, Христина Августа (1632-1654)	1633 – 1635	0,930	19,40 – 20,25
443 – 446	Драйпелькер	Бранденбург, Георг Вільгельм	1622- 1624	0,895 1,065 1,080	18,75 – 19,80

4 монети 447– 449	Драйпелькер	(1619 – 1640) Бранденбург, Георг Вільгельм (1619 – 1640)	1624 – 1625	1,220 0,65 1,020 1,060	19,30 « – « « – «
3 монети 450– 458	Гріш (коронний)	Річ Посполита Сигізмунд III (1587 – 1632)	1623– 1624, 1627	0,760– 1,50 0,63 – 1,19	18,50 – 18,85 18,40 – 18,50
9 монет 459– 472	Гріш (литовський)	Річ Посполита Сигізмунд III (1587-1632)	1625 – 1626	0,805 – 1000	18,40 – 20,05
14 монет 473– 480	Гріш м. Гданська	Річ Посполита Сигізмунд III (1587 – 1632)	1623, 1624, 1626		
8 монет 297 – 303 7 монет	Тернарій (коронний), третяк (3 денарії)	Річ Посполита Сигізмунд III (1587 – 1632)	1627 – 1630	0,460 – 0,660	15,75 – 17,20
304 – 307 4 монети 308 – 319 11 монет	Солід (коронний)	Річ Посполита, Сигізмунд III (1587 – 1632)	1621, 1626	0,78	15,00
6 монет 320 – 325	Солід (рижський)	Прибалтійські володіння Швеції, Христина Августа (1632 – 1654)	1630 – 1648	0,785	15,00
6 монет 326– 333	Солід (литовський)	« – «	1616 – 1620	0,43 0,500 0,550 0,620 0,700 0,736 0,500	15,75 – 16,25 16,00
	Солід (ельбінгський)	Прибалтійські володіння Швеції, Христина	1634, 1635, 1648		

8 монет		Августа (1632–1654)			
334–352 19 монет	Солід (литовський)	Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632)	1616 – 1627	0,415–0,685	15,90–17,40
353–364 12 монет	Солід ельбінгський	Прибалтійські володіння Швеції, Густав Адольф (1621 –1632)	1630–1633	0,385–0,675	14,95–17,20
365–372 8 монет	Солід (ризький)	Річ Посполита Сигізмунд III (1587-1632)	1613–1620	0,500 0,531 0,598 0,632 0,640 0,690 0,749	15,45–16,85
483 485 3 монети	Солід (пруський)	Пруссія, Георг Вільгельм (1619–1640)	1630	0,550	16,00–16,50
486 – 505 19 монет	Солід (ризький)	Прибалтійські володіння Швеції, Густав Адольф	1625–1631	0,435–0,755	15,50–16,95
Всього 207 срібн. монет		4 країни	1613–1648		

Додаток Е. 11.

Скарб із 411 срібних західноєвропейських монет XVII ст., з 1988 р.

с. Серединка, Чернігівський р-н Чернігівська обл.

Інв. номер НМ	Назва монети	Країна, правитель	Рік карбув	Діам. мм	Вага, г	Проба	Кіл. шт.
	Орт,	Річ Посполита					5
2163	¼ талера	Сигізмунд III	1621	3	7,1	800	2
2164	“ – “	(1587–1632)	1622	3	7,1	800	1
2165	“ – “	“ – “	1622	3	6,4	800	1
2166	“ – “	“ – “	1623	3	6,1	700	1
	Шостак,	Річ Посполита					5
2161	6 грошів	Сигізмунд III	1625	2,5	3,8	600	1
2162	“ – “	“ – “	1625	2,5	3,6	600	1
2159	“ – “	“ – “	1626	2,5	3,5	600	1
2160	“ – “	“ – “	1626	2,5	3,6	600	1
2158	“ – “	“ – “	1626	2,5	3,8	600	1
							17
	Трояк,	Річ Посполита					
2140	3 гроші	Сигізмунд III	1620	2	1,8	500	1
2141	“ – “	“ – “	1620	2	1,9	600	1
2136	“ – “	“ – “	1621	2	1,8	500	1
2137	“ – “	“ – “	1621	2	1,8	500	1
2138	“ – “	“ – “	1621	2	1,8	400	1
2139	“ – “	“ – “	1621	2	1,9	400	1
2132	“ – “	“ – “	1622	2	1,8	400	1
2133	“ – “	“ – “	1622	2	1,8	400	1
2134	“ – “	“ – “	1622	2	1,9	400	1
2135	“ – “	“ – “	1622	2	1,8	400	1

2130	“ _ “	“ _ “	1623	2	1,8	500	1
2131	“ _ “	“ _ “	1623	2	1,8	500	1
2128	“ _ “	“ _ “	1624	2	1,6	500	1
2129	“ _ “	“ _ “	1624	2	1,8	500	1
2125	“ _ “	“ _ “	16 (?)	2	1,8	600	1
2126	“ _ “	“ _ “	16 (?)	2	1,8	600	1
2127	“ _ “	“ _ “	16 (?)	2	1,6	600	1
2168	Півторак,	Річ Посполита	1612-	1,8–	0,9–	300–	290
2453	1,5 гроша	Сигізмунд III	1627	2,0	1,6	700	
2168	“ _ “	“ _ “	1612	2,0	1,6	500	1
2169-	“ _ “	“ _ “	1620	1,9-2	0,9-	400-	8
2176				1,8–	1,3	500	
2177-	“ _ “	“ _ “	1621	2	1,0-	400–	22
2198				1,8–	1,2	700	
2199-	“ _ “	“ _ “	1622	2	1,0–	400–	40
2237				1,8–	1,2	500	
2238-	“ _ “	“ _ “	1623	2	1,0–	400–	66
2303				1,8–	1,2	500	
2304-	“ _ “	“ _ “	1624	2	1,0–	400–	65
2367				1,8–2	1,2	500	
2368-	“ _ “	“ _ “	1625	1,8	1,0–	400–	23
2389					1,2	500	
2396	“ _ “	“ _ “	1625	1,8–	1,0	400	1
2407				2			
2397-	“ _ “	“ _ “	1626	1,8–	1,0–	400–	3
2399				2	1,2	500	
2400-	“ _ “	“ _ “	1626	1,8–	1,0–	400	8
2407				2	1,2		
2390-	“ _ “	“ _ “	1627	1,8	1,0–	400	6

2395					1,2		
2408-	“ – “	“ – “	16 (?)		0,8	400–	47
2453				1,8		500	
				1,8			
2153	Гріш	Річ Посполита	16(?)	1,8	0,9	400	1
2154	“ – “	Сигізмунд III	16(?)	1,6	0,8	400	1
2155	“ – “	м. Гданськ	16(?)	1,8	0,8	400	1
2156	“ – “	“ – “	16(?)		0,8	400	1
2157	“ – “	м. Гданськ	16(?)		0,8	400	1
Всього							322
2060	Драйпель	Пруссія	1622	1,9	1,2	400	24
2063	кер	Георг	1624	1,9	0,9	300	1
2054-	1,5 гроша	Вільгельм	1625	1,9	1,0–	300–	1
2059	“ – “	(1619-1640)			1,1	400	7
2044-		“ – “	1626	1,9	1,1–	400–	
2052	“ – “	“ – “			1,2	500	9
2043			16(?)	1,9	1,2	400	
2061-	“ – “	“ – “	16(?)	1,9	1,2–	400–	1
2062	“ – “	“ – “		2,0	1,4	500	2
2149	“ – “	Пруссія,	16 (?)	1,9	1,1	500	1
2150	“ – “	Герцогство	16(?)	1,9	1,1	500	1
2151	“ – “	Шлик	16(?)	2,0	1,1	500	1
		Йоган					
		Сигізмунд					24
Всього		(1618– 1619)					
2067–	Драйпель	Бранденбург					6
2069	кер	“ – “	1622	1,9–	1,0–	300–	4
2065	1,5 гроша	“ – “		2,0	1,1	400	
2064	“ – “	“ – “	1623	1,9	1,1	400	1

	“ – “		1624	1,9	0,9	300	1 6
4148	Драйпель кер	Священна Римська імперія	1602	2,0	1,0	500	1
2152	“ – “	Іоан Вільгельм (1592 – 1609) Богуслав XIV (1620–1637)	16(?)	1,9	0,8	400	1
2167	Талер	Голландська республіка	1641	4,0	21,5	875	1
2070– 2071 2072– 2075	Драйпель кер 1,5 гроша “ – “	Прибалтійські володіння Швеції Густав II Адольф (1621– 1632)	1623	1,9	0,9– 1,0	400	56 2
2076– 2077	“ – “	“ – “	1624	1,8– 2,0	0,9– 1,0	300– 400	4 2
2078	“ – “	“ – “	1625	1,8	1,0	300	1
2079	“ – “	“ – “	1626	1,8	0,9	300	1
2080	“ – “	“ – “	1627	1,8	1,0	400	1
2081	“ – “	“ – “	1628	1,8	1,0	400	1
2082– 2083	“ – “	“ – “	1629	1,8	1,0	400	1 2
2085– 2088	“ – “	Христина Августа (1632– 1654)	1630	1,9	1,0	300	5
2102– 2113	Драйпель кер		1632	1,8– 2,0	0,8– 1,0	300– 500	12
2089– 2100	“ – “	“ – “	1633	1,9	1,1	300 400	12

2084	“ – “	“ – “	1634	1,9	1,0	400	1
2101, 2115–	“ – “	“ – “	1635	1,8–	0,8–	300–	7
2121	“ – “	“ – “	1644	1,8	0,8	300	1
2122–	“ – “	“ – “	1648	1,9	0,8- 0,9	300	3
2124 2114	“ – “	“ – “	16 (?)	1,8	1,1	400	1
	Всього	6 країн	1602– 1648			300– 875	411

Додаток Е. 12.

Скарб 1968 р. західноєвропейських та російських монет XVII ст. із м. Короп Чернігівської області

Назва країни	Назва монет	Кількість	Метал	Вага, г
Московське царство 70–80-ті роки XVII ст.	Копійка	7560	Срібло 500– 700	3189 г (1 коп = 0,41г)
Річ Посполита 20-ті роки XVI ст.	Орт, ¼ талера	18	Срібло 800 проба	118 г 1 орт = 6,5 г діаметр = 3 см
Західно-європейські держави Середина – друга пол. XVII ст.	Талер (переважно левендальдери)	39	Срібло 800–925 проба	1068 г 1 талер = 27,3 г діаметр =4 см
4 держави		7617		4365 г

Додаток Е. 13.

Монетні скарби західноєвропейських та російських монет XVII –XVIII ст. із Чернігівської області, які зберігаються у Чернігівському історичному музеї.

№ п/п	Місце і дата знахідки	Інв. №	Загальна кількість Монет	Кількість талерів (рублів)	Метал	Найдавніша, наймолодша монета
1.	с. Серединка Чернігівський р-н, 1988р.	2043– 2453	411	1 талер	срібло	1602–1648 (1654)
2.	м. Короп, 1968р.	1655	7617	39 талерів	срібло	друга полов. XVII ст.
3.	с. Унучки Чернігівський р-н, 1969р.	1709- 1761	53	53 рублі	срібло	1702–1779
4.	с. Роїще Чернігівський р-н, 1961р.	1623	615	–	срібло	перша половина XVII ст.
5.	с. Дніпровське Чернігівський р-н, 1963р.	1626	280	–	срібло срібло	перша половина XVII ст.
6.	с. Пєвци Чернігівський р-н, 1957р.	1602	27	1 талер		перша половина XVII ст.
7.	с. Пєвци Чернігівський р-н, 1957р.	1599	56	–	срібло, мідь	XVII ст.

8.	с. Ярославка Бобровецький р-н, 1956р.	1598	100	–	срібло	XVII ст.
9.	с. Голубичі Ріпкинський р-н, 2001 р.	НД 3575– 5709	2235	–	мідь	1730 –1754
10	м. Борзна	2019– 2023	13	–	срібло	перша половина XVII ст.
	Всього: 10 скарбів 10 держав Європи		11397 монет	41 талер, 53 рублі	срібло, мідь	XVII–XVIII ст.

Додаток Е.14.

Скарб із 531 монети XVII – XVIII ст. із м. Козелець Чернігівської області

№ п/п	Назва країни, правителя	Назва монети	Рік карбування	Кількість екземпл.	
I.	Велике князівство Литовське, Сигізмунд II (1545-1572)	1. 3 гроші	1562	1	
II.	Річ Посполита Ян II Казимир (1648–1668)	1. Солід	1659	1	
		“ – “	1660	13	
		“ – “	1661	14	
		“ – “	1663	35	
		“ – “	1664	72	
		“ – “	1665	31	
		“ – “	1668	6	
		“ – “	16..(48)	220	
		“ – “	2. Солід	1660	8
		“ – “	литовського	1661	23
		“ – “	карбування	1663	9
		“ – “	“ – “	1664	26
		“ – “	“ – “	1665	39
		“ – “	“ – “	1666	98
		“ – “	“ – “	166...	106
“ – “	“ – “	166...	309		
III.	Св. Римська імперія Ольденбург, Антон Гюнтер (1603–1667)	1. Флорин		1	
	3 країни		1562–1668	531	

Додаток Е.15.

**Скарб 1963 р. західноєвропейських та кримських монет XIV–XVII ст. із с.
Стара Басань Бобровицького р-ну Чернігівської області**

№ п/п	Назва країни, правителя	Назва монети	Рік карбування	Кількість	
I	Чехія, Карл I (1346–1378)	1. Гріш	XIVст.	3	
II	Кримське ханство	1. Аспр	XV ст.	1	
III	Велике князівство Литовське, Олександр Ягеллончик (1492–1606)	1. Півгріш	Поч. XVI ст.	8	
IV	Річ Посполита, Сигізмунд III (1557–1632) “ - “	1. Орт м.	1617	1	
		Гданська	1623	1	
		2. 6 грошів	1624	1	
		“ - “	1625	3	
		3. 3 гроші	1601	1	
		“ - “	1622	7	
		“ - “	1625	1	
		4. 3 гроші	1597	1	
		“ - “ м. Риги			
		5. 1,5 гроша	1616	1	
		“ - “	1620	2	
		“ - “	1621	12	
		“ - “	1622	87	
		“ - “	1623	83	
		“ - “	1624	68	
		“ - “	1625	41	
		“ - “	1626	18	
		“ - “	1627	5	
		“ - “	16..(26)	343	
		“ - “	6. 1,5 гроша м. Риги		1
		“ - “	7. гріш м. Гданська	1615	1
		Ян II Казимир (1648-1668) “ - “ “ - “ “ - “	1. Тимф	1663	1
			Тимф	1665	2
2. 6 грошів	1662		2		
“ - “	1663		1		
“ - “	1664		2		

	“ - “	“ - “	1667	1
	“ - “	“ - “	16...	1
	“ - “	3. 1,5 гроша	1662	3
V	Пруссія, лен Речі Посполитої, Йоган Сигізмунд (1618–1619) Георг Вільгельм (1619–1640)	1. Драйпелькер	1620	1
	Георг Вільгельм (1619–1640)	1. Драйпелькер	1621	1
	“ - “	“ - “	1622	7
	“ - “	“ - “	1623	5
	“ - “	“ - “	1624	2
VI	Бранденбург, Георг Вільгельм (1619–1640)	1. Драйпелькер	1621	1
	“ - “	“ - “	1622	7
	“ - “	“ - “	1623	5
	“ - “	“ - “	1624	2
VII	Прибалтійські Володіння Швеції, Густав Адольф (1621-1632)	1. Драйпелькер	1623	2
	“ - “	м. Ельбінга	1625	4
	“ - “	“ - “	1629	3
	“ - “	“ - “	1630	1
	“ - “	“ - “	1632	1
	“ - “	“ - “	16..	5
	“ - “	2. Драйпелькер	1622	4
	“ - “	м. Риги	1623	1
	“ - “	“ - “	1624	1
	Христина Августа (1632-1654)	1. Драйпелькер	1633	20
	“ - “	м. Ельбінга	1634	1
	“ - “	“ - “	1635	5
	“ - “	2.	1648	2
	“ - “	Драйпелькер		
	“ - “	м. Риги	1648	2
	“ - “	3.		
	Карл XI (1660–1697)	Драйпелькер	1669	1
	“ - “	Лівонія		
	“ - “	1.		
	“ - “	Драйпелькер		
	“ - “	м. Риги		
VIII	Св. Римська імперія, Померанія Франциск I (1618–1620), Богіслав XIV (1620–1637)	1.	1620	1
	“ - “	Драйпелькер	1621	1
	“ - “	“ - “	1622	1
	“ - “	“ - “		

IX	Іспанські Нідерланди, Альберт та Ізабелла (1599–1621), Брабант Філіпп IV (1621–1665), Турне	1. ¼ талера	1616	1
		2. Патагон	1648	1
X	Голландська республіка 1. Гельдерн 2. Голландія 3. Цволле 4. Давентер 5. Оверіссель 6. Утрехт 7. Фризія	1. Левок	1674	1
		1. Ріксдальдер	1660	1
		1. Левок	1665	1
		1. Флорин	1618	1
		1. Левок	1692	1
		1. Ріксдальдер	1679	1
		1. Флорин	1617	1
Всього	10 країн	6 талерів: 3 левки, 2 ріксдальдери, 1 патагон, 2 флоріни	(1346– 1692)	499 монет

Додаток Е. 16.
Географія Гетьманщини в 1649 р.

№	Назва полку Правобережні	К–ть козаків	К–ть сотень	Назва полку Лівобережні	К – ть козаків	К–ть сотень
1	Білоцерківський Пл.15000 кв. км	2990 (7,38%)	17	Переяславський 10000 кв. км	2982 (7,37%)	18
2	Брацлавський 9000 кв. км	2655 (6,56%)	19	Прилуцький 7000 кв. км	1996 (4,93%)	19
3	Вінницький (Кальницький) 6000 кв. км	2050 (5,06%)	18	Миргородський 7000 кв. км	3009 (7,43%)	16
4	Канівський 2000 кв. км	3167 (7,82%)	15	Полтавський 10000 кв. км	2970 (7,34%)	17
5	Київський 10000 кв. км	2010 (4,97%)	17	Ніжинський 2000 кв. км	991 (2,45%)	9
6	Корсунський 3000 кв. км	3472 (8,58%)	19	Чернігівський 10000 кв. км	997 (2,5%)	6
7	Подільський (Могилівський) 2000 кв. км	–	–	Кропивенський 6000 кв. км	1992 (4,92)	11
8	Паволоцький 10000 кв. км	2982 (7,37%)	14	Лубенський		11
9	Уманський 9000 кв. км	2976 (7,35%)	13	Гадяцький		11
10	Черкаський 2000 кв. км	2996 (7,4%)	19	Зіньковський		–
11	Чигиринський 9000 кв. км	3222 (7,96%)	18	Ірчанський		–
	Бл. 65000 тис. кв. км			Близько 52 тис. кв. км		
пл.	117 тис кв. км (19,38% площі України)					
	Населення 1,5 – 2 млн. чоловік					

Додаток Е. 17.

Гетьмани України. Польські королі. Великі князі московські, московські царі та імператори (XVI – XVIII ст.)

Українські гетьмани	Роки гетьманув.	Польські королі	Роки правл.	Московські князі, рос. царі та імператори	Роки правл.
Дмитро Вишневецький	1550 – 1564	Олександр Казимир	1501 – 1506	Василь III (князь)	1505 – 1533
Богдан Ружицький	1575 – 1576	Сигізмунд I Старий	1506 – 1548	Іван IV Грозний (цар)	1533 – 1584
Михайло Ружицький, Богдан Мікошинський	1585	Сигізмунд II Август	1548 – 1572	Федір Іоанович	1584 – 1598
Лук`ян Чорнинський	1586	Генріх Валуа	1573 – 1574	Борис Годунов	1598 – 1605
Кшиштоф Косинський, Григорій Лобода	1591 – 1593 1593	Стефан Баторій	1576 – 1586	Лжедмитрій I	1605 – 1606
Самійло Кішка	1600 – 1602	Сигізмунд III Ваза	1587 – 1632	Василь Шуйський	1605 – 1610
Петро Сагайдачний	1614 – 1622	Владислав IV	1632 – 1648	Михайло Федорович Романов	1613 – 1645
Богдан Хмельницький	1648 – 1657	Ян II Казимир	1648 – 1668	Олексій Михайлович	1645 – 1676
Іван Виговський	1657 – 1659	Михайло Вишневецький	1669 – 1673	Федір Олексійович	1676 – 1682
Юрій Хмельницький	1659 – 1663, 1677 – 1681	Ян III Собеський	1674 – 1696	Софія Олексіївна	1682 – 1689
Павло Тетеря Іван Брюховецький	1663 – 1665 1663 – 1668	Август II	1697 – 1733	Іван V	1682 – 1689
Петро Дорошенко	1665 – 1676	Станіслав Лещинський	1704 – 1709	Петро I Олексійович (цар) (імператор)	1689 – 1721 1721 – 1725

Дем'ян Многogrішний	1668–1672	Август III	1733– 1763	Катерина I Сковронська	1725– 1727
Михайло Ханенко	1669–1674	Станіслав Август Понятовсь- кий	1764– 1795	Петро II Олексійович	1727– 1730
Іван Самойлович	1672 –1781			Анна Іоанівна	1730– 1740
Іван Мазепа	1687–1709			Іван Антонович	1740– 1741
Іван Скоропадський	1708 –1722			Єлизавета Петрівна	1741– 1761
Пилип Орлик (Правобережний , в еміграції)	1710–1742			Петро III	1761– 1762
Павло Полуботок	1722–1724			Катерина II	1762– 1796
Данило Апостол	1727–1734			Павло I	1796– 1801
Кирило Розумовський	1750–1764				

Додаток Е.18.

**Скарби іноземних монет XVII – XVIII ст., виявлені у 1844–1891 рр.
Є. Сіцінським в Подільській губернії**

№ п/п	Повіти	Всього скарбів	Іноземних монет	Російських монет	з них російських копійок (срібло)
1.	Брацлавський	10	10	–	–
2.	Ольгопільський	9	8	1	1
3.	Ямпільський	9	9	–	–
4.	Кам'янецький	9	8	1	1
5.	Проскурівський	8	6	2	1
6.	Вінницький	8	7	1	1
7.	Ушицький	6	6	–	–
8.	Летичівський	5	5	–	–
9.	Гайсинський	5	5	–	–
10.	Літинський	3	2	1	1
11.	Балтський	3	1	2	1
12.	Могилівський	3	3	–	–
	Всього:	78	70	8	6
	В %	100	89	11	75

Додаток Е.19.

**Скарби іноземних монет XVII–XVIII ст., виявлених у 1833–1895 рр.
В. Антоновичем в Київській губернії**

№ п/п	Повіти	Всього скарбів	Іноземних монет	Російських монет та іноземних	З них російск. копійок
1.	Радомишльський	43	34	9	4
2.	м. Київ	15	6	9	7
3.	Васильківський	9	8	1	1
4.	Сквирський	11	8	3	1
5.	Бердичівський	9	8	1	–
6.	Липовецький	12	11	1	1
7.	Таращанський	9	9	–	–
8.	Канівський	14	10	4	3
9.	Черкаський	17	15	2	–
10.	Чегренський	10	9	1	1
11.	Звенигородський	10	9	1	–
	Всього:	158	137	21	18
	В %	100	86,8	14,2	85,7

Додаток Е. 20.

Скарб 1950 р. із смт. Мебжибіж Летичівського району Хмельницької області

№ п/п	Назва країни, правителя	Назва монети	Рік карбування	Кількість
I.	Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632)	1. Орт	1622	4
			1623	3
		2. Орт, м. Гданськ	1616	1
			1617	1
			1623	3
			1624	1
		3. 6 грошів	1625	1
II.	Бранденбург, Георг Вільгельм (1619–1640)	1. Орт	1623	1
III.	Голландська республіка			
	1) Гельдерн	1. Левендальдер	1648	1
			1651	1
			1666	1
	2) Голландія	1. Левендальдер	1645	1
	3) Фризія	1. Левендальдер	1617	1
	4) Західна Фризія	1. Левендальдер	1637	1
			1640	1
			1651	1
5) Зеландія	1. Левендальдер	1609	1	
6) м. Кампен	1. Левендальдер	1647	1	
7) Оверіссель	1. Левендальдер	1617	1	
8) Утрехт	1. ½ Левендальдера	1617	1	
Всього:	3 країни	11 левків	1616–1666	27

Додаток Е. 21.

Скарб 1959 р. західноєвропейських монет 1545 – 1650 рр., знайдений в м. Коростишів Житомирської області

№ п/п	Назва країни, правителя	Назва монети	Рік карбув.	Кількість	
I	Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632)	1. Орт	1621	14	
			1622	18	
			1623	20	
			1624	3	
		2. Орт м. Гданська	1624	1	
			1625	5	
			3.6 грошів	1623	5
				1624	11
				1625	26
			4. 3 гроші	1626	30
				1627	12
		16..		1	
		1620		3	
		1621		12	
		1622		25	
		5. 1,5 гроша	1624	1	
			1615	2	
			1616	1	
			1618	1	
			1619	1	
			1620	21	
			1621	58	
		1622	113		
1623	129				
1624	104				

			1625	75
			1626	20
			1627	11
			162..	26
		6.Гріш	16..	2
		7. Гріш м.	1624	1
		Гданська	1626	1
II	Пруссія – лен Речі Посполитої, Йоган Сигізмунд (1618–1619), Георг Вільгельм (1619–1640)	1. Драйпелькер	1620	2
		1. Драйпелькер	1624	3
			1625	10
			1626	20
			1627	6
			162..	2
III	Бранденбург, Георг Вільгельм (1619–1640)	1. Орт	1621	1
			1622	5
			1623	1
			1624	5
		2. Драйпелькер	1622	8
			1623	7
			1624	3
			162..	2
IV	Прибалтійські володіння Швеції, Густав Адольф (1621–1632)	1. Драйперкер м. Ельбінга	1629	1
			1630	3
			1631	3
			1632	20
			1633	35

		2.Драйпелькер м.Риги	1622 1623 1624 1630	4 6 8 44
	Христина (1632–1654)	1. Драйпелькер 1. Драйпелькер	1634 1635 1648	7 11 1
V	Іспанські Нідерланди, Альберт та Ізабелла (1599–1621) 1. Брабант Філіп IV (1621–1665) 1. Брабант	1. ^{1/4} патагона 2. Патагон 1. Патагон $\frac{1}{2}$ патагона	1622 1634	2 1 2 1
VI	Голландська республіка 1. Гельдерн 2.м. Давентер 3. Зволле 4. Зеландія 5. м. Кампен	1.Левендальдер 2.1/2 левка 1Флорин часу правління Фердінанда II (1619–1637) та Матвія (1612–1619) 1. Флорин 2.Левендальдер 1.Левендальдер 1. Флорин	1648 1646 1621 1621 1646 1649 1618 1648	4 2 2 1 1 1 1 4

	6. Утрехт	2.Левендальдер 1649 1647 1.Левендальдер 1649 1650 2.1/4 1647 левендалдальд.	1 1 1 1 1
VII	Св. Римська імперія, 1. Ольденбург, Антон Гюнтер (1603–1667) 2. Померанія, Франциск I (1618–1620), Богіслав IV (1620–1637) 3. Саксонія, Йоганн Фрідріх I (1532–1547) 4. м. Ембден	1. Флорин Б.д 1.Драйпелькер 1620 1. Орт 1545 1.Флорин часу Фердінанда III (1637–1657)	4 1 1 11
Всього	7 держав	17 талерів, 19 флоринів	1545– 1650 995

Додаток Е. 22.

Велико–Бушівський скарб 2004 р. з Немирівського р-ну Вінницької області

Номінал	Вага	Рік карбування	Метал, проба	Правитель, країна	Кількість екземплярів
Ріксдаальдер	28,6г	1611	Срібло 700	Нідерланди, пров. Конфос	1
Ріксдаальдер	28,7 г	1619	Срібло	Бельгія	2
Ріксдаальдер	28,7 г	1621	700	Бельгія, пров. Грескунт	2
Ріксдаальдер	28,4 г	1621	700	Бельгія, пров. Конкордія	1
Півталер (левковий)	13,2 г	16??	800	Голландська республіка	1
Флорин	19,97 г	16??	650	Св.Римська імперія, Фердінанд II (1619–1637)	1
Півталер левковий	13,5 г	16??	800	Голландська республіка	1
Тимф, злотувка	5,5 – 6,4 г	1663	Срібло, 700	Ян II Казимир (1648–1668)	14
Орт коронний	7,2 г	1621 –1623	Срібло, 250–700	Сигізмунд III (1587–1632)	264
Орт м. Гданська	5,3–7,3 г	1612–1623	Срібло, 250–700	Сигізмунд III	34
Орт	5,9 г	1665	Срібло 700	Пруссія, Фр.Вільгельм I (1657–1688)	1
Шостак коронний	3,48– 3,95 г	1627 – 1632, 1651–1668	Срібло, 375– 475	Сигізмунд III, Ян II Казимир	12 5
Півторак коронний	0,6 –1,2 г	1622–1632	Срібло, 250 –375	Сигізмунд III	128
Солід коронний	1,2–1,4 г	1652–1653	Білон 375	Ян II Казимир	20
Денар	0,53 г	1651 ?	Білон	Ян II Казимир	1

Всього монет:	0,5–28,7 г	1611–1667	Срібло	5 країн	483
---------------	---------------	-----------	--------	---------	-----

Додаток Е. 23.

Колекція монет Січенка П.І., зібрана за 1985–2005 рр. із окремих знахідок монет у м. Бар та Барському р-ні Вінницької області

№ п/п	Назва країни, правитель	Назва монети	Кількість екз.	Вага, г
I.	Чехія, Вацлав II (1278–1305)	2. Гріш (1305)	1	2 (обр.)
II.	Польща, Сигізмунд I Старий (1506–1545) Сигізмунд II (1545–1572)	1. Півгріш, 1509	1	1,05
		1. Півгріш, 1518	1	1,05
		1. Півгріш, 1519	1	0,95
		1. Півгріш, 1523	1	1,1
		1. Півгріш, 1550	1	1,09
		1. Півгріш, 1556	1	1,1
		1. Півгріш, 1558	1	1,1
		1. Півгріш, 1561	1	1,09
III.	Річ Посполита Сигізмунд III Август (1587–1632) Станіслав Август (1764–1795) Сигізмунд II (1545–1572) Сигізмунд III Август (1587–1632) Ян III Собеський (1676–1696)	2. Гріш, 1610	1	1,6
		2. Гріш, 1611	1	1,5
		2. Гріш, 1613	1	1,6
		3. 1,5 грош, 1622	1	1,2
		3. 1,5 гроша, 1623	3	1,2
		3. 1,5 гроша, 1624	2	1,2
		3. 1,5 гроша, 1625	2	1,2
		3. 1,5 гроша, 1627	1	1,0
		3. 1,5 гроша, 1630	1	1,0
		3. 1,5 гроша, 1633	1	1,0
		2. Гріш м. Гданська, 1626	1	0,95
		2. Гріш м. Гданська, 1632	1	0,8
		1. Півгріш, 1767	1	
		2. Гріш, 1768–1769	41	
		4.3 гроші, 1563 (литовське карб.)	2	2,08
		4. 3 гроші, 1590		
		4. 3 гроші, 1617	1	2,2
5. 6 грошів, 1682	1	1,3		
		3,4		

	Август III (1733–1763) Станіслав Август (1764–1795) Сигізмунд III Август (1587–1632) Сигізмунд III Август (1587–1632)	5. 6 грошів, 1754 5. 6 грошів, 1766 5. 6 грошів, 1787 6. Орт корон.,1621 6. Орт корон.,1622 6. Орт корон.,1623 6. Орт корон.,1624 6.Орт м.Гданська, 1619 6. Орт корон.,1623 6. Орт корон.,1624	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	3,0 2,7 2,7 6,9 6,8 7,25 6,5 6,85 6,8 6,8
	Сигізмунд III Станіслав Август (1764–1795) Ян II Казимир (1648 –1668) Сигізмунд III Август (1587–1632)	«– », 1625 «– », 1626 «–», 1788 7. Тимф, 1663 7. Тимф, 1663 7. Тимф, 1663 8. Півталер м.Торунь, 1630 9.Талер коронний, 1628	1 1 1 1 1 1 1	6,8 6,8 6,85 6,8 6,6 6,0 14 28
IV	Прибалтійські володіння Швеції Густав II Адольф (1621–1632)	3. Драйпелькер, м. Рига, 1617 3. Драйпелькер, м. Ельбінг, 1624	1 1	1,3 1,05
V	Бранденбург Георг Вільгельм (1619–1640)	3. Драйпелькер, 1622 3. Драйпелькер, 1624 9. Талер, 1621	1 1 1	1 1 28,9
VI	Австрія Фердінанд II (1592–1637)	3. Драйпелькер, 162? 9. Талер, м.Тіроль б/д (1592)	1 1	1 28,5
VII.	Священна Римська імперія Ернст (1601–1622) Сілезія Карл II (1587–1617) Август (1598–1666)	3. Драйпелькер, Шаумбург,1602 3. Драйпелькер, Вестфалія,1620 4. 3 гроші,1615 м. Мюнстерберг 9. Талер, м.Гратія, 1570 9.Талер Брауншвейга,1628	1 1 1 1 1	1,5 1,15 1,5 29 28,9

		9. Талер, 1621	1	26,9
		9. м. Гамбург, 1621	1	28,9
VIII	Угорщина, Трансильванія	1. Гріш, 1612	1	1,7
		2. Драйпелькер, 162	1	0,95
IX	Іспанські Нідерланди Філіп IV (1621–1665) Альберт та Ізабелла (1599–1621)	9. Альбертусталер Турне, б/д	1	28,4
		9. Альбертусталер Брабант, 1617	1	28,0
X	Голландська республіка м. Цволле, Брабант	9. Ріксадаальдер, 1621	1	28,5
			1	28,4
		9. Ріксхсадаальдер, 1622	1	27,0
			1	28,1
		9. Левендаальдер, 1633	1	27,1
			1	28,0
		9. Левендаальдер, 1633		
9. Левендаальдер, 1643				
9. Левендаальдер, 1647				
XI	Південні Нідерланди	9. Талер, 1687	1	28,0
XII	Швейцарія, кантон Шафгаузен	9. Талер, 1621	1	27,1
	Всього 12 держав	17 талерів	124 МОНЕТИ	

Додаток Е.24.

Дані про скарб литовсько – польських та шведських монет XVII ст., знайдений 2002 р. в м. Бар Вінницької області і переданий у Вінницький державний педагогічний університет А.К. Лисим

Реєстр. номер	Назва монети	Країна, правитель,	Рік карбув.	Метал, проба	Вага	Стан збереження
01	Орт	Річ Посполита,	1620	Срібло,	6,7 г	Задовільний
02	“_“	Сигізмунд III	1621	375 –	6,5 г	Незадов.
03	“_“	(1587 –1632)	1621	900	6,5 г	Добре з отв.
04	“_“	“ _ “	1623	проба	6,8 г	Незадов.
05	“_“	“ _ “	1623		6,5 г	Задов.з отв.
06	“_“	“ _“	1623		6,7 г	Задов з отв.
07	“_“	“ _“	1624		6,7 г	Задов.з отв.
08	Шостак	Річ Посполита,	1614	Срібло,	4,0 г	Добре
09	“_“	Сигізмунд III	1623	375 і	3,8 г	Незадов.
10	“_“	“ _“	1625	470	4,0 г	Задовільний
11	“_“	“ _“	1626	проба	3,9 г	Задовільний
12	“_“	“ _“	1627		3,7 г	Задовільний
13	“_“	“ _“	1627		3,6 г	Задов. обр.
14	“_“	“ _“	1627		3,1 г	Незадов.ст.
15	“_“	Ян II	1656		3,8 г	Задовільний
16	“_“	Казимир	1665		2,7 г	Задовільний
17	“_“	(1648–1668)	1665		3,0 г	Задовільний
18	“_“	Ян III Собеський (1676–1696)	1676		3,4 г	Задовільний
19	Трояк	Сигізмунд III	1620	Срібло,	1,9 г	Добре
20	“_“	“_“	1621	375–	1,8 г	Добре
21	“_“	“_“	1621	450	1,7 г	Добре
22	“_“	“_“	1621	проба	1,9 г,	Задов. з от.
23	“_“	“ _“	1622		1,9 г	Задовільне
24	“_“	“_“	1622		1,6 г	Задов.
25	“_“	“_“	1622		1,45 г	Добре
26	“_“	“_“	1623		1,9 г	Добре
27	“_“	“ _“	1623		1,8 г	Задов. рж.
28	“_“	“_“	1624		1,8 г	Задовільний
29	“_“	“_“	1624		1,7 г	Добре
30	Півторак	Сигізмунд III	1620	Срібло,	1,2 г	Незадов.
31	“_“	“_“	1621	250–	0,8 г	Задовільний
32	“_“	“_“	1621	375	1,1 г	Задовільний
33	“_“	“_“	1622	проба	1,0 г	Задовільний
34	“_“	“_“	1622		0,9 г	Задовільний

35	“_“	“_“	1622		1,3 г	Задовільний
36	“_“	“_“	1622		1,0 г	Задовільний
37	“_“	“_“	1622		1,1 г	Задовільний
38	“_“	“_“	1622		0,9 г	Незадов.отв
39	“_“	“_“	1622		1,2 г	Задовільний
40	“_“	“_“	1623		1,1 г	Задовільний
41	“_“	“_“	1623		0,7 г	Незадов.
42	“_“	“_”	1623		1,0 г	Потертий
43	“_“	“_“	1623		1,0 г	Добре
44	“_“	“_“	1623		1,0 г	Задовільний
45	“_“	“_“	1623		0,9 г	Задовільний
46	“_“	“_“	1623		0,9 г	Незадов.
47	“_“	“_“	1624		1,1 г	Незадов.об
48	“_“	“_“	1624		0,9г	Незадов.об
49	“_“	Приб.вол.Швеції	1624		1,2 г	Задовільний
50	“_“	“_“	1624		0,8 г	Задовільний
51	“_“	Річ Посполита	1624		1,0 г	Задовільний
52	“_“	“_“	1624		1,1 г	Задовільний
53	“_“	“_“	1624		1,2 г	Задовільний
55	“_“	“_“	1624		1,1 г	Добре
56	“_“	Приб.вол.Швеції	1624		1,1 г	Незадов.зрж
57	“_“	Річ Посполита	1624		0,9 г	Задовільний
58	“_“	“_“	1625		1,1 г	Добрий
59	“_“	“_“	1626		1,0 г	Задовільний
60	“_“	“_“	1626		1,2 г	Задовільний
61	“_“	“_“	1633		1,3 г	Задовільний
62	“_“	“_“	1627		1,0 г	Не задов.
63	“_“	Приб.вол.Швеції	1630		1,1 г	Задовільний
64	“_“	Річ Посполита	1631		0,8 г	Задовільний
65	“_“	Густав Адольф	1631		0,9 г	Незадов.
66	“_“	(1621–1632)	1632		1,1 г	Задовільний
67	“_“	Річ Посполита	1633		0,9 г	Задовільний
68	“_“	Приб.вол.Швеції	1633		1,1 г	Задовільний
69	“_“	Річ Посполита	1633		0,9 г	Незадов.
70	“_“	Владислав IV	б/д		1,0 г	Незадов.отв
71	Півторак	(1632–1648)	б/д		1,3 г	Незадов.
72	Півторак	Литва	1625		0,9 г	Задовільний
73	Гріш	Литва Сигізмунд III	1626	Срібло 500	0,63 г	Задовільний
74	Півгріш	Литва	Б/д	Срібло	0,9 г	Незадов.
75	Солід	Сигізмунд III	Б/д	Срібло	0,5 г	Незадов.
76	Солід	Річ Посполита	Б/д	Срібло	0,6 г	Незадов.
Всього:	76 монет	3 країни		Срібло	151,3г	

Додаток Е.25.
Дані про срібні російські монети кінця XVII – XVIII ст.

Номінал	Час карбування	Проба сплаву	Маса монети в грамах
Єфимок	1698	83 ^{1/3}	31,1
Рубель	1704 –1705	84	28,00
	1707	84 і 77	28,00
	1710	77 і 72	27,50
	1712 і 1714.	58	28,50
	1718 –1730	70	28,44
	1731 –1761	77	25,85
	1762 –1796	83 ^{1/3}	24,00
Полтина, 50 копійок	1699 –1706	84	14,00
	1707	84 і 77	14,00
	1710	77 і 72	14,00
	1712	58	14,00
	1718 – 1729	70	14,22
	1731 – 1761	77	12,93
	1762 – 1796	72	12,00
Півполтини, 25 копійок	1701 – 1705	84	7,00
	1707	84 і 77	7,00
	1710	77 і 72	7,00
	1713	72	7,00
	1726	55 і 72	6,65
	1730	70	7,11
	1739 –1754	77	6,46
	1755 – 1758	77	6,04
	1764 –1796	72	5,97
	20 копійок	1760	72
1762		72	4,72
1763		71 ^{2/3}	4,80
1764 –1793		72	4,77
15 копійок	1760	72	3,60
	1762	72	3,52
	1763	71 ^{2/3}	3,60
	1764 – 1794	72	3,56
Гривенник, 10 копійок	1701 –1706	77	2,80
	1707 і 1709	84	2,80
	1710 і 1713	72	2,80
	1718 –1723	70	2,84
	1726 – 1727	42	2,66
	1731 –1739	77	2,59
	1741 – 1745	72	2,59

	1746 – 1757	77	2,42
	1764 – 1796	72	2,37
Десять денег, 5 копійок	1701 –1704	77	1,40
	1713 –1714	38	2,83
	1755 – 1761	77	1,21
	1762	72	1,17
	1763	71	1,20
	1797	83 ^{1/3}	1,46
Алтин, 3 копійки	1704	77	0,80
	1710 –1712	72	0,80
	1713 –1714	38	1,70
	1718	38	1,70
	1727	48	0,80
Гріш	1727	48 і 12	0,55 і 1,27
1 копійка	1710	38	0,60
	1713–1714	38	0,60
	1713	не вище 10	2,18
	1718	38	0,57
	1729 –1730	48	0,30

Додаток Е.26.

Грошові одиниці та ціни на товари і послуги в Гетьманщині у 1727–1731 рр. за даними «Щоденника генерального хорунжого Миколи Ханенка» (1884)

№ п/п	Рік, дата	Товар чи послуга	Грошові одиниці	Номер сторінки
1.	1727 29	Дал от печатки от резьбы 4 р.	рубель	С.2
2.	березня 1730	Купчину московскому Дементию Прохоровичу в доплатку за футро 2р.,	копійка	С.5
3.	24 травня 1730	Разошлось 14 к.		С.5
	25 травня	За 24 золотника сетки сребной дано 5 р. 16 к. За 34 золотника сетки пёстрой – 7 р. 31к.	рубель, копійка	
		За 2 фунта кофе – 46 к.	рубель, копійка	
4.	1730 26 травня	За вецование бритов 32 к. За жестянку до голения 12к.		С.5
5.	1730 27 травня	За тетрадь цветную и 2 букваря 1.20 к. За работу мундиру для дитыны 2.50к. Девкам – 40 к. Хлопцям отездного 15 к. Капралу и людям Курбатова 30 к. Каченовскому на перессу 30 к. За вино красное и белое 75 к. За ленты кумы Наталии Лаврентиевне да сестре её Анне 57 к. За ленты жёлтую и зелёную 1р.26 к.	копійка копійка копійка	С.6
6.	1730 28 травня	За вино красное и белое 75 к. За ленты кумы Наталии Лаврентиевне да сестре её Анне 57 к. За ленты жёлтую и зелёную 1р.26 к.		С.6
7.	1730 30 травня			С.6
8.	1730 31 травня	На сено и оброк пошло 25к. На рыбу дано 21 копейку	рубель, копійка копійка	С.6
9.	1730 12 червня	Куплены ножи столовые и два кухонных, за которые дано 1 р.40 к.	рубель	С.6
10.	1730 18 червня	За оковку коляски 15 к. За рыбу 27,5к.		
		За три четверти мёду 21 к.	копійка	
11.	1730	Взято у Иованченка постав сукна		С.7

12.	19 червня 1730 20 червня	блакитного за 5 червоних да 25 к. У Павлика отобрано 5 р. за коня, проданного сивострокатого за 5 р. отобраніх у шинкаря Зайнужского	червоний рубель копійка	C.7
13.	1730 23 червня	Кошце, отправленому в Глухов дано 20 к.	рубель копійка	C.7
14.	1730 22 липня	За похорон утопавшаго человека дано 20 к. Студентам интермедиантам 1р.	копійка	C.7 C.9
15.	1730 24 липня	За цевку золота 1р. 10к. За полтора фунта бававны 24 к. За два баранки 90 к. За 150 аршин шнурка 1р.20 к. за три фунта мини 36к. За два фунта крашенины 8к.	рубель копійка	C.9
16.	1730 28 липня	За колпак 25к. За хустку, що в Рожку, 20к.	Рубель копійка	C.10
17.	1730 29 липня	Дал за коня вороного 8 р. Михайлу Цыгану, заплатил же 3 р., а 5 мне осталось.	копійка	C.10
18.	1730 31 липня	За четыре габелки постолки 1р. За подошвы 16 к. Шевцю Мойсею дано 60 к. на шкуру.	рубель	C.11
19.	1730 1 серпня	Столяру даны 25 к на дерево і золотарю на мосендзь 15к.	рубель	C.11
20.	1730 4 серпня	За два сомы дано 60 к. Продад пенку, берковец за 3 р., взял у пана Круковского 21 р. с половиной. За батоги железа 28к., золотарю 12к.	копійка рубель	C.11
21.	1730 5 серпня	Цилюрнику за кровопущение 20к. З малярем Иодиновским учинён договор на шпалеры 4 р.12к. и полчвертки жита, маляру, имя Григорий Боюров, которому дано в задаток 1р. и 10 кварт цеховой горилки. Дано за крашенину 6к. Привезено от пана Косача 2 бочки	копійка Рубель	C.11
22.	1730 6 серпня			C.11

		соли, за которые надлежит 5 р. и 2 гривни.	копійка рубель гривня	
23.	1730 16 серпня	Купил пан в бабы, жительки перегонской, подданой своей, хату, старцю за копу и деньги ей за оную	копа	C.12
24.	1730 17 серпня	отдал. Писан лист до отца ігумена		C.12
25.	1730 19 серпня	стегенского чрез пана Леонтия Галицкого, за посылкою 10		C.12
26.	1730 20 серпня	червонных, одысканных от пана Славуцкого Мойсею Шевцу з		C.13
27.	1730 21 серпня	челядником за работу чобот, черевиков, туфель и пр. 1р. 70к.	червоний	C.13
28.	1730 22 серпня	...стельмаху на вижки 5к. даны.		
29.	1730 23 серпня	Прибыли в Козелец. На лямец 10 к. За ведро дёгтю 14 к.	рубель копійка	C.13
30.	1730 24 серпня	Прибыли в Бровари, тут за рыбу 14 к,	копійка	C.13
31.	1730 26 серпня	За овес 30 к. На рыбу, рожки и пр. 5к. На сено 10к.		C.13
32.	1730 27 серпня	На мосту и в крепости раздалось 10к.(на милостиню) на мёд и пиво 7к., На кремень 2 к.	копійка копійка	C.13
33.	1730 28 серпня	Были на пещерах, а обедали у отца архимадрида печерского.		C.13
34.	1730 30 серпня	Разошлось 1р. 35к. На овёс для коней и на хлеб для	копійка	C.14
35.	1730 3 жовтня	людей 70 к. Был в Выдубецком монастыре и	рубель Копійка	C.15
36.	1730 10 жовтня	отправилась панахида о покойном Миклашевском и других		C.16
37.	1730 15 жовтня	сродниках. Дано монахам 4 р. да еще раздалось 30к. На мясо 15 к.		C.16
38.	1730 19	Были у святой Софии і там разошлось 50к.	рубель копійка	

39.	жовтня	Девце Іакимовиччиной 10к.	копійка	C.18
	1730	Ружинському на чоботи 30 к.	копійка	
40.	30 жовтня	Ковалям 25к., на деготь, хлеб и пр.20к.	копійка	C.19
41.		Полтора четверика овса 37к., шлей четверо с посторонками 20 к., вожок четверо 4 к. Вина	копійка	C.19
	1730	полинкового 3 кварта 24к.		
42.	7 грудня	Даровал мне пан Борковский пару кобыл, рижую и сивую, за сивого же лошака и табакерку, а жене	копійка	C.19
	1731	штофик жёлтый и зеркало.		
43.	3 січня	Разошлись 1р. 17к.		C.19
	1731	Публиковані указі о невзниманню впрעדь полушек с 1728 года деланых.	рубель	
	1731	Дан 1 рубль полушками пане. 1 р. полушками пропал. Алексею на		C. 19
44.	23 червня	рукавицы 15к.	полушка	
45.		У Александра Левицкого 4 червоных на куфы горелки. 2	рубель	
	1731	червоных на позолоту шавль и на железо 2 рубли.		C. 22
46.	25 червня		копійка	
	1731	За сено 28к., за овес 16 к., барабанщикам 10 к. цилюрникове 5 к.	червоний	
	1731	Подана суплика Ясновельможному (гетьману) на пана Івана Гамалею, що в Песках, о 26 р. Да на Алексія Михайловича, нижнего полку о 20 р.	копійка	
	31 серпня	Посланы 5 р. денег Кузьме Іоакимовичу в Глухов, через сотника новгородського пана Христичевского.	рубель	
		Мойсею Шевцю, комисару погарскому дан конь гнедый в семи копах.	рубель	
		Пану господарю двору рейментарського заплочены 14 р. в Глухов за пару коней гнеденьких		
		Купил у пана А. Саковича 4 коней гнедых за 60 р. и дал ему 20, а 40р.	копа	

		отослал на ярмарок.	рубель	
			рубель	

Додаток Е. 27.

Монетний скарб 1969 р. срібних російських рублів XVIII ст., знайдений в садибі О.Л. Шох в с.Унучки Чернігівського р-ну Чернігівської області

Інв. номер НМ	Назва монети	Країна, правитель	Рік карбування	Діа мм	Вага г	Проба	Кіл. шт
1709	рубель	Московське Царство Петро I (1682-1725)	1702	4	28,0	840	1
1710	рубель	“ - “	1719	4	28,44	700	1
1711	рубель	Російська імперія Петро I	1722	4	28,44	700	1
1712-1713	рубель	Петро I	1725	4	28,44	700	2
1714-1715	рубель	Російська імперія Петро II (1727-1730)	1727	4	28,44	700	2
1716	рубель	“ - “	1728	4	28,44	700	1

1717	рубель	Російська імперія Анна Іванівна (1730-1740)	1730	4	28,44	700	1
1718- 1719	рубель	“ - “	1731	4	25,85	770	2
1720	рубель	“ - “	1732	4	25,85	770	1
1721- 1722	рубель	“ - “	1733	4	25,85	770	2
1723- 1724	рубель	“ - “	1736	4	25,85	770	2
1725- 1726	рубель	“ - “	1737	4	25,85	770	2
1727- 1730	рубель	“ - “	1738	4	25,85	770	4
1731	рубель	“ - “	1739	4	25,85	770	1
1732- 1733	рубель	Російська імперія Єлизавета Петрівна (1741-1761)	1743	4	25,85	770	2
1734- 1736	рубель	“ - “	1745	4	25,85	770	3
1737- 1738	рубель	“ - “	1747	4	25,85	770	2
1739	рубель	“ - “	1748	4	25,85	770	1
1740- 1741	рубель	“ - “	1749	4	25,85	770	2

1742- 1743	рубель	“ - “	1751	4	25,85	770	2
1744	рубель	“ - “	1752	4	25,85	770	1
1745	рубель	“ - “	1753	4	25,85	770	1
1746	рубель	“ - “	1754	4	25,85	770	1
1747- 1753	рубель	“ - “	1755	4	25,85	770	7
1754	рубль	“ - “	1759	4	25,85	770	1
1755- 1756	рубель	Російська Імперія КатеринаII (1762-1796)	1763	4	24,0	833	2
1757- 1758	рубель	“ - “	1765	4	24,0	833	2
1759	рубель	“ - “	1766	4	24,0	833	1
1760	рубель	“ - “	1767	4	24,0	833	1
1761	рубель	“ - “	1779	4	24,0	833	1
							53

Додаток Е.28.

Скарб 2001 р. мідних російських монет XVIII ст. із с. Голубичі Ріпкинського р-ну Чернігівської області

Інв. номер	Назва монети	Країна, правитель	Рік карбування	Кількість карбованих монет	Кількість перекарбованих монет	Фальшиві монети	Мон. двір	Вс.
НД 3575-3612	денга	Російська імперія Анна Іванівна (1730-1740)	1730	6	32	-	-	38
3613-3870	денга	“ - “	1731	59	198	1 №3858	МД №38 67	258
3871-3921	денга	“ - “	1734	37	37	-	МД №38 71 №38 75	51
3922-4099	денга	“ - “	1735	107	107	-	-	178
4100-4159	денга	“ - “	1736	48	12	-	-	60
4160-4399	денга	“ - “	1737	170	70	-	-	240
4400-4531	денга	“ - “	1738	70	62	-	-	132
4532-4608	денга	“ - “	1739	34	43	-	-	77
4609-4662	денга	“ - “	1740	2	52	-	-	54
4663-4719	денга	Єлизавета Петрівна (1741-1761)	1741	1	56	-	-	57
4720-4769	денга	“ - “	1743	6	44	-	-	50
4770-4804	денга	“ - “	1744	15	20	-	-	35

4805-4866	денга	“ - “	1745	26	366	-	-	62
4867-4957	денга	“ - “	1746	28	63	-	-	91
4958-5087	денга	“ - “	1747	28	102	-	-	130
5088-5236	денга	“ - “	1748	46	103	-	-	149
5237-5415	денга	“ - “	1749	59	12	-	-	179
5416-5559	денга	“ - “	1750	38	106	-	-	144
5560-5621	денга	“ - “	1751	16	46	-	-	62
5622-5631	денга	“ - “	1752	6	4	-	-	10
5632-5737	денга	“ - “	1753	6	100	-	-	106
5738-5763	денга	“ - “	1754	8	18	-	-	26
Стерті монети								
5764-5774	денга	Анна Іванівна	1730-ті	-	11	-	-	11
5775-5795	денга	Єлизавета Петрівна	1740-ві	5	16	-	-	21
5796-5809	денга	Єлизавета Петрівна	1750-ті	3	11	-	-	14
								2235

Додаток Е. 29.

Дані про колекцію монет XVIII ст. Глухівського краєзнавчого музею Сумської області

Номинал	Час карбування	Проба сплаву	Вага монети в г	Музейна колекція
1	2	3	4	5
Рубель	1730–1761	Срібло, 770	25,85	Рубель 1732 р.
Рубель	1762–1796	Срібло, 720	24,00	Рубель 1767 р.
Полтина 50 коп.	1762–1754	Срібло, 720	20,00	Полтина 1768 р.
Денга 0,5 коп.	1730–1754 р	мідь	8,19	Денга 1730 р., 1738 р.
5 коп.	1757–1796	мідь	51,19	П'ятак 1767 р.
5 коп.	1796	мідь	25,59	П'ятак 1796 р.

Додаток Е. 30.

Дані про скарби західноєвропейських монет XVII–XVIII ст., які містять талери із фондів Національного музею історії України в м. Києві

№ п/п	Місце та дата знахідки	Інвен. номер	Загальна кількість монет	Кількість талерів	Кільк. талерних монет	Найстаріша, наймолодша монети
1	2	3	4	5	6	7
1.	І.Київська обл. с. Красне Білоцерківський р-н, 1938 р.	АР 5248 – 5325,5348 – 5352,5356	920	2	-	1615–1761
2.	с. Калита Броварський р-н, 1954р.	АР 9543	67	1	-	1620–1648
3.	ст. Березань Баришівський р-н, 1957 р.	АР 12627	2190	2	3 левки 1 флорин	1305–1649
4.	с. Бортники Фастівський р-н, 1958 р.	АР 12599	56	3	1 левок	1620–1660
5.	с. Пологи Васильківський р-н, б.д.	АР 5544 – 5643	1134	5	2 левки 1 єфимок 1 флорин	1615–1664
6.	П.Житомирська область с. Красилівка Овруцький р-н, 1888 р.	АР 5540- 5543	4	1		1663–1681
7.	м. Коростишів, 1959 р.	АР 12601	995	17	14 левків 19 флорин	1545–1650

8.	III. Хмельницька область Смт.Меджибіж Летичівський р-н, 1950 р.	AP 11838	27	11	11 левків	1609–1666
9.	V I. Черкаська область с. Пекарі Канівський р-н, 1963 р.	AP12628, AP 18488	443 з них 371 монета	63	15 левків 30 єфимків 6 флорині	1614–1655
10.	V.Чернігівська область с. Стара Басань Бобровицький р-н, 1963 р.	AP 12674 –12694	499	6	3 левки 2 флорин	1346–1692
11.	м. Козелець, б.д.	AP6442– 6443 AE 5856 – 58775	531		1 флорин	1562–1688
Всь о-го	11 скарбів		6794	110 талерів	31 єфимок 30 флорин	1278–1719

Додаток Е.31.

Монетні скарби західноєвропейських та російських монет другої половини XVII – XVIII ст., знайдені в другій половині XX ст. у Черкаській області

№ п/п	Місце та дата знахідки	Інвент. номер	Кіл. мон	Держава	Назва монет	Кільк. талерів, рублів	Найдав. наймол. монети
1.	м. Черкаси, кін. XXст.	Н-3632 3640	11	Росія	Денга	–	1731– 1750
2.	м. Черкаси, 1998р.	Н – 8954–	2	Річ Посполита	Солід	–	1659–
3.	с. Байбузів Черкаський рн, 1982р.	8955 Н-3903	17	Росія, Річ Посполита	Рубель, гривен. 4 гроші	14	1665 1720–
4.	с. Леськи Черкаський рн, 1998р.	–3922, 3924 Н-9026 –9029, 7362 ЧОКМ	8	Річ Посполита Прибалт. Володіння Швеції	1,5 гроша, солід	–	1764 1618– 1654?
5.	с. Вітове Чигиринський р-н, 70-ті роки XX ст.	Н– 4770/ 901 ЧІКМ “Чигир ин”	901	Річ Посп. Литва, Пр. вол. Швеції, Пруссія, Шотланд. Св.Рим.ім. Трансільв.	солід, обол, двопен- совик	–	1615– 1669
6.	с.Чорнявка Чигиринський р-н, 1999–р.	Н- 4762– 4775 ЧІКМ “Чигир ин”	14	Річ Посполита Пр.вол. Швеції	солід, гроші, півторац трояц шостац	–	1624– 1663
7.	с. Кліщинці Чернобаївсь- кий р-н, кін. XXст.	Н- 66/2–9 ЧІКМ “Чигир	152	Річ Посполита Пруссія, Бранденб.,	Грош, півторац трояки, шостаки	–	1600– 1735

		ин”		Австрія, Росія	копійки гривні, денги		
8.	с. Юрчиха Кам'янецький р-н, 80-ті роки ХХ ст.	Н- 4176– 4179 ЧІКМ	4	Річ Посполита	соліди	–	1661
9.	с. Пекарі Канівський р-н, 1963 р.	АР126 28 АР184 88 НМІ Україн и	371	Св. Рим. ім. Річ Посполита Пруссія, Бранденб., Пр.вол. Швеції, Голланд. республіка Іспанські Нідерланди, Московсь. царство Річ Посполита, приб. вол. Швеції, Прусія, Шотландія	1,5грош шостак, орти, драйпе- лькери, ½ тал., флорин, талер, єфимки	15 левків 30 єфимкі в 6 флорин	1614– 1655
10	с. Голяки Канівський р-н, 1952 р.	№ 1– 574 Ін–т ареол. НАНУ	574	Річ Посполита, приб. вол. Швеції, Прусія, Шотландія	соліди, 1,5 гроша, трояки, шостак, тернарії	–	1599– 1666
11	10 скарбів		205 4	12 держав	18 назв монет	14 рублів, 15 талерів, 30 єфимків 6 флорин	1599– 1764

Додаток Е.32.

Монетні скарби російських монет другої половини XVII –XVIII ст., знайдені в кінці XIX – XX ст. у Сумській області

№ п/п	Місце та дата знахідки	Загал кількість монет	Держава	Назва монет	Кіл. талярів, рублів	Найдавніша, наймолодша монети скарбу
1.	Глинська Пустинь, Глухівський р-н, 1929 р.	294	Московське царство	Срібні копійки	–	80-ті роки XVIст. – кін. XVII ст.
2.	Глухівський краєзнавчий музей	117	Московське царство, Росія	Срібні копійки рублі, полтина, мідні п`ятаки, денга	2 рублі	80-ті роки XVI ст. – XVIII ст.
3.	с. Береза Глухівський р-н, 1885 р.	210	Росія	5 копійок	–	1758–1796
4.	с. Мутіно Кролевецький р-н, 1900 р.	1800 35 ф, 90д. 17780г	Росія	Мідні денга, копійка, 2 коп., 5 коп.	–	1757–1761
5.	с. Мутіно Кролевецький р-н, 1897р.	315	Росія	5 коп. 2 коп	–	друга пол. XVIII ст.
6.	с. Мутіно	125	Росія	5 коп.	–	1741–1780

7.	Кролевецький р-н, 1896р с. Будища	189	Росія	2 коп., 5 коп.	–	1758–1791
8.	Кролевецький р-н, 1887р. с. Ксеньзьовка Кролевецький р-н, 1888р.	242	Росія	Мідні полушка, денга, 1 коп., 5 коп.	–	друга пол. XVIII ст.
9.	с. Андрейчики Шосткинський р-н, 1915р.	425	Росія	5 коп.	–	1758–1796
10.	с. Клишки Шосткинський р-н, 1897р.	69	Росія	Срібні полтини рублі	64 рублі	1718–1777
11.	Хут. Соломки Шосткинський р-н, 1895р.	58	Росія	2 коп, 5 коп., 10 коп.	–	1758–1790
12.	с. Клишки Шосткинський р-н, 1896р..	19 1ф. 9з. 12д 440г	Росія	Рублі	19 рублів	XVIII ст.
13	с. Буда Воробйовська, Середино – Будський р-н,	1447 2ф. 90д 1195г	Росія	Полушки деньги, 5 коп.	–	1727–1761

	1903р.					
14	с. Гіреска Конотопський р-н, ?р.	1	Кримське ханство	Срібна монета	–	1775–1776
15.	с. Підлипне Конотопський р-н, 1911р.	214	Росія	5 коп.	–	XVIII ст.
15 ск.	5 районів	5525	2 держави	Срібні, мідні	85 рублів	XVI ст. – XVIII ст.

Додаток Е.33.

Скарби монет XVII - XVIII ст., знайдені на території Вінниччини у 1948-2005 рр.

№ п/п	Дата та місце виявлення знахідки	Всього скарбів	Кількість монет	Кільк. золот. дукат, талер	Кільк. срібн. монет	Держава
1.	Барський р-н 1978 р. м.Бар	4	1145	-	1145	Річ Посполита, прибалтійські володіння Швеції, Литва, Пруссія, Річ Посполита, прибалтійські володіння Швеції, Голландська республіка, Священна Римська імперія Річ Посполита
		1	86	-	86	
	1991р. с.Журавлівка	1	924	-	924	
	2002 р. м.Бар	1	76	-	76	
	2005 р. с. Гармаки	1	6	2	6	
2	Бернадський р-н	1	1060	-	639,	Річ Посполита, прибалт. володіння Швеції, Пруссія, Бранденбург, Священна Римська імперія, Росія, Австрія, Угорщина
	1958 р. с.Чапаївка	1	1060	-	431-мідн.	
3	Вінницький р-н	4	3031	-	2143	Річ Посполита

4	1948р. м.Вінниця	1	224	-	224	прибалтійські володіння Швеції, Бранденбург, Пруссія,
	1948 р. Вінницький р-н	1	1200	-	970, 230 - мідь	Литва, Голландія,
	1948р. Вінницький р-н	1	1607	-	176, 1431-	Австрія, Угорщина,
	1982 р. м. Вінниця	1	773	-	мідн. 773	Золота Орда
	Іллінецький р-н	1	1416		1 416	Річ Посполита
1985 р. с. Кальник	1	1416	-	1416	Велике князівство Литовське, Пруссія, Бранденбург, Прибалтійські володіння Швеції, Австрія	
5	Жмеринський р-н	1	495	-	495	Річ Посполита,
	1948 р. с.Станіславчик	1	495	-	495	прибалтійські володіння Швеції, Пруссія, Литва, Померанія
6	Немирівський р-н	4	696	7 талерів	696	
	1948 р.	1	111	-	111	Річ Посполита
	м. Немирів	1	52	-	52	Прибалтійські володіння Швеції,

	1970 р? с.Райгород	1	50	-	50	Пруссія, Кримське ханство
	1970 р.? с. Райгород	1	483	7 талер.	483	Річ Посполита, Голландська республіка, Бельгія, Священна Римська імперія, Пруссія
	2004 р. с. Велика Бушинка					
7	Погребищенський	1	6821	-	6821	Річ Посполита
	р-н 1991р. с.Гопчиця	1	6821	-	6821	Прибалтійські володіння Швеції, Пруссія, Померанія, Росія
8	Шаргородський	1	1741	-	1741	Приб. володіння
	р-н 1982р. С.м.т. Шаргород	1	1741	-	1741	Швеції, Річ Посполита Пруссія, Свящ. Римська імперія, Шотландія
Вс.	8 р-нів	20 скарбів	20136 шт.	7 тал.	17901	18 країн

Додаток Е.34.

Скарби іноземних монети XVII ст., знайдених на території Барського р-ну Вінницької області

№ п/п	Район, рік виявлення	Всього скарбів	Кількість монет	Кільк. талерів	Кільк. срібн. монет	Держава
1.	1891 р. м. Бар	1	48	-	48	Річ Посполита, Пруссія
2.	1851 р. с. Володіївці	1	874	-	874	Швейцарія, Угорщина, Священна Римська імперія, приб. володіння Швеції, Литва, Пруссія
3.	1978 р. м. Бар	1	86	-	86	Річ Посполита, приб. володіння Швеції, Литва, Пруссія
4.	1990 р. с. Журавлівка	1	924	-	924	Річ Посполита, Пруссія, Померанія
5.	2002 р. м. Бар	1	76	-	76	Литва, Річ Посполита, приб. володіння Швеції
6.	2005 р. с. Копайгород	1	59	-	59	Річ Посполита
7.	2005 р. с. Гармаки	1	6	2	6	Річ Посполита, Священна Римська імперія, Голландська республіка
	Всього:	7	2073	-	2073	8 держав

Додаток Е.35.

Сума оренди полкам на території Гетьманщини у XVIII ст.

№ п/п	Адміністративна одиниця	Форма власності	Назва полку	Прибуток в золотих
1	Полк	Оренда	Полтавський	10.000
2	«-«	«- «	Переяславський	5.000
3	«- «	«- «	Прилуцький	5.000
4	«- «	«- «	Лубенський	10.000
5	«- «	«- «	Київський	5.000
6	«- «	«- «	Стародубський	10.000
7	«- «	«- «	Чернігівський	13.000
8	«- «	«- «	Миргородський	6.000
9	«- «	«- «	Гадяцький	8.000
10	«- «	«- «	Ніжинський	19.000
11	Інші			365
Всього:				91.365 золотих

Додаток Ж. 1.

Срібні західноєвропейські талери із колекції П.І. Січенка,
знайдені на території м. Бар та Барського району Вінницької області

Ріксдаальдер, Голландська республіка, 1621 р., 28,5 г

Талер Брауншвейга, 1628 р., 28,9 г

Левендаальдер, Голландська республіка, м. Зволле, 1633 р., 27,0 г

Патагон, Південні Нідерланди, провінція Брабант, 1633 р., 28,1 г

Ріксдаальдер, Голландська республіка, 1622 р., 28,4 г

Флорин, Священна Римська імперія, Гамбург, 1621 р., 20 ,9 г

Талер, Швейцарія, кантон Шафхаузен, 1621 р., 27,1 г

Ріксдаальдер, Південні Нідерланди, 1684 р., 28,0 г

Альбертусталер, Іспанські Нідерланди, провінція Брабант, 1617 р., 28,0 г

Альбертусталер, Іспанські Нідерланди, б. д., Турне, 28,4 г

Флорин, Священна Римська імперія, 1621 р., 20,9 г

Левендаальдер, Голландська республіка, 1647 р., 27,1 г

Додаток Ж . 2.

Російські срібні монети XVIII ст. із колекції П.І.Січенка, знайдені в Барському р-ні Вінницької області

Рубель, Росія, Анна Іванівна (1730 –1740), 1733 р.

Рубель, Росія, Анна Іванівна (1730 –1740), 1738 р.

Рубель, Росія, Павло I (1796 –1801), 1799 р.

Копійка, Росія, Петро I (1682 –1725), кінець XVIII ст.

Копійка, Росія, Петро I (1682–1725), 1718 р. (зб. у 2,5 рази)

Гривна, Росія, Петро I (1682 –1725), 1704 р.

Гривенник, Росія, Іван III Антонович (1740 –1741), 1741 р.

Гривенник, Росія, Єлизавета Петрівна (1741–1761), 1746 р.

5 копійок, Росія, Єлизавета Петрівна (1741 –1761), 1757 р.

Гривенник, Росія, Катерина II (1762 –1796), 1768 р.

15 копійок, Росія, Катерина II (1762 –1796), 1771 р.

ДОДАТОК Ж . 3.

Мідні російські монети XVIII ст. із колекції П.І. Січенка, зібрані в Барському р-ні Вінницької області

Десять копійок, мідь, Петро III (1761–1762), 1762 р.

П'ять копійок, мідь, Катерина II (1762–1796), 1781 р.

П'ять копійок, мідь, Єлизавета Петрівна (1741–1761), 1760 р.

П'ять копійок, мідь, Катерина II (1761–1796), 1784 р.

Пять копійок, мідь, Росія, Катерина II (1762 –1796), 1775 р.

Пять копійок, мідь, Росія, Петро II (1727–1730), 1729 р.

Копійка, мідь, Росія, Єлизавета Петрівна (1741 –1761), 1756 р.

Дві копійки, мідь, Катерина II (1761–1796), 1768 р.

Імперська монета (дві копійки), мідь, Катерина II (1761–1796), б/д

Дві копійки, мідь, Єлизавета Петрівна (1741 –1761), 1759 р.

Дві копійки, мідь, Катерина II (1762 –1796), 1763 р.

Дві копійки, мідь, Єлизавета Петрівна (1741 –1761), 1761 р.

Дві копійки, мідь, Єлизавета Петрівна (1741–1761), 1758 р.

Копійка, мідь, Петро I (1682–1725), поч. XVIII ст.

Копійка, мідь, Петро I (1682–1725), поч. XVIII ст.

Копійка, мідь, Петро I (1682–1725), поч. XVIII ст.

Денга, мідь, Росія, Петро I (1682–1725), поч. XVIII ст.

Копійка, мідь, Росія, Петро I (1682–1725), поч. XVIII ст.

Полушка, мідь, Анна Іванівна (1730–1740), 1731 р.

Полушка, мідь, Анна Іванівна (1730–1740), 1735 р.

4 копійки, мідь, Петро III (1761–1762), 1762 р.

ДОДАТОК Ж. 4.
Барський скарб 2002 р. західноєвропейських монет XVII ст.

ДОДАТОК Ж. 5.

Півтораки, гроші, півгроші, соліди Речі Посполитої та драйпелькери прибалтійських володінь Швеції XVII ст. із Барського скарбу 2002 р.

Півторак, Річ Посполита

Півторак, Річ Посполита

Півторак, Річ Посполита

Півторак, Річ Посполита

Півторак, Річ Посполита

Півторак, Річ Посполита

Півторак, Річ Посполита

Півторак, Річ Посполита

Півторак, Річ Посполита

Півторак, Річ Посполита

Литовський півторак

Драйпелькер, прибалтійські володіння Швеції

Драйпелькер, прибалтійські володіння Швеції

Півторак, Річ Посполита

Драйпелькер, прибалтійські володіння Швеції

Півторак, Річ Посполита

Драйпелькер, прибалтійські володіння Швеції

Драйпелькер, прибалтійські володіння Швеції

Півторак, Річ Посполита

Півторак, Річ Посполита

Драйпелькер, прибалтійські володіння Швеції

Півторак литовський

Литовський грош

Півторак литовський

Півгріш литовський

Солід, Річ Посполита

Солід, Річ Посполита

ДОДАТОК Ж. 6.

Скарб 2005 р. західноєвропейських монет XVII ст. із с. Гармаки Барського р-ну Вінницької області із колекції О.А. Бакальця

Левендаальдер, Голландська республіка, 1648 р.

Рейхсталер, Священна Римська імперія, Брауншвейг, 1624 р.

Орт м. Гданська, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1624 р.

Орт коронний, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1622 р.

Шостак коронний, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1620 ? р.

Півторак коронний, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1627 р.

ДОДАТОК Ж. 7.

Скарб західноєвропейських срібних монет із с. Велика Бушинка Немирівського р-ну Вінницької області із фондів Вінницького обласного краєзнавчого музею

Рікдаальдер, Голландська республіка, 1619 р.

Рікдаальдер, Голландська республіка (Бельгія), 1619 р.

Рікдаальдер, Голландська республіка (Бельгія), 1621 р.

Рікдаальдер, Голландська республіка, 1611 р.

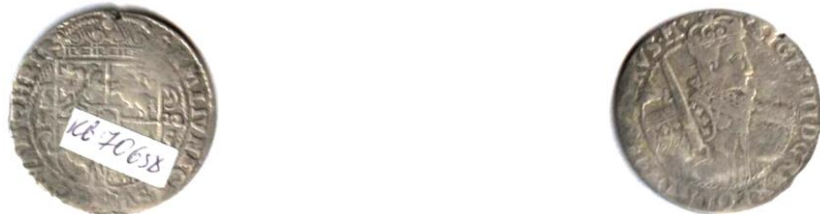
Ріксдаальдер, Голландська республіка (Бельгія), 1621

Флорин, Священна Римська імперія, Фердинанд II (1619–1637), 162..р.

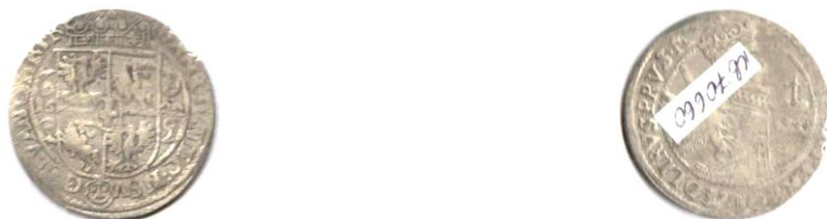
Півталер левковий, Голландська республіка, 162...р.

Орт коронний, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1618 р.

Орт коронний, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1623 р.

Орт коронний, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1620 р.

Орт коронний, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1621 р.

Орт коронний, Річ Посполита, Ян II Казимир (1648–1668), 1667 р.

Орт м. Гданська, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1612 р.

Орт м. Гданська, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1617 р.

Орт м. Гданська, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1625 р.

Орт м. Гданська, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1620 р.

Орт м. Гданська, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1620 р.

Орт м. Гданська, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1615 р.

Орт м. Гданська, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1623 р.

Орт, Пруссія, Фрідріх Вільгельм (1657–1688), 1665 (1685)

Тимф, Річ Посполита, Ян II Казимир (1648 –1668), 1663

Тимф, Річ Посполита, Ян II Казимир (1648–1668), 1664

Тимф, Річ Посполита, Ян II Казимир (1648–1668), 1665 р.

Тимф, Річ Посполита, Ян II Казимир (1648–1668), 1663 р.

Тимф, Річ Посполита, Ян II Казимир (1648–1668), 1663 р.

Тимф, Річ Посполита, Ян II Казимир (1648–1668), 1665 р.

Тимф, Річ Посполита, Ян II Казимир (1648–1668), 166? р.

Шостак, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1623 р.

Шостак, Річ Посполита, Ян II Казимир (1587–1632), 1666 р.

Шостак, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1625 р.

Шостак, Річ посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1623 р.

Півторак, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 162? р.

Півторак, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 1622 р.

Півторак, Річ Посполита, Сигізмунд III (1587–1632), 162...р.

Шеляг, Річ Посполита, Ян II Казимир (1648–1668), 1651? р.

ДОДАТОК Ж. 8

Експозиція із скарбами монет XVII ст. з Кам'янець-Подільського історико-нумізматичного музею

ДОДАТОК Ж. 9

Експозиція із скарбами монет XVII ст. із Кам'янець-Подільського історико-нумізматичного музею

ДОДАТОК Ж. 10. Експозиція із західноєвропейськими дукатами, талерами, їх фракціями XVII–XVIII ст. із Національного історичного музею в м. Києві

**ДОДАТОК Ж. 11. Експозиція із західноєвропейських монет XVII ст.
Національного історико-краєзнавчого комплексу «Чигирин»**

ДОДАТОК Ж. 12.

**Скарб дрібних західноєвропейських монет XVII ст.   Національного
історико-краєзнавчого комплексу «Чигирин»**

ДОДАТОК Ж. 13.
Експозиція із російськими монетами XVIII ст. із Глухівського
краєзнавчого музею

Глухівський краєзнавчий музей, вага XVIII ст.

Наукове видання

Бакалець Олексій Андрійович

**СКАРБИ МОНЕТ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ
ГРОШОВОГО ОБІГУ ГЕТЬМАНЩИНИ**

(1648 – 1781 рр.)

Київ

Видавничий дім «Стилос»

2012

ISBN 978-966-193-079-6

9 789661 930796